!!

!!

لومړی فصل:

د ولس منفي لیدلوری

که څه هم زموږ بادرکه او هوښیار ولس په لویه پیمانه له رسمي تعلیم څخه بې برخې دی او ټول وګړي یې تعلیم یافته نه دي، خو سیاسي شعور لري. د بن تر پرېکړې وروسته په ټول هېواد کې ازادې راډیوګانې فعالیت کوي، چې دا د سیاسي شعور په وده کې خپل رول لري. له پېړیو راهیسې جوماتونه زموږ د ټولنیز قضاوت رښتیني مراکز دي او د ولس تر منځ په غم-ښادۍ کې هم خلک د ټولنیزو قضایاوو په اړه بحثونه کوي. که دغو بحثونو ته په ځیر وکتل شي، نو څرګندېږي چې عام قضاوت داسې دی، چې اوسنی دولت تګلاره نه لري، په زعامت او مشرۍ نه پوهېږي او د مؤثریت خاوند نه دی. له همدې کبله په ټول هېواد کې د خلکو تر منځ یو منفي لیدلوری موجود دی.

خلک پوهېږي چې دولت بې اغېزې شوی، اقتصادي نظام نه لرو، د ملت حیثیت او ملي هویت مو تر بل هر وخت ضعیف او د کمزورۍ پړاو ته د رسېدلو په حال کې دی.

له نړیوالې ټولنې سره مو اړیکې په خطرناک حالت کې دي [illegible] هېواد [illegible] افغانستان [illegible] راتلونکې په اړه د [illegible] ار [illegible] قضایا [illegible] ستونزې زیاتې شوې دي

Ketabton.com

ونه بې امنه او بې ډیسپلینه

دروازو ته رالنډ شوي او که
یوالې ټلوالې د ځواکونو پر

و وسله والو موخه د دولت
ی خپل هدف ته رسېدلي او
مفکوره پیاوړې کړې، چې
یریته او په اداري فساد کې

ې کوم ټاکلی هدف نه لري
ف پر لور پر مخ ولاړ شي او د

ې د مهمو مسایلو په اړه په
و یا هم داسې پېښ شوي،
سألې په باب د دولت موقف
وه هېواد مشر چې څرګنده
یا دا چې په دوامداره توګه
نه دولت جوړولای شي او نه

ن پرېکړه وشوه هغه وخت په
ه مندي موجوده وه.
یل دمخه په ناڅاپي ډول یو
ر دي، چې بحث پیل شي د
ا نظر کتل، ځکه د خلکو تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځ دا يقين ډېر کمزوری و، چې بويه تر دومره اوږدې کورنۍ جګړې وروسته به هم دوی وکولی شي، چې د خپل راتلونکي په اړه په ازادانه توګه بحث وکړي، خو د وکيلانو باور هغه وخت په ټينګېدو شو، چې ويې ليدل د جرګې خېمې ته څوک له وسلو سره د راتګ اجازه نه لري. په همدې وخت کې د ملي اردو لومړنی غونډ، چې پلی راغلی و، په ډېر متانت او کلکې ارادې وکولی شول، چې د کابل پوليتخنيک له دروازې څخه نيولې د جرګې تر خېمې پورې بې له وسلې ودرېږي، مګر دا ټوله فضا هغه وخت بدله شوه، چې د بدخشان ولايت يو وکيل صاحب د خلکو تر منځ ودرېد او په ډېره حوصله يې د جرګې غړيو او ګډونوالو ته وينا وکړه. د دې وينا لومړۍ جمله به مې هېڅ وخت هم له ياده ونه وځي چې په لوړ غږ يې وويل: "زه نن د بدخشان وکيل نه يم، زه د پکتيا وکيل يم، د باميان وکيل يم، د ننګرهار وکيل يم، د کندهار وکيل يم او...... " په همدې ترتيب دغه وکيل صاحب د ډېرو ولايتونو نومونه ياد کړل او جمله يې په دې پای ته ورسوله، چې دا ټول راغلي وکيلان د سرلوړي افغانستان وکيلان دي. د جرګې په خيمه کې ناستو ټولو وکيلانو د دغه وکيل صاحب وينا په کلکه تاييد کړه او ويې ويل، چې موږ يو موټی ملت يوو، چې د يو موټي او سرلوړي افغانستان د راتلونکي لپاره ګډې هيلې لرو.

د دې هدف دا نه و، چې ګواکې زموږ په بېلابېلو سيمو کې مختلفې ستونزې نه وې بلکې هدف دا و، چې په ملي کچه زموږ برخليک يو دی او موږ اړ يو، چې د خپلو راتلونکو نسلونو ژوند ته مثبت او بنسټيز تغير ورکړو.

د بېرنۍ لويې جرګې پر مهال چې ما له څومره استازو سره

خبرې وکړې، نو د ټولو له خبرو څخه د يوې مثبتې ملي اجماع په حواله يوه روښانه غوښتنه دا وه، چې افغانستان بايد يو داسې قوي دولت ولري، چې وکولی شي د يو موټي ملت هيلې تر سره کړي. په افغان ولس کې د مثبتې ملي اجماع حس له دې څخه هم څرګندېده، چې د بن پروسه يې بريالۍ او شوې پرېکړې يې ترسره کړې.

که څه هم ويل کېږي، چې د بن پروسې ګډونوال زياتره د ملت واقعي استازي نه وو، خو د دې پرېکړې تاريخي اهميت دا و، چې د يوې داسې پروسې بنسټ کېږدي، چې وکولی شي په راتلونکي کې يو افغانستان شموله مشروع دولت جوړ کړي، چې د افغانانو د ارادې محصول وي.

د دې اهدافو د لاسته راوړلو لپاره د بن پروسه په لاندينيو مشخصو مراحلو طبقه بندي شوه:

١. د قدرت انتقال او د لنډمهالې ادارې تشکيل.
٢. د بيړنۍ لويې جرګې جوړول او د انتقالي ادارې ټاکل.
٣. د نورو کميسيونونو په ګډون د اساسي قانون د کميسيون جوړول.
۴. د اساسي قانون د جرګې دايرول، په اساسي قانون بحث او تصويبول.
۵. د ولسمشرۍ ټاکنې کول.
٦. د ولسي او مشرانو جرګو ټاکنې کول.

د لنډمهالې ادارې اصطلاح د دې لپاره استعمال شوه، چې څرګنده کړي، چې دا يوه انتقالي مرحله ده، چې د ملت د رايې استازيتوب نه شي کولی.

ښاغلی حامد کرزی د لنډمهالې او انتقالي دورې مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وټاکل شو او ورپسې د انتخابي دورې د مشرۍ لپاره هم غوره کړی شو. موږ منو، چې همدا يو شخص دی، چې د بېلابېلو دورو مشري يې وکړه، اما د ده مشروعيت په هرې مرحلې کې د قانون او خلکو د قبوليت پر بنياد توپير لري. د ده د مؤقتې اداري مشري د يوه ډېر کوچني اقليت او د نړيوالې ټولنې د مجبوريت له کبله ومنل شوه، ځکه چې په افغانستان کې بايد په عاجله توګه د طالبانو د واکمنۍ تر ړنګېدلو وروسته يوه اداره رامنځته شوې وای. د انتقالي دورې د رييس په توګه د کرزي د ټاکنې مرجع د لويې جرګې پرېکړه وه، چې په سري ډول د جرګې د وکيلانو له خوا ده ته رايه ورکړل شوه، خو دا هم د يادولو وړ ده، چې هغه وکيلان د ملت په خوښه د ملګرو ملتونو د استازو تر څارنې لاندې په غير مستقيمه توګه ټاکل شوي وو.

د منتخب جمهور رييس په توګه د ښاغلي کرزي ټاکنې بل ډول مشروعيت درلود، ځکه د لومړي ځل لپاره د افغانستان خلکو په مستقيمه توګه د ازادو او سري رايو له لارې ولسمشر تعين کړ. د تغير له هرې مرحلې سره د مسؤوليت معنا هم تغير شوه او د هرې مرحلې په راتګ سره يې لمن پراخه شوه، په لنډمهاله اداره کې ښاغلي کرزي د هغو وزيرانو د تغير او تبديل حق نه درلود چې په بن کې د نړيوالې ټولنې له خوا ټاکل شوي وو، مګر په هغه ورځ چې دی د انتقالي دورې مشر وټاکل شو په هماغه ورځ ټول وزيران او نور چارواکي د ده پر وړاندې مسؤول او دی ملت ته د حکومت د مسؤول په توګه وړاندې شو.

د ۱۳۴۳هـ ش کال اساسي قانون د اساسي قانون په توګه پلی شو، خو دا چې هغه اساسي قانون د شاهي نظام لپاره جوړ شوی و د دولت د رييس صلاحيتونه په کې له يوې خوا پراخ او

له بله پلوه مبهم وو. پراخ ځکه وو چې د دولت دريم رکن، يعنې ولسي جرګه، منځته نه وه راغلې او د دې برخې واک هم د ولسمشر په لاس کې و. مبهم ځکه و، چې انتقالي ادارې د بن د پرېکړې پر اساس هم تقنيني او هم اداري صلاحيتونه درلودل، خو دغو صلاحيتونو قانوني وضاحت نه درلود او هېڅکله هم داسې ونه شول، چې ستره محکمه دې د اساسي قانون په تعبيرولو سره دغه صلاحيتونه په ډاګه کړي.

د اوسني ولسمشر ټاکنه د اساسي قانون په چوکاټ کې وشوه او اساسي قانون د ولسمشر صلاحيتونه او مسؤوليتونه څرګند کړي دي، ولسمشر د اساسي قانون د متن پر بنياد د خپلو صلاحيتونو د کارونې قانوني مسؤوليت لري. د پاچا او ولسمشر تر منځ توپيرونه په اسانۍ د اوسني اساسي قانون او د ۱۳۴۳ کال د اساسي قانون په پرتله کولو پيدا کېدای شي. پاچا مسؤول نه ګڼل کېده او مشروعيت يې په ميراثي نظام پورې تړلی و، خو ولسمشر برعکس مسؤول شخص دی او د قانوني وجوهاتو پر بنسټ له خپل مقام څخه لرې کېدای شي.

له مشروعيت څخه زموږ د ولس تعبير ډېر ژور دی، ځکه د اسلام په مبين دين کې، چې زموږ د سياسي کلتور بنياد جوړوي عدالت او مشروعيت د نظام ستر اساسات ګڼل کېږي او زموږ په ادب او فرهنګ کې هم دې اصل ته ډېر ارزښت ورکول کېږي؛ لکه حضرت علي (کرمه الله وجهه) چې فرمايي: عدالت د يوه ملت د غښتلتيا او پخېدا بنسټ دی.

په پخوانيو وختونو کې که څه هم د پاچاهۍ کولو اساس توره او ميراث و، خو عدالت، ديني دنده او د علماوو له خوا پاچا ته نصيحت د پاچا لپاره لوی شان و او پاچا به د خدای (ج)

پر وړاندې داسې مسؤول ګڼل کېده، چې د حساب ورکونې لپاره ورته یوازې د اخرت ورځ ټاکل شوې وه، مګر په دې دنیا کې به د دیني عالمانو او صوفیای کرامو له خوا پاچا د شریعت لارې ته هدایت کېده او بس. خو په یوه جمهوري نظام کې جمهور رییس د یوه پاچا په څېر اختیار نه لري، ځکه جمهور رییس د ولس په اراده را منځته کېږي، د ولس پر وړاندې مسؤول او د کړو وړو قضاوت یې هم په ولس پورې تړلی وي.

د دولت د بریالیتوب او ناکامۍ معیارونه څرګند دي او د دولت رهبر د ولسمشر په توګه د دولت د ټولو تګلارو او کړو وړو مسوول ګڼل کېږي.

په هغو هېوادونو کې، چې نظام مضبوط وي هلته ولس د نظام او ولسمشر د مشروعیت تر منځ فرق کولی شي.

د مثال په ډول، د امریکا په متحدو ایالاتو کې ډېر خلک د ولسمشر بوش له پالیسیو سره جوړ نه وو او د محبوبیت سلنه یې ډېره ټیټه شوې وه، مګر د امریکا د نظام قوت په وروستیو ټاکنو کې څرګند شو او امریکایانو په غوڅ اکثریت داسې یو څوک د ولسمشر په توګه وټاکه، چې دوه کاله وړاندې یې د خلکو لپاره تصور هم ناممکن و. په یوه جګړه ځپلي هېواد کې د ولسمشر مسؤولیت تر هغه هېواده، چې جګړه په کې نه وي ډېر دروند دی، ځکه چې ولسمشر باید له یوې خوا په خپل هېواد کې د مشروع او منل شوي نظام پایې ټینګې کړي او له بله پلوه باید خپل مشروعیت هم تثبیت کړي.

او سمهال زموږ په ټولنه کې د خلکو تر منځ منفي لیدلوری، ځکه منځته راغلی، چې پورتنیو دواړو معیارونو یعنې عدالت او مشروعیت ته پاملرنه نه ده شوې.

د خلکو یوه نیوکه داده، چې اجرایي قوه په عمل کې د مقننې او عدلي قوې استقلال او صلاحیتونه نه مني. خلک دا ګڼي، چې اجرائیه قوه یوائینی ځواک دی، چې واګې یې د ولسمشر په لاس کې دي او هره پالیسي، مصلحت او خپلو شخصي ګټو ته په پام سره په هېواد کې عملي کوي. که منتخبې ولسي جرګې ته د کرزي صاحب لومړنۍ وینا وڅېړو عجیبه خلاوې ترې په ډاګه کېږي، ځکه د نوموړي په ټوله وینا کې د اجرائیه قوې د قانون جوړونې لومړیتوب ناڅرګند دی.

د اساسي قانون پر بنسټ دولت اړ دی چې د ټولو قوانینو مسودې ولسي جرګې ته وړاندې کړي چې تر بحث وروسته یا د تقنیني قوې له خوا ومنل شي او ولسمشر ته د توشیح لپاره ولېږل شي او یا هم رد شي.

د یوویشتمې پېړۍ په یوه معاصر دولت کې د افرادو مؤسسو، شرکتونو او نورو عناصرو فعالیتونه د قانون په چوکاټ کې معلوم او مشخص وي. که چېرې د یادو شویو عناصرو لپاره قانون نه وي، یا ابهام ولري، یا د زمان له شرایطو سره برابر نه وي او د یوه زاړه فکر زېږنده وي، نو په داسې حال کې د قانون نشتوالی یا د نامناسب قانون تنفیذ د معقول تشبث مخه نیسي او ستونزې زېږوي. د مثال په ډول، د ځینو سوداګرو ادعا ده چې افغانستان ته په وار وار بې کیفیته تېل وارد شوي دي، چې د استعمال له کبله یې په پایله کې ماشومان په مغزي ناروغیو مبتلا کړي دي. په همدې ترتیب د بې کیفیته تېلو د استعمال له کبله د پلازمېنې کابل په ګډون د هېواد د ټولو ښارونو هوا خورا ککړه او په تېلو د چلېدونکو ټولو انجنونو عمر یې له نیمایي څخه هم زیات راټیټ کړی دی. د ګوتو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېر د څو تنو د ناروا ګټې لپاره زمونږ ولس اړ دی چې په میلیاردونو افغانۍ تاوان وکړي او په راتلونکو کلونو کې به هم د دې تاوان له ډول، ډول بدو اغېزو سره مخ کېدل وي.

په اوسني وخت کې دولت د اقتصاد په برخه کې ستر رول لوبوي. یو مثال یې زمونږ په هېواد کې د ټلیفون د کمپنیو را منځته کول دي. په (۱۳۸۲ هـ ش) کال کې په ټول افغانستان کې یوازې ۱۰۰ موبایل ټلیفونونه وو، چې د یوه نړیوال شرکت له خوا ملګرو ملتونو ته ورکول شوي وو او په وېش باندې یې لانجې روانې وې.

د دولت هر ستر سلاکار، سفیر او بهرنیو ارګانونو به ټلیفون غوښته، ځکه هغه مهال که به چا غوښتل چې د کابل ښار له یوه ګوټه له بل ګوټ سره اړیکې ونیسي، نو اړ به و چې سړی ور ولېږي، مګر نن ورځ له نېکه مرغه په افغانستان کې اوونیم میلیونه ټلیفونونه فعال دي او نږدې ۷۵٪ افغانانو ته د موبایل د استعمال زمینه برابره شوې ده. همدا رنګه تر یوه میلیارد ډالرو ډېره خصوصي پانګه د ټلیفون د شرکتونو له خوا په افغانستان کې اچول شوې ده. د ټلیفون هغه دوه شرکتونه چې په لومړي ځل یې په کار پیل وکړ، د هر یوه شرکت بیه تر ۲۰۰ میلیونو ډالرو لوړه ده او هر کال د افغانستان د مخابراتو وزارت د دې شرکتونو د مالیې له لارې ۱۰۰ میلیونه ډالر العاید لاس ته راوړي.

د افغانستان په نامناسبو شرایطو کې ډېرو خلکو داسې فکر کاوه، چې دلته به کومه خاصه پانګونه ونه شي، کړی مګر دا چې موږ د پانګونې د جلب او جذب منابع پیدا کړې، یو دلیل یې په نړیوال بازار باندې زمونږ پوهه وه. په لومړي سر کې د دولت څو لوړ پوړي چارواکي له بهرنیو شرکتونو سره راغلل او

په هېواد کې یې د شل زرو لاینونو ټلیفونونو د فعالولو لپاره شل تر دېرش میلیونو ډالرو پورې غوښتنه کوله، دوی ویل چې له نړیوالو مرستو څخه باید دغه رقم ترلاسه کړي، خو دا چې موږ ته د ټلیفون د نړیوال بازار حالت ښه معلوم و په دې پوهېدو، چې ټلیفون په اوس وخت کې د دولت د مصرف نه، بلکې د عاید منبع ده. دې کمپنیو ته موږ په ټینګه وویل چې زموږ په جګړه ځپلې خبرې مه غولېږئ، موږ د ټلیفون په نړیوال بازار باندې پوه یو او موږ ته د یوه چا تر ناروا شخصي ګټو د خپل هېواد روا ملي ګټې ډېرې مهمې دي او دا مو ورته څرګنده کړه، چې که شخصي ګټې غواړې نو بازار ته دې ولاړ شي. دولت د شخصي ګټو ځای نه بلکې د ملي ګټو د تأمین او تعین ځای دی.

تر یوه اوږده بحث وروسته مو پرېکړه وکړه، چې باید یو څرګند قانوني چوکاټ جوړ کړو، چې په نتیجه کې یې دوو خصوصي شرکتونو ته لایسنسونه ورکول کېدل او درې کاله وروسته دوو نورو شرکتونو ته د لایسنس ورکولو فیصله وشوه.

دا چې په لومړي سر کې یوازې دوو شرکتونو ته اجازه ورکړل شوه دلیل یې دا و، چې دا وخت د بازار شرایط څرګند نه و او څوک نه پوهېدل، چې افغانان به د دې وس ولري چې په میلیونونو موبایل ټلیفونونه واخلي.

د دې تر څنګ د هېواد په امنیتي حالت هم نړیوال ډېر ډار من نه وو، نو لومړیو دوو شرکتونو خطر هم ومنلو او د دې په بدل کې یې د ډېرې ګټې توقع هم درلوده او هم یې استدلال کاوه، چې دوی به د خطر منلو تر څنګ بیا هم درې کاله وروسته له قوي شرکتونو سره د سیالۍ توان پیدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګه چې د دې بهیر تخنیکي برخه پېچلې وه، نو انتقالي اداري د انګلستان له دولت څخه غوښتنه وکړه چې ورته یو پیاوړی تخنیکي ټیم ورکړي، چې له یوې خوا تخنیکي شرایط په سمه توګه وسنجوي او له بله پلوه کمپنیو ته د تخنیکي شرایطو چوکاټ هم وړاندې کړي. د دې لپاره چې په دې پروسه کې هم نړیوال او هم ملي اعتبار موجود وي او په شفافه توګه تر سره شي، نو کابینې پرېکړه وکړه چې د انتقالي ادارې اراکین به د قرارداد تر اعلان پورې هېڅ ډول رول نه لري، ځکه چې د تخنیکي ارزونې ټیم باید په بشپړ اختیار پر مخ ولاړ شي.

د انتقالي ادارې د کابینې غړي یوازې په هغه ورځ هغه مجلس ته له نورو مېلمنو سره یو ځای لاړل، چې د تخنیکي ارزونې ټیم بررسي خلاصه کړې وه، شرکتونه له تخنیکي لحاظه طبقه بندي شوي وو او مالي وړاندیزونه چې په یوه کاغذ کې په سري توګه لیکل شوي وو، د خلکو حضور ته وړاندې کېدل.

انتقالي ادارې د امریکا له حکومت څخه غوښتنه وکړه، چې له امریکا څخه په بهر کې د پانګونې تضمین کوونکې ځانګړې مؤسسې (OPIC) ته هدایت وکړي، چې خپل امکانات افغانستان ته ورکړي، ځکه د امریکا د دولت ځینې لوړپوړي مامورین په دې فکر وو، چې د بهرنۍ پانګونې لپاره د افغانستان شرایط نامساعد دي او دې مؤسسې ته به زیاتې ستونزې پېښې شي. له همدې امله یې د افغان حکومت دا غوښتنه و نه منله، خو په لومړۍ غونډه کې بیا ما د افغان ولسمشر حامد کرزي په اجازه د امریکا له ولسمشر ښاغلي بش څخه همدا غوښتنه تکرار کړه او بش زما غوښتنه ومنله.

کله چې یادې شوې مؤسسې له یوه میلیارد ډالرو څخه د زیاتې بهرنۍ پانګې ګارنټي ورکړه، نو ډېر لږ تاوان یې وکړ او په دې سره د هغو پانګوالو مؤسسو وېره بې ځایه ثابته شوه چې ګومان یې کاوه، چې د دوی پانګه به له خطر سره مخ شي. په افغانستان کې د همدې بریالۍ تجربې پر اساس نوموړې مؤسسې پنځو نورو جګړه ځپلو هېوادونو ته دا ډول ګارنټي ورکړه.

په تخنیکي لحاظ دوه کمپنۍ برابرې وې، خو له مالي پلوه یوه شرکت یوازې یو نیم میلیون ډالر دولت ته وړاندې کړل او د روشن کمپنۍ چې د قرارداد سیالي یې وګټله، پنځه میلیونه ډالر افغان دولت ته وړاندې کړل، نو ځکه یې له مالي لحاظه عمومي نومرې ډېرې شوې، د قرارداد د سیالۍ تر ګټلو وروسته روشن کمپنۍ غوښتل چې دوی ته دې د مالیې او ګمرکونو په برخه کې ځانګړي امتیازات ورکړل شي، مګر دا چې دولت فکر کاوه چې زیات افغانان به د موبایل ټلیفونونو په اخیستلو دا شرکت ګټندوی کړي، نو دا وړاندیز یې و نه مانه او په څرګنده یې ورته وویل چې په داسې امتیازاتو ورکولو کې موږ ډېر عاید له لاسه ورکوو او که چېرې تاسې په دې ټینګار کوئ، موږ به له لومړني شرکت سره چې یو نیم میلیون ډالر یې وړاندیز کړي وو مذاکرات پیل کړو. خو څلور میاشتې وروسته روشن کمپنۍ ته څرګنده شوه، چې د موبایل د پلور بازار تود دی او د دوی دا تصور چې ډېر لږ خلک به موبایل ټلیفون وپېري ناسم وخوت.

افغان بیسیم ټلیفوني شرکت ته د استاد رباني، طالبانو او انتقالي ادارې پر مهال ټولو حکومتونو د فعالیت اجازه ورکړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه او دې شرکت په دې برخه کې پانګونه هم کړې وه. له دې شرکت سره هم دولت هراړخيز بحث پيل کړ او هغه شرايط يې پرې ومنل چې د روشن مخابراتي شرکت منلي وو، مګر يوازې په همدومره توپير چې پخوا دې شرکت ته د جواز ورکولو په اړه بې له مناقصې په دې شرط پرېکړه شوې وه، چې د دې کمپنۍ په سلو کې شل برخه به د دولت وي.

په افغانستان کې د مخابراتي بهير پراختيا ته وده ورکول د دولت د برياليتوب مثال دی او د ناقصو تېلو واردول يې د ناکامۍ مثال دی. دا چې په لومړي سر کې د مخابراتي بهير د ودې اصول د ملي ګټو پر بنياد کېښودل شول، ټول ملت ته يې ګټه ورسېده، خو دا چې د بې کيفيته تېلو په مورد کې ناسم او د ملي ګټو ضد اصول وضعه شول، نو ټول ملت ته يې سخت زيانونه واړول.

د يوه دولت اصولي او قانوني کردار د هغه دولت او هېواد مثبت شهرت ته وده ورکوي او د دې لامل ګرځي، چې پانګه توليد او فعاله شي. که چېرې په افغانستان کې شته پانګه فعاله شي نو له يوې خوا د افغانانو تخنيکي ظرفيت لوړوي او له بلې خوا په زرګونو خلکو ته کاري زمينې برابروي. د مخابراتو او معلوماتي ټيکنالوژۍ په برخه کې اوس زياتره زموږ افغان خوينددې او ورونه په کار بوخت دي او په لږ وخت کې يې ثابته کړه چې دوی په تخنيکي وسيلو ځانونه پوهولی شي، مګر هر کله که ناقص قوانين د شخصي ګټو لپاره د ملي ګټو پر ضد وضعه کېږي، نو په هغه صورت کې نه يوازې پانګه وده نه کوي بلکې ملت ته هم ډېره ستره او مرګونې ضربه ورکوي.

که چېرې د بې کيفيته تېلو د ورود له امله د افغان ولس روغتيايي ستونزې ووينو، نو په راتلونکو د پرشو کلونو کې به يې تاوان تر لسګونو ميليونو ډالرو واوړي.

دا چې د ناسمو پاليسيو تطبيق ملت ته صدمه رسوي، نو ځکه د پاليسۍ جوړولو کار يوازې د دولت دنده نه، بلکې د ټول ملت دنده وي. که چېرې دولت سمه پاليسي يا وضعه کولی نه شي او يا يې په تطبيق کې پاتې راځي، نو په حقيقت کې د خپل ولس او نړۍ پر وړاندې يو ناکام دولت ګڼل کېږي.

د دولت بريالۍ پاليسي دولت ته هغه عوايد په لاس ورکوي، چې دولت ترې د ملي لګښتونو پر مهال ګټه اخلي او هغه کارونه پرې ترسره کوي، چې د ملي ګټو د تأمين لپاره حياتي ارزښت ولري. د ساري په ډول، د معلولينو، کونډو او يتيمانو، تقاعديانو او نورو بېوزلو خلکو د ساتنې لپاره د ځينو لګښتونو تر سره کول د دولت هغه فريضه ده، چې د اسلامي عدالت او ټولنيزو تړونونو پر اساس يې بايد تر سره کړي.

که چېرې د دولت عوايد کال پر کال زيات نه شي، نو د ټولنې بې وزلي پاړکي لا بې وزلي کېږي او دولت هغه مهال د ټولنيزو ژمنو په تر سره کولو کې پاتې راځي، چې عوايد په سمه توګه سمبال نه کړی شي. د تېلو او ټليفون سمبالښت يو ډول کار نه دی، هر يو يې د ځانګړو قواعدو او اصولو وضع کول غواړي، چې په ځينو شرايطو کې به د دولت نېغ په نېغه رول اخيستو ته اړتياوې او په ځينو وختونو کې به يوازې دولت طرحه جوړوي او يا به يې تطبيقوي، مګر دا بايد څرګنده وي چې يو اصولي بازار بې د اصولو او قوانينو له تطبيق څخه سم فعاليت نه شي

کولی. د ازاد بازار معنی دا نه ده چې قوانین تر پښو لاندې او مافیایي حرکتونو ته میدان خالي شي.

په اوسنیو شرایطو کې د دولت د مشروعیت معنی دا ده، چې دولت باید د ولس لپاره ځینې کلیدي خدمتونه تر سره کړي او که چېرې په هره برخه کې دولت د کلیدي خدماتو په تر سره کولو بریالی نه شي، نو هغه دولت ناکام دولت شمېرل کېږي او د ناکامۍ په پام کې نیولو سره یې مشروعیت هم کمېږي.

که په اصولي توګه په خپل ولس کې نننی منفي لیدلوري ته ځیر شو، نو څو ټکي مو په لومړي سر کې مخې ته راځي:

[illegible] له اوسني دولت څخه د ولس توقع دا وه چې د ناروا زور او قوت د استعمال دوره به پای ته ورسوي او تر دې وروسته به د دوی سرونه، مال، ناموس او... له هر ډول خطر څخه په امان وي او دوی به په ازادانه توګه کولی شي، چې د هېواد له یوه ګوټ څخه بل ته په ډېره اسانۍ سفر وکړي او همدا راز به د وطنوالو په حیث د برابرو حقونو خاوندان شي، مګر له بده مرغه نن ټول ولس ویني، چې تر پخوا زیاته وضعه په خرابېدو ده. نه د چا ناموس په امن دی او نه مال، د هېواد په ځینو سیمو کې پر اته کلنو نجونو جنسي تېری کېږي، خو تېري کوونکي او قاتلین تر نیولو وروسته بیا د رییس جمهور په امر خوشې کېږي، نو په داسې وخت کې به څرنګه څوک باور وکړي، نن ورځ یوازې زموږ خوېندې نه دي چې دا راز تېري زغمي، بلکې د نورو غلو په ګډون ځینې پولیس هم پر ولس باندې ډول ډول تېري کوي. په پولیسو باندې د امریکا دولت شپږ میلیارده ډالر ولګول، خو د دولت د بې غورۍ له امله د تېر کال د سرطان تر میاشتې پورې د پولیسو یو ټولی هم د امریکا د تفتیش د ادارې د رپورټ له

مخې حتی د خپلو د ندو د پېژندو تر مرحلې هم نه و رسېدلی. په همدې حال کې څو زره تعلیم یافته پولیس افسران د بېلابېلو ناسمو دلایلو له مخې احتیاط ته سوق او پر کورونو کېنول شول. همدا ډول تر سلو زرو زیات تعلیم یافته افسران تنقیص او اوس په ښارونو کې لاسي کراچۍ چلوي، مګر په سلګونو نور غیر مسلکي کسان د پولیسو او سرحدي قواوو په عمده چوکیو کې مقرر شوي دي.

ډېر خلک په دې باور دي چې د پولیسو د قوماندانۍ په چوکیو باندې نرخ اېښودل شوی او بې له پیسو ورکولو څوک نه شي کولای د قوماندانۍ څوکۍ ترلاسه کړي. د امریکا د تفتیش ادارې د رپورټ له مخې لا تر اوسه د پولیسو سم تعداد معلوم نه دی، ډېرو کارکوونکو ته په وخت معاش نه رسېږي او اداري فساد لکه د سرطان مرض د ځینو پولیسو تر منځ په تېزۍ د خورېدو په حال کې دی.

کله چې خبره تر دې بریده رسېدلې، نو څه فکر کوئ چې ایا د افغانستان بې دفاع ولس به په داسې ځینو پولیسو د خپل ناموس، سر او مال د ساتنې باور وکړي؟ دا پوښتنه دا پوښتنه یوه شپه کابل ښاریانو د یوه سیمه ییز ټلویزیون له لارې ځواب کړه. په کابل ښار کې لیوني سپي ډېر شوي وو، ښاروالۍ غوښتل چې سپي له منځه یوسي، خلکو ټلویزیون ته ټلیفون وکړ، چې د خدای په پار سپي ونه وژنئ، ځکه چې د دوی ناموس، سر او مالونه په خطر کې دي، خلکو ادعا کوله چې د شپې له خوا د کابل ځینې پولیس د خلکو پر ناموسونو تجاوز کوي، د خلکو مالونه غلا کوي خو د لېونو سپیو له ډاره دوی په ښار کې د ګرځېدو زړه نه ښه کوي او که چېرې سپي ووژل شول د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی محافظت به بیا ډېر مشکل شي.

کله چې ځینې پولیس خپل رسمي لباس غلو ته په پور ورکوي او یا دا چې په رڼا ورځ په خپله غلا ته بدې وهي، نو ایا په نظام کې داسې څوک شته چې ویښ وي او د ولس د ناموس او ژوند د مصئون ساتلو مسؤولیت پر غاړه واخلي؟

د عبدالرحمن خان د سلطنت په دوره کې د جلال اباد-تورخم پر لویه لاره یوې قافلې خپل مالونه یوه کلي ته نږدې ښکته کړل او ویده شول، غلو د ویدو سوداګرو مالونه پټ کړل او په تروږمۍ کې ورک شول. سهار چې سوداګر له خوبه ویښ شول، نو په بیړه یې ځانونه د امیر دربارته ورسول. امیر ورته وویل: ایا تاسې نه پوهېدئ، چې د هغه کلي خلک له څېرمې غله دي او تاسې بیا هلته ویده شوئ؟. سوداګرو ورته وویل مونږ فکر کاوه، چې د امیر د هېواد په قلمرو کې امنیت ټینګ دی، نو که مونږ ویده شو امیر خو به ویښ وي. امیر ورته په ځیر وکتل او ویې ویل: "تاسې اوس ولاړ شئ زه به یوه اونۍ وروسته ستاسې مالونه په بشپړه توګه درته تسلیم کړم." غلو غلا کړې وه، خو د امیر د دبدبې او هیبت له امله یې اندې نه وو تقسیم کړي، کله چې کلي ته عسکر ورسېدل غله څرګند او مالونه یې ترې یوووړل، لومړی یې سوداګرو ته خپل مالونه ورکړل او بیا یې غله قاضي ته وسپارل.

دا چې د هغه مهال امیر په نشت وسایلو داسې کولی شول، نو څرګنده ده چې افغان ولس په خپله د بې نظمۍ طرفدار نه دی هر وخت چې د دولت مشرانو د نظام د جوړولو اصول تعقیب کړي ولس یې خدمت ته حاضر شوی او ملاتړ یې ورسره کړی دی.

اوس چې په افغانستان کې امنیتي وضعیت خراب دی ډېر دولتي چارواکي د دې پړه د وسله والو مخالفینو پر غاړه اچوي، خو حقیقت دا نه دی چې وضعه یوازې هغوی خرابه کړې، بلکې وضعه د دولت بې غورۍ او بې کفایتۍ هم خرابه کړې ده. په یو هېواد کې چې د مجازاتو او مکافاتو روش نه وي، نو هلته به څرنګه څوک د اصولو په پلي کېدو باور ولري. کله چې یو والي په ولایت کې ناکام شي، له هغه ځایه راوستل شي او په مرکز کې وزیر مقرر شي او که وزیر ناکام شي، نو هغه بیا کوم بهرني هېواد ته د سفیر په توګه واستول شي، ایا د افغانستان په شاوخوا دېرش میلیونو خلکو کې پنځه زره صادق او کارفهم خلک نه پیدا کېږي، چې په مرکز او ولایتونو کې ټولې کلیدي څوکۍ د څو محدودو کسانو په لاس کې دي او په دې ادلون بدلون کې بیا هم اقتدار له همدغو کسانو سره پاتې دی.

که چېرې امنیت د دولت له اصلي وجایبو څخه وشمېرو، نو نن ورځ د افغانستان د خلکو اجماع پر همدې ده چې دولت پخپله دې دنده کې پاتې راغلی او ناکام دی، خو تر دې هم د خواشینۍ خبره دا ده، چې د وضعې د ښه کېدو امید نور د ولس په زړه کې په مړ کېدو دی او فکر کوي چې د دې دولت په موجودیت کې حالات د تباهۍ او بربادۍ پر لور روان دي. په دې کې شک نشته چې د ځینو ګاونډیو هېوادونو له خوا بل شوي اور ته پکې وهل کېږي او دلته لاسوهنه کوي، مګر دا هم د هېرولو نه ده چې فاسد قوماندانان، غله والیان او بډې خواره قاضیان زمونږ د ګاونډیو هېوادونو له خوا نه دي ټاکل شوي، بلکې موجوده دولت په دندو ګومارلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1À ولس ويني چې قراردادیان ښکاره ناري وهي چې د قرارداد د اخيستو پر سر د دولت لوړ پوړو چارواکو ته فيصدي ورکوي او له ولسوالۍ نيولې تر وزارت پورې د رشوت اخيستو جريان هم په ډاګه دی، نو
په داسې حال کې به خلک څنګه په دې ډاډمن شي، چې ايا اوسني دولتداران په رښتيا د کوم نظام د جوړولو هيله او اراده لري.

1È يوه برخه خلک داسې منفي ليدلوری لري، چې دولت د يوه قوي اقتصاد د جوړولو لپاره کومه ځانګړې او عملي طرحه نه لري، په همدې ترڅ کې د بې کيفيته تيلو د را واردولو مثال بايد دا هم څرګنده کړې وي، چې دولت د شخصي ګټو مرکز ګرځېدلی او په ډېرو برخو کې يې د ناوړو مصلحتونو په نظر کې نيولو سره ملي ګټې تر پښو لاندې کړې دي. د افغانستان د اوسني نفوس زياته برخه ځوانان تشکيلوي، چې عمرونه يې له پنځه د پرشو کلونو ټيټ دي او لا هم د ځوانانو شمېره مخ پر زياتېدو ده، مګر د دغو ځوانانو تر منځ د بې کارۍ سلنه له ځلوېښتو نيولې تر شپېتو ځلوېښتو رسېږي. که چېرې د دې ستونزې مخه ونه نيول شي او يوه بنسټيزه اقتصادي طرحه رامنځته نه شي، نو يوازې همدغه بې کاري د دې لپاره بس ده چې په ټول هېواد کې امنيت درهم برهم کړي.
ما دوه کاله مخکې د ايريا په نامه د يوې خيريه ټولنې، چې د افغانستان ډېره ستره سروې يې کړې وه له څلورو تنو مسؤولينو سره وليدل. زما يوه پوښتنه دا وه چې د افغانستان په سوېل کې د طالب تعريف څه دی؟. څلور واړو بې له ځنډه ځواب راکړ چې (بېکاري). د دې خبرې معنی دا ده، چې بل کوم بارز علت نشته

بلکې بېکاري ده چې د ټولې بدبختۍ سرچينه ګڼل کېدی شي او په اوس وخت کې بې امني هم د پيسو پيدا کولو په يوې سترې منبع بدله شوې ده. موږ پوهېږو، چې زموږ په معلولو او په نشه يي توکو معتادو ځوانانو سوداګري روانه ده او پر ژوندانه باندې يې قيمتونه ايښودل شوي دي. تاسې به له ډېرو رسنيو څخه دا رپوټونه اورېدلي وي، چې نن دلته يوه کورنۍ په دوو سوو ډالرو خپل ماشوم پلوري او سبا هلته يوه کورنۍ د نر ماشوم په نيمايي بيه ماشومه نجلۍ پلوري، چې د پاتې کورنۍ ژوند پرې وژغوري، مګر په همدې حالت کې هم ځينې کسان چې د بن تر پرېکړې وړاندې يې يوازې لس زره ډالره شتمني درلوده، نن ورځ د هېواد په دننه او له هېواده بهر په لسګونو ميليونه ډالر او جايدادونه لري. د ښار اوازې وايي، چې ځينو اشخاصو ته په ځينو بانکونو کې بې له يوه قيران شتمنۍ څخه د اسهامو لويه برخه ورکول شوې او دا ځکه چې دا اشخاص يا د لوړ پوړو چارواکو ورونه دي او يا يې خپلوان. همدا راز خصوصي بانکونه د دې لپاره جوړ شوي وو، چې افغان متشبثينو ته د پانګې ورکولو زمينې پيدا کړي، خو د دې برعکس ځينو خصوصي بانکونو چې د افغانانو پس انداز حسابونه پکې پراته دي، په همدې پيسو باندې يې په دوبۍ کې د تعميراتو کارونه پيل کړي او همدا دليل دی چې ځينو بانکونو د اوسني نړيوال مالي بحران له کبله ستر زيانونه ليدلي، چې تاثير به يې د بې کيفيته تېلو د زيانونو په څېر زموږ خوارو خلکو ته ور ورسېږي.
د اصولو د نه پلې کولو يو بل مثال دا دی، چې ما ته د يوه دولتي بانک لوړ پوړي چارواکي وويل: "يوه ورځ د دولت يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړپوړی زورواک له خپل وروور سره راغی او د بانک له مسؤولینو څخه یې د څو میلیونو ډالرو د پور غوښتنه وکړه. د بانک مسؤولینو ورته وویل، چې د دې پور په بدل کې به ستاسو تضمین څه وي. زورواک په تمکین او اطمینان وویل: زما څوکۍ او زموږ فامیلي اثر رسوخ. کله چې د دولت دا ستره څوکۍ زما په لاس کې وي، نو ته څوک یې چې له ما څخه تضمین غواړې! "د بانکي اصولو پر بنسټ بانکي پور بې له مناسب تضمین څخه نه ورکول کېږي، مګر د اوسني دولت زورواکان یې د څوکۍ په زور تر لاسه کوي.

د افغانستان د مرکزي بانک یوه عمده دنده دا ده، چې خصوصي بانکونه وڅاري او دا یقیني کړي چې یاد شوي بانکونه هغو خلکو ته پور ورکوي، چې د پور اخیستو شرایط یې پوره کړي وي او دا خبره څرګنده وي چې پور اخیستونکي د پور د ادا کولو امکانات لري، مګر د دې برعکس د یوه بل بانک کارکوونکو راته وویل چې د مرکزي بانک یو لوړ رتبه مامور ځینو خصوصي بانکونو ته ټلیفونونه کول او په ناروا ډول یې غوښتنه ځنې کوله چې ځینو هغو اشخاصو ته دې ستر پورونه ورکول شي چې هغوی د پورونو شرایط هم نه پوره کول.

په یوه هېواد کې اقتصاد هغه وخت وده کوي، چې د مقرراتو میدان هوار او شفاف وي او هر متشبث وکړی شي چې په ټولو اساساتو باندې په یقین سره خپله مفکوره پلې کولی شي او له همدې لارې خپل ځان او هېواد ته ګټه ورسوي، مګر او سمهال د دولت د بې کفایتۍ او فساد له امله دا میدان په بشپړه توګه ناهموار او نامساعد دی. ولس له لوږې مري او د ګوتو په شمېر خلکو ته د دې زمینه برابره ده، چې په ناقانونه توګه ستري

پانګې تر لاسه کړي او هر چېرې چې پانګه ووینې نو په هماغه ساحه باندې خپلې منګولې ښخې کړي او تر انحصار لاندې یې راولي. د دغو ناوړه اعمالو څخه په بیا-بیا نړیوالو او کورنیو مطبوعاتو پرده پورته کړه او تېر کال د نړیوال شفافیت د جوړښت مؤسسې، چې هر کال د رایو تر اخیستو وروسته د نړۍ د هېوادونو په اړه د اداري فساد سروې خپروي او په دې سروې کې هېوادونه طبقه بندي کوي. په ۲۰۰۸ میلادي کال کې د دغې مؤسسې د خپرې شوې سروې په اساس افغانستان د نړۍ په پنځو ډېرو بدنامو هېوادونو کې یو و او د شمېرې د ترتیب له مخې پنځم هېواد ښودل شوی و، مګر د همدې مؤسسې د ۲۰۰۵ میلادي کال په سروې کې افغانستان ۱۱۴م هېواد و، چې د اداري فساد کچه په کې متوسطه ښودل شوې وه او تر د پرش کلنې جګړې وروسته د اداري چوکاټ په لحاظ په ډېر بد حالت کې نه و، مګر سږ کال افغانستان د اداري فساد د ډېرښت له کبله ۱۷۲ هېواد دی، چې دا زموږ د بېوزله ولس توقع نه وه.

اداري فساد یوې نامشروع مالیې ته ورته دی، هر څومره چې فساد زیاتېږي په هماغه اندازه ورسره نامشروع مالیه هم زیاتېږي او دا چاره عامو خلکو ته سختې ستونزې راولاړوي. ښایي پوښتنه پیدا شي چې نامشروع مالیه کومې مالیې ته وایي؟ ځواب یې دا دی چې څه موده وړاندې په کابل کې یوې کورنۍ تر خپل منځ د جایداد د وېش ترکه جوړوله، د کورنۍ مشر چې عمر یې اتیا کالو ته رسېده له قاضي څخه وغوښتل، چې خپل وروور ته د هغه برخه جایداد چې هېڅ لانجه په کې نه وه تسلیم کړي. قاضي صاحب له دغې کورنۍ څخه د اتو زرو امریکایي ډالرو نامشروع مالیه غوښته. کورنۍ ورته وویل چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کوم دليل دوی اړ دي، چې قاضي ته اته زره ډالر ورکړي، خو قاضي دواړه پښې په يوه موزه کې کړې او تر هغه يې د جايداد ترکه ورنه کړه، چې تر څو يې اته زره ډالر جيب ته نه کړل. دا پيسې چې د قاضي جيب ته ولاړې د يوې افغانۍ په اندازه يې هم د دولت په حساب کې جمع نه کړی شوې، اما له بېوزله ملت څخه دا يوه ډېره لوړه ناروا ماليه ده چې واخيستل شوه.

د اسلام په مبارک دين کې شخصي جايداد مصئون دی. د امير عبدالرحمن خان د سلطنت د کونړ ولايت د محکمې اسناد ما د يوې علمي څېړنې په موخه مطالعه کړي او له هغو اسنادو څخه دا په ډاګه کېږي، چې هغه وخت هندو افغانانو په مسلمانانو خپل جايدادونه يا پلورلي او يا يې ترې اخيستي دي. همدا راز نورو اقوامو هم يو پر بل باندې جايدادونه په ازادانه توګه بې د کومې نامشروع ماليې له ورکړې پلورلي دي، د داؤد خان د حکومت تر رنګېدو پورې د خلکو جايدادونه نسبتاً مصئون وو، مګر د ثور تر کودتا وروسته په هېواد کې داسې ګډوډي رامنځته شوه، چې د ډېرو افغانانو جايدادونه يا په جعلي ډول وپلورل شول او يا په زور غصب شول، چې نن ورځ ډېر جايدادونه تر پوښتنې لاندې دي. د اوسني دولت د ښار جوړونې د وزير په وينا په لسګونو زرو جريبه دولتي ځمکې د ځينو کسانو له خوا په زور نيول کېږي او په لوړه بيه په دغه خوار ولس باندې پلورل کېږي او د هرې ورځې په تېرېدو دا بهير پياوړی کېږي. ډېر لږ افغانان باوري دي، چې جايداد يې مصئون دی او دوی پرې پانګونه کولی شي.

د خلکو له فعال ګډون او د قانون له موجوديت څخه علاوه د خلکو د جايداد د مصئونيت تضمين نه شي کېدی. په کابل ښار

کې په ميليونونو خلک د غوره قوانينو د نشتوالي له کبله په غير قانوني ډول ژوند کوي، ځکه چې يو شمېر سيمې لکه وزير اکبر خان مېنه، دريمه او څلورمه کارته او داسې نورې د ښاروالۍ د نقشې له مخې جوړې دي، مګر ډېری داسې سيمې هم شته چې د ښاروالۍ د پلان له مخې نه دي جوړې شوي او د ژوند تېرولو ډېر لږ امکانات هم ورته برابر نه دي.

که په ښاروالۍ کې کاري کفايت وای، نو په عاجله توګه به يې د نورو ځمکو د نقشه کولو کارونه تمام کړي وای او د قانوني جايدادونو د توزيع پروسه به يې د دې لپاره هم چټکه کړې وای، چې ښېرته راستنېدونکو کډوالو په داسې جايدادونو باندې پانګونه کړې وای، چې شرعي او قانوني محفوظ حيثيت يې درلود او په اسانۍ سره يې ملکيت تثبيتېدلی شوای.

ښاروالۍ بايد د ښار د هغو برخو په باب چې له لسيزو را په دېخوا په کې خلک ژوند کوي مناسب اقدام کړی وای، چې د هغوی جايدادونو قانوني بڼه غوره کړې وای. د داسې کشالو د هواري لپاره په ځينو هېوادونو کې ډېرې اغېزمنې لارې رامنځته شوي، چې له هغو تجربو څخه هم ګټه اخيستل کېدی شي. لکه د جاپان د نګويا ښاروالي چې داسې مسايل يې په بريالیتوب سره حل کړي دي او په خپله د کابل ښار اوسېدونکو هم د دې لانجو د هواري لپاره غوره وړانديزونه کړي، چې د غور وړ دي او د اوسېدونکو، ښاروالۍ او نورو دولتي دوايرو تر منځ په تفاهم په کاميابۍ سره حل کېدی شي. مګر د کابل ښاروالي د بې کفايتۍ او فساد په داسې تيارو کې ډوبه ده چې نوره ترې د خلکو هيله پرې شوې او دا ښاروالي د ستونزو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هواري کومه ګټوره لاره نه لري.

له همدې کبله ښاروالۍ ته اوس خلکو د چورواله لقب ورکړی دی. دا چې عامه وجدان چور او چپاول نه مني، ځکه د زورواکو له خوا تالا شوي شېرپور ته چورپور وايي او دا ډېره حقيقي نومونه ده، ځکه شېرپور رښتيا هم د مفسدو دولتدارانو د لوړپوړو مامورينو له خوا چور شوی دی، د دولت اراکينو دا قيمتي ځمکه په څو چنده ارزانه بيه واخيسته او بيا يې يوه اونۍ وروسته پنځه بېسويي نمره په ۱۲۰ زرو امريکايي ډالرو وپلورله. په وزيراکبرخان مېنه او شيرپور کې په لسګونو داسې دلالان شته، چې پېرودونکي ته په لږه شېبه کې د ځمکې بيه څو چنده لوړه ښيي او کله چې همدا دلالان محاکمو ته ولاړ شي، نو د ځمکې قيمت څو چنده ټيټ ښيي چې په پايله کې يې د دولت ماليه ټيټه او ګټه يې د څو زورواکو جيبونو ته ولاړه شي.

که داسې عواملو ته له هره پلوه نظر واچوو، بيا هم همدې يوې پايلې ته رسېږو، چې له دولت سره د ولس د هوسا کولو لپاره کومه څرګنده طرحه او پلان نشته، بلکې برعکس له دولت څخه د شخصي او تنظيمي ګټو مورچه جوړه شوې او د دې منفي وضعې بدې اغېزې په ځانګړي ډول په ځوان نسل باندې تر نورو ډېرې ښکاره او جوتې دي، ځکه دولت د اصولو پر اساس نه دی ولاړ او کارکوونکي يې د پوهې او پرهېزګارۍ پر بنسټ نه دي مقرر شوي، بلکې پر ناروا لارو راغلي او د په کارپوه ځوانانو د رشد او پرمختګ مخه يې ډب کړې ده.

همدې ويجاړوونکي وضعيت ملي يووالي ته صدمه رسولې، ځکه د بن د پروسې په پيل کې ټول خلک په دې باور وو، چې په ولس کې لا هم د ملي يووالي روحيه پياوړې ده،

بېلا بېل قومونه تر خپله منځه خپلوی کوي، يوله بله سره په ولسي مسايلو کې همکاري کوي او هېواد تر د ېرش کلنې جګړې وروسته د يووالي په لور روان شوی دی، مګر له بده مرغه د څو مغرضو اشخاصو د شخصي ګټو لپاره يو ځل بيا په ټول ولس د نهيلۍ څپه خپره شوې، په قومونو سياسي سوداګري روانه ده او د ځوانو هلکانو او نجونو احساسات پارول کېږي، چې د خپلې خاورې نور او سېدونکي پردي وبولي، د هغوی افتخارات تر خاورو لاندې کړي او ځانونه تر نورو لوړ وګڼي. څو پېړۍ وړاندې موږ دې نتيجې ته رسېدلي وو، چې که زه وايم چې زه يم او ته وايې چې ته يې، نه به زه يم نه به ته يې او که ته وايې چې ته يې او زه وايم چې ته يې، هم به زه يم هم به ته يې.

که څه هم په دغه ناوړه وضعه کې د ولس د رانسکېلېدو لپاره نور ډېر عوامل هم پيدا شوي دي، خو اصلي ستونزه په سرچينه کې ده. د دولت کابينه د سرچينې په توګه په دغه فساد ککړه ده، ځکه د کابينې تر منځ په هغو اخلاقي اصولو او ښو قوانينو باندې اجماع نشته چې له مخې يې د دولت هر يو مامور د ټول ولس پر وړاندې ځان يو ډول مسؤول وبولي. د دولت يو شمېر لوړ رتبه اراکين په بشپړه بې عدالتۍ ټولې څوکۍ خپلې کورنۍ، قبيلې او قام ته ورکوي او که چېرې په يوه هېواد کې اداري جوړښتونه په دې ډول وي، نو هلته به څنګه خلک اعتبار وکړي چې موږ يو موټی ملت يوو.

د افغانستان خلک ټول د ترخو حقايقو په بنياد يوې منفي اجماع ته رسېدلي دي، ځکه د کرزي صاحب تر انتخابېدو وروسته ټولو د ده د برياليتوب هيله درلوده او فکر يې کاوه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې كرزى بايد پوه وي چې دى په سيالانو كې ولس بريالى كړى، نو بايد وپوهېږي چې ولس ريښه او دولت ونه ده. كه ريښه مضبوطه وي ونه به استواره وي او بيا به په اسانۍ سره د ونې د شاخ برۍ كار تر سره شي.

مطلب دا چې جګړه ځپلي ولس بنسټيز اصلاحات غوښتل، خو له بده مرغه د دې برعكس دولت اصلاح شوې برخې هم په فساد ولړلې او كړې توره يې هم په خاورو ومنډله.

دې چارې نه يوازې زموږ ولس، بلكې زموږ نړيوال ملګري هم مايوس كړي او هغوى اوس فكر كوي چې افغانستان د جوړېدو نه دى. په نړيواله كچه د افغانستان دولت نن يو ځل بيا د ډېر ټيټ حيثيت څښتن دى. په هر نړيوال اخبار كې د افغانستان دولت د يوه كمزوري، غله او فاسد رژيم په نامه ياد ېږي. زموږ د ولس منفي ليدلورى نړۍ ته انتقال شوى او د نړۍ ډېر ستر دولتونه هم اوس فكر كوي، چې اوضاع له حده وتلې، خطرناكه او خرابه ده.

د ولس منفي ليدلورى د ستونزو د تشخيص لپاره لازمي دى، مګر د ناخوالو پر وړاندې يوازې د منفي ليدلوري په درلودو هم كومه بريالۍ پايله نه تر لاسه كېږي، ځكه د مرض تر تشخيص وروسته فوراً دارو په كار دي، يعنې د ستونزو تر پيدا كېدو وروسته د حل لپاره د ټول هېواد په كچه اوس يوې مثبتې ملي اجماع ته ضرورت دى، چې رامنځته شي او د ستونزو هواري ته په شريكه د حل لارې چارې ومومي. نو ځكه لازمه ده چې په راتلونكي فصل كې د مثبتې ملي اجماع د منځته راتګ پر لارو چارو بحث وكړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم فصل:

د مثبتې ملي اجماع په لور

موږ اوس یوې داسې دوه لارې ته رسېدلي یوو چې پوره ځرګنده ده، یوه لاره د ځانځانۍ، شخصي ګټو او د ملت د نهیلیو خوا ته تللې، چې د ګوتو په شمېر خلک په کې د میلیاردونو ډالرو خاوندان کېږي او پاتې شا وخوا د پرش میلیونه ولس په کې په لوږه، تنده، فقر او بې امنۍ کې شپې سبا کوي. له بلې خوا به د افغانستان ګاونډیان له دې هېواده یو ځل بیا د بزکشۍ میدان جوړ کړي او زموږ دولت به په کې د نندارچي په حیث د خیر پر غونډۍ ناست وي، چې په داسې کېدو به افغانستان په لسګونو نور کلونه هم د بې وسۍ په یوه داسې ګرداب کې غرق وي، چې د حال او مستقبل په اړه به فکر هم نه شي کولی.

د دې دوه لارې بله لاره د ایمان، باور او یووالي لار ده. د ټینګ ایمان، یووالي او ریښتینولۍ درلودل هغه څه دي، چې کولی شي موږ د یوه قانوني او اغېزمن دولت خاوندان کړي.

د زمانې په دې پړاو کې چې پر ټول هېواد د نهیلۍ څپه خپره ده، کېدی شي چې موږ د یوې مثبتې ملي اجماع په تر سره کولو خپلې هغه شتمنۍ په ګوته کړو، چې له دا ډول ناوړو شرایطو

څخه هېواد ته د خلاصون لار پیدا کړو. موږ د دې توان لرو، چې د ثبات، سوکالۍ، اتفاق او ریښتینولۍ داسې لاره غوره کړو، چې جګړه ځپلی افغانستان په اسلامي نړۍ کې د اغېزمن دولت ځرګنده نمونه وګرځوي. له دې بحران څخه د وتلو لپاره زموږ شتمنۍ کومې دي؟

الف- د اسلام مبین دین:

زموږ تر ټولو ستره شتمني د اسلام مبین دین دی. د افغانستان په سلو کې نږدې ۹۹.۹۹ وګړي د اسلام د سپېڅلي دین پیروان دي. هر وخت چې زموږ ولس د بهرنیو یرغلګرو تر تاړاک لاندې راغلی د اسلام د مبارک دین پر رسۍ یې منګولې لګولې او هېواد ته یې نجات ورکړی دی.

اسلام زموږ د ګران هېواد نړېدلی شېرازه ساتلې ده. په دې کې باید هېڅ شک نه وي، چې موږ مسلمانان وو، یوو او تر ابده به مسلمانان یوو. دا حقیقت موږ او نړۍ ته ځرګند دی، چې اسلام د تشدد او ناروا ملاتړ نه کوي. دا چې نن ورځ د اسلام تر شعار لاندې څه کېږي دا زموږ خامي ده نه د اسلام. ځکه هر څوک چې په زور د چا پر حق خېټه اچوي دا د اسلام د اصولو، عقایدو او قوانینو خلاف عمل دی. اسلام تېری نه مني او تېری کوونکی د سزا وړ بولي.

څرنګه چې مو په تېر فصل کې ولوستل، عدالت د عبادت اساس دی او دا اساس زموږ په ټولنه کې ژورې ریښې لري، مګر زموږ ځینې وګړي په دې نه پوهېږي، چې د اسلام د ځلانده تمدن ډېرې پیاوړې څېرې زموږ په خاوره کې ټوکېدلې. د عباسیانو عصر چې د اسلامي تمدن یوه ډېره پیاوړې دوره وه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ د يوه ملت په توګه د دې تمدن په راوستلو او استحکام کې خورا ستر رول لوبولی و.

د هارون الرشيد او مامون الرشيد په دوران کې له بغداد نه په بلخ کې د مدارسو شمېر زيات و. دا مطلب پروفيسر فيډريک ستار چې د امريکا د متحدو ايالاتو په يوه معتبر پوهنتون کې استاد دی، په ډېر وضاحت وړاندې کړی دی. د دغو مدارسو نصاب هغه مهال يوازې په ديني علومو پورې محدود نه و، بلکې ټول مضامين او علوم په کې شامل وو.

په عباسي دوره کې د ژباړې زياتره مراکز د دولت له خوا تمويلېدل او هدف دا و، چې د نړۍ ټول علوم له نورو ژبو څخه عربي ژبې ته وژباړل شي، چې په دې بهير کې زموږ د خاورې نامتو پوهانو زيات زحمت واېست او د همدې ژباړو برکت و چې يوناني فلسفه ژوندۍ وساتل شوه او اروپا ته منتقل کړی شوه.

د همدې روښانه عصر په برکت صفر چې د هندوستان کشف و د دغو ژباړو له لارې له نورو هندي اعدادو سره چې په اروپا کې هم د عربي اعدادو په نامه شهرت لري، لومړی اسلامي نړۍ او بيا اروپا ته منتقل شول. رومي اعداد د عربي اعدادو په پرتله ډېر ستونزمن دي، ځکه د ليکلو پر مهال ليکونکی اړ دی، چې ډېر توري سره يو ځای کړي او ارقام ارايه کړي مګر عربي اعداد په سادګۍ سره د ارقامو د ښودلو چاره ترسره کولی شي. همدا راز د الجبر کلمه له عربي ژبې څخه اروپا ته تللې ده. په اسلامي نړۍ کې ډېرې رسدخانې موجودې وې او علماوو په منظمه توګه د ځمکې، سپوږمۍ او سيارو څېړنه کوله. غزني د سلطان محمود په دوران کې نه يوازې د شعر

بلکې د علم ستر مرکز ګڼل کېده. د ځمکې د قطر د دقيقې محاسبې چاره تر اروپايي پوهانو شلور سوه کاله وړاندې د ابوريحان البيروني له خوا په ډېر برياليتوب سره تر سره شوې وه. ابوريحان البيروني د طول البلد او عرض البلد په حساب زموږ د هېواد د ډېرو سيمو نقشې په دقيقه توګه جوړې کړې وې. له بلخي ابن سينا سره د البيروني د مکاتبې احوال دا په ګوته کوي چې دوی د خپلې فکري پراختيا په لاره کې د نړۍ له نورو تمدنونو څخه په ډار کې نه وو، بلکې د خپلې فکري پراختيا لپاره يې هر څه څېړل.

د مثال په ډول، کله چې البيروني د سلطان محمود په لښکرو کې هند ته ولاړ، هلته يې د هند د ژورو مطالعاتو د تر سره کولو په موخه سانسکريت ژبه زده کړه او په پايله کې يې د الهند په نامه يو ډېر ستر کتاب وليکه، چې تر نن ورځې پورې هم ورته د نړۍ او هند عالمان په حيرانتيا ګوري، چې څرنګه د يوه تمدن عالم د بل تمدن رښتيني انځور په ډېره امانتدارۍ کښلی دی.

د ابوريحان، ابن سينا او نورو عالمانو اثار او کارنامې دا په ډاګه کوي، چې د تمدنونو تر منځ د ټکر او درز پيدا کول ناسم او ويجاړوونکی عمل دی او زموږ اسلامي ټولنه کولی شي چې د خپل پياوړي تمدن په درلودو د نورو تمدنونو ښې برخې خپلې کړي او له برياوو څخه يې ګټې واخلي.

حضرت عايشه(رض) فرمايي: "د ډېوې له رڼا ګټه واخلئ او دې ته مه ګورئ چې ډېوه د چا په لاس کې ده."

اروپا چې په منځنيو پېړيو کې د ناپوهۍ په تورتم کې ډوبه وه، زموږ د اسلامي تمدن له برياوو څخه يې ګټه واخيسته او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهې پر لور روان شول. اوسنۍ دوره هم د عباسي او غزنوي دوران هغې ازادۍ ته اړتیا لري، چې د علم او معرفت دروازه دې د هر انسان پر مخ خلاصه وي.

د همغو ځلاندو دورو برکت و، چې فکري سرحدونه پراخ او په پایله کې یو ستر حقوقي او فکري تمدن را منځته شو چې نن یې موږ په ویاړ یادونه کوو.

په لومړي ګام کې دولتونه اړ دي، چې د خپلو ویاړلو تمدنونو ساتنه او پالنه وکړي. کله چې موږ د اسلامي تمدن په ساتنه کې د خپلو دیني علمای کرامو رول ته په درنه سترګه ګورو، نو په کار ده چې د هغوی د ژوندانه د بهبود لپاره هم په دولتي او هم په ملي کچه پام وکړو. جومات د الله(ج) کور دی، زموږ مسلمانه ټولنه په جوماتونو کې راټولېږي او د خدای تعالیٰ(ج) خپل فرض ادا کوي.

د مخه مو ذکر کړه چې زموږ د کلیو او ښارونو جامع جوماتونه زموږ د ټولنیزو پرېکړو مراکز دي. هر کله چې پر هېواد باندې بد حالت راغلی، زموږ خلک د نظام او واکمن پر وړاندې په جوماتونو کې پرېکړو ته رسېدلي دي. په همدې ترتیب زموږ په ټولنه کې جومات د مساپرو او بېوزلو د مېلمه پالنې ځای هم دی.

همدا راز مساجد د علم هغه مرکزونه دي چې د علم د حصول لارویان په کې شپې ورځې تېروي او زموږ مؤمن خلک ورسره د خپل د سترخوان ډوډۍ شریکوي. زموږ ډېر نامتو علمای کرام لکه: استاد عبدالحی حبیبي، استاد ګل پاچا الفت، استاد عبدالشکور رشاد، استاد بېتاب، استاد عبدالله قاري او نور ټول هغه شخصیتونه وو، چې خپلې لومړنۍ زده کړې یې په

جوماتونو کې تر سره کړې وې.

زموږ په کلیو کې د ملا صاحبانو ټولې دندې د قدر وړ دي او د ډېرو ټولنیزو خدماتو تر څنګ به په پخوا وختونو کې ملا صاحبانو د مساپرو لیکونه د هغوی کورنیو ته لوستل او د کورنیو حال احوال به یې مساپرو ته لیکلو. همدا راز ملا صاحبان د خپلو مواعظو او خطبو په ترځ کې د سیمې او نړۍ ډېر مهم مطالب ولس ته وړاندې کوي او د ولس د اجتماعي شعور په وده کې ستر رول لوبوي، خو له بده مرغه تر اوسه پورې دولت د جوماتونو د انسجام لپاره کوم ځانګړی پروګرام نه دی وړاندې کړی.

زموږ د ملي یووالي او د اسلامي هویت د ساتنې لپاره دا ډېر مهم او ضروري اقدام دی، چې د جوماتونو د تقویت او د امامانو د ژوندانه د بهبود لپاره ځانګړی او مؤثر پروګرام وړاندې شي او له دوی سره د هر اړخیزې مرستې لپاره یو جلا ترتیب ونیول شي. پر حیاتي اړتیاوو سربېره باید له ملاصاحبانو سره د دیني کتابونو او راډیویي او ټلویزیوني اسلامي خپرونو او نورو لوازمو په تیارولو کې مرسته وشي.

ب- اګاه ولس:

وایي چې کوټه وسوه، خو دېوالونه یې پاخه شول. زموږ ولس د جګړې په اور کې وسوځېده، خو فکري شعور یې وده وکړه او نن کولی شو ووایو، چې زموږ ولس یو اګاه او با خبره ولس دی او یو موثر او عصري نظام غواړي. په پخوانیو زمانو کې به د نظام د چلولو لپاره یو پاچا پیدا شو، چې غوښتل به یې خپلې موخې تر سره کړي، مګر ډېر ځله به پاچاهان نه توانېدل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ملت ته د ټاکلو موخو په اړه قناعت ورکړي او کله چې به داسې ونه شول، نو بیا به یې یا په دولت کې موجودو چارواکو ته د قناعت د ورکولو هڅه کوله او یا به یې توري ته لاس کړ او په زور به یې پاچاهي پیل کړه. هر څو که دې چلند په ظاهره د یوه نظام بنه خپلوله، مګر په ولس کې یې بنسټ نه شو ټینګولای. که چېرې یوه افغان شپانه ته شپو خولۍ پر سر کړئ یا ورته پتلون ور واغوندئ، نو په داسې کولو ترې، نه اروپايي انسان جوړېږي او نه یې خوي او مغز تغیر کولی شي. همدارنګه د زنده باد او مرده باد په شعارونو هم د هېوادونو ستونزې نه حل کېږي او د یوې فکري یا نسلي طبقې خلک هم نه یوازې دا چې نظامونه نه شي ټینګولی، بلکې د داسې حکمرانۍ پایلې ډېرې خطرناکې هم وي.

په افغانستان کې د ثور تر کود تا وروسته د خلقیانو او پرچمیانو د محدود اقلیت نظام او همدا راز د نجیب د حکومت تر سقوط وروسته د جهادي ډلو تر منځ تباه کوونکې جګړې ټول د هغو محدودو طبقو نظامونه وو، چې هېواد یې له بربادۍ سره مخ کړ. کابل یې ړنګ، دولت یې نابود او د ملي اردو په شمول د دولت ټول تشکیلات یې له منځه یوووړل.

دا هېواد چې د نا اګاهۍ په تیاروکې ډوب و، نن په کې وضعي بدلون موندلی او د نړیوالو احصایو مطابق ۹۱٪ نارینه او ۸۷٪ ښځې په پرله پسې توګه څلور راډیوګانې اوري.

همدارنګه ان د کلیو باندې سپین ږیري تر ټولو زیات د هغو نړیوالو اخبارونو او مجلو سرمقالو ته غوږ نیسي، چې د راډیوګانو له خوا د دوی په محلي ژبو ژباړل کېږي. دا خبره د دې څرګندوی ده چې زموږ ولس که څه هم په زیاته پیمانه د سواد له

نعمته محروم دی، مګر بیا هم سیاسي پوهې او ټولنیز شعور یې د پخوا په پرتله ډېره وده کړې ده. دا خبره پر ځای نه ده، چې ټول باسواده خلک به پوخ سیاسي شعور ولري، ځکه ډېر داسې باسواده کسان وي چې اصلاً د سیاسي مسایلو له اورېدو سره یا علاقه نه لري او یا پرې نه پوهېږي، مګر هغه څوک چې د خپل هېواد د برخلیک په اړه فکر کوي، هغوی د دې پوهه لري چې له مسایلو څنګه ځانونه خبر او اګاه کړي. همدا دلیل دی چې زموږ خلک اوس د سیاسي جریانونو په اړه معلومات لري او په اړه یې قضاوت کول غواړي. د دې پوهې د منځته راتګ دلایل څرګند دي، ځکه په میلیونونو کلیوال، کوچیان او ښاریان له هېواده هجرت کولو ته اړ ایستل شول او هلته یې په ګاونډیو او د نړۍ په نورو لرې پرتو هېوادونو کې ډېرې نوې پدیدې ولیدې، نو ځکه ویلی شو چې دا اوس هغه پخواني خلک نه، بلکې له ډېرو تجربو سره هېواد ته راستانه شوي خلک دي.

د ملګرو ملتونو د مهاجرو د عالي کمېشنرۍ UNHCR د کارکوونکو د وینا له مخې کله چې په تېرو څو کلونو کې افغان کډوال له پاکستان او نورو هېوادونو څخه افغانستان ته راستنېدل، نو په هرو سلو کورنیو کې تر شپېتو زیاتو کورنیو ټلویزیون درلود او د نورو ارتباطي وسیلو تر څنګ ګڼ شمېر کورنۍ داسې وې چې کمپیوټرونه یې له ځانه سره هېواد ته راوړل، همدا راز په زرګونو ځوانانو په نورو سیمه ییزو او نړیوالو ژبو بلدیت حاصل کړی او ځانونه یې په بېلابېلو علومو سمبال کړي دي. که په تخمیني توګه له یوه میلیون څخه زیات افغانان په اروپا، امریکا او نورې نړۍ کې کډوال وي، نو دوی له یوې څخه تر لسو کورنیو پورې له خلکو سره اړیکې لري او دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړیکي د دې لامل دي چې تېرکال د یوه تخمین له مخې د غو افغانانو پنځه میلیارده ډالر یوازې د بن تر پروسې وروسته خپلو خپلوانو ته رالېږدولي دي.

له نېکه مرغه تر شپېتو زیاتې راډیوګانې د هېواد په هر ګوټ کې د نړۍ او هېواد په اړه معلوماتي مطالب خپروي، چې دا بهیر د ولس د خبرولو او اګاهۍ لپاره ډېره غوره سرچینه ګڼلی شو.

د ولس شریک درک ما ته د اساسي قانون په لویه جرګه کې هغه مهال څرګند شو، چې ما د مالیې وزیر په صفت د جرګې د تر دوو سوو زیاتو وکیلانو څخه پنځه، پنځه دقیقې د دوی د مؤکلینو غوښتنې واورېدې او د دوی غوښتنې مې تر اورېدو وروسته په ډېر غور وارزولې. د ټولو مثبته اجماع دا وه چې افغان ولس یو داسې معاصر، پیاوړي او اغېزمن دولت ته اړتیا لري چې وکولی شي ملت ته د یوه عصري دولت په توګه لازمې دندې تر سره کړي.

د نورو دندو ترڅنګ په اقتصادي برخه کې د استازو غوښتنې دا وې، چې ولس باید د یوه پیاوړي اقتصاد په درلودو د سوکالۍ خوا ته پل واخلي.

د سړک، برېښنا، اوبو، ښوونځي، روغتون او داسې نورو نه درلودل د ولس هغه ستونزې وې، چې ما یې د برابرولو لپاره هغه وخت یوه پانګه وسنجوله، چې له ۸۰ تر ۱۲۰ میلیارده ډالرو پورې پرې لګېدل. دا رقم لس تر شلو چندو پورې له هغې مرستې څخه زیات و، چې نړۍ یې افغانستان ته د ورکولو ژمنه کړې وه، مګر زموږ د جګړه ځپلي ولس یوه غوښتنه هم نامعقوله او ناسنجول شوې نه وه.

زما په غوښتنه نړیوال بانک پر افغانستان باندې د شوروي یرغل مستقیم او غیر مستقیم ویجاړوونکي اغېز اعلان کړ، چې د ثور له کودتا څخه د بن تر پروسې پورې یې افغانستان ته ۲۴۰ میلیارده ډالره تاوان اړولی و، مګر زموږ د خلکو غوښتنو د هغه تاوان نیمه برخه جوړوله، معنی دا چې زموږ خلکو په نیمه ډوډۍ قناعت درلود. ما د مالیې وزیر په توګه د ولس استازو ته، ځکه هغه ټول حسابونه وړاندې کړل چې غوښتل مې دوی خبر کړم، چې ستاسې غوښتنې پر ځای دي، مګر نړۍ دې ته نه ده حاضره چې دا ټولې غوښتنې ومني. موږ ته په کار ده چې په هېواد کې ټول بنسټیز حرکتونه پیل کړو، چې په وسیله یې په حکومت او اقتصاد کې اساسي بدلونونه را منځته شي. ټولو استازو دا خبره ومنله او دا چې ما د دولت عواید مرکزي کړي وو، دوی په دې کار خپله خوښي وښوده او زما د دې اقدام هرکلی یې وکړ.

زموږ ولس هیڅ وخت د دولت د بنسټیزو اصلاحاتو د راوستلو طرحه نه ده رد کړې. هر ځل چې په ولس اعتماد شوی په ډېره حوصله یې تر غور وروسته دولت ته صلاحیتونه ورکړي دي، خو دا چې دولت د دې وړتیا نه لري چې د ولس له غوښتنو سره خپل پروګرام عیار کړي دا د دولت ستونزه ده، نه د ولس. ولس په الفاظو نه غولېږي، دوی هغه تخیلي باغونه ولیدل چې دوی ته د دولت د واکمنانو له خوا ښودل شوي وو او ولس ته د سوکاله ژوند پر ځای ناکاره مرګ ډالۍ کړی شو.

دا وخت ولس عملي طرحې او سالم عمل غواړي. ولس ته باید مراجعه وشي، چې له خپل کلي تر خپل هېواده دې د هېواد د عملي امکاناتو په چوکاټ کې د ټولنې لومړیتوبونه وټاکي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې په کومه طریقه عملي کېدی شي، ولس باید پرې وپوهېږي او نبغ په نبغه په ټول جریان کې ګډون وکړي، چې د هرې طرحې د عملي کېدو مدارج څرګند او بېرته یې ټول معلومات په منظمه توګه د ولس په اختیار کې وي. نو که داسې وشي د ولس اعتماد به یو ځل بیا پوخ شي او د یوه ملت په توګه به د ټاکلو موخو پر لور حرکت وکړي.

په سرحدي سیمو کې پروت ولس د هېواد د امنیت او ثبات په ټینګښت کې د پام وړ رول لوبولی شي. له همدې کبله باید دولت په جدي ډول خپلو سرحدي ولسوالیو ته پام واړوي، ځکه که یو اجنبي وغواړي چې د یوه هېواد د ملي یووالي څرنګوالی وڅېړي، نو لومړی د هغه هېواد سرحدي سیمو ته پام کوي او تر ټولو مخکې دا ګوري چې تر کومه بریده هلته زېربنایي امکانات لکه برېښنا، سړکونه او نور شته دي. که داسې څه په نظر ورشي، نو بیا یې له ښارونو سره پرتله کوي، چې د کلیوالو سیمو او ښارونو تر منځ د زېربنایي امکاناتو په شتون کې څومره تفاوت موجود دی. ایا په کلیو کې د ښارونو په شان روغتون، ښوونځی او نور اساسي بنسټونه شته او کنه، همدا راز چې کله د سرحدي سیمو خلک له سختۍ سره مخ شي، خپلې پلازمېنې او ولایتي ښارونو ته ځي او که ګاونډیو هېوادونو ته منډه اخلي. د سرحدي سیمو خلک کوم پیداوار او تولیدات لري او دا تولیدات چېرې پلوري. تر دې وروسته بیا له خلکو سره خبرې کوي او له هغوی نه په لومړي ګام کې دا پوښتنه کوي، چې ایا ستاسې په هېواد کې ټولنیز عدالت حاکم دی که څنګه. بله پوښتنه یې ښایي دا وي چې ستاسې ځوانانو ته د هېواد په پوهنتونونو کې د زده کړې لپاره څومره امکانات

شته دي؟

که موږ خپلو سرحدي سیمو ته ولاړ شو او همدا پوښتنې له خلکو وکړو، نو راته څرګنده به شي، چې زموږ سرحدي سیمې په ډېر بد حالت کې ژوند کوي. یوه اسانتیا نه لري او له محرومیت سره مخ دي. د مثال په توګه بدخشان، خوست، فراه، بادغیس، زابل، پکتیکا، فاریاب او نورو ټولو سرحدي سیمو ته د دې زمینه نه ده برابره شوې چې په هوسا توګه ژوند وکړي.

د ټولنیز عدالت له تأمین څخه علاوه نن ورځ سرحدي سیمو ته پام اړول له سیاسي او امنیتي لحاظه هم خورا مهم دي، ځکه که سرحدي ولسوالۍ مو بې وزله وي بې امنه کېږي او که هلته امن خراب شو، نو پلازمېنه او ولایات ورسره هم هغه مهال بې امنه دي. که د سرحدي ولسوالیو اوسېدونکي دولت خپل و نه ګڼي او فکر وکړي چې دوی یې پر وړاندې مسؤول نه دي، نو په هغه وخت کې د دولت وسله وال مخالفان په ډېره اسانۍ کولی شي چې له سرحدونو را تېر او په ښارونو کې امنیت ګډوډ کړي.

زموږ سرحدي ولسوالۍ ځانګړی ټولنیز جوړښت لري، چې زموږ دولتداران باید پرې په سمه توګه وپوهېږي. د مثال په ډول، په خوست ولایت کې قومي اربکي یو خاص بنسټ دی چې د قوم له خوا جوړېږي او د امنیت چارې سمبالوي. ځاځي او منګل قومونه داسې قومي تړونونه لري، چې د هغو په وسیله امنیت ټینګېږي او په روانې ګډوډۍ کې همدا اوس ددې دواړو سیمو امنیت تر ډېرو نورو سیمو بهتر دی، خو د محرومیت له قوي احساس سره مخ دي. ما ته څه موده وړاندې د ځاځیو د سیمې یوه اوسېدونکي وویل: "تېر کال موږ له لېسو څخه ډېر شاګردان فارغ کړل، مګر د ګوتو په شمېر ځوانان هم د کانکور

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ازموینې وروسته کابل پوهنتون او یا کوم بل پوهنتون ته پرې نه ښودل شول. "

په عمومي ډول زموږ سرحدي ولسوالۍ په امنیتي لحاظ بې د قومونو او مجاهدینو له فعالې ونډې اخیستو نه خوندي کېږي، ځکه مجاهدین او قومي خلک ښه پوهېږي چې له کوم لوري څخه کوم خطر پېښېدی شي.

دولت ته په کار ده، چې ټولنیز تشکیل ته په پام سره په سرحدي ولسوالیو کې د ثبات او امنیت د ټینګښت لپاره داسې یو پروګرام وړاندې کړي، چې د ولس په مشوره ټول لازم ترتیبات ونیول شي.

موږ باید له ولایتي ښارونو او پلازمېنې څخه همېشه له خپلو سرحدي سیمو سره تماس ولرو او د دې لپاره ټلیفون د دې عصر یوه مهمه وسیله ده. د مخابراتو او معلوماتي ټیکنالوجۍ په برخه کې پیسې شته خو د عملي اقدام لپاره مؤثر کار په کار دی.

پر مخابراتو سربېره باید سرحدي ولسوالیو ته په څو نورو برخو کې هم ځانګړې پاملرنه وشي.

لومړی: ځوان نسل ته د مناسبې ونډې اخیستنې په منظور باید په کابل او نورو عمده ښارونو کې په ډېرو مجهزو وسایلو سمبال داسې لیلیه ښوونځي جوړشي، چې د بشپړ شفافیت له مخې ورته نجونې او هلکان د ازموینو له لارې راشي او په هر اړخیزه وده یې عمده پانګونه وشي.

دا چې د سرحدي سیمو نجونې او هلکان له ملي او بین المللي امکاناتو څخه ګټه واخلي په کار ده، چې دې سیموته په لومړي ګام کې برېښنا ورسول شي او سرحدي ولسوالیو ته د

برېښنا رسول باید ملي لومړیتوب وګڼل شي. که چېرې په اول قدم کې کورونو ته برېښنا رسول ممکن نه وي، په کار ده چې جوماتونه، مکاتب او کلینیکونه په برېښنا سمبال شي، چې د لېسو زده کوونکي وتوانېږي له ثبت شویو درسي ټایپونو او بعیدو درسونو څخه استفاده وکړي او هم د جوماتونو امامان او طالبان وکولی شي د اسلامي علومو په برخه کې له نړیوالو پروګرامونو څخه برخمن شي.

هغه سرحدي ولسوالۍ چې لا هم په کې څه نا څه ځنګلونه او ورشوګانې شته باید په سمه توګه یې ځنګلونه او ورشوګانې وساتل شي. نړیوالو تجربو ښودلې، چې په هغو سیمو کې چې اقلیمي شرایط مساعد وي هلته بیا هم ځنګلونه شنه کېدی شي.

که غواړو چې د سرحدي سیمو ځنګلونه شنه شي، نو هلته باید د کار شنه قوه را منځته شي او لومړیتوب ولري.

هر کال زموږ سرحدي ولسوالۍ د سېلابونو په څپو کې خپلې کرنیزې ځمکې، څاروي او ان انسانان له لاسه ورکوي، ځکه موږ د اوبو د مهار کولو او ذخیره کولو منظم ترتیب نه لرو. که چېرې د غرونو په لمنو کې د اوبو د ذخیره کولو سم ترتیبات ونیول شي، نو په هغه صورت کې د برېښنا د تولید او د کرنې د پراختیا لپاره ترې اغېزمن کار اخیستل کېدی شي.

په سرحدي ولسوالیو کې بې روزګارو خلکو ته د کار پیدا کول ډېر مهم دي. که د ولسوالیو په کچه د شرایطو تر منځ سم تشخیص وشي. په ډېره اسانۍ کولای شو د کار فرصتونه ایجاد کړو، د بېلګې په توګه، په هغو ولسوالیو کې، چې معدنونه شته، له معدني موادو یې د نورو وسایلو د جوړولو د بهیر په پیلولو سره خلکو ته خورا ډېرې نوې کاري زمینې برابرېدی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په هغو ولسواليو کې چې د زېربنا د جوړولو امکان وي هلته زېربنايي فعاليت د کارونو د پيدا کېدو باعث کېږي.

ج- طبيعي پانګه:

زموږ ثروتمنه خاوره که له يوې خوا د جګړو له کبله د فقر تر کرغېړن سيوري لاندې ده، له بله پلوه پخپله سينه کې د معدنونو ستره شتمني لري. د امريکا د جيولوجي د سروې اداري د خپلو دقيقو څېړنو او مطالعاتو په پايله کې دا څرګنده کړه، چې د افغانستان پرېمانه معدنونه د دې وړ دي چې د نشه يي توکو پر ځای د اصلي اقتصادي فعاليت ځای ونيسي. د دې سروې پر بنسټ ځينو ښودل شويو امکاناتو ته لا اوس هم کېدی شي هيله ولرو. د هېواد په شمال کې د شبرغان ګاز له ډېرو کلونو څخه شته، مګر د ګاز په برخه کې په دغې سيمه کې څو نورې داسې زېرمې هم شته چې د روسانو د هغه وخت تر تخمين څو ځلې غنې دي. بله مهمه خبره دا ده چې ښايي د پکتيکا ولايت په کټواز سيمه کې د شبرغان په اندازه د ګاز يوه بله لويه سرچينه موجوده وي.

همدا راز په هلمند کې د ګاز د پيدا کېدو امکانات ډېر دي، مګر دا هغه وخت څرګندېږي، چې موږ په دغو سيمو کې څاګانې وباسو او د ذخايرو شته والی په نښه کړو. که چېرې د کټواز د ذخيرې شته والی تثبيت کړو د هېواد پلازمېنې لپاره به يې پايلې ډېرې په زړه پورې وي، ځکه که غواړو کابل او يا نورو هغه ښارونو ته چې له هندوکش څخه دې لورې ته پراته دي ګاز ورکړو، نو د شبرغان له لارې راغلی ګاز په ډېره لوړه بيه تمامېږي. په داسې حال کې چې د کټواز له لارې په ډېره اسانۍ

دې ښارونو ته د ګاز نل ليکې رسېدلای شي. له شبرغان څخه کابل ته يوازې د ګازو په نل ليکه باندې ۴۰۰ ميليونه امريکايي ډالر لګښت راځي او دا چې د هندوکش له لوړو څوکو راتېرېږي د موسمي شرايطو له کبله له ډېرو زيانونو سره مخ کېږي، مګر له کټواز نه ټولو هغو ښارونو ته د ګاز انتقال ډېر اسان دی چې د هندوکش د غره دې لورې د هېواد جنوب خوا ته پراته دي.

د ګازو په موجوديت کې به د افغانستان د ټرانسپورټ راتلونکې پاليسي هم په اساسي ډول په ګازو درېدلې وي، موږ بايد هغه وخت په تېلو مصرف کېدونکې پيسې د ګازو د ايجاد په لاره کې ولګوو.

د تاريخي شاليد په رڼا کې ويلی شو، چې د افغانستان زياتره دولتونه يوازې د کاغذونو پر مخ جوړ شوي دي او د يوه کاغذي سند په توګه پاتې دي، ځکه زموږ د ولس هغه برخه چې په درو او باندو کې ژوند کوي د خپل ټول تاريخ په اوږدو کې په يوه ګوله ډوډۍ پسې کله هندوستان ته تلل او کله به د نړۍ بل سر ته، مګر هغه برخه چې بهر ته تلای نه شوه، هغوی به له مجبوريته په ښارونو کې واړول.

په تېرو لويو جګړو کې د افغانستان د کليو او باندو استازي ډېر ژر په دې خبره پوه شول، چې بدخشان، دايکندي، غور، نورستان، کونړ، پکتيکا، فارياب، باميان، ارزګان او سرپل مشترکې ستونزې لري. پر دغو ستونزو سربېره دلته وېره شته، چې لوږه، قحط او نور افات راشي، مګر د تاريخ له پلوه د دولت تر ټولو کمه پراختيايي او عادي بودجه په دغو غرنيو ولايتونو کې مصرف شوې ده، ننني جيولوجي سروې داسې انځور وړاندې کوي چې په همدغو يادو شويو سيمو کې ستر طبيعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذخایر پراته دي. د بدخشان په لاجوردو او د پنجشیر په زمردو له پخوا پوهېږو، مګر اوس دا هم ویل کېږي چې د هندوکش په درو کې تر ۴۰۰ پورې نور داسې غني معدنونه هم شته چې نړۍ ورته زیاته اړتیا لري او په هر لحاظ د دې سیمې څېره بدلولی شي.

که فعال او اغېزمن دولت وای، نو دا سیمې، چې په تاریخي لحاظ یې ډېر ستونزمن ژوند تېر کړی په هوسا، بسیا او سوکاله سیمو بدلېدلی شوې. په دې سیمو کې د معدنونو په موندلو زموږ د ولس خلکو ته د یوه ښه انساني ژوند چاپېریال برابرېږي او دولت کولی شي چې له دغو عوایدو څخه په لاس ته راغلو پیسو د کونډو، یتیمانو، بېوزلو، معلولو او خپلو ټولو وګړو ژوند بهتر کړي.

یوازې د قیمتي عناصرو د معقولې استفادې په اساس هم کېدی شي، چې زموږ د خلکو ژوند او روزګار ښه شي.

د ساري په توګه، که زرګري عصري شي او نړۍ ته د عصر او زمان په غوښتنو برابر مصنوعات ولېږل شي، ویل کېږي چې له پنځو لکو نیولې تر یوه میلیون پورې انسانانو ته معقول او ابرومندانه کار پیدا کېدی شي.

افغانستان د ټولې سیمې د اوبو د تولید مرکز دی. کونړ، امو، هلمند، کابل، بلخاب، کوکچه او مرغاب هغه مهم سیندونه دي، چې زموږ له خاورې سرچینه اخلي، خو موږ په خپل وطن کې له تندې مرو. نه د څښلو پاکې اوبه لرو او نه د اوبه خور لپاره اوبه شته، مګر زموږ سیندونه ګاونډیانو ته په میلیاردونو لیټره اوبه ورکوي او موږ تر اوسه د خپلو اوبو یوازې ۱۰٪ مهار کړې دي. هر کال د وچکالۍ عذاب زموږ

حیوانات وژني او د بارانونو له امله زموږ خلکو ته په میلیونونو ډالرو تاوانونه اوړي.

د نړۍ اقلیم په چټکۍ بدلېږي، د نړۍ هوا ورځ تر بلې په تودېدو ده او که چېرې د دې بلا مخه و نه نیوله شي، نو لرې نه ده چې د اوبو بیه په نړۍ کې تر تېلو هم لوړه شي او که داسې وي، نو موږ باید د اوبو هر څاڅکی د برېښنا او کرنې د تولید د لوړولو په منظور وساتو، ځکه دا زموږ شدیده اړتیا ده چې باید پرې وپوهېږو.

څرنګه چې یو کلی د چینې د اوبو په وېش باندې یوې موافقې ته رسېږي، همدا ډول باید ګاونډي هېوادونه هم د اوبو د عادلانه وېش لپاره یوه اصولي موافقه وکړي. موږ د هلمند د اوبو پر سر له ایران سره یوه موافقه لرو او د دې موافقې په چوکاټ کې کېدی شي ډېر اغېزمن ګامونه واخلو.

د کجکي د برېښنا بند د جوړولو په دویمه مرحله کې د هېواد سوېلي ولایتونو ته په دوامداره توګه برېښنا رسېږي، چې دا په هر اړخیزې پراختیا کې ستر رول لوبولی شي.

اوسني نړیوال شرایط دا مني چې د ځینو طبیعي موادو د کارونې لپاره باید منظم سیمه ییز تیاری ونیول شي، ځکه دا هم حقوقي او هم عملي اړخونه لري. د بین الدول حقوقو د اصولو پر اساس د دولتونو مشترکو ګټو ته په پام باید داسې څېړنې وکړو، چې له مذاکراتو څخه تر مخه مو د خپل ملي منفعت د تأمینېدو لارې هوارې کړې وي او په ډېره معقوله او منظمه توګه وکولی شو، چې خپل حقوق ثابت کړو او بیا یې ژر تر ژره په پروګرامونو او پروژو بدل کړو.

معادن او اوبه زموږ د طبیعي پانګې ستره برخه جوړوي، خو

موږ ترې تر اوسه کومه د پام وړ ګټه نه ده اخیستې. ځنګل زموږ هغه ستره طبیعي پانګه ده چې موږ ورڅخه ډېره ناوړه او ناچیزه ګټه اخیستې.

په تېرو دوو پېړیو کې مو ډېر پراخ ځنګلونه له منځه وړي، خو تر اوسه مو کوم ګام نه دی اخیستی، چې نوي ځنګلونه څرنګه منځته راوړو. په کونړ ولایت کې د بدامنۍ له کبله ډېر ستر ځنګلونه په بې رحمانه توګه له منځه وړل کېږي او ګټه یې بهرنیو هېوادونو ته انتقالېږي، مګر د کونړ خلک یوې مړۍ ډوډۍ پسې د سیمې ګوټ، ګوټ ته رسېدلي دي.

د یوې مثبتې ملي اجماع په راتګ زموږ طبیعي پانګه زموږ د ملي هوساینې وسیله ګرځېدای شي، خو د یوه فاسد دولت په شته والي کې به زموږ د هېواد طبیعي پانګه تالا والا شي او د کونړ د ځنګلونو په څېر به پرې څو داړه ماران نور هم وپړسېږي او ملت به همداسې خوار پاتې شي.

د- بشري پانګه:

له افغانستان څخه بهر په نړۍ کې د دې هېواد په اړه داسې یو انځور وړاندې شوی، چې افغانستان بشري پانګه نه لري، نو ځکه باید د هر کار د تر سره کولو لپاره بهرني متخصصین راشي او د دې هېواد هره پراختیایي طرحه دې د هغو له خوا ترتیب شي. په دې کې شک نشته چې موږ د څو لسیزو جګړو په ترڅ کې په زیاته پیمانه بشري پانګه له لاسه ورکړې او تر ننه پورې هم د هغې پانګې د جبران لپاره په مناسبه توګه کار نه دی شوی، خو دا خبره هم د منلو نه ده چې وویل شي دلته هېڅ بشري پانګه نشته.

پوښتنه دا ده چې موږ د کومو موخو د تر سره کولو لپاره څه ډول بشري پانګې ته اړتیا لرو او دا پانګه څرنګه تولید ولی شو؟

که لږ تېر وختونه او نن ورځ پرتله کړو د لیکوالۍ په ساحه کې ستر مثبت بدلون راغلی دی. د افغانستان په بېلابېلو ولایتونو او سیمو کې ادبي بهیرونه او ټولنې فعالې دي، مستقلې مجلې، اخبارونه، اونیزې او په سلګونو کتابونه بې له دې چې څوک یې سانسور کړي چاپېږي، ځوانو خویندو او ورونو ډېر خلاق استعدادونه پیدا کړي دي.

د هېواد وتلي شاعر او لیکوال ښاغلي محمدصدیق پسرلی چې د یوې درنې ادبي کورنۍ هم معنوي او هم حقیقي پلار دی، وایي چې په پښتو شعر او ادب کې ډېر لوی فکري انقلاب راغلی دی، نو که ژبه د افهام او تفهیم وسیله وبولو، ویلی شو چې نن ورځ موږ هم په پښتو او هم په دري ژبو کې دا وسیله موندلې او لیکوال مو په اسانۍ سره کولی شي چې دا وسیله په مثبته توګه وکاروي. زما په فکر دا به د افغانستان په ټول تاریخ کې لومړی ځل وي، چې لیکوال بې له کوم سانسوره په ازادانه ډول کولی شي چې د دولت او دربار له امکاناتو پرته خپل مستقل ادبي او فرهنګي فعالیتونه ولري. هغه هم په داسې حال کې چې ډېرو لیکوالو ته اوس خپلې دغه هڅې د یوې مړۍ ډوډۍ ګټلو زمینه هم برابروي، نو اوس که چېرې لیکوال او شاعر د خپلې ټولنې هېنداره بولو، نو موږ ډېره شفافه او رڼه هېنداره لرو. که د اوسني دولت خبره په دې هېنداره کې پیکه ښکاري دا د دولت د څېرې بدرنګي ده نه د هېنداره‌ې ستم ظریفي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۸۱هـ ش) کال ډېر کم شمېر افغانان په کمپيوټر، انګليسي ژبې او نورو تخنيکي مسايلو پوهېدل او هغوی هم په پېښور کې په نادولتي سازمانونو، د ملګرو ملتونو په اداره او يا هم په خصوصي سکټورونو کې کار کاوه، مګر اوس له نېکه مرغه دا شمېره د دولت له امکاناتو پرته خپله دې ټولنې يوې لوړې کچې ته پورته کړې او په ډېرو افغان ځوانانو کې دا پوهه ښکاري چې د کمپيوټر په برخه کې د ډېرو مهمو سکټورونو د رامنځته کولو په کار کې مرسته کولی شي چې د نړۍ د دې غني سکټور له ښېګڼو او مالي ګټو څخه خپل ولس برخمن کړي.

يو افغان ځوان چې په نړيوالو سياليو کې يې څو ځلې مهم مډالونه تر لاسه کړي، د کمپيوټر داسې پروګرامونه جوړ کړي، چې له خلکو سره، بې له دې چې په کومه خاصه ژبه پوه شي، د کمپيوټر په زده کړه کې مرسته کوي. دغه ځوان ښاغلی اسرار احمد کريمزی نومېږي او د کمپيوټر يوه انګرېزي-پښتو ډېکشنري يې جوړه کړې، چې په پخوا زمانو کې يې خورا ډېر لګښت غوښته او د جوړولو کار به يې د مستقلو کاري کمېټو له خوا لسيزې وخت نيوه.

دا وخت زموږ ستونزه د بشري پانګې د نه درلودلو له کبله نه، بلکې له دغې پانګې څخه د مؤثرې ګټې د نه اخيستو له امله ده. د هر اړخيزې ودې لپاره د بريښنا نه لرل زموږ تر ټولو لويه ستونزه ده او زه په همدې هېواد کې لږ تر لږه شپږ داسې بريښنا پوهان پېژنم، چې د ټولې نړۍ په کچه پرې حساب کېدی شي، خو يو يې هم د بريښنا په عرصه کې دولت نه دی مقرر کړی او په دې هېواد کې له ډېرې لوړې پوهې سره بيا هم محروم ګرځي.

نړيواله مرسته د هر جګړه ځپلي هېواد اړتيا وي، خو دا

معنی نه لري چې نړيواله مرسته ګوندې هرومرو ګټوره وي. دا وخت زموږ په ښارونو کې د لنډمهالو کورسونو، ورکشاپونو او سيمينارونو لړۍ پيل شوې او له بهر څخه په سلګونو بې تجربې ځوانان، له کاره لوېدلي سپين ږيري، متقاعد عسکر او نور بې روزګاره بهرنيان زموږ هېواد ته د دې کورسونو د عملي کولو لپاره راځي، خو نه يې خورد ګټه معلومه ده او نه اغېز او په ميليونونو د مرستې پيسې بېرته له ځانه سره بهر ته وړي.

تر اوسه پورې په ميليونونو ډالر د بشري پانګې د ظرفيت د لوړولو په منظور لګول شوي، خو زموږ يو پوهنتون هم نه يوازې په نړيواله کچه بلکې د سيمې له يوه پوهنتون سره هم د سيالۍ وړ نه دی. که يوازې په کابل پوهنتون باندې له ۲۰۰ څخه تر ۳۰۰ ميليونو ډالرو پورې پانګونه شوې وای او درسي نصاب يې په سمه توګه جوړ شوی وای، نو اوس به نوموړی پوهنتون د بشري پانګې د توليد په يوې فابريکې بدل شوی وای او پنځه کاله وروسته به يې په کال کې له پنځو زرو څخه تر لسو زرو پورې کارپوه او متخصص افغانان ټولنې ته تقديمولی. د معترضې په توګه به دلته يو څو جملې عرض کړم، کله چې زه د کابل پوهنتون رييس وم، هغه مهال ما غوښتل چې حد اقل په کال کې ۵۰۰۰ تنه د وخت د غوښتنو مطابق ځوانان وروزم. د دولت رييس ته وزيران او سلاکاران ورغلل او شکايت يې وکړ، چې يو لوی مصيبت راروان دی، موږ له يوه اشرف غني څخه پوزې ته راغلي يوو، دا چې هر کال ۵۰۰۰ نور اشرف غنيان پيدا شي بيا به له دوی سره څه کوو. همدا دليل و، چې دولت د پوهنتون د بنسټيزو اصلاحاتو مخنيوی وکړ او د پوهنتون د پراختيا کارونه هماغسې بې خونده پاتې شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د ټولو پانګو وده په ثبات پورې تړلې ده. ثبات او عدالت د قانون له حاکمیت څخه منځته راځي، مګر امنیت یې ستر اصل دی. همدا نن زموږ ټولنه د امنیت په برخه کې کافي بشري پانګه لري، خو له دې پانګې څخه دولت نه یوازې ګټه نه اخلي، بلکې په لوی لاس کوښښ کوي، چې دا پانګه بې اغېزې کړي. د مثال په ډول، د یوه اټکل له مخې **۱۳۵** زره افسران تنقیص شوي چې ډېر مسلکي او مجرب کسان په کې شته، مګر نن یا بېکاره ګرځي او یا په داسې کارونو بوخت دي چې هغه د غیر مسلکي وګړو له خوا هم تر سره کېدی شي. په داسې حال کې چې دا مسلکي افسران بېکاره ګرځي، په لسګونو زره غیر مجرب او بې مسلکه کسان د پولیسو په نام نهاده قواوو کې په لوړو څوکیو کارکوي، نو په همدې دلیل زموږ د ولس قضاوت دا دی، هغه څوک چې د نه مسلکیتوب په بهانه لرې کړی شوي دي مسلکي کسان دي او هغه څوک چې د مسلکي توب په بهانه مقرر شوي دي، هغه خلک دي چې د قومي، سمتي او نورو روابطو له لارې د ملي اردو او ملي پولیسو لیکو ته ورغلي دي.

دا خبره پر ځای ده چې نړۍ د ځوانو کارمندانو په روزنه پیسې لګوي او دا زموږ اړتیا هم ده، خو تر څنګ یې باید موږ د لنډ مهال لپاره د خپلو مجربو تربیه شویو افسرانو څخه هم د ښارونو او لویو لارو د امنیت ساتلو په برخه کې ګټه واخلو. د دغو افسرانو په برخه کې هم باید د مکافات او مجازات اصل په پام کې ونیول شي او هغه کسان چې د ملت او بیت المال په شتمنۍ یې تېری کړی د پولیسو یا اردو لیکو ته پرې نه ښودل شي، خو ګڼ شمېر هغه کسان چې د ملت په پیسو تربیه شوي باید د ملي ګټو د امنیت ساتلو لپاره ترې کار واخیستل شي.

همدا راز هغه مجاهدین او مجاهد قوماندانان چې د هېواد د پولو په ساتنه او د کلیو او بانډو د امنیت په خوندي کولو کې یې زیار ایستی دی، هم میدان ته راوستل شي او په دې برخه کې ترې ګټه واخیستل شي.

هـ- ټولنیزه پانګه:

په افغانستان کې په خپلې ژمنې وفا، اعتماد او نېک نوم ځانګړې پانګه ګڼل کېږي.

یو څوک کولی شي چې په خپلې ژمنې د وفا کولو او په ټولنیزو ارزښتونو د پوهېدو له کبله په دې ټولنه کې په نېک نامه یاد شي. زموږ په ټولنه کې له پخوا راهیسې دوه طبقې د نېک نامه او لوړ عزت څښتنې وې، چې یوه یې دیني او مذهبي عالمان وو او دویمه طبقه خلک قومي مشران او سپین ږیري وو.

پر هېواد د بهرني تجاوز پر وړاندې دې دواړو طبقو ډېرې ستري کارنامې کړې دي. هغه وخت چې د ایران رژیم د هرات له ښاره محاصره تاوه کړه، د هرات خلکو کفنونه پر سرونو وتړل او د دښمن پر وړاندې یې مبارزه وکړه. د بلخ یو نامتو دیني مشر چې صوفي اسلام نومېده له ترکمنو، ازبکو، هزاره ګانو او تاجکو سره یو ځای د هرات په لور وخوځېد او هغې جګړې ته یې چې مشري یې یار محمد خان الکوزي کوله، د خپلو ورونو په مرسته ور ودانګل. توریالی، صوفي اسلام په همدغه مقدسه او هېوادپاله جګړه کې شهید شو، چې مزار یې اوس هم د غیورو هراتیانو د عقیدت مرکز دی.

کله چې انګرېزانو په هېواد حمله وکړه او افغان دولت ماتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخوړه، نو د جهادي لښکر مشري ملا مشک عالم پر غاړه واخيسته، چې هغه وخت يې عمر ۹۰ کلونو ته نږدې و. نوموړی وتوانېده چې انګريزان مات او هغه طرحه چې افغانستان يې تجزيه کاوه له منځه يوسي.

ديني عالمان د پېړيو په اوږدو کې د خپلو نېکو کارنامو ډېر ژوندي مثالونه لري او روحانيون زموږ په ټولنه کې همېشه د حکومتي سياست د منلو او نه منلو حدود ټاکي.

ولسي او قومي مشران هم څوک د کلي، څوک د ولايت او څوک د ټول هېواد په کچه نېک او وياړلی نوم لري. له انګرېزانو سره په لومړۍ جګړه کې د دوی اتفاق وکولی شول د انګريز مسلح قوتونه له پښو وغورځوي. وزير محمد اکبرخان، مير مسجدي خان کوهستانی، امين الله خان لوګری او نور ټول مشران په دې وتوانېدل چې د انګريز متجاوز لښکر ته ماتې ورکړي.

په سلګونو نور داسې مثالونه هم شته چې يادونه يې وکړو. د ميوند د جګړې په ډګر کې د هرات او نورو سيمو غونډونو چې د افغانستان د هر خېل او قوم خلک په کې وو لويه تاريخي سوبه وکړه.

زموږ د ولس او ولسي مشرانو د برياليتوب کارنامې ډېرې دي، خو اصلي خبره دا ده چې ټولنيزه پانګه چې قومي او ديني مشران دي، زموږ په هېواد کې اعتبار لري او زموږ په ټولنه کې د ثبات د ټينګښت او د خلکو د ګډون د حتمي کولو لپاره تر ټولو ستره سرچينه ګڼل کېږي.

زموږ پر ټولنيزه پانګه په تېرو څو لسيزو کې ډېر ځله يرغل شوی. د ثور تر کودتا وروسته د يادو شويو دوو طبقو په زرګونو

غړي بنديان، شهيدان او يا د وطن پرېښودو ته اړکړی شول. د دغو طبقو خلک يا له هليکوپټرو څخه ژوندي ګوزار کړل شول او يا په زندانونو کې ژوندي په ډله ييزه توګه په بيلډوزرونو ښخ کړل شول. دا چې ديني عالمان او قومي مشران د دې هېواد د ملا تير دی، نو ځکه دښمنانو په بېلابېلو پلمو په همدې طبقو حملې وکړې او کوښښ يې وکړ چې دا دواړه طبقې له پښو وغورځوي، ځکه هغوی پوهېدل چې د دې ټولنې طبيعي قوت په همدغو دوو طبقو پورې منحصر دی.

په افغانستان کې د يوې سراسري مثبتې ملي اجماع راوستل د دغو دواړو طبقو د فعال ګډون او زحمت په نتيجه کې شونی دی. ببرنۍ لويې جرګې او د اساسي قانون لويې جرګې د سياسي مشروعيت په راوستلو کې د ټولنيزې پانګې اهميت په ډاګه کړ، ځکه په دواړو لويو جرګو کې ملي مثبته اجماع تثبيت او د دې زمينه يې برابره کړه، چې د بن پرېکړې عملي کړي، خو له بده مرغه هغه مشروعيت چې د هغو جرګو استازو درلود، په ولسي جرګه کې په هغه پيمانه رامنځته نه شو. دولت هم ونه توانېده چې له ولسي جرګې او ولايتي شوراګانو څخه د ملت د انسجام لپاره کار واخلي.

په ولس کې د کرايي مشرانو اصطلاح عامه شوه، ځکه څو کرايي کښې مشران دولت ته ور وپېژندل شول چې په خپل کور کې هم له اعتبار څخه خلاص دي او په ولس کې ذره وزن نه لري او د ملي مسايلو د هوارۍ پر ځای يې خپلو شخصي ګټو ته ملا وتړله او په ناروا ګټو اخيستو بوخت شول.

د مثبتې ملي اجماع يوه برخه به دا وي چې هغه اصول څرګند شي چې پر بنسټ يې ولسي او ديني مشران د دولت له خوا منل

کېږي، چې دوی به له دولت او ولس سره د څرګندو مسؤولیتونو او صلاحیتونو په رڼا کې کارکوي او د دواړو تر منځ به د یوه مؤثر ارتباطي پل په توګه رول لوبوي.

په افغانستان کې د دولتدارۍ پنځه مرحلې دي: کلی، ولسوالي، ښاروالي، ولایت او دولت. دا پنځه مرحلې باید په زنځیري توګه د ټولنیزې پانګې پر اساس یو له بل سره ونښلي، چې په هره مرحله کې باید څرګند حقوقي او قانوني صلاحیتونه او مسؤولیتونه وي چې د خلکو د ونډې اخیستو رول د ټولنې د هوساینې لپاره تضمین شي.

ما د ملي پیوستون د پروګرام وړاندیز ځکه وکړ، چې په کار کې مشروع مشرتابه په خپله د خلکو له خوا وټاکل شي او هرکلی د دې صلاحیت ولري، چې د اسلامي مشورې او حساب ورکونې د اصولو پر بنیاد له یوې خوا څخه کلي د پیسو لګولو او پرېکړې صلاحیت ولري او له بله پلوه به دولت ته حساب ورکړي. دا تجربه هم ځینې بریالیتوبونه لري او هم په کې یو لړ ستونزې منځته راغلي چې ستونزې یې باید لرې کړی شي.

بریالیتوبونه یې دا دي چې په کلیو کې کوم سم مشر په خپله د کلیوالو له خوا ټاکل شوی هلته ډېرې پروژې په سمه توګه پلې شوې دي. انتخابي مشران ځانونه د کلیو مسؤول ګڼي او په ملي کچه د کلیو مؤثر استازیتوب کوي.

د دې پروګرام عمده ستونزه بیا د همدې دولت اراکینو رامنځته کړې، ځکه چې د خپل اثر له رسوخ څخه په ناوړه استفادې سره یې پروژې یا خو لوټمارو قراردادیانو ته ورکړې دي او یا یې په انتصابي ډول د کومې مخورې کورنۍ نا اهله کسان د مشرتابه په مقام کې راوستي دي او پر کلیوالو یې

داسې پروژې منلې چې هغوی ته د منلو وړ نه وي.

که غواړو چې د اغېزمنې حکومتدارۍ بنسټونه پیاوړي شي، نو لازمه ده چې د ولس برخې اخیستنې ته جدي پام وشي او په دوامداره توګه وارزول شي او د حکومتدارۍ په هره مرحله کې باید د ولس ګټې تأمین شي.

د نادولتي سازمانونو (NGO) او بهرنیو قراردادیانو په پرتله د ملي پیوستون پروګرام لا تر اوسه هم ډېر بریالی دی، مګر د دې پروګرام د بریالیتوب اصل ټولنیز اعتماد او ولسي پیوستون دی، چې د دولت او ولس په منځ کې باید د حقوقو او وجایبو یو پیاوړی او څرګند ټولنیز قرارداد موجود وي، چې ټولنیزه پانګه په همدې توګه وده او پراختیا موندلی شي.

و- مالي پانګه:

زموږ په هېواد کې دا وخت تر نورو وختونو پیسې ډېرې شوې، خو مالي پانګه کمه شوې او یا ورڅخه منفي ګټه اخیستل کېږي. ځینې خلک فکر کوي چې پیسې ګوندې کټ مټ مالي پانګه ده، مګر د پیسو او مالي پانګې تر منځ توپیر شته، ځکه مالي پانګه اقتصادي پراختیا راولي او خلکو ته کاري زمینې پیدا کوي، مګر پیسې ډېر ځله ښایي ولګول شي، اما دا نه وي څرګنده چې هر اړخیز اغېز یې ګټه لري او که تاوان.

د پیسو لګولو دوه ځایونه، فیشني ودونه او فیشني کورونه دي. زموږ ځینې بډای هېوادوال د خپلو زامنو په ودونو کې په یوه شپه یا یوه اونۍ کې په لکونو او ځینې یې ان په میلیونونو ډالر لګوي، دا پیسې زیاتره د هوټلونو او ارایشګرانو جیبونو ته ځي، مګر په ټولنه باندې یې ډېر بد اغېز ښندلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

قوانینو د اجرا او تنظیم تضمین وکړي او له طبیعي پانګې څخه د روا ګټو اخیستو زمینه برابره کړي چې د ټولنیزې او بشري پانګې پراختیا او پیاوړتیا ته شرایط برابر شي.

د پیسو شته والی څو مثبت اړخونه لري: اول دا چې نن په یو شمېر ولایتونو کې پیسې شته چې دا زموږ په تاریخ کې یو نوی پړاو دی، ځکه پخوا به پیسې یوازې په ښارونو کې وې، د مثال په ډول، د تیموریانو په دوره کې په هرات ښار کې پیسې وې. د احمد شاه ابدالي په دوره کې کندهار ښار ته پیسې راټولې شوې وې او په همدې ترتیب کابل ښار په مختلفو دورو کې پیسې درلودې، مګر اوس نه یوازې دا چې پیسې په هغو ښارونو کې شته چې د پخوانیو امپراتوریو مرکزونه وو، بلکې اوس کلیو او بانډو ته هم رسېدلي دي.

د کونړ په غرني ولایت کې او سمهال پلازې جوړې شوې، په بدخشان کې هم اوس پیسې شته خو په هېواد کې د دې پیسو سرچینه ځینې ځای مشروع او ځینې ځای نامشروع ده. په دې کې شک نشته چې د اپینو له لارې هم یوه برخه خلک میلونران شوي دي، اما دا هم د یادولو وړ ده چې په تېرو ۷ کلونو کې له هېواده بهر افغانانو په میلیاردونو ډالر خپلو خپلوانو ته رالېږلي دي. د یوه تخمین له مخې د خوست ولایت ۳۵۰۰۰ کسان د اماراتو د العین په ښار کې مزدوري کوي. دې خلکو په تېرو شلو کلونو کې ډېرې پیسې خوست ولایت ته رالېږلي، چې د نوموړي ولایت خلک پرې ګوزاره کوي.

له تخار ولایت څخه ډېر ځوانان ایران ته د مزدورۍ لپاره تللي دي او دوی هم خپلو کورونو ته پیسې رالېږي. د هېواد په د ننه کې هم یو شمېر خلکو په مشروع توګه پیسې تر لاسه کړې.

که چېرې د کابل ښار د هوټلونو په پیسو باندې شرکتونه، فابریکې او نورې تولیدي او خدماتي مؤسسې جوړې شوې وای، نو اوس به په لسګونو زرو ځوانانو ته مناسب روزګار په لاس ورغلی وای.

زموږ په هېواد کې د ځمکو او کورونو بیه زموږ له اقتصادي وضعیت سره هېڅ اړخ نه لګوي. دا چې په کابل او شاوخوا نورو سیمو کې د ځمکې د یوه جریب بیه له ۱۵۰۰۰ ډالرو څخه نیولې بیا تر ۲۰۰۰۰۰ ډالرو پورې رسېږي، دا د دې معنی لري چې پیسې د پانګونې معقوله لار نه لري. په هغه ولایت کې چې د کرنې یو جریب ځمکه په کال کې یوازې یو فصل حاصل ورکوي نو ۱۵۰۰۰ ډالر به په څومره وخت کې وګټي.

مجلل کورونه زموږ د ملي ثروت نښه نه، بلکې زموږ د اقتصادي کمزورۍ علامت دی. که په هېواد کې انسجام وي د دا ډول زرو کورونو په لګښت لس زره کورونه یا اپارتمانونه جوړېدای شي، چې د ژوند ټول اساسي امکانات به پکې برابر وي او د کورونو کرایې به یې دومره راټیټې کړي، چې د عام ولس زور به هم پرې رسېدای شي.

که چېرې په افغانستان کې څوک پانګونه غواړي، نو د کور کرایه ورته غټې مالي ستونزې جوړوي او همدا لامل دی چې موږ نه شو کولی خپلو لسګونو زرو بې روزګاره ځوانانو ته کارونه پیدا کړو، همدا راز که چېرې نه توانېږو، چې خپلې په میلیاردونو پیسې په مالي پانګه بدلې کړو، نو څرنګه به خپل مرګوني اقتصاد ته وده ورکړو او څرنګه به په نړۍ کې د سیالۍ خاوندان شو.

یو اغېزمن دولت هغه دولت ته وایي چې وکولی شي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر شمېر خلک د قراردادونو د اخیستو له لارې سرمایه دار شوي. سوداګري، دوکانداري او داسې نور شغلونه هم د پیسو په تولید کې رول لوبوي او ویل کېږي چې او سمهال په ټول افغانستان کې نږدې ۵۰۰۰۰ کسان ډالري تنخواې لري چې دا هم د پیسو زېرمې غښتلي کوي. خو له بده مرغه زموږ پیسې زموږ له هېواده اوس هم بهرته انتقالېږي او زموږ سوداګرو نه یوازې دا چې له ایران، پاکستان او مرکزي اسیا څخه افغانستان ته پیسې نه دي انتقال کړي، بلکې لا هم له افغانستان څخه خلیجي هېوادونو ته په منظمه توګه پیسې انتقالېږي.

په (۱۳۸۷ هـ ش) کال کې یو اټکل شوی او دا ثابتوي چې په شپږو میاشتو کې تر یو میلیارد ډالرو زیاتې پیسې له افغانستان څخه دوبۍ ته انتقال شوې دي. یو شمېر افغانانو په دوبۍ کې هغه وخت پیسې په جایدادونو بندې کړې چې جایدادونه د لوړ قیمت اوج ته رسېدلي و، مګر په نړۍ کې د مالي بحران د راتلو له امله اوس د هغو کورونو او جایدادونو بیه ډېره راپرېوتې ده او دوی ته یې درونډ مالي زیان ور اړولی دی. دا چې ولې له افغانستان څخه پیسې د فرار په حالت کې دي، دلیل یې څرګند دی او هغه دا چې اوسنی دولت نه د خلکو د مال ساتنه کولی شي او نه د سر او کله چې څوک خپل ځان او مال په خطر کې ووینې نو حتمي ده چې له هغه ځایه به پښې باسي.

همدارنګه د دولت کمزوري د دې لامل شوې چې نه شي کولی پیسې په پانګه بدلې کړي او یا داسې تشبث ته زمینه برابره کړي چې خلک په ازاده توګه خپلې مالي سرچینې پیاوړې کړي.

د ټولو یادو شویو پانګو مرکزیت په بنسټونو پورې تړلی او بنسټونه د یوې کامیابې مشرۍ په موجودیت کې پراختیا او ټینګښت مومي او یا دا چې یو بریالی مشرتابه کولی شي د پانګې د پراختیا بنسټونه رامنځته کړي.

زموږ د ولس منفي لیدلوري دا څرګنده کړې چې له دې ټولو پانګو او فرصتونو سره، سره هم اوسنی دولت په دې نه دی توانېدلی چې بنسټونه رامنځته او پیاوړي کړي. په راتلونکو فصلونو کې به په دې بحث وکړو چې د دولت، اقتصاد او د ملي هویت بنسټونه څنګه رامنځته کېږي او څنګه پیاوړي کېدی شي؟ د افغانستان په ځانګړو شرایطو کې خورا مهمه ده چې په نړیواله همکارۍ او انسجام باندې هم خبرې وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم فصل:

د معاصر دولت څرنګوالی

الف- د زور او قوت استعمال:

د دولت په اړه چې لومړی کوم ټکی ذهن ته راځي هغه زور دی، ځکه چې له یوې خوا د تاریخ په اوږدو او له بله پلوه په وروسته پاتې هېوادونو کې همېشه یوه وړه ډلګۍ د زور له لارې ځان قدرت ته رسوي او دولتي اقتدار ترلاسه کوي، مګر د دولت په معاصره پېژندنه کې د زور له لارې منځته راغلي دولتونه معاصر نه ګڼل کېږي.

د یوه عصري دولت تر ټولو منلی تعریف د قانون واکمني ده. په تېر فصل کې مو ولوستل چې موږ د یوه ملت په توګه د سترو پانګو خاوندان یوو، مګر تر اوسه مو ترې نه لازمه ګټه اخیستې او نه په دې توانېدلي یوو، چې دا پانګې په یوه مناسب چوکاټ کې تنظیم کړو، ځکه چې زموږ په هېواد کې د قانون د پانګې کمی دی او قانون داسې چوکاټ دی چې ټولې پانګې په ترتیب سره راټولوي، تنظیموي او تشکل ورکوي.

د قانون د واکمنۍ او حاکمیت نښې نښانې دا دي چې په لومړي ګام کې د قوت استعمال ته چوکاټ جوړوي، یعنې د خلکو پر وړاندې د وسله والو ځواکونو د صلاحیتونو او

مسؤولیتونو حدود ټاکي، زور هغه مهال په یوه مشروع قوت بدلېږي چې د استعمال حدود او انسجام یې د قانون له خوا وضاحت ولري.

که قوت بې له کوم روا دلیل څخه وکارول شي، نو په دولت کې له مسؤولو چارواکو په فوري ډول پوښتنې کېږي. که نولسمې پېړۍ ته وګورو دا به راته څرګنده شي، چې په دې پېړۍ کې د دولت او قوت استعمال ورو-ورو د قانون په چوکاټ کې راغی، خو د دواړو نړیوالو جګړو په ترځ کې د قوت استعمال په ځینو اروپایي هېوادونو کې ناقانونه بڼه پیدا کړه، د دې ناقانونۍ پیل لومړی په روسیه کې وشو او وروسته په اسپانیا کې د کورنۍ جګړې له کبله ډېر ملکي وګړي ووژل شول او په همدې ترتیب د فاشیزم او نازیزم له خوا په میلیونونو انسانان شکنجه او له منځه ولاړل.

د دې فجایعو دویمه برخه بیا په شلمه پېړۍ کې په جاپان او اروپا کې تکرار شوه، خو په همدې وخت کې په تدریجي توګه د قوت استعمال قانوني بڼه ومونده او اوس د دې هېوادونو وګړو ته دا د باور وړ خبره نه ده، چې ګوندې د دوی پوځونه دې د دوی پر ضد استعمال شي.

ب- ملکي او اداري صلاحیتونه او وجایب:

د دولت ملکي او اداري صلاحیتونه او وجایب د قانون په بنیاد تعینېږي.

په یوه هېواد کې چې دولت حاکم وي د دولت د مامور مکلفیت د ملت پر وړاندې څرګند وي او نه شي کولی چې د دولت له څوکۍ نه د خپل ځان، کورنۍ او دوستانو په ګټه کار

د عادلانه نظام لار اشرف غني احمدزی

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخلي. همدا راز د دولت قانون د هېواد په ټوله اراضي بې له کوم تغير څخه يو رنګ عملي کېږي.

که چېرې د يوه حکومت اداري تسلط د هېواد په ډېرو سيمو کې ونه چلېږي هغه ته معاصر دولت نه شو ويلی، ځکه د اداري تسلط معنی شديد مرکزيت نه دی. هر هېواد له اداري پلوه مختلفې درجې لري، د ساري په توګه، کلی، ولسوالي، ښاروالي، ولايت او مرکز عامې اداري طبقې يا تقسيم بندی دي، مګر د دې اداري طبقو تر منځ اړيکي يو له بله توپير لري او همدارنګه د هر يوه واحد، صلاحيتونه د قانون له پلوه په بېلابېلو هېوادونو کې مختلف دي، خو مهمه دا ده چې د هر يوه واحد، صلاحيتونه په قانون کې څرګند شوي وي او په هغه حالت کې چې د قانون په تعبير کې ابهام وي، وګړي او مسؤولين کولی شي چې دا ابهام يوازې له قانوني لارې څخه توضيح کړي.

په وروسته پاتې هېوادونو کې د قانون او عمل تر منځ فاصله يوه ستونزه ده. مثلاً په افغانستان کې ټول دولتي عوايد مرکزي بنه لري او د اساسي قانون پر بنياد بايد په يوه واحد مرکزي حساب کې جمع او درج کړی شي او ټول لګښتونه هم له همدې واحد حساب څخه تر سره او هر کال د عوايدو او لګښتونو تفصيلي حساب ولسي جرګې ته وړاندې شي خو بدبختانه دا سې نه کېږي او ډېر شمېر واليان په خپل سر له سوداګرو څخه په ناقانونه توګه پيسې اخلي او دا چې دوی په قانوني توګه د دې پيسو اخيستو حق نه لري، نو ځکه ويلی شو چې قانون تر پښو لاندې کوي. که چېرې د دولت د واحد حساب شرط نه وای او واليانو په قانوني توګه د پيسو ټولولو اجازه

درلوده ای نو بیا به دا هم یو قانوني عمل ګڼل کېده خو بې د قانون له اجازې دا سې کړنه د قانون ماتونې څرګنده بېلګه ده.

ج- د قانون پر بنياد د اقتصادي چارو تر سره کول:

ټولې اقتصادي معاملې بايد د قانون پر بنياد تر سره شي. د اسلام په مبين دين کې له ډېر پخوا څخه فردي ملکيت پېژندل شوی او بايد له هر ډول تېري او تجاوز څخه په امن وي او دا د دولت دنده ده چې خلکو ته د دوی د ملکيتونو د ساتنې ډاډ ورکړي. که چېرې خلک د خپل جايداد په تحفظ باندې ډاډ ونه لري، نو دوی اړ کېږي چې له نورو لارو چارو کار واخلي او له دولت څخه علاوه د خپل مال او ملکيت د ساتنې په لټه کې شي. د دولت له خوا د شخصي ملکيتونو د ساتنې او هغو ته د ازادۍ ورکولو يو ستر مثال د مايکروسافټ د سافټوير جوړولو کمپنی ده. ښاغلی بيلګيټس چې تل د نړۍ په پنځو پانګوالو کې شمېرل کېږي د خپل فکر سرمايه يې په کار واچوله او د کمپيوټر د سافټوير جوړولو له کبله يې ډېره پانګه تر لاسه کړه. که چېرې دولت د سافټوير جوړول شخصي پانګه نه ګڼلی او يا يې د دې پانګې تحفظ د ځان فرض نه ګڼلی، نو ممکنه نه وه چې بيلګيټس دې د دومره سترې پانګې څښتن شي.

په همدې ډول که د نويو داروګانو کشف ته پام واړوو، د خصوصي شرکتونو له خوا په سلګونو ميليونو ډالر د نويو داروګانو په کشف او څېړنه لګول کېږي، شرکتونه دا لګښت ځکه کوي چې ډاډه دي، د همدې دوايانو له سوداګرۍ څخه به په څو چنده لوړه ګټه تر لاسه کړي.

د قانون له محافظت نه علاوه هم انساني کوښښ او څېړنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي قیمت لري، ځکه موږ د سترو عالمانو، کاشفانو او څېړونکیو د څېړنو او کشفیاتو قدرداني کوو، خو د نولسمې پېړۍ په وروستیو او د شلمې پېړۍ په پیل کې د نویو قوانینو طرحه کېدل د دې لامل شول چې دغه معنوي ارزښت ته د مادي پانګې د ګټلو زمینه هم برابره کړي او دا قانوني نوښت د دې باعث شو چې انساني کوښښ ته خلک د مادي سرمایې په توګه هم وګوري.

د- د قانون تغیر:

د قانون د حاکمیت یو ستر شاخص دا دی چې د اړتیا پر مهال د قانون د تغیر لپاره قانوني لاره وي او اهمیت یې دا دی چې قانون هم دومدار تغیر او بدلون ته اړتیا لري. که چېرې د قانون د تغیر لپاره څرګند او ټاکلي بنسټونه، نه وي، نو قانون نه شي کولی چې له ټولنیزو بدلونونو سره همګام پر مخ ولاړ شي. د مثال په ډول، د امریکا د متحدو ایالاتو د جوړېدو له پیل څخه تر اوسه پورې د دوی قانون نه دی بدل شوی. دلیل یې دا دی چې د دې هېواد ستره محکمه کولی شي، چې قانون د شرایطو د تغیر پر اساس باندې تعبیر کړي.

د ډېرې مودې لپاره د تورو او سپینو وګړو توپیر ته محاکمو قانوني بڼه ورکړې وه، مګر هغه وخت چې یو ستر ټولنیز حرکت د ټولو وګړو د مساوات غوښتنه وکړه، سترې محکمې هغه ټول قیودات لرې کړل چې د وګړیو تر منځ د برابرۍ مانع وو.

په فرانسه کې د امریکې په پرتله د نظام په شکل باندې موافقه نه وه. څو-څو ځله جمهوریت، امپراتوري او شاهي نظامونه یو پر بل پسې راغلل او ولاړل او تر دې چې کله

جمهوري نظام په اصل شکل باندې منل کېده اساسي قانون څو واري تغیر وکړ، ځکه د دولت د صلاحیتونو په اړه بېلابېلې مفکورې موجودې وې. د فرانسې او سنی اساسي قانون د دوی په پنځم جمهوري نظام پورې اړه لري.

تر دویمې نړیوالې جګړې وروسته په اروپا کې د دولت د صلاحیتونو د تغیر په باب سترې تجربې رامنځته شوې. جرمني او فرانسې په نولسمه پېړۍ کې پر فولادو او د ډبرو پر سکرو سترې شخړې وکړې، ځکه هر یوه غوښتل چې عمده معادن دې د دوی تر تسلط لاندې وي، خو د دوی ډېر مدبر سیاستوال تر جګړې وروسته دې پایلې ته ورسېدل چې د دغو معدنونو شریکه کارونه به دا شخړې هوارې کړي، نو ځکه یې د فولادو او ډبرو سکرو یوه ګډه اتحادیه جوړه کړه او د دې بریالۍ تجربې له برکته یې اول شریک مارکېټ تر لاسه کړ او بیا یې په اروپا کې د اروپا اتحادیه رامنځته کړه. په اروپا کې هر هېواد ځانګړي سرحدات درلودل او په لومړي سر کې به چې کله یو اروپایی له یوه اروپایي هېواده بل ته تللو، نو اړ به و چې پیسې بدلې کړي او پاسپورټ ولري، مګر نن زیاتره هغه خلک چې د اروپایي اتحادیې په چوکاټ کې ژوند کوي حق لري، چې په ازاده توګه له یوه هېواده بل ته سفر وکړي او که وغواړي په اسانه توګه هلته کار هم کولی شي.

له انګلستان او یو څو نورو هېوادونو پرته نور ډېر هېوادونه یو پولي واحد لري او د دې پر ځای چې جلا بانکونه ولري اوس د اروپا د پولي سیاست ټول اختیار د اروپا له مرکزي بانک سره دی.

په اروپا کې د قانون د حکومت ستره نښه د اروپا د عدالت

(c) ketabton.com: The Digital Library

محکمه ده. د اروپا د براعظم وګړي حق لري چې د خپلو حکومتونو له لاسه عریضې همدې محکمې ته وړاندې کړي او دولتونو هم منلې چې د دې محکمې پرېکړې د منلو او تطبیقولو وړ دي.

د قانون حاکمیت دوې مهمې برخې لري، چې یوه یې د بشپړو قوانینو تقنین او توشیح ده. که قوانین په ناسمه توګه تقنین شي، کولی شي خلکو ته د اسانتیا پر ځای ستونزې پېښې کړي. د ناسمو قوانینو بده پایله موږ په افغانستان کې څو ځلې لیدلې ده، په زیاترو وروسته پاتې هېوادونو کې چې کله نوی قانون رامنځته شي نو له زړو قوانینو سره په تضاد کې وي، چې د دې تضاد د لرې کولو لپاره قانوني لاره ګونګه وي. نو له همدې کبله د ډېرو قوانینو موجودیت د وضاحت پر ځای ابهام او پېچلتیا رامنځته کوي، چې ډېرې ستونزې ترې پیدا کېږي او رشوت خور دولت له دغو تضاداتو څخه په ګټه اخیستو کولی شي، متضادې پرېکړې وکړي او متضاد سیاستونه پلي کړي. نو د تقنین اهمیت او د قانون پر مسودو باندې غور کول او د هغوی عملي اړخونو ته پام کول د قانون د راوستلو او پلي کولو لپاره ډېر ارزښت لري. همدا دلیل دی چې اوس د مقننه، اجرائیه، او قضایه قواوو تر منځ تفکیک او توپیر په یوه نړیوال اصل بدل شوی دی.

هره قوه ځانګړې صفات لري د ځانګړو مهارتونو له مخې ورته بشري قوه ټاکل کېږي، چې هره برخه په بریالیتوب سره پر مخ ولاړه شي.

د قانون د حاکمیت بله ځانګړنه د قوانینو پر وخت اجرا کول دي. که چېرې د هېواد قوانین هر څومره اعلی او پر ځای وي خو

که د اجرا او عملي کېدو له پلوه په کې سستي وشي، نو بیا هم د خلکو باور نه شي تر لاسه کولی او د قانون د حاکمیت ښېګڼې په بدګڼو بدلوي. لکه په زمبابوې کې چې د رابرت موګابې له خوا قانون تر پښو لاندې شو.

په زمبابوې کې د قانون له مخې ولسمشر باید د عمومي ټاکنو له مخې راشي. ولس هم په دې اصل اجماع درلوده. کله چې په لومړي پړاو کې د ده رقیب ټاکنې وګټلې موګابې ونه منلې او د دویم دور ټاکنو غوښتنه یې وکړه. په دویم دور کې یې دولتي مامورین د سوټي په زور اړ کړل، چې صندوقونه د ده لپاره ډک کړي. همدا سې وشول چې موګابې دوه پښې په یوه موزه کې کړې او د خپل قدرت د ناروا دوام لپاره یې قانون تر پښو لاندې کړ. د موګابې له خوا د قانون ماتولو پایله دا شوه، چې د سوېلي افریقا یو کرنیز او شتمن هېواد په تېرو څو کلونو کې په یوه فقیر او نادار هېواد بدل شو.

د پیسو د پړسوب سلنه یې تر یوه میلون لوړه شوې او په سلو کې نږدې د ېرش وګړي یې نورو ګاونډیو هېوادونو ته په کډه کولو مجبور شوي دي.

نړیوالو تجربو ښودلې چې په قانوني بنسټ د مشرتابه بدلون د قانون د ټینګښت لپاره ځانګړی ارزښت لري. په هغو هېوادونو کې چې د دولت د مشرتابه د بدلون قانوني موده نه وي څرګنده او منظم سیاسي حزبونه فعال نه وي، هلته مستبد واکمنان د نوي او ځوان مشرتابه د پیاوړتیا لپاره پانګونه نه کوي، ځکه دوی وېره لري چې نوی مشرتابه به د دوی د ناروا قدرت لړۍ ختمه کړي. د نامشروع قدرت دغه غریزه د نویو او فعاله انسانانو پر وړاندې ستونزې جوړوي او د دې موقع نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوي، چې په ټولنه کې تبارز وکړي، مګر په هغو هېوادونو کې چې د قدرت قانوني میعاد معلوم وي په طبیعي ډول نوي لیډران وده کوي.

د امریکا د متحدو ایالاتو د ولسمشرۍ د دوو دورو محدودیت له یوه پلوه او د دوو مقتدرو احزابو موجودیت له بله پلوه د دې زمینه برابره کړې، چې هر څلور کاله وروسته یوه نوې څېره رامنځته شي او دا ټولنه د سوکالۍ پر لور سوق کړي.

د ښه او غوره قانون یوه بله نښه دا ده، چې د دولتي ارګانونو د دندو لوایح به ټاکلي او کاري تداخل به په کې نه وي. ځکه هر څومره چې په یوه هېواد کې د وزارتونو او مستقلو ارګانونو شمېره ډېره وي په هماغه اندازه کاري تداخل رامنځته کېږي او ستونزې زیاتېږي. د ساري په توګه، که چېرې په یوه کرنیز هېواد کې د کرنې په ساحه کې پنځه وزارتونه کاري تداخل ولري، نو هر وزیر به فکر کوي چې اصلي مسؤولیت او صلاحیت له ده سره دی او دا ډول ستونزې په اسانۍ یو دولت له پښو غورځولی شي، ځکه هره پرېکړه چې د یوه وزارت له خوا کېږي بل به یې ردوي او کومه قانوني مرجع به نه وي، چې د دوی صلاحیتونه په ګوته کړي، نو په دې حالت کې دولت چپه وبولئ.

یو بل علت هم چې د دولت د بې اغېزې کولو لامل کېږي هغه مستقل ارګانونه او محلي دوایر دي، چې د خپلو صلاحیتونو په وضاحت پخپله هم نه پوهېږي او کاري تداخل یې د سترو اختلافونو باعث ګرځي، چې په نتیجه کې د ملت کارونه ځنډېدلي او نیمګړي پاتې شي. د دې ژوندی مثال په وروسته پاتې هېوادونو کې فیدرالیزم او فیډرالي نظام دی. په پاکستان

کې فیډرالي نظام منل شوی، خو په عمل کې هلته د همدغو ګډوډیو او اختلافاتو په نتیجه کې بیا-بیا نظامي ځواک د حاکمیت واګې اخلي او په دې توګه نظام مرکزي بڼه غوره کوي. مګر په هندوستان کې بیا د دې بر عکس ولایتونه د قانون له مخې د پرېمانه اختیاراتو خاوندان دي او ډېرې پرېکړې په خپله د قانون په چوکاټ کې پخپله تر سره کوي. د قانون او عمل د فرق پر بنیاد باید وویل شي، چې مرکزیت او عدم مرکزیت دواړه هم منفي او هم مثبته بڼه غوره کولی شي او حتمي نه ده چې یو یې مضر او بل یې ګټور وي.

په هغو فدرالي نظامونو کې چې قانون نه عملي کېږي مرکزیت منفي اغېز لري، ځکه قانون سیمه ییزو ارګانونو ته په یوه چوکاټ کې ډېر صلاحیتونه ورکوي، خو په عمل کې فدرالي وزارتونه د یوه سخت مرکزیت بڼه غوره کوي او لازم امکانات سیمه ییزو ارګانونو ته نه ورکوي.

په هغو هېوادونو کې چې په قانوني ډول دولت مرکزي وي او قانون پلې نه شي والیان او ولسوالان په بې وزلو خلکو ناروا حکمراني چلوي، چې دا د ملوک الطوایفۍ عصري بڼه ګڼلی شو او نن زموږ هېواد په همدا سې حالت کې دی.

د قانون د حاکمیت غوره مثال سویډن دی. که څه هم په سویډن کې د قانون له مخې نظام مرکزي دی، خو سیمه ییز ارګانونه په قانوني ډول پراخ اختیارات لري.

هدف دا دی، چې فدرالي او مرکزي نظام د فورمول له مخې نه مثبت دي او نه منفي او یا دا چې هم مثبت کېدای شي او هم منفي، ځکه دواړه ښایي بېلابېلو شرایطو ته برابر وي، یعنې په یوه هېواد کې به مرکزي نظام مناسب وي او په بل کې ښایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فدرالي نظام مؤثریت ولري، خو د بریالیتوب اصل بیا هم په قانون باندې عمل کول او د قانوني صلاحیتونو او مسؤولیتونو په وضاحت پورې اړه لري.

هر څومره چې په یوه هېواد کې د قانون حاکمیت ټینګ شي په هماغه پیمانه سیاسي کړه وړه د قانون چوکاټ ته برابرېږي، مګر په هغو هېوادونو کې چې د قانون حاکمیت نه وي او هدف دا وي چې د قانون حاکمیت دې رامنځته شي، نو د نظام پر جوړښت باندې سیاسي اجماع کول خاص اهمیت لري او دا سې اجماع په ځانګړي ډول باید په جګړه ځپلیو هېوادونو کې په دې دلیل رامنځته شي، چې څرګنده کړي د هېوادني سیاست حدود کوم دي؟ د ملي ګټو بریدونه څنګه تعینیږي؟ او هغه اشخاص چې د سیاست په ډګر کې لوبېږي یو له بل سره د کومو اصولو پر بنیاد سیالي کوي او تر ټولو مهمه دا چې دوی ولس ته په کومه سترګه ګوري.

که یو سیاستوال خپل ولس ته د یوې داسې وسیلې په سترګه ګوري چې یوازې خپلو موخو ته ور باندې ځان ورسوي، نو هلته بیا د ثبات ټینګښت او د قانون پلي کول ناممکن دي. ځکه ولس منحیث ولس وسیله نه شي کېدی، بلکې غوښتنې او پېرزوینې یې د نړۍ د بل هر مهذب ولس په څېر وي چې غواړي سوکاله ژوند ولري او بچي یې تر دوی پر مخ ولاړ شي.

که مطرح سیاستوال او دولتداران په دې سرخلاص کړي، چې ولس د نظام ریښه او سیاستوال یې څانګې دي، نو بیا باید دا هم زده کړي چې ونه به د عدالت پر بنیاد وده کوي او کله چې داسې وي نو بیا هغه اصول عملي کېږي، چې پر بنسټ یې سیاست د مثبت تغیر وسیله ګرځي او د یوه باثباته او منل شوي نظام پایه ټینګوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم فصل:

د معاصر دولت دندې

دولت کومه اپلاتوني پدیده نه ده، چې تعریف یې له ابتدا څخه تر انتها پورې ثابت پاتې شي او که چېرې په داسې تعریف پسې وګرځو، چې په هر زمان او مکان کې عملي بڼه ولري، نو هېڅ وخت به کومې څرګندې نتیجې ته و نه رسېږو.

دولت ته باید په کوم ډول وګورو؟ د دې لپاره چې دا پوښتنه ځواب کړو په کار دي چې د قدرت په دوو بڼو باندې توپیر ته قایل شو.

د قدرت یوه بڼه دا ده، چې (الف)، (ب) اړ کوي چې د ده حکم ومني ځکه د (الف) په لاس کې داسې وسایل او امکانات شته چې (ب) ورته اړتیا لري، نو ځکه (ب) د (الف) اراده مني، خو سره له دې چې (ب) به په زړه کې خوښه نه وي، اما مجبوره ده چې ظاهراً وښیي چې د (الف) نظریه یې عملي کړې ده، دا یو وېشل کېدونکی قدرت دی.

اما بله بڼه یې دا ده چې (الف)، (ب) او (ج) غواړي په شریکه یو پټی اباد کړي، مګر هلته یوه ستره تیږه پرته ده، چې که (الف)، (ب) او (ج) ډېره خواري هم وکړي، په یوازې ځان یو هم نه شي کولی چې تیږه لرې کړي، مګر که په شریکه ور څخه

تاو شي نو کولی شي تیږه لرې او پټی اباد کړي. دا ډول قدرت ټولنیز قدرت دی.

دولت کېدی شي چې د وېشونکي او یا ټولوونکي قدرت بېلګه شي. بېګاري یې هم یوه نمونه ده چې دولت بې له دې چې چا ته پیسې ورکړي، په زور خلک اړ کوي چې په کال کې به له دومره څخه تر دومره ورځو پورې په مفت ډول د دولت کارونه کوي، په ځینو نورو امورو کې هم د دولتدارۍ دا بڼه په ډېرو هېوادونو کې شته. بندیان د قانون د پرېکړې پر اساس له ځینو حقونو څخه محرومېږي او اړ وي، چې له څو ورځو نه تر عمره پورې د جرم د شدت او درونوالي په اندازه په زندان کې تېر کړي.

همدارنګه د عسکرۍ د دندې د اجرا کولو لپاره په امریکا او اروپا کې نظامي افسران ډېر درانه تمرینونه کوي او د تمرین پر مهال اړ دي چې بې له کوم دلیل څخه د مسؤولو چارواکو او امر ومني.

د معاصرې دولتدارۍ ډېره برخه اوس په ټولنیزه بڼه ترسره کېږي. دا چې دولت باید کومې دندې تر سره کړي؟ دا په ملي اجماع او د اهمیت له مخې د یوې مسألې په ځانګړو شرایطو پورې اړه لري، د ساري په ډول، په تېرو اته ویشتو کلونو کې د امریکا په متحده ایالاتو کې د ولس اجماع په دې وه چې دولت باید په اقتصادي امورو کې ډېر کم رول ولري، دا لړۍ د رونالډ ریګن د قدرت پر مهال پیل شوه او په دې اصل ولاړه وه چې مارکیټ نه یوازې خپلې ستونزې په خپله حل کوي، بلکې د مارکېټ د حل لاره د دولت له حل لارې نه چټکه، معقوله او اقتصادي ده، خو په متحده ایالاتو کې اوسنی مالي بحران

(c) ketabton.com: The Digital Library

دو مره مهم شوی چې د جورج واکر بش په څېر يو ولسمشر چې د مارکيټ په مطلقه ازادۍ يې باور درلود هم اړ شو تر څو د ولس پيسې د بانکونو د نجات لپاره په لويه کچه مصرف کړي او دغه دولت او سمهال نېغ په نېغه په اقتصاد کې رول لوبوي.

که دولت په اقتصادي امورو کې د مرستې لاس نه وای غځولی او په دې برخه کې د دولت په رول باندې سياسي اجماع نه وای شوې، نو دې مالي بحران به په مراتبو ناوړه عواقب درلودل.

که شلمې پېړۍ ته وګورو د شرايطو د تغير او د ولسونو د غوښتنو پر بنسټ دولتونو مختلفې دندې تر لاسه کړې. د دولتونو تر منځ د دغو دندو اخيستو يوه مشترکه وجه له يوې خوا قانونيت او له بله پلوه د خلکو اجماع وه. که دوو تېرو پېړيو ته نظر وکړو د دولت په دندو کې به ځينې اصلي تغيرات را ته څرګند شي، په ځانګړې توګه را تلونکې درې دندې هغه بنسټونه دي چې په هغو باندې د نورو دندو د اجرا کولو بنياد ايښودل شوی دی:

الف- د قوت مشروع استعمال:

د شپاړسمې پېړۍ له پيله د شلمې پېړۍ تر پيل پورې په اروپا کې مرکزي دولتونه را منځته او مستحکم شول. پخوا تر دې د دغو دولتونو څرګنده ځانګړنه د زور او انحصار له لارې د قوت مرکزي کول و.

په فيوډالي دوران کې هر فيوډال ځانګړې قوه درلوده او له همدې قوې نه به يې د نورو فيوډالانو پر وړاندې استفاده کوله. په سيمه کې ازادانه سفر د خلکو حق نه و.

کله به چې خلک د يوه فيوډال له سيمې څخه د بل سيمې ته تلل، نو اړ به وو چې د ځان او مال د ساتنې لپاره يا ماليه ورکړي او يا د پيسو په مقابل کې بدرګه ولري او يا هم د جګړې په وسيله تېر شي.

دغو مرکزي دولتونو منظمه او معاصره اردو رامنځته او دا پلې اردو يې په داسې وسيلو سمبال کړه چې د فيوډالانو سپرې لښکرې يې ماتې کړې او پرېکړه وشوه چې له اردو نه علاوه بل څوک د وسلې د کارونې حق نه لري.

سياسي او اقتصادي قوه له نظامي قوې څخه بېله شوه او د وخت په تېرېدلو د قوت د استعمال صلاحيت د قانون په چوکاټ کې د مرکزي دولت په لاس کې شو او د دولت د تعريف يوه برخه داسې شوه چې د مشروع قوت د کارونې انحصار د معاصر دولت تر ټولو ستره نښه ده.

په دولت کې د قوت تمرکز او بيا ورته په قانوني چوکاټ کې ځای ورکولو څو مهمې پايلې درلودې:

۱- دا چې دولت د وګړو د ازادانه سفر مسؤوليت پر خپله غاړه واخيست، نو له يوه ځای څخه بل ځای ته د وګړو ازادانه سفر د خلکو حق وګڼل شو. هر هغه دولت چې په ننني شرايطو کې پخپله ساحه کې د وګړو د ازادانه تګ راتګ امنيت نه شي تأمينولی معاصر دولت نه ګڼل کېږي.

۲- سياسي فعاليت د قوت د استعمال له تهديد څخه بېل شو. کله چې د قوت د استعمال انحصار له دولت سره نه وي، مطرح سياسي اشخاص کولی شي چې په دوامداره توګه د خپل اثر رسوخ او قوت څخه ګټه پورته کړي او په زور باندې خپلې ګټې تثبيت کړي او کمزوري واکمنان دې ته اړ کړي، چې د دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسمشر باندې په خاصه توګه قانون تطبيقوي. په هغو هېوادونو کې چې د قانون حاکميت تثبيت شوی وي ولسمشران له خپل قوت څخه د هېواد او ولس لپاره ګټه اخيستی شي، مګر دا اصل يې بايد په پام کې وي چې د خپلو رقيبانو پر وړاندې هېڅکله دولتي قوت نه شي کارولی.

۴-د اردو او پوليس تر منځه تشکيلاتي توپير راغی. د اردو اساسي موخه دا شوه چې له ملت او مملکت څخه به دفاع کوي او د پوليس دنده دا شوه چې د خلکو د حقونو او وجايبو ساتنه او څارنه وکړي، ځکه پوليس په دوامداره توګه له ولس سره مخ وي او له خلکو سره د هغوی کړه وړه او اخلاق د دولت د مؤثريت ستر معيار ګڼل کېږي. د معاصر پوليس ښه بېلګه په انګلستان کې څرګنده ده او هغه دا چې وسله نه لري، مګر د ولس او پوليس تر منځ ټينګ توافق موجود دی او د يو بل احترام کوي.

ب- بيت المال يا عامه شتمني:

د قوت مرکزي کول يو مالي اساس غواړي. يوه منظمه او په قانون متکي قوه منظم معاش او امکاناتو ته اړتيا لري. د تاريخ په اوږدو کې ډېر ځله ليدل شوي چې هر هغه دولت چې د خپلې قوې لپاره يې لازم معاش او امکانات نه دي برابر کړي د همدغو اردوګانو له خوا نسکور شوي دي.

جګړه لګښت غواړي او هر څومره يې چې موده اوږدېږي لګښت يې هم ډېرېږي. د نولسمې او شلمې پېړۍ په لومړۍ نيمايي کې د اروپايي دولتونو تر ټولو زيات لګښتونه د اردو په تنظيمولو راغلل.

نن هم د جګړې او نظامي چارو تنظيم خورا درانه لګښت ته

د تهديدونو په پايله کې د دوی منفي ګټې تضمين کړي.

د دې برعکس کله چې د قوت د استعمال واک په قانوني چوکاټ کې راشي او د اشخاصو له انحصاره ووځي، نو بيا د سياست اصلي توجه د خلکو تنظيم ته اوړي، ځکه ډېر سياسي احزاب رامنځته کېږي او هر يو کوښښ کوي چې د برياليو پروګرامونو په جوړولو د خلکو رايې خپلې کړي او د قانون په چوکاټ کې واک تر لاسه کړي.

که څه هم زموږ په هېواد کې بدبختانه دا پروسه په تېرو کلونو کې پلې نه شوه، خو نتيجه يې په هغو هېوادونو کې څرګنده ده چې د داسې واک خاوندان دي.

۳- د قانون تطبيق عملي جنبه ونيوله. کله چې په يوه ټولنه کې د قوت تمرکز په دولت کې نه وي، نو د محاکمو پرېکړې په اسانه او شفافه توګه نه عملي کېږي. ځکه زورور خلک په دوامداره توګه کمزوري خلک تهديدوي او له منځه يې وړي، اما کله چې قوت په دولت کې تمرکز ولري زورواکان او ټوپکماران که هر څومره شتمني، شهرت او وسايل ولري، نه شي کولی چې پر کمزورو انسانانو پښې کېږدي او يا د محاکمو پرېکړې رد کړي.

د قانون پر وړاندې د هېواد د خلکو برابري هغه وخت تأمينېدای شي چې ټول وګړي په دې پوه شي چې دوی برابر حقوق او وجايب لري.

نن په ټولو معاصرو دولتونو کې د کمزورو خلکو د حقونو د ساتنې لپاره منظم ترتيبات موجود دي، ځکه يې دا د قانون د تطبيق معيار ګرځولی، چې پر شتمنو او سياسي خلکو او په ځانګړي ډول د دولت پر لوړ پوړو اراکينو باندې په عامه او په

اړتیا لري، په ۲۰۰۶ میلادي کال کې دولتونو یو زر یو سل او شپېته میلیارده ډالر پر نظامي چارو لګولي دي. د دې رقم ۲۴٪ یعنې **۵۲۸.۷** میلیارده ډالر یوازې د امریکا نظامي بودجه وه. ناټو په خپلو افرادو او نظامي تجهیزاتو باندې چې د ۱۸ هېوادونو مشترک تړون دی ۳۰۰ میلیارده ډالر په یاد شوي کال کې لګولي دي.

د دولت د عوایدو اساس د صنعتي ټولنې تر رامنځته کېدلو وړاندې په عامه شتمنۍ، کرنې، سوداګرۍ او خصوصي تشبثاتو باندې درېدلی و، نو د قوت د مرکزیت یو مهم دلیل عامه شتمني هم وه، چې په دولت کې یې تمرکز درلوده. ورپسې داسې قوانین وټاکل شول چې د دولت شتمنۍ ته منظمه بڼه ورکړي او د دولت پر وړاندې د خلکو مالي مسؤولیتونه څرګند کړي. د دولت شتمني په دوو اساسي اصولو باندې ولاړه ده، چې یوه برخه یې د عایداتو تنظیمول او بله یې د لګښتونو ترتیبول دي. د یوه دولت بودجه د دولت د لومړیتوبونو هینداره ده. یوه بودجه په ډېره ساده، اما معاصره توګه دا په ډاګه کوي، چې د عاید سرچینې کومې دي، په څومره مؤثریت عایدات راټولېږي او د دولت پر وړاندې د یوه هېواد د وګړو مالي مسؤولیتونه او سهمیه څه ده.

همدارنګه د دولت لګښتونه د دې څرګندوي وي، چې دولت څه شي ته لومړیتوب ورکړی، د دې لګښتونو مؤثریت څومره او ولس تر کومه بریده قانع دی چې دا لګښتونه د دوی د ژوندانه د بهترولو لپاره تر سره کېږي.

په وروستیو دوو لسیزو کې په نړۍ کې د شفافیت، مؤثریت او حساب ورکولو کلمې ډېرې لاندې باندې کېږي او یوه شعاري

بڼه یې خپله کړې ده، مګر که د اسلامي خلفاوو ځلاندې دورې ته پام وکړئ دا به درته څرګنده شي چې دې شعارونو د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په زمانه کې عملي بڼه لرله، ځکه په هغه زمانه کې د بیت المال اساس کېښودل شو، په اعمالو کې د شفافیت او حساب ورکولو اصل ته پام وشو او د ولس پر وړاندې د دولت دنده تر ټولو ستره او درنه وګڼل شوه. دوه مثالونه د دې اصل څرګندوی دي چې دلته به پرې رڼا واچوو:

وایي چې د یوه غنیمت مال تر تقسیم وروسته حضرت عمر فاروق(رض) مسجد ته تشریف یووړ، خلکو ولیدل چې امیرالمؤمنین نوې جامې اغوستې دي. د یوه صحابي(رض) په زړه کې وګرځېدل چې دا څرنګه کېدی شي، چې زما قد تر امیر ټیټ دی زما له هغه غنیمت رخت څخه کالي ونه شول او امیر چې قد یې تر ما ډېر لوړ دی ده تري جامې وګنډلې. د ټولو خلکو پر وړاندې یې په زړورتیا پوښتنه وکړه: امیرالمؤمنینه! زما قد ستا تر قد ټیټ دی زما له هغه رخت څخه چې په غنیمت کې مو رسېدلی و جامې ونه شوې تا تري څرنګه جامې جوړې کړې؟ امیر په ډېره حوصله مندۍ او شجاعت خپل زوی ته وفرمایل: ده ته ووایه چې ولې داسې وشول! د امیر زوی وویل: د امیر ټولې جامې زړې شوې وې، نو ما خپله برخه ټوکر هم امیر ته ورکړ، چې جامې تري وګنډي. هغه مهال چې د امیر زوی دا خبرې کولې زړې جامې یې پر تن وې.

د حضرت عمر فاروق(رض) د عدالت یو بل مثال دا دی: د امیر عادت و چې د شپې له خوا به د خلکو له احواله د خبرېدو په موخه د ښار په کوڅو کې ګرځېده، یوه شپه یې د ماشومانو نرۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژړا تر غوږو شوه، چې یوه مور خپل ماشومان کراروي او ډاډ ورکوي چې ډوډۍ پخېدونکې ده، خو امیر وپوهېده چې بوډۍ ښځه په کور کې څه نه لري. سمدستي روان شو او له بیت المال څخه یې بوجۍ اوړه را به شا کړل او د بوډۍ په کور کې یې ښکته کړل.

همدا ډول که چېرې د حضرت علي(رض) د پیاوړي مدیریت او اداري توان ته ځیر شو ډېر ستر مثالونه وړاندې کولی شو، حضرت علي(رض) د عدالت په باب داسې فرمايي:

"کومه ټولنه چې پر عدالت ولاړه وي، له هر راز ناروغیو په امن ده. ځکه عدالت د ټولنیز توازن ساتونکی دی او ټولنې له افراط او تفریط څخه لرې ساتي."

دا مثالونه هغه لوړ عادلانه اصول تمثیلوي، چې د یوویشتمې پېړۍ دولتونه ورته په دې پېړۍ کې عقیدتمند شوي او شعارونه ورکوي چې قدرت په مشروعیت استوار دی او مشروعیت په حساب ورکولو او شفافیت ولاړ دی.

هر هغه دولت چې عدالت د بنسټ په توګه ومني د یوه ټولنیز قرارداد نمونه ترې جوړه شي. د دولت دنده ده چې خوار وګړي ماړه کړي او د دې لپاره چې په دايمي ډول د فقر او لوږې مخه ونیسي، په کار ده چې په هېواد کې داسې اقتصادي خوځښت را منځته کړي چې په پایله کې یې هم د خلکو شخصي ګټې تأمین کړې وي او هم یې په دوامداره توګه د عمومي شتمنۍ د ډېرولو هڅه کړې وي. له همدې کبله اړ دی چې په لګښتونو او عوایدو کې مؤثریت را منځته کړي.

د عوایدو اهمیت په لاندنیو ارقامو کې پروت دی:

په ۱۳۸۴ هـ ش کال کې سویډن د ټول هېواد اقتصادي

فعالیت (GDP) ټول کړی و، چې په دولتي مالیاتو کې ۵۰.۲٪ و. په اروپايي ټولنه کې دا عدد ۴۰.۵٪ و او د امریکا په متحدو ایالاتو کې دا رقم بیا ۲۵.۲٪ و. په متحدو ایالاتو کې فردي مالیه په ۱۹۲۲ میلادي کال کې ۲.۵۰ میلیارده ډالره وه، اما په ۲۰۰۲ میلادي کال کې دا مالیه زر میلیاردو ډالرو ته لوړه شوه.

په دولتي عوایدو کې دا ستره پراختیا له یوې خوا د بهترو قوانینو او مقرراتو وضع کول دي، اما اصلي دلیل یې په قانونمند دولت باندې د اقتصادي تحرک اتکاء ده او چې داسې ده، نو ویلی شو چې یو متحرک اقتصاد او قانونمند دولت یو د بل لپاره لازم او ملزوم دي.

د عوایدو په برخه کې لاندیني معیارونه هم د تاریخ له نظره او هم اوسنیو شرایطو ته په پام سره د اهمیت وړ دي:

۱- ګمرکي سیاست او د هغه انسجام:

کله چې سوداګري د دولت د عایداتو مهمه برخه جوړوي، د دولت ګمرکي سیاست او د هغې مؤثر او قانوني عملي کول په عایداتو باندې ستر اغېز لري، ځکه که دولت د مؤثریت او اغېز خاوند وي، سوداګر د قانون په چوکاټ کې عمل کوي او مالیه یې په شفافه توګه د دولت حساب ته ورځي.

د ګمرک مامورین د منظمو تخنیکي شرایطو پر اساس تعینېږي او کره وړه یې په ډېره دقیقه توګه د ولس له خوا تر څارنې لاندې وي.

د وارداتو او صادراتو اصول هم په شفافه توګه څرګندېږي او ولس ته دا زمینه په لاس ورځي، چې په منظمه توګه معلوماتو ته لاس رسی ولري، چې د هېواد په بېلابېلو سیمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ګمرکونه پرتله او په نړیوالو مقیاسونو یې بررسي کړي. خو ناکام او بې اغېزې دولتونه پر خپلو ګمرکونو باندې سلطه نه لري.

ګمرکي تعرفې د روابطو پر اساس تعینېږي او مقررات له ولس څخه پټ وي. دا چې د ګمرک مامورین د روابطو له مخې مقرر شي، نو اصلي اصول مات او خلک شخصي لارو چارو ته پام اړوي او د دولت عواید د دخیلو دولتي چارواکیو تر منځ تقسیم شي.

د معاصرو او یا مفسدو ګمرکونو تنظیم په سوداګرۍ او اقتصادي تحرک باندې ستر اغېز لري. که ګمرک مفسد وي، اقتصادي حرکت سستېږي او که معاصر او له فساده پاک وي، نو اقتصادي حرکت سرعت او پراختیا پیدا کوي.

په یوه معاصر دولت کې سوداګریزه سیالي د شطرنج د لوبې په څېر په سپین میدان د څرګندو اصولو په اساس تر سره کېږي.

سوداګر یو له بله سره خپل پلانونه او چانسونه په ډېره دقیقه توګه سنجولی شي او ټول حواس په دې راټولوي، چې څرنګه د مؤثریت له لارې خپل بنسټونه بهتر او قوي کړي چې سیالي وګټي، مګر په یوه ناکام دولت کې سوداګر خپل پام د مؤثریت زیاتولو پر ځای دې ته اړوي چې څرنګه له دولتي چارواکو سره توره معامله وکړي او میدان ځان ته هموار کړي او لوبه د ده په ګټه پای ته ورسېږي. د ساري په توګه، کله چې په یوه هېواد کې د تېلو د واردولو په باب څرګند مقررات وضع شوي وي، نو په هغو تېلو کې چې سرپ ګډوي عملاً یې د واردولو امکان نشته، ځکه چې د روغتیا لپاره د زهرو مثال لري او بله دا چې د واردولو لپاره یې باید منل شوي ستندرډونه موجود وي، خو په

یوه ناکام دولت کې سره له دې چې قانون شته خو تر پښو لاندې کېږي او هغه تېل چې سرپ ورسره ګډ دي د ماشومانو د مغزي ناروغیو او د هوا د ککړتیا لامل کېږي، مګر د رشوت ورکولو له لارې د دولت چارواکي د انساني ژوند دښمنانو ته د داسې تېلو د واردولو اجازه ورکوي.

د رشوت اغېز په داسې وخت کې یوازې اخلاقي مسئله نه ده، بلکې تاثیر یې د عامه شتمنۍ پر بربادۍ هم خورا زیات دی. په لومړۍ مرحله کې د قانون د ماتولو پایله دا ده چې د سالمې سیالۍ فضا له منځه ځي او هغه سوداګر چې په ککړ چاپېریال کې سوداګري نه کوي خپله سرمایه له هېواده بهر وباسي. له بله پلوه د هېواد په میلیونونو وګړي له ککړو تېلو څخه د راپیدا شویو امراضو د معالجې لپاره ډېرې پیسې مصرفوي او ډېر بې وزله خلک یا مړه کېږي او یا هم عمري رنځوران شي، ځکه دوی د علاج پیسې نه لري او له بلې خوا د ښارونو هوا ورځ په ورځ ککړېږي او نور بې شمېره مرضونه هم منځته راځي.

په تېلو چلېدونکی هر انجن او ماشین ډېر زیات عوارض کوي، چې په لوړه بیه جوړېږي او که دوه کاله عمر لري په شپږو میاشتو کې له منځه ځي، چې له مالي پلوه دا هم د ملت د غریبو خلکو پر اوږو یو ستر پېټی دی، خو اصلي هدف دا دی، چې بې کیفیته تېل، چې سوداګر یې د رشوت په ورکولو سره هېواد ته واردوي او بې چاره ملت یې خورا لوړ قیمت پرې کوي، کنټرول شي. په یوه معاصر دولت کې د تیلو شدید کنټرول د دې ډاډ ورکوي، چې د دولت او ملت په تېلو چلېدونکې ټولې وسیلې خوندي وساتل شي او د هوا د ککړتیا او امراضو مخه ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خو څرګنده ده چې دولت خپل عمده عواید له لاسه ورکوي او د رشوت له لارې د څو کسانو جېبونو ته ځي، مګر هغه منفي اغېزې چې د دې کرغېړن عمل په نتيجه کې منځته راځي تاوان يې تر دې ډېر لوړ او عميق دی.

۲- پر عوایدو باندې مالیات:

ګمرکونه غیر مستقیم عایدات دي. په یوه فعال اقتصاد کې د اقتصادي فعالیت ستر معیار پر عایداتو باندې د مالیاتو وضع کول دي.

هر څومره چې په یوه هېواد کې د مستقیمو مالیه ورکوونکو شمېره لوړه وي په هماغه اندازه په هغه هېواد کې د قانون حاکمیت او د عامه شتمنۍ اساس مضبوط وي، دا ځکه چې مستقیمه مالیه د قانوني اقتصادي فعالیت بڼه او علامت دی.

په هغو هېوادونو کې چې اقتصاد غیر رسمي بڼه لري او یا په کې د غیر قانوني اقتصاد ونډه پراخه وي، د دولت د منظمې مالیې اخیستنې اساس خورا کمزوری وي.

د اقتصادي تحرک بنسټ لوی، منځنی او واړه شرکتونه جوړوي. په کومه اندازه، چې داسې بنسټونو ته د اقتصادي فعالیت زمینه برابروي، په هماغه اندازه رسمي او قانوني اقتصادي فعالیتونه وده کوي، خو په ناکامو دولتونو کې د داسې اقتصادي تشبثاتو مخې ته خنډونه جوړېږي.

۳- پر املاکو مالیه:

پر املاکو مالیه اخیستل له یوې خوا د تاریخ له نظره او له

بلې خوا د اوسنیو شرایطو په رڼا کې د عوایدو لویه سرچینه ګڼل کېږي، مګر له دې سرچینې څخه ګټه اخیستل هم د قانون په حاکمیت پورې تړلې دي.

د دې لپاره چې یو دولت وکولی شي، چې له املاکو څخه په منظمه توګه مالیه تر لاسه کړي، نو لازمه ده چې د املاکو د ساتلو او خوندي کولو لپاره هم خپله دنده تر سره کړي. دې هدف ته د رسېدلو لپاره د هغو اصولو وضع کول په کار دي، چې پر بنسټ یې غیر منقول املاک قباله شي او په بازار کې په شفاف ډول د ځمکې او کورونو بیې وټاکل شي.

په یوه معاصر دولت کې غیر منقول املاک په څرګند ډول ثبت وي، اسناد یې په شفافه توګه د مربوطه مؤسسو او شرکتونو له خوا لیدل کېدی شي او د معاملاتو کار یې په اسانۍ سره د اجرا وړ وي، نو ځکه په معاصرو دولتونو کې د اسنادو تثبیت معیاري بڼه غوره کړې وي، مګر په یوه غیر معاصر دولت کې د املاکو اسناد ناقص او تر دعوو لاندې وي، محکمې متضادې پرېکړې کوي، خلک د دولت پر اسنادو بې باوره وي او د خلکو معاملې په یوه بې باوره او منفي فضا کې تر سره کېږي.

په معاصر دولت کې د کور یا ځمکې بیه د بازار له لارې په اسانۍ تعینېږي او اسناد یې په چټکۍ سره هم د کور د اخیستونکي او هم د دولت لاس ته راځي، مګر په غیر معاصر دولت کې د کور یا ځمکې نرخ د دولت په املاکو کې په یوه نرخ ثبتېږي او د خلکو په معاملاتو کې په بل نرخ.

اداري فساد د دغه ناوړه سلوک اصلي شاخص دی، ځکه که په دولتي دوایرو کې فساد اوج ته ورسېږي، نو د مالیې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ډېره امانتدارۍ د اوسني او راتلونکي نسل ارتیاوې پرتله کړي او د دوارو د تأمینولو لپاره یې ځان مسؤول ګڼلی دی، خو په ځینو نورو شتمنو هېوادونو کې د تېلو پیسو د بلا بنه غوره کړې، چې ډېرې پیسې یې یا د مجللو ماڼیو په جوړولو او یا هم په ناقصو پروژو مصرفېږي. د عراق ولسمشر صدام حسین هغه مهال، چې پر عراق لس کاله جګړه تېره شوې وه، د ملګرو ملتونو له خوا پرې اقتصادي بندیزونه لګېدلي وو او د عراق میلیونونو خلکو په فقر او افلاس کې ژوند کاوه، له ځلو ښتو څخه زیاتې ماڼۍ جوړې کړې وې.

د طبیعي پانګې عایدات ترلاسه کول د قانون له حاکمیت او شفافیت سره ټینګ اړیکي لري، خو که د قانون حاکمیت نه وي، نو دولتي او خصوصي شرکتونه له طبیعي پانګې څخه د ګټې اخیستلو په غرض د رشوت اخیستلو او ورکولو له مخې معاملات کولای شي. لکه په افریقا ، لاتیني امریکا او منځني ختیځ کې دغو شرکتونو د دولت ډېر چارواکي په فساد ککړ کړل.

پر دې سربېره، یوه بله مهمه موضوع د قراردادونو ترتیب او تنظیم دی، چې ډېر زیات دقت غواړي. د یو قرارداد څو جملې د دې لامل کېدی شي، چې دولت یا په میلیونونو ډالر وبایلي او یا یې ترلاسه کړي. د قرارداد ترتیب ځانګړي حقوقي مهارت غواړي او د څو جملو په استعمال کېدی شي د دولت هغه مامورین چې مفسد هم نه وي وغولېږي او ستره عامه ګټه ضایع کړي.

د ځینو شرکتونو خاوندان په قراردادي مسایلو کې خورا مهارت لري، مامورین به یې فکر کوي، چې قرارداد یو ډول

مامورینو نیولې تر قاضیانو او پولیسو پورې ټول دولتي دوایر د عامه ګټو پر ضد دریځ نیسي، ولس په ځانځانۍ اخته کېږي او د دولت عواید د څو محدودو مفسدو اشخاصو جیبونو ته لوېږي، خو په معاصر دولت کې له ناحیې او ښاروالۍ نه نیولې تر کلي او باندې پورې ټول خلک ځان د دولت جز او دولت د خپل ځان جز ګڼي، نو ځکه د دولت د عوایدو تدارکات په سمه توګه تر سره کېږي او خلک د شخصي ګټو پر ځای ملي ګټو ته ترجیح ورکوي. کله چې ولس پر دولت باوري شي او د ملي ګټو په خوندي کېدو ډاډه وي، نو هلته بیا د یوه مفسد مامور د روپۍ ګټې لپاره میلیون عامه ګټه له منځه نه ځي.

۴- پر طبیعي پانګې مالیه:

کوم هېوادونه، چې طبیعي پانګه ولري همدا پانګه یې ستره عایداتي سرچینه وي. د مثال په توګه، په لیبیا کې د دولت ۹۰٪ عواید د تېلو له لارې راځي، ځکه د تېلو استخراج لړو فني کارکوونکو ته اړتیا لري. که څه هم، ډېرو تېل لرونکو هېوادونو د تېلو د خرڅلاو له کبله ډېرې پیسې ترلاسه کړي، خو نه دي توانیدلي، چې په نورو برخو کې اقتصادي فعالیتونه ترسره کړي، ځکه چې زیاتره وخت یوازې د تېلو عوایدو په اقتصادي ودې باندې مثبته اغېزه نه ده لرلې. له همدې کبله اقتصادپوهان له طبیعي پانګو څخه راغلو پیسو ته هم د نعمت او هم د بلا په سترګه ګوري.

د بېلګې په توګه، په ناروې کې د تېلو اقتصاد د هغه ولس لپاره نعمت دی، ځکه په ځانګړو حسابونو کې یې د راتلونکو نسلونو د هوساینې لپاره د تېلو پیسې جمع کړې دي. دغه دولت

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، خو هغه به له حقوقي پلوه بل راز معنی لري او په کومه برخه کې به یې داسې څو جملې پټې وي، چې د قرارداد د تعبیر اصلي صلاحیت به یا کومې کمپنۍ او یا نړیوالو محاکمو ته ورکوي.

د دې ترڅنګ داسې شرکتونه هم شته چې هېڅ ډول عملي امکانات نه لري، خو د دولت د چارواکو د تېر اېستلو ډېره پراخه تجربه لري. دوی په ډېره چالاکۍ د دولت له چارواکو څخه په ټیټ نرخ قرارداد اخلي او بیا یې په ډېره لوړه بیه په نورو شرکتونو پلوري او یا یې بېرته حکومت ته په لوړ قیمت ورکوي.

په معاصرو دولتونو کې له طبیعي پانګې څخه په اغېزمنه توګه ګټه اخیستل کېږي، چې د دغو منظمو ترتیباتو څو برخې ډېرې مهمې دي:

۱- د قراردادونو په تنظیم باندې پانګونه کېږي او له هغو نړیوالو مؤسساتو سره مشورې کېږي، چې د شفافیت او حساب ورکولو تعهد او تجربه لري.

۲- په خپل هېواد کې د بشري پانګې د رامنځته کولو لپاره منظم پلانونه جوړوي، چې همدغه ظرفیت د خپلو طبیعي پانګو او عامه ګټو د خوندي کولو لپاره په لنډه، منځنۍ او اوږده موده کې د سم مدیریت او انسجام صلاحیت ولري.

۳- ډېر شمېر قراردادیان د دې لپاره، چې د قراردادونو په وېش او تنظیم کې لاس ولري د دولت د لوړ پوړو چارواکو له خپلوانو او کورنیو سره ځان شریکوي او له دې لارې پرمخ ځي، مګر په معاصر دولت کې د مکافات او مجازات د اصل پلي کول د دغه کار مخنیوی کوي، چې په نتیجه کې یې دولتي

چارواکي نه شي کولی له خپلو کورنیو او خپلوانو سره مراعت وکړي.

۴- طبیعي شتمنۍ ته په پام سره د یو داسې اقتصادي پلان جوړول ضروري دي، چې د نورو اقتصادي فعالیتونو د تحرک او خوځښت سبب وګرځي.

د ساري په توګه، که چېرې یو هېواد مرمر ولري او د ډېرې په نظر ورته وګوري، نو هېڅ په لاس نه ورځي، خو که چېرې د مرمر لپاره د هېواد په دننه او بهر کې مارکېټ پیدا کړي، نو دې ته د ارزښت زنځیر وایي، په دې معنی، چې د دغه زنځیر له څو کړیو جوړ دی او هره کړۍ یې یوه مرحله ده، نو که دا زنځیر هر څومره اوږد او پلن وي په هماغه اندازه به زیات اقتصادي فعالیتونه ژوندي او متحرک کړي او د کاریابۍ زمینې به ډېرې کړي، خو که دا زنځیر لنډ او کړۍ یې کمې وي په همغه اندازه به عامه ګټې هم کمې ترلاسه شي.

۵- د جوازونو د پلورلو له لارې راغلي عواید:

د دولت یوه بله مهمه دنده د هغو جوازونو او لایسنسونو ورکول دي، چې پر بنیاد یې د یوې ټاکلې مودې لپاره کورني او بهرني شرکتونه د عامه خدماتو په برخه کې پانګونه کوي او له دې لارې مشروع ګټې ترلاسه کوي، چې پخپله د لایسنس ورکول متعدد ګټې لري.

دولت د عامه خدماتو لپاره خپله پانګه نه لګوي، پیسې په مالي پانګه بدلېږي او په ترڅ کې یې هم خدمات ترسره کېږي او هم خلکو ته کاري زمینې په لاس ورځي. د عاید یوه بله سرچینه یې د لایسنس په بدل کې د ټاکل شوي فیس تادیه، د شرکتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا په وارد پدونکو مالونو باندې ګمرکي ټیکس، د شرکتونو په عوایدو باندې مالیه او د شرکتونو د کارکوونکو په معاشونو باندې د مالیې وضع کول دي.

همداراز په لایسنسونو باندې د بولۍ لګول هم ګټور کار دی، خو د بولۍ د چوکاټ شفافیت تنظیمول او د هغه ګارنټي کول هم د دقت وړ دي، ځکه دلته که له یوې خوا نه د اقتصادي تحرک امکانات شته، له بله پلوه د رشوت خورۍ او فساد زمینه هم برابرېدی شي.

د مثال په ډول هغو هېوادونو، چې په تېرو څو کالونو کې یې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوجۍ په برخه کې په سمه توګه د لایسنس ورکولو چارې تنظیم کړې، هم د ټلیفوني خدماتو په کمیت او کیفیت او هم د دولت په عوایدو کې لوی تغیر راغلی دی، خو برعکس په هغو دولتونو کې، چې د دې چارې د تنظیم لپاره پر ځای لازم ترتیبات نه وو نیول شوي هلته هم د دولت عواید خراب شوي او هم د خدماتو کیفیت صدمه لیدلې ده.

په همدې ترتیب د دولتونو له خوا هوایي شرکتونو ته لایسنس ورکول هم د عایداتو په ډېرښت کې رول لوبوي.

په معاصرو دولتونو کې د داسې خصوصي هوایي شرکتونو ایجاد له یوې خوا سم خدمتونه ترسره کوي او له بله پلوه په یوه رقابتي چوکاټ کې پرمختګ کوي، ځکه هر شرکت پوهېږي، چې د لایسنس موده یې څومره ده او څومره نور شرکتونه د سیالۍ ډګر ته د راوتلو په حال کې دي.

په ناکامو دولتونو کې دا ډول لایسنسونه د شفافو قانوني اصولو په چوکاټ کې نه، بلکې د شخصي روابطو او رشوت ورکولو له لارې ورکول کېږي، چې د هېواد پېژندګلوي او د

وګړو ژوند له مطلق او مرګوني خطر سره مخ کوي.

که چېرې الوتکې د ښه کیفیت لرونکې نه وي او یا یې ښه ساتنه او څارنه ونه شي، نور هېوادونه اړ کېږي، چې پخپلو هوايي ډګرونو کې د ناستې اجازه ورنه کړي او تر دې زیات خطر دا دی، چې د ناسم حفظ او مراقبت له کبله الوتکې سقوط کوي او غمیزې رامنځته کوي.

همدارنګه بانکونو ته لایسنس ورکول هم د دولت مهمه دنده ده. که چېرې بانکونو ته په سمه توګه لایسنسونه تنظیم شي، نو د دې لامل کېږي، چې د خلکو انفرادي پیسې په مالي پانګه بدلې شي او کله چې شرکتونو ته د پور په توګه ورکول کېږي، نو په ټول هېواد کې د اقتصادي فعالیتونو د خوځښت سبب ګرځي، خو که چېرې بانکونه تر منظمې څارنې لاندې نه وي او د پورونو ورکړه یې په ناسمه توګه دوام ولري، نه یوازې ګټه نه رسوي، بلکې د ولس لپاره د تاوان لامل ګرځي.

د دولت له خوا څارنه او مقررات ډېر مهم دي، ځکه اوسمهال بانکداري یو پېچلی مسلک دی او که د پورونو په ورکړه کې دقت و نه شي لوی خطرونه پېښېدای شي. په نړۍ کې د ۲۰۰۸ کال مالي بحران وښوده، چې د دولت د څارنې په نشتوالي کې ډېر ستر اقتصادي قوتونه مات او تاواني شول.

د دولت د ناسمې څارنې پایلې هغه وخت څرګندې شوې، چې په متحده ایالاتو کې یو سړي ډېرو شتمنو خلکو ته قناعت ورکړی و، چې دی کولی شي په امانتدارۍ سره خدمات ترسره کړي، مګر همدې سړي خلکو ته نږدې پنځوس میلیارده ډالر تاوان ورساوه، چې په کې سترو پوهنتونونو، شرکتونو او شتمنو خلکو ډېر زیان ولید.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د دولت ټولي عايداتي سرچيني موږ په تفصيل سره ذکر کړو، نو په کار ده چې پر عوايدو يو ځانګړي کتاب وليکل شي، خو دومره بايد ووايو، چې د دولت د عوايدو ټولول هم نظم غواړي هم تخصص او هم امانتداري.

کله که داسې شرايط منځته راشي، چې دولت کولی شي هم ستر اهداف تعين او هم يې سرته ورسوي، کله چې په دولت کې يوګوني بانکي حساب وي او ټول لګښتونه له همدې حساب څخه ترسره شي، نو د ډېرو بې ځايه پېچلتياوو او ابهاماتو مخنيوی کېدی شي. د اوسنۍ معلوماتي ټيکنالوجۍ پر مټ د دولت چارواکي په ډېره اسانۍ کولی شي، چې هره اونۍ له بېلابېلو سرچينو څخه راغلي عوايد معلوم کړي او پر اساس يې خپل لګښتونه عيار کړي.

۲- لګښتونه:

که عوايد د عامه شتمنۍ د بودجې يوه خوا ده، نو لګښتونه يې بله خوا ده. څنګه چې په يوه کور کې د عوايدو او مصارفو تر منځ اړيکه وي، نو په همدې توګه بايد په يوه هېواد کې هم د عوايدو او مصارفو تر منځ تعادل په پام کې ونيول شي او د يوې باتدبيره اقتصادي پاليسۍ په چوکاټ کې عيارشي، لکه يو کور يا يو شرکت چې په مالي لحاظ د اعتماد خاوند وي دولت هم بايد د همداسې مالي بنسټ پر اساس د نړيوال اعتماد خاوند واوسي.

که يو دولت پور اخلي، نو دا بايد څرګنده وي، چې سبا ورځ دغه پور پرې کولی شي، که نه؟ که پور په معقول ډول اخيستل شوی وي او په اصولي ډول تعهدات سپارل شوي وي، نو په

هغه صورت کې د پور اخيستونکي اعتماد ډېرېږي.

د امريکا د متحده ايالاتو مالي شهرت د دې هېواد د لومړني ماليې وزير (هملتن) له خوا تثبيت شو. د امريکا د انقلاب په دوران کې دولت له سوداګرو او عامو خلکو څخه پورونه اخيستي وو او په بدل کې يې ورسره ژمنې کړې وې.

کله چې جګړه دوامداره شوه او د نوي دولت تشکيل يو څه وخت ونيوه، نو په بازارونو کې د دغو تعهداتو بيه نيمايي ته راټيټه شوه. د هملتن ملګرو او د دولت ځينو چارواکو به ويل، چې د دې پورونو پرې کول په دولت باندې يو پېټی دی، نو يا دې په ټيټه بيه تاديه شي او يا دې هم ادانه کړی شي. مګر هملتن پوهېده چې بنايي دولت بيا اړ شي، چې له کورنيو او بهرنيو بانکونو څخه پور وغواړي، نو ځکه يې ټينګار وکړ، چې پورونه بايد له ژمنو سره سم په اصلي بيه پرې کړی شي او په همدې اساس يې د نوي دولت ژمنې هم کورنيو او هم بهرنيو بانکونو ته څرګندې کړې.

د امريکا دولت په تېرو څو سوو کلونو کې د پورونو د پرې کولو له کبله ښه شهرت ترلاسه کړی او کولی شي په بېلابېلو سکتورونو کې د پورونو له لارې سترې پانګونې وکړي.

په نړۍ کې بيا ځينې داسې دولتونه هم شته چې دا نېک شهرت نه لري او په لسيزو يې پورونه اخيستي، مګر بيا يې د نه ورکولو لپاره د افلاس اعلان کړی دی.

اوسمهال په نړۍ کې د هېوادونو په کچه طبقه بندۍ شته، چې د يوه هېواد شهرت څرګندوي (الف) تر ټولو لوړ او (د) تر ټولو ټيټ معيار دی، اما تر دې طبقه بندۍ وتلي هېوادونه بيا بېخي خطرناک دي او که څوک پور ورکوي، نو ستر خطر

(c) ketabton.com: The Digital Library

قبلوي. د پوره اهميت په دې کې دی چې دولتونه د خپلو پراختيايي کارونو د ترسره کولو لپاره اړکېږي پور واخلي، خو د بېرته ورکولو لپاره هم مجبورېږي، چې په لومړيتوبونو کې ځای ورکړي.

د يو معيار په توګه بايد دا څرګنده شي، چې د بهرنيو پورونو تاديه د يوه هېواد د صادراتو د فيصدۍ څويمه برخه تشکيلوي. په ۲۰۰۸ کال د نړۍ تر ټولو لوړه فيصدي د برازيل وه، چې ۴۵٪ يې د بهرنيو پورونو تاديې ته ځانګړې کړې وه.

په قزاقستان کې ۲۴٪ په ترکيه کې ۳۹٪ په پولينډ کې ۲۹٪ په اندونيزيا کې ۱۷٪ په نايجريا کې ۱۲٪ په هندوستان کې ۱۲٪ او په مراکش کې ۱۱٪ وه، نو اوس بايد پوه شو، چې پور پر بودجه باندې ډېر لوی اغېز لرلی شي. په بېلابېلو هېوادونو کې بودجې په مختلفو بڼو جوړېږي او د شفافيت اندازه يې فرق لري.

په پاکستان کې د پورونو د ادا کولو پروسې دويم مقام درلود، ځکه لومړی مقام امنيتي مصارفو ته ورکړل شوی و. په ځينو هېوادونو کې داسې خبيثه حلقې (د بدو افرادو ډلې) شته چې د زړو پورونو د پرې کولو وخت پوره شي، نو دوی نوي پورونه واخلي، د زړو پورونو يوه برخه پرې کړي او نور بيا ارام کښني، خو په سمه توګه د پور پرې کولو کار ته ملا نه تړي.

ځينې دولتونه نه شي کولی بې له پور اخيستلو بنسټيزې پروژې بشپړې کړي، خو د پور اخيستل هم منفي او هم مثبت اړخونه لري. که دولت اغېزمنه پانګونه ونه کړي، نو پرې کول يې ډېر سخت دي، خو په تېرو څلورو لسيزو کې د دولت د اغېزمنې پانګونې دوه ستر مثالونه د دوبۍ او سينګاپور سمندري هلې دي.

ځلوينښت کاله وړاندې د شيخ محمد پلار، چې هغه مهال يې تېل نه درلود او عايدات يې ډېر کم وو پرېکړه وکړه، چې په دوبۍ باندې پانګونه وکړي او په سوداګريز مرکز يې بدله کړي. دا چې پيسې يې نه لرلې د کويت له دولت څخه يې پور واخيست او د دوبۍ ټول عايدات يې په تضمين کې ورکړل، خو پروژه د ده تر مستقيم نظارت لاندې ترسره شوه او د ده د ښه مديريت له کبله ډېر ژر د کويت پورونه ادا شول او د بندر له لارې راغلي عوايد يې بېرته د بندر په پراختيا او نورو بنسټيزو پروژو لکه هوايي ډګر او نورو ولګول.

۷- د پيسو ثبات او يا پړسوب:

هغه دولتونه چې مصارف يې تر عوايدو لوړ وي، په ناسمه توګه د پيسو چاپ ته اړ شوي دي او يا يې داسې ناکام پولي او مالي سياستونه غوره کړي، چې د پيسو ارزښت يې ورځ په ورځ او ځينې وخت ګړۍ په ګړۍ د تغير په حال کې وي.

په برازيل کې د پيسو د پړسوب سلنه په ۱۹۸۰ ميلادي کال کې ۲۵۰۰٪ ته رسېدلې وه او په ۲۰۰۸ کې په زمبابوې کې دا سلنه له يوه ميليون څخه لوړه ښودل شوې وه. په افغانستان کې هم د شوروي تر اشغال وروسته چې پولي او مالي سيسټم وجود نه درلود، د پيسو بې خرته چاپ ته ملا وتړل شوه او په روسيه کې به کانټينر کانټينر چاپېدلې او دلته به خو محدودو کسانو ته په لاس ورتللې.

په همدې کشمکش کې خوار ولس له پښو ولوېد، ځکه شتمنو خلکو خپلې شتمنۍ په ډالر او نورو با ارزښته پيسو ساتلې او غريب خلک به له هرڅه خلاصېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برابرېږي. سينګاپور د دغې نجيبه حلقې ستره بېلګه ده.

کله چې په ۱۹۶۵ کال کې سينګاپور له ماليزيا څخه بېل شو زيات مبصرين په دې فکر وو، چې ښايي سينګاپور ډېر دوام ونه کړي، ځکه دغه سيمه هېڅ طبيعي پانګه نه لري او اداري فساد ورته په ميراث پاتې و، خو داسې ونه شول، ځکه د سينګاپور رهبري چې په سر کې يې يو پاک، باکفايته او وطن دوست ټيم و وتوانيدل، چې په دېرش کالو کې سينګاپور په يوه هوسا او بسيا هېواد بدل کړي.

په تېره لسيزه کې د نړيوالو مؤسساتو د معيارونو پر اساس سينګاپور د شفافيت له لحاظه د نړۍ په پنځو پاکو او برياليو دولتونو کې وشمېرل شو. او سمهال په سينګاپور کې د يوه وزير کلنی معاش تر يوه ميليون امريکايي ډالرو څخه لوړ دی، اما کله يې چې مشرانو د هېواد جوړوني پرېکړه وکړه، نو د چا خبره د زړه په وينه يې ګوزاره کوله. ښاغلی (ليکوانيو) چې څو لسيزې د سينګاپور صدراعظم و او اوس د مشر سياستوال لقب لري په خپلو خاطراتو کې ليکي، چې ما به تل رسمي سفرونه په تجارتي الوتکه کې کول او ما ته به د حيرت ځای و، چې حتی د ډېرو فقيرو افريقايي او اسيايي هېوادونو مشران به دغو غونډو ته په شخصي الوتکو کې راتلل او د مجالسو په دوران کې به الوتکې د دوی په انتظار ولاړې وې. نو که چېرې د دولت لوړ رتبه چارواکي د عامه شتمنۍ په لګولو کې امانتداري ولري څرګنده ده، چې د ټيټ رتبه مامورينو لپاره به د عبرت مثال وي.

په ۱۹۹۸ کال کې ما پخپله د روسيې خلک وليدل، چې د پيسو د انفلاسيون له کبله به يې ۱۰۰ ډالر ميده کړل او په هغه به يې خپل ورځني لګښتونه کول، خو نوره ټوله پانګه يې په ډالرو ساتله.

۸- د دولت د کارمندانو معاشات:

هر دولت د دولتي دندو د اجرا لپاره مسلکي کارمندانو ته اړتيا لري. که دولت غواړي چې د دولت دندې په سمه توګه اجرا شي، نو اړ دی چې خپلو کارمندانو ته مناسب معاش ورکړي او په منظمه او دوامداره توګه يې پر خپل وخت ورورسوي. د دولت د مناسب معاش معيار دا دی، چې له يوې خوا د بهرنيو هېوادونو د مامورينو له معاش او له بلې پلوه د ازاد بازار له نرخونو سره پرتله شي، خوراکي توکي، د کور کرايه، ټرانسپورټ، د برق مصارف او داسې نور بنسټيز اقلام بايد وسنجول شي، چې د مامور معاش ورته کفايت کوي او که نه؟

يوه خبيثه حلقه (د بدو افرادو ډله) هغه وخت منځته راځي، چې د دولت مامور د معاش د کمبود له کبله په لوی غله بدل شي، چې په نتيجه کې يې د دولت عايداتي سرچينې د عامه پانګې پر ځای په شخصي پانګه بدل شي او د دولت څوکۍ د عايداتي سرچينې په توګه نيلام کړای شي. هر څومره چې د فساد کړۍ پراخه شي په هماغه اندازه عامه ګټې زيانمنې کېږي، د يوې نجيبه حلقې (د ښو افرادو ټولګي) په پراختيا سره عامه ګټې پراختيا مومي، د عايداتو او لګښتونو تنظيم منځته راځي، د مؤثرو عامه ګټو له پراختيا سره اقتصاد وده کوي او د دولت د کارمندانو په معاشونو کې د زياتوالي زمينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹- حفظ اومراقبت:

هره پانګه ساتنه او څارنه غواړي او که د حفظ او مراقبت پروسه سمه عملي نه شي، نو پانګه ډېر ژر او په اسانۍ سره له کاره لوېږي.

د ساري په توګه، که چېرې د ميليونونو ډالرو په ارزښت يوې فابريکې يوه عادي پرزه، چې بيه يې زر ډالره وي د نه ساتنې او څارنې له کبله خرابه شي، نو فابريکه به په ټپه ودرېږي او بيا چې کله د فابريکې مشر وغواړي دغه پرزه بدله کړي او نوې واخلي، نو اړ به وي چې مسؤولو مقاماتو ته وړانديز وکړي، دا چې څومره ژر به يې وړانديز اجرا شي، په هغه دولت پورې تړلې ده چې دولت څومره فعال دی يا نه دی.

که چېرې د پېرلو اصول پېچلي وي، نو فابريکه به په اونيو او مياشتو درېدلې وي او تاوان به يې دولت ته رسېږي، نو ځکه لازمه ده چې د حفظ او مراقبت اصول او مقررات داسې وضع شي، چې هم په کې حساب ورکول وي او هم ورسره دا صلاحيت وي، چې د داسې عواملو له مخې فابريکه ونه درېږي.

په وروسته پاتې هېوادونو کې د دولت چارواکي د حفظ او مراقبت برخې ته هېڅ پاملرنه نه کوي او هرکله، چې په بودجه باندې فشار راشي دوی د حفظ او مراقبت بودجه، چې خورا حياتي ده، کموي. د يوه هېواد د شتمنۍ لپاره دغه وضعيت ډېر مضر تمامېږي، ځکه هغه ستره پانګونه چې شوې له منځه ځي او بيا بيا د پانګونې اړتيا وي، چې په پايله کې يې ډېر ستر مالي تاوان منځته راځي.

که د برېښنا بندونو ته پام وکړو د برېښنا توليد د بند په حفظ او مراقبت پورې اړه لري. که چېرې توربينونه پخپل وخت باندې

ترميم نه کړی شي او له مسؤولينو سره يې د ترميم صلاحيت نه وي، نو په نتيجه کې د برېښنا جريان قطع کېدی شي او تاوان يې د ولس کمپنيو، دوکانونو او نورو مراکزو ته رسېږي. له اوبو توليد شوې برېښنا د ولس لپاره تر ټولو ارزانه ده او که د نشتوالي په صورت کې يې د جنراټور په وسيله برېښنا توليد شي، نو مصرف او ضرر دواړه يې ډېر لوړېږي.

د جنراټور د لګښت پيسې ټولنه پرې کوي او دا پرې د بې کفايته دولت له خوا تپل شوی لګښت دی، چې د ټولنې ملا ماتوي. بل مثال يې د سړک حفظ او مراقبت دی، که چېرې د يوه سړک لپاره د حفظ او مراقبت ترتيب موجود وي او داسې اصول ولري، چې پر سړک به له لس ټنو څخه د زيات وزن لاريو او باروړونکو موټرو ته اجازه نه ورکول کېږي، نو د سړک حفظ او مراقبت به د لومړي ځل لپاره د (۷)، (۱۰) او (۱۴) کالونو تر منځ سړک ترميم کړي او تر شلو کالو وروسته به سړک په اساسي ډول له سره ورغول شي، خو که د حفظ او مراقبت برخه فعاله نه وي او خلک له ۳۰ څخه تر ۴۰ ټنو پورې بارونه په سړک راوړي، نو په هغه صورت کې به دولت اړ کېږي چې اته کاله وروسته سړک له سره جوړ کړي.

عامه پانګې لکه برېښنا او سړک نه يوازې ساتنه غواړي، بلکې څارنې ته هم جدي اړتيا لري. که دولت مؤثر نه وي، نو هلته به بيا د ټرانسپورټي شرکت د ډېرې لږې ګټې لپاره د ميليونونو ډالرو عامه ګټه په سيند لاهو کېږي.

د دولت بودجه د دولت د دندو او د ولس ترمنځ د تړون هېنداره ده، ځکه د لګښتونو طبقه بندي دا ښيي چې لومړيتوبونه کوم دي.

همدارنګه عوايد د دې ښودونکي دي، چې عمده سرچينې کومې دي او په کومه توګه ترې ګټه اخيستل کېدی شي. د يوه هېواد بودجه هم تخنيکي اړخونه لري او هم سياسي، ځکه په هغه هېواد کې چې ازادي وي هلته سياسي فعالان ولس ته مختلفې طرحې وړاندې کوي او ژمنې کوي، چې که چېرې دوی قدرت واخيست، نو لومړيتوبونه به يې څه وي.

د امريکا د متحدو ايالاتو د ۲۰۰۸ کال د انتخاباتي مبارزې په جريان کې ښاغلي جان مکين او بارک اوباما د دولت د عوايدو او لګښتونو په اړه بارز توپيرونه درلودل. خو کله چې اوباما ټاکنې وګټلې، نو د ده د حکومت بودجه د ده د انتخاباتي پروګرام په اساس تعين شوله.

همداراز، د يادولو وړ ده چې ځينې مصارف او عوايد له پخوا څخه موجود وو او په راتلونکي کې به هم دوام ومومي، ځکه هغه پروژې چې پيل شوي او په اړه يې ژمنې شوي بايد سرته ورسېږي.

د بودجې سياسي اړخ دا ايجابوي، چې په بودجه باندې د دولت، ولسي جرګې او خلکو تر منځ اساسي بحثونه ترسره شي، چې څرګنده کړي د دولت لومړيتوبونه کوم دي او په څه ډول يې عملي کوي، همدا دليل دی، چې په ډېرو هېوادونو کې پارلمانونو ته د دولت له خوا بودجه وړاندې کېږي.

د بودجې يوه بنسټيزه او ميراثي ستونزه د هغې کلنۍ لړۍ ده، ځکه بودجه بايد هرکال له قطعيې سره ترتيب شي. کله چې د دولت دندې يوازې د امنيت په ساتنه او اداري پورې تړلې وي، نو کلنۍ بودجه مناسبه وي. مګر کله چې دولت په زېربنايي پروژو او يا په نورو دندو بوخت وي هغه مهال بيا د رواني

بودجې اصول د بنسټيزو پروژو د اجرا له کارسره په ټکر کې واقع کېږي، ځکه چې يوه پروژه بېل مراحل لري او جلا ترتيبات غواړي.

ځينې هېوادونه په دې توانېدلي، چې د داسې دندو د سمو اجرااتو لپاره په خپل بودجوي نظام کې اساسي بدلونونه راولي، مګر نه يوازې په ډېرو هېوادونو کې، بلکې په ډېرو نړيوالو کمپنيو کې لاهم ستونزې پېښوي.

په عمومي ډول د کال په پيل کې په پيسو باندې هجوم وي، د کال په منځ کې که اداري ډېرې فعالې نه وي، نو کارونه سړېږي او د کال په پای کې هره اداره کوښښ کوي، چې د روان کال پيسې په هره توګه چې وي مصرف کړي. د دې دليل دا دی، چې هر دفتر که هغه خصوصي شرکت وي يا کومه دولتي اداره وي غواړي، چې کم له کمه د خپل تېرکال بودجه خوندي وساتي. که سم تنظيم نه وي، نو د يوې اداري ګټه چې د هغې د افرادو د دندو ساتنه ده له عامې ګټې سره په ټکر کې راځي، ځکه عامه ګټه هغه وخت تأمينېدای شي، چې يو دولت هم پخپلو موخو کې وضاحت ولري او هم يې اصول او مقررات د موخو د ترسره کولو لپاره عيار شوي وي، خو که چېرې داسې وضاحت نه وي، نو بودجوي مقررات له موخو سره په ټکر کې راځي، ځکه هغه اشخاص، چې د پيسو د حساب ورکولو مسؤول دي هغوی خپله دنده د بودجوي مقرراتو اجرا ګڼي او هغه کسان، چې د پروژو مسؤول دي، هغوی د پروژو بشپړاوی خپله دنده بولي.

کله چې په بودجوي اصولو او مقرراتو کې انعطاف نه وي، نو د پروژو مسؤولين د يو کلنې بودجې په چوکاټ کې ځان اړ ګڼي، چې له مؤثريت پرته پيسې مصرف کړي، ځکه چې له لاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې تلونکې وي، نو که چېرې دا سې اصول رامنځته شي، چې د پروژو مسؤولینو ته داډ حاصل کړي چې پیسې د ډېر وخت لپاره محفوظې دي د غیرمؤثر لګښت مخه نیوله کېږي. او د دې د مخنیوي لپاره لازمه ده، چې د بودجې په تخنیکي مقرراتو کې دا سې تغیر راشي، چې پر بنسټ یې لازمه صلاحیت او مسؤولیت یو له بله سره ټینګ اړیکي ولري او تخنیکي مقررات له موخو سره په ټکر کې واقع نه شي.

د دې مخنیوی، ځکه ډېره مهم دی چې زیات وخت ډېر فني او صادق خلک اړ کېږي، چې د ناسمو مقرراتو له کبله دا سې مصارف وکړي، چې د عامه ګټو د تأمین پر ځای د عامه ګټو په ضرر تمام شي.

په تېرو زمانو کې د معلوماتو لاس ته راوړل ډېر ګران کار وو. په افغانستان کې څو اونۍ په کار وې، چې یو څوک دې له هرات څخه په اس باندې کابل ته معلومات راوړي او یا دې له کابل څخه بلخ ته معلومات انتقال کړي.

ډېرو دولتي چارواکو چې په اسانۍ سره یې د خپلو مامورینو په اړه معلومات نه شول ترلاسه کولی، نو بیا یې د سزاګانو ډېر درانه حدود وټاکل او که څوک به له دغو حدودو وتل، درنه سزا به یې لیدله. له نیکه مرغه، نننی معلوماتي انقلاب اوس د معلوماتو د شریکولو کار ډېره اسانه کړی دی.

په ۱۳۸۲هـ ل کال کې په افغانستان کې یوازې سل موبایل ټلیفونونه موجود وو، نو هغه وخت د معلوماتو ټولول ساده نه وو، که چېرې به چا له یوه وزارت څخه له بل وزارت سره تماس نیولو، اړ و چې یو څوک ورولېږي او یا پخپله ورشي. مګر اوس چې په هېواد کې شاوخوا اووه نیم میلیونه موبایل ټلیفونونه

شته دولت، ټولنیز مؤسسات او عام خلک په ډېره اسانۍ کولی شي د افغانستان له هر ګوټ څخه په یوه شېبه کې معلومات ترلاسه کړي. که چیرې بریښنا دومداره شي او په دولتي ادارو، کورونو، ښوونځیو او دوکانونو کې کمپیوټر رایج شي، نو د معلوماتو هره نوعه به د انټرنټ په وسیله په ډېر لږ وخت کې د نړۍ هرګوټ ته انتقال کړای شي.

د معلوماتي ټیکنالوجۍ په دغه عصر کې به دا ډېره ساده خبره وي، چې د بودجوي مقرراتو دقیقه څغورنه وشي، چې په صلاحیتونو کې لازم تغیرات راشي او وطن پرست مسؤولین وتوانېږي، چې د ملي لومړیتوبونو د پلي کولو لپاره لازم اقدامات وکړي.

ج- امنیت اوثبات:

د دولت تر ټولو مهمه دنده د ثبات ساتل دي. او ثبات د قانون د حاکمیت په رڼا کې تأمینېږي. امنیت د ثبات یوه برخه ده، خو چېرې چې خلک خپل ناموس، ځان، مال او د بیان ازادي په خطر کې ویني، نو هلته بیا قانون یوازې د کاغذ پر مخ لیکل شوی متن دی چې هېڅ بل ارزښت نه لري، ځکه د خلکو یاد شوي حقوق د ثبات ضروري عوامل دي، چې د امن په فضا کې تأمین وي او په خلکو کې دا یقین پخوي چې د دولت امنیتي ارګانونه د قانون په چوکاټ کې د دوی د ناموس، سر، مال او افکارو د ازادۍ تحفظ کوي.

د ثبات او امنیت تر منځ توپیر موجود دی. امنیت د قوت د استعمال له لارې او په زوره هم تأمیندای شي، لکه د فرانکو دیکتاتورۍ د اسپانیا تر جګړې وروسته یو دیکتاتوري امنیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټینګ کړ، مګر د اسپانیا وګړي له سیاسي ازادۍ او د افکارو د اظهار له ازادۍ څخه محروم وو او د همدې مبارزې له کبله یې ډېر کلونه په زندانونو کې تېر کړل.

اسپانیا د جنرال فرانکو تر مړینې وروسته په یوه دیموکراتیک هېواد بدله شوه او د غربي اروپا قوانین او اصول یې ومنل. په پاکستان کې مارشال ایوب خان هم دیکتاتوري نظام راوست او په دې بریالی شو، چې یو اقتصادي حرکت رامنځته کړي، خو دا چې د ده نظام ثبات نه درلو، خلکو سختې مظاهرې وکړې او دی یې له اقتداره لرې کړ، د پاکستان چارواکو ونه شو کولی، چې داسې اصول وټاکي چې شرقي او غربي پاکستان په کې په مساوي ډول ځانونه شریک وبولي.

یحیی' خان غوښتل چې شرقي پاکستان د قوت د استعمال له لارې وساتي، مګر کله چې په لکونو خلک له شرقي پاکستان یا نننۍ بنګله دیش څخه هند ته وتښتېدل او هند خپل عسکر راولېږل پاکستاني پوځ ماتې وخوړه او شاوخوا نوي زره عسکر یې هند ته تسلیم شول، خو د اسپانیا برعکس په پاکستان کې هېڅ وخت د پوځي حکومت تر ماتېدلو وروسته سیاسي ثبات ټینګ نه شو او تر یحیی' خان وروسته بیا هم دوه ځلې هلته پوځي جنرالان د کودتا له لارې واک ته ورسېدل.

په یوه هېواد کې د پوځي کودتاګانو، سیاسي فریبونو او یا په زوره د زعامت بدلول د ثبات د نشتوالي ستره نښه ګڼل کېږي. د ثبات حکم دادی چې یو مشر د قانون په اساس تعین شي او تر ټاکلې مودې حکومت کولو وروسته په قانوني توګه بدل شي. داسې چې حقوق او وجایب یې هم د اقتدار پر وخت او هم تر اقتدار وروسته معلوم او تأمین وي.

د امنیتي مؤسسو تنظیم د ثبات په راوستلو کې ډېر ستر رول لري. د شلمې پېړۍ په دویمه برخه کې په وروسته پاتې هېوادونو کې یو شمېر کودتاګانې وشوې، ځکه چې په پوځي تاسیساتو باندې یې پانګونه شوې وه، تشکیلات یې برابر وو، مګر اقتصادي، سیاسي او اداري اړخونو ته یې پاملرنه نه وه شوې. کله چې سیاسي مشران د ټولنیزو بحرانونو د حل کولو توان له لاسه ورکړي او د خلکو تر منځ باور بایلي، نو بیا د نظامیانو له خوا د قدرت خلا ډکېږي.

په نړۍ کې څو محدود نظامي رژیمونه، چې بېلګه یې جنوبي کوریا ده، وتوانېدل چې په خپلو هېوادونو کې بنسټیز تغیرات راولي، مګر په افریقا، لاتین امریکا او سویلي اسیا کې ډېر پوځي رژیمونه د تغیراتو د نه راوستلو تر څنګ په دې هم ونه توانېدل، چې د خپلو خلکو امنیت وساتي.

یو مثال یې د کانګو جمهوري دولت دی، چې له ډېرې طبیعي پانګې سره سره یې خلک د افلاس او لوږې بې خونده ژوند تېروي. د افغانستان نن او پرون هم دا په ډاګه کوي، چې ثبات په زور نه شي ټینګېدی.

په دې هېواد کې د ثبات په ټینګښت کې قومي مشرانو، صوفیای کرامو او دیني عالمانو ستره ونډه لرلې ده. زموږ دیني عالمان د نظام په مشروعیت او یا د هغه په ردولو کې همېشه لوی رول درلودلی دی.

د مبارکې جمعې لمونځ د عبادت، ټولنیز یووالي او د نظام د مشروعیت په باب د افکارو د ټولولو یوه ستره بېلګه ده، ځکه په همدې مبارکه ورځ په هر جامع جوماتو کې د نظام په نامه خطبه لوستل کېږي او که علمای کرام د نظام مشروعیت ونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منې، نو په خطبه کې یې نه یادوي او د نظام د مشروعیت په باب په خپلو خطبو کې تبصرې کوي.

که په مدرنه اروپا کې خلک له نورو لارو د نظام په مشروعیت بحث کوي، خو زموږ په هېواد کې په اړه هره جمعه یوه مکمله ارزونه روانه وي.

د نظام د مشروعیت په اړه د دیني عالمانو د اغېز تر ټولو روښانه انځور مغل امپراتور، جهانګیر، وړاندې کړی دی. دی وایي: "علما د دعا پوځ دی او د هېواد د ثبات په ټینګښت کې د دوی اغېز یا له جنګي پوځ سره مساوي او یا هم ترې ډېر دی. " پوه او ځیرک مشران مساجدو ته په غور سره ګوري او د حکومتونو کړه وړه د همدې قضاوتونو په رڼا کې عیاروي.

د علمای کرامو او صوفیانو ځانګړی اهمیت دا دی، چې هر قوم په کې ګډون لري. همدا راز، نه یوازې د نارینه وو بلکې د ښځینه وو په منځ کې هم زموږ د خاورې ډېر داسې مشهور صوفیان شته، چې ډېر پیروان لري. د دوی د تصوف حلقات تل د پراختیا په درشل کې وو او په خود جوشه ډول د هېواد هرګوټ ته، چې زړه یې غوښتل تللی شول او د هر کلي، خانقاه، جومات او کاروانسرای دروازې یې پرمخ خلاصې وې، دوی کولی شول په اسانۍ سره احوال او پرېکړې له یوه ځایه بل ته انتقال کړي.

د دیني عالمانو او صوفیای کرامو سازماني قوت په بېلابېلو وختونو کې څرګند شوی دی. قومي مشران بل ستر بنسټ دی، چې د ثبات په راوستلو او یا له منځه وړلو کې یې درنه ونډه اخیستې ده. هرکله چې د دوی او دولت ترمنځ د مسایلو په اړه نظر شریک وي، نو ثبات ټینګ وي او هرکله، چې د دوی او دولت ترمنځ په اساساتو کې توپیرونه رامنځته شي،

نو بیا د هېواد په یوه یا بل ګوټ کې هرومرو ګډوډې راځي او د ثبات ستنې نړوي.

مستبدو حکومتونو همېشه دا کوښښ کړی، چې د دې وطن دغه شېرازه ورانه کړي. غټ مثال یې د خلقیانو او پرچمیانو حکومت و، چې په لکونو قومي متنفذین او مشران یې د خپل نظام ضد وبلل، څوک یې ژوندي په خاورو کې ښخ کړل، څوک یې په زندانونو کې په شکنجو ووژل او څوک یې له هېواده فرار کړل.

که څه هم، عبدالرحمن خان هم ډېر صوفیه کرام، علما او د طریقې پیروان شهیدان او یا بندیان کړل، مګر له پرچمیانو او خلقیانو سره یې دا توپیر درلود، چې هغه یوازې څېرې بدلې کړې، مګر د پرچم او خلق ګوند غوښتل، چې مؤسسات له منځه یوسي. همدا دلیل و چې د عبدالرحمن تر سلطنت وروسته دا درې واړه بنسټونه پخپل ټول قوت پاتې شول، خو د خلقیانو او پرچمیانو تر رنګېدلو وروسته زموږ ستره ستونزه داوه، چې زموږ دې ډول ټولنیزو بنسټونو ته د ودې ورکولو او بیا احیا کولو په موخه هېڅ پاملرنه ونه شوه، نو ځکه په اوس وخت کې په اساسي توګه د ثبات په راوستلو کې له مشکلاتو سره مخ یو.

د بن تر پروسې وروسته له ټولو ناخوالو سره سره بیا هم په تېرو اتو کالو کې ځینې پخواني بنسټونه ژوندي شوي او ځیني نوي بنسټونه د ودې په حال کې دي او علایم یې هغه خودجوشه شوراګانې او ټولنې دي، چې د دولت له توجه پرته د هېواد په هرګوټ کې منځته راغلي دي.

همدغه شوراګانې د یوې سرتاسري ملي اجماع او ثبات په راوستلو کې لویه برخه اخیستی شي. د څلورو نویو عناصرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وده په کې د ځانګړې یادونې وړده:

۱- ځوانان:

په اوس وخت کې د ټولنې زیاتره ځوانانو هم د مېرمنو په څېر د مشرتابه وړتیا ترلاسه کړې او د هېواد په اړه د مېرمنو په څېر رغنده او سالم نظریات لري.

۲- مېرمنې:

افغان مېرمنو د هېواد په پلازمېنه او ولایتونو کې د ټولنیز مشرتابه او ټولنیز باور د پام وړ ظرفیت ترلاسه کړی دی.

۳- حرفوي تشکیلات:

په داسې حال کې چې یو شمېر شوراګانې د سمتي او قومي هویت په اساس جوړې شوې، خو یو شمېر بیا داسې هم شته چې په حرفوي اساس منځته راغلي دي او د حرفوي ګټو څارندوی دي. یو مثال یې د متقاعدو افسرانو او بل یې د ازاده ګانو شوراوې دي.

د ازده ګانو شورا د هغو ذواتو له خوا جوړه شوې، چې ډېر عمر یې په زندانونو کې تېر کړی او اوس یې ځانونه د ملي یووالي او ثبات د ټینګښت لپاره وقف کړي دي. د دې شوراګانو جوړښت د ا په ګوته کوي، چې دلته بالاخره د یوې داسې مدني ټولنې، چې له خود جوشو حرکتونو څخه منځته راغلې، د بنسټ ډېره کېښودل شوه او موږ اوس د یوې مدني ټولنې د خاوند کېدلو په حال کې یوو.

د مدني ټولنې د ودې لپاره امنیت لازمي شرط دی، مګر د

ثبات دایمي ټینګښت زموږ له عنعنوي او نویو مدني بنسټونو له شریک فعالیت څخه پرته ناشونی دی، ځکه نوي او پخواني بنسټونه د دولت او ولس ترمنځ د ارتباط کړۍ دي.

۴- ملي سوداګر:

په راتلونکي فصل کې به د اقتصاد او سوداګرۍ په اړه تفصیلي بحث وکړو، خو دلته به په لنډیز سره ووایو، چې هم په پخوانیو زمانو کې او هم اوسني هغې کې د ثبات په ټینګښت کې سوداګرو هم منفي او هم مثبت رول درلودلی دی. مثبت رول یې دا دی، چې پیسې پر مالي پانګه اړوي او په نتیجه کې یې هم خلکو ته کاري زمینې په لاس ورځي او هم اقتصاد وده کوي، خو منفي رول یې هم څرګند دی او هغه دا چې د قاچاق، رشوت، بې قانونۍ او ګډوډۍ لامل هم ګرځي او د خپلو شخصي ګټو لپاره ملي ګټې په خطر کې اچوي.

د- ملکي اداره:

د نړۍ هر دولت د خپل هېواد د اصولو پر اساس په مختلفو انواعو طبقه بندي کوي. افغانستان یوګونی مرکزي نظام لري، چې په مرکز، ولایت، کلي، ولسوالۍ او ښاروالۍ باندې تنظیم شوی دی، په دې اداري نظام کې هره اداره ځانګړې دنده لري، چې د قانون د لوایحو پر بنا تاکل شوې دي.

څرنګه چې مو په تېر فصل کې د فیوډالي او مرکزي اداري نظامونو په اړه بحث وکړ، چې د صلاحیتونو د تنظیم په برخه کې توپیر لري. د شکل له مخې نظامونه توپیر لري، خو هره ټولنه باید د خپل اداري نظام په اړه یوې اجماع ته ورسېږي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر اساسي هدف دا دی که نظام د شکل له مخې هر ډول وي محتوا يې بايد اغېزمنه او مؤثره وي، چې د ولس د هوساينې او سعادت سبب وګرځي.

د دې موخې د لاسته راوړلو لپاره ځينې اصول شته، چې د نړيوالو تجربو له مخې يې خپل مؤثريت ثابت کړی مونږ به د داسې څو عمده اصولو يادونه وکړو:

۱- څرګند مقررات:

د يوه اداري نظام هره برخه بايد څرګند صلاحيتونه او مسؤوليتونه ولري. د مکافات او مجازات اصل، چې زموږ په سياسي کلچر کې خورا ارزښت لري، بې د څرګندو مقرراتو له وضع کېدلو منځته نه شي راتلی. زموږ د هېواد په اوسني نظام کې دوه ستونزې، د وزارتونو ترمنځ کاري تداخل او د سيمه ييزو ادارو د دندو په تفکيک کې نه وضاحت، داسې ستونزې دي، چې هره ورځ په زرګونو نورې ستونزې زېږوي، ځکه د وزارتونو کاري ساحې ډېرې نږدې دي او کله چې يوه مسئله ور وړاندې شي، نو يو وزارت دعوا کوي، چې په دوی پورې اړه لري او بل وزارت وايي، چې ددې صلاحيت په دوی پورې اړه لري او بالآخره هغه کار په مياشتو او کلونو وځنډېږي، خو حل نه شي.

همدا ډول په سيمه ييزو ادارو کې هم د دندو تفکيک لازم وضاحت نه لري او د دې لامل دا کېږي، چې د ولايت يا ولسوالۍ په سطحه يوه څرګنده او مشخصه موخه نه رامنځته کېږي، چې د دولت کارکونکي يې په اساس له يوې خوا مسؤول او له بله پلوه په لازمو امکاناتو سمبال وي. د همدې ابهام په نتيجه کې يا ډېر امکانات له لاسه ځي او

يا ترې کمه ګټه اخيستل کېږي.

۲- د اداري او شخصي مقام توپير:

په يوه اداري چوکاټ کې هر شخص ځينې صلاحيتونه او مسؤوليتونه لري، چې دا صلاحيت او مسؤوليت د هېڅ چا شخصي پانګه نه ګڼل کېږي، د يوې اغېزمنې اداري چارواکي خپل مسؤوليت او صلاحيت د قانون په چوکاټ کې برابروي او هېڅ وخت له دغه چوکاټ څخه بهر عمل نه کوي.

اداري فساد هغه وخت منځته راځي، چې د اداري مسؤولين د زورواکو، رشوت ورکوونکو او يا مقاماتو د خپلوانو په ګټه پرېکړې وکړي، مګر په اغېزمنه اداره کې د کور او اداري ترمنځ غوڅ توپيروي، ځکه چارواکي په کور کې د دفتر پرېکړې نه کوي او پوهېږي، چې د دولت پرېکړه بايد په ليکني ډول په دفتر کې ترسره او ثبت شي، چې تر قانوني څارنې لاندې وي. که د اساس القضات کتاب ووينئ د خپل هېواد د قضايي نظام ماضي په کې ليدلی شئ، د امير عبدالرحمن په وخت کې قاضي حق نه درلود، چې د دولت پرېکړه په کور يا مسجد کې وکړي.

هره پرېکړه بايد په مشخص کتاب کې ثبت شوې وای او ددې ترڅنګ د نورو تدابيرو په توګه قاضي دا حق هم نه درلود، چې څوک دې ورته مېلمستيا وکړي او يوازې يې له امير يا هغو خپلوانو څخه ډالۍ اخيستی شوای، چې ده يې په اړه د قضاوت حق نه درلود.

دا چې د قانون په چوکاټ کې د چارواکو صلاحيت روښانه وي دا د سکې يوه خوا ده او دا چې د کار پر مهال او تر تقاعد وروسته دولت اړ وي، چې د چارواکي د امنيت ساتنه وکړي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکې بلـه خـواده. کـه چېرې چـارواکی پرېکـړه کـوي او د زور او زر خاونـدان یـې تـر تهدیـد لانـدې نیسـي دولـت اړ دی، چـې د چارواکي او د هغه د کورنۍ امنیت وساتي.

یو قاضي که کله تقاعد اخلي او د زورواکانو پر خلاف سمې پرېکړې کړې وي، نو د دولت له لوري باید په بشپړه توګه ډاډه وي، چې ساتنه او پالنه یې کوي او د زور خاوندان ترې غچ نه شي اخیستی. د کار پر مهال او تر تقاعد وروسته د یوه چارواکي په وړاندې د دولت یواځینۍ دنده دا نه ده، چې د چارواکي فزیکي امنیت وساتي، بلکې دولت په دې هم مکلف دی، چې متقاعد چارواکي ته د تقاعد داسې شرایط فراهم کړي، چې تر کار وروسته هم وکولی شي په ابرومندانه توګه ژوند وکړي او دغه ترتیب جوړول په ملي کچه د اقتصادي ودې لپاره یوه ملي موخه او د عملي پلان جوړول غواړي.

د بېلګې په توګه، په سینګاپور کې اوسمهال د یوه وزیر معاش د امریکا د متحدو ایالاتو د ولسمشر له معاش څخه دوه نیم چنده ډېر دی، ځکه سینګاپور غواړي، چې همېشه د نړیوالو معیارونو پر بنسټ د نړۍ د ډېرو بریالیو هېوادونو په لومړي کتار کې وشمېرل شي. د دې هېواد د بریالیتوب راز په دې کې دی، چې له یوې خوا یې د دولت مامورینو ته د تقاعد یو ډېر منظم ترتیب نیولی او له بلې خوا یې د یوه اغېزناک پلان له مخې مامورینو او عامو خلکو ته د اوسېدو ځایونه جوړ کړي، چې ویل کېږي د دې هېواد ۹۰٪ اپارتمانونه د دولت له خوا جوړ شوي دي.

د دولت مامورین ډاډه دي، چې د دوی د ماشومانو راتلونکی تضمین دی او همدا ستر دلیل دی، چې دوی د اداري فساد الوده

سیستم غځیدلو ته لار نه ور کوي.

۳- شایسته سالاري:

هغه خلک چې د حکومت دندې پر مخ بیایي اقلیت دی، خو د ولس پر وړاندې د همدې اقلیت اغېز ډېر ستر دی، ځکه دوی د ځینو اصولو له مخې مقام ته رسي او د ځینو اصولو پر بنیاد ترفیع کوي.

د شایسته سالارۍ مفهوم دا دی چې کارپوه، ربښتیني او په روښانه اصولو ولاړ خلک باید د دولت د اصلي اقتدار په سر کې واقع شي. زموږ په ژبنۍ محاوره کې دې اصل ته د (کار اهل کار ته سپارل) وایي. په یوه هېواد کې، چې د قانون حاکمیت ټینګ وي هلته زیاتره لوړې څوکۍ د امتحانونو په وسیله ورکول او بیا د کاري ورتیا په اساس د مراتبو په سلسله یو څوک پرمختګ کوي.

د دولتونو کابینې او نور لوړ پوستونه په زیاترو هېوادونو کې سیاسي دي، یعنې دولت سیاستوال د ازادو ټاکنو له لارې ګماري، چې عمده مسؤولیت یې د پالیسیو ټاکل وي، ځکه د ټاکنو په جریان کې ولس ته خپلې پالیسۍ شرحه کوي او د همدې په ترڅ کې ولس انتخاب کړي دي، نو د ټاکنو پر اساس د دې حق لري چې دغه پالیسۍ عملي کړي. په یوه اغېزناک دولت کې ملکي او نظامي اداري اړې دي، چې په قانوني توګه د یوه سیاستوال د پالیسیو عملي کولو ته متې راونغاړي او له هغه سره همکاري وکړي. د دغو ادارو لپاره دا توازن ساتل ګران کار دی، مګر ډېر ضروري دی، ځکه که چېرې ولس له یوې پالیسۍ سره موافق نه وي، نو د پالیسۍ د بدلولو قانوني لاره همدا ده

چې دوی سیاستوال کامیاب کړي او هغه پالیسي بدله کړي. دلته د نظامي چارواکو بې طرفي دا خبره حتمي کوي، چې د ولس معقولې پرېکړې د قانون له لارې عملي شي او د دغه عمل کولی شي، چې د دولت اغېز او بریالیتوب تثبیت کړي.

کله چې د شایسته سالارۍ اصل تر پښو لاندې شي پر دولت د ولس اعتماد ختم او د ثبات تداوم هم له منځه ځي. د شایسته سالارۍ اصل کله بیا د تعدیل وړ شي. لکه په یوه نامتجانسه ټولنه کې، که چېرې، ټولو اقوامو ته په مساوي ډول د لوړو زده کړو زمینه نه وي برابره شوې او خلک داسې فکر وکړي، چې دولت د یوې اقلیتي ډلګۍ له خوا په نا مشروع ډول انحصار شوی او ضروري ده چې د ملي مشارکت لپاره د نورو قومونو خلک هم په اقتدار کې برخه ولري. په دغه صورت کې بیا کېدی شي چې په یوه قوم کې د افرادو د لازمې وړتیا پیدا کولو تر وخته د هغه قوم غړي ته په دولت کې اقتدار ورکړل شي، خو د دولت مهمه دنده دا ده، چې په همغه قوم کې افراد تر جدي روزنې لاندې ونیسي او د هغوی په مقررولو بېرته د شایسته سالارۍ اصل ته رجوع وکړي، یعنې دولت ته په کار ده، چې ټولو اقوامو ته په هر اړخیزه توګه د متوازنې پراختیا شرایط برابر کړي، چې د شایسته سالارۍ اصل په دوامداره توګه ژوندی او پیاوړی پاتې شي. د مثال په ډول، په سوېلي افریقا کې اقلیت سپین پوستو اکثریت تور پوستي له علم او معلوماتو محروم او لرې ساتلي وو، خو کله چې د دې هېواد پیاوړی تورپوستی مشر، نیلسن مانډیلا، له زندان څخه ازاد شو او بېرته تر اوږده بنده وروسته د سوېلي افریقا ولسمشر وټاکل شو، نو سپین پوستي چارواکي یې له دندو ګوښه نه

کړل، بلکې تر څنګ یې د ملي مشارکت او متوازن انکشاف په منظور د تورپوستي نژاد د ظرفیت لوړولو لپاره بې دریغه تلاش وکړ. دغه پروسه یې د یوه لس کلن پراختیایي پلان په جوړولو پیل کړه. د ښاغلي مانډیلا د دولت هغه اغېزمن اقدامات، چې د یوه اکثریت قوم لپاره په تدریجي اما اساسي ډول حیاتي وو عملي شول او د یوې لسیزې په تېرېدلو سره د شایسته سالارۍ اصل پیاده او هغه تورپوستي خلک چې په ادارو کې له کار څخه محروم وو له یوې مخې په دندو وګمارل شول.

په سوېلي افریقا کې د ښاغلي نیسلن مانډیلا دغه ګټور اقدام زموږ د نامتجانسې ټولنې لپاره هم یو غوره مثال کېدی شي، چې پرې عمل وکړي.

۴- امکانات او وسایل:

یوه اغېزمنه اداره بې له امکاناتو او وسایلو څخه کار نه شي کولی. د دولت د مؤثریت یو معیار دا دی، چې باید په لږه موده کې پیسې او کاري تجهیزات د مرکزي دولت له خوا سیمه ییزو ادارو ته واستول شي او ولس خبر وي، چې څومره امکانات او وسایل د دوی محلي ادارې ته رسېدلي دي. د پیسو د رسېدلو لومړۍ ګټه مامور ته رسېږي، لومړی اقدام، چې باید وشي د مامور د معاش په اړه دی. که مامور ته پوره او پر وخت معاش ونه رسېږي معنی یې دا ده، چې دولت یا نظم نه لري او یا په کې رشوت، غلا او فساد موجود دی.

د دولت هره اداره بېلابېلو وسیلو ته اړتیا لري. ځینې ادارې تعمیر، څوکۍ، میزونو او ځینې نورې یې موټر، کمپیوټر، ټیلیفون، انټرنټ او نورو ته ضرورت لري. هرکله که دا وسیلې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثارنه کې د ولس پیاوړې ونډې ته ډېر اهمیت ورکړل شي. دغه طریقه څو ګټې لري یوه دا، چې که چېرې ولس خپل لومړیتوبونه تعین کړي، نو د دولت کار اسانېږي. په دې معنا چې که یوه ولسوالي د ښبنلو او به غواړي او دولت ورته سړک قیرکړي، سره له دې چې قیرسړک ډېر مفید دی، خو بیا به هم ولس له دولت څخه نه وي راضي. بله ګټه یې دا ده چې ولس به په دې پوه شي چې د یوې پروژې بشپړېدل څومره وخت او پیسو ته اړتیا لري، نو ولس اړ دی چې خپل لګښتونه کم کړي او له پیسو څخه په اغېزمنه توګه ګټه ترلاسه کړي. که پیسې دولت پخپل سر مصرف کړي د ولس په زړه کې دا شک پیدا کېږي، چې دا به په سمه توګه لګول شوې وي او که غلا غدې به هم په کې شوې وي.

د لومړیتوبونو په تعینولو کې یوازې د ولس برخه اخیستنه هم بسنه نه کوي، که دولت غواړي، چې مؤثر عمل وکړي، نو په کار ده چې ولس ته د څارنې حق ورکړي. دغه راز څارنې ته ولسي څارنه وایي، چې د دولت د کارونو او دندو په اړه له خلکو څخه په کې منظمې پوښتنې کېږي.

د ساري په ډول، په هره اداره کې چې خلک له دولتي مامورینو سره مخ کېږي، نو مامورین ترې پوښتنې کوي، په لیکلې توګه یې ثبتوي او د ادارې د لا اغېزمنېدلو لپاره یې د ادارې له نورو کارکوونکو سره په غور تر څېړنې لاندې نیسي.

د دې ترڅنګ د ولسي څارنې بل اصل دا دی، چې که چېرې په یوه کلي کې د دولتي ځمکو یا نورو انحصاري امتیازاتو په اړه له ولس سره پوښتنې پیدا شي، نو دولت د ټولنیزو بنسټونو مسؤولین د کمیسونونو په توګه ټاکي او هغوی ته د موضوع د

وي، نو د ادارې کارکوونکي لومړی زړه توري کېږي او بیا ورو ورو ناقانونۍ ته ملا تړي.

دا چې د دولت د مامورینو اصلي دنده ولسي خدمت دی، نو په کار ده چې په بودجه کې ولسي خدمت ته ځانګړې شوې پیسې پر وخت هغو ځایونو ته ورسول شي، چې چېرې ورته ضرورت وي. داسې هېوادونه شته، چې له پلازمېنې څخه کلي ته د لېږدول شویو پیسو ډېره برخه نه رسېږي او په لاره کې د مفسدو چارواکو جیبونو ته لوېږي. د دې درغلۍ د مخنیوي لپاره دولت باید ولس ته د ورکول شویو امکاناتو په اړه کره معلومات ورکړي، چې ولس پوه شي، چې د څومره برخې حقدار و او څومره ورته ورسېده.

۵- د خلکو ونډه اخیستل:

په ډېرو هېوادونو کې ملکي ادارې په یوې مستبدې قوې بدلې شوې دي. په پخواني شوروي اتحاد کې ولس حق نه درلود، چې له چارواکو څخه د چارو په هکله پوښتنه وکړي او برعکس ددوی ټول اعمال په نامناسبه توګه د دولت له خوا تر څارنې لاندې وو.

په همدې ترتیب له فاشیستي جرمني او ایټالیې څخه نیولې تر افریقایي او اسیایي دیکتاتوریو پورې ټولو مستبدو رژیمونو به په دروا غو د حکومت مشر نابغه، اتل او ستر شخصیت باله او ادارې به یوازې د حکومت مشر تابه ته ځان مسؤول ګاڼه، خو ولس ته به یې په ډېره سپکه سترګه کتل. په تېرو څلوېښتو کلونو کې په اغېزمنو دولتونو کې دې اصل ډېره وده وکړه، چې د دولت د لومړیتوبونو په ټاکنه او د لګښتونو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزونې او شفافې څارنې صلاحیت ورکوي. ښه حکومتداري هغه ده، چې خلک په کې برخه ولري، چې د دوی د غږ اوریدلو باور ورکړي. د خلکو ګډون دا باوري کوي، چې خلک د دولت د لګښتونو او عوایدو په باب د دقیقو معلوماتو د ترلاسه کولو حق لري.

معلوماتي ټکنالوجۍ د داسې څارنې کار ډېره اسانه کړې. هغه مهال چې د معلوماتو ټولونې ډېر وخت نیولو، دا څارنه ساده نه وه، مګر اوس د حساب ډېر شمېر جدولونه د سترګو په رپ کې د نړۍ له یوه ګوټ څخه بل ته انتقال مومي. همدا راز د میلیونونو ټلیفونونو په شته والي کې دولت په اسانۍ سره د معاشونو او پروژوي لګښتونو په اړه په کم وخت کې معلومات ترلاسه کولی شي. همدا راز کولی شي د ټلیفونونو د مراکزو په پرانیستلو له ولس سره نېغ په نېغه تماس ونیسي، چې د لګښتونو د مؤثریت او نه مؤثریت په اړه خپل نظریات وړاندې کړي.

په ذکر شویو پروسو کې د خلکو برخه اخیستل د اداري فساد د مخنیوي تر ټولو غوره لاره ده. که محلي مامورین په دې پوه شي، چې د دولت تر مقاماتو ولسمشر، وزیرانو او نورو پورې د ولس غږ رسېدای شي او هغوی د مکافاتو او مجازاتو د اصل له مخې له دوی سره چلند کوي فوراً خپل کړو وړو ته تغیر ورکوي. د دې لپاره چې ولسي څارنه په یوه کلتور بدله شي لازمه ده، چې له مهمو عایداتي او مصرفي ادارو څخه یې پیل وشي. زما د معلوماتو پر بنسټ محدود وزارتونه او اداري داسې دي، چې لګښتونه کوي او عواید لري، مثلاً ۲۰٪ دولتي اداري ۸۰٪ لګښت کوي.

د دفاع، داخله او پوهنې وزارتونه ډېر لګښت لري. همدا

ډول د دولت عواید هم له محدودو وزارتونو څخه لاس ته راځي. په افغانستان کې ګمرکونه له پخوا څخه لوړه عایداتي منبع ده، چې اوس ورسره د مخابراتو او معلوماتي ټیکنالوجۍ پر سکتور وضع شوې مالیه هم یادولی شو، خو په راتلونکي کې به د دې هېواد عوایدو ستره سرچینه د معادنو وزارت له خوا ترلاسه شي.

که غواړو چې په ډاډمنه توګه د ولس او دولت ترمنځ د اعتماد فضا منځته راشي، نو په کار ده چې ولس او دولت دواړه پوه شي، چې بیت المال د ولس امانت دی او دولت مکلف دی، چې په شفافه توګه ولس ته حساب وړاندې کړي او د خلکو اصلاحي نظریاتو ته غوږ ونیسي او عملي یې کړي.

که څه هم د څارنې پیل له ذکر شویو برخو څخه په کار دی، خو دا د دې معنی نه لري چې په نورو برخو څارنه دې نه کېږي، مګر مهمې برخې تر څارنې لاندې نیول په ولس کې دا باور ټینګوي، چې دولت د اصلاحاتو عملي کولو لپاره ژمن دی او ټینګه اراده لري.

۲- رسمي حساب ورکونه:

په رسمي توګه د حساب ورکولو اصول په درې برخو وېشلی شو.

لومړی دا چې په هره اداره کې باید د محاسبې اصول او مقررات وضع وي، چې په مستنده توګه ټول عواید او لګښتونه درج کړي او تر څنګ یې د څارنې ځانګړې کمېټې، چې له مسلکي اشخاصو څخه جوړې وي او د دولت په بودجوي واحد کې د څارنې مسؤولیت پر غاړه لري موجودې وي.

دویم دا چې د تفتیش او محاسبې مستقلې اداري او کمیسیونونه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ځانګړې صلاحیتونه لري او کولی شي د دولت لوړ رتبه مامورین او د هغوی خپلوان تر څارنې لاندې ونیسي.

دریېم د اجرایي قوې له خوا مقننې قوې ته د حساب ورکولو بهیر دی، چې د دولت کابینه د پارلمان غړیو ته حساب ورکړي، ځکه د پارلمان غړي د ولس استازیتوب کوي او لازمه ده چې د ولس په نامه د څارنې حق او وجیبه ادا کړي.

په یوه اغېزمن دولت کې اجرایي قوه په دوامداره توګه مقننه قوې ته حساب ورکوي او دا معلومات د ډله ییزو رسنیو په وسیله ولس ته رسېږي، چې پر بنیاد یې د پارلمان غړي د اجرایي قوې له چارواکو څخه پوښتنې کوي او که چېرې د پوښتنو ځواب د قناعت وړ نه وي، نو اجرایي قوې د مجازاتو د اصل په بنیاد خپل وړاندیزونه مقننه قوې ته وړاندې کوي او بېرته د خپلو اجرااتو په اړه راپور ورکوي، خو که په قانون کې ستونزې موجودې وي، نو مقننه قوه قانون بدلوي او یا د تعدیل په اساس پېچلتیاوې لرې کوي او که د اجرایي قوې چارواکي ستونزې لري، نو هغوی خپلې ستونزې حل کوي.

په اغېزمنه دولتدارۍ کې د تعادل او توازن اصل ته ډېره پاملرنه کېږي. د سترې محکمې او قضاییه قوې استقلال ساتل د دې اصل ډېر مهم رکن دی، ځکه اغېزمن دولت د قانون د حاکمیت پر بنسټ ولاړ وي، نو ځکه په دولت باندې د قانون تعبیر او تطبیق د قانونمندۍ په لحاظ پخپله ډېر لوی څارونکی دی.

په عامه توګه ټول محاکم او په خاصه توګه ستره محکمه باید د قانون بیانګره وي. ولس باید کلک باوري شي، چې په ټول هېواد کې د قانون د اعتبار له مخې د سترې محکمې

پرېکړه وروستۍ پرېکړه ده او دا باور هغه وخت قوي کېږي، چې محاکم له فساد نه خالي شي او په قضاییه قوې باندې د دولت له خوا ستره پانګونه وشي چې په ټولنه کې یې عزت او اعتماد حفظ وي. که چېرې د اجرایي او مقننه قواوو له خوا د قضاییه قوې تعبیر یې ومنل شي، نو هېواد ته د دایمي سولې او ثبات په راوړلو کې لویه مرسته کوي.

هـ- زېربنا:

په اسلامي نړۍ کې دولت د زېربنایي بنسټونو په جوړولو او خوندي کولو کې ستره ونډه لرلې ده، څرګند مثال یې د اوبو تنظیمول دي. که په تاریخي لحاظ د هرات د هریرود د اوبو وېش په پام کې ونیسو، هغه مهال چنګیز د هرات ښار رنګ کړ او نهري نظام یې له منځه یووړ. اسلامي حکومت له ولس سره لاسونه یو کړل او رنګ شوی نهري نظام یې بیرته فعال کړ. هرات ته نهري نظام دومره لومړیتوب درلود چې آن مدبر سلاطین یې د مغولو تر دورې وروسته د ویالو په جوړولو پسې راووتل او له ولس سره به یې اوږه په اوږه بېل واهه.

د هرات د اوبو عادلانه او عاقلانه وېش د تیموریانو له دورې څخه موږ ته په میراث پاتې دی او د اوبو د خوندي کولو او تنظیمولو نړیواله نمونه ده.

په تېرو ۱۵۰ کلونو کې د امریکا متحده ایالاتو او اروپایي دولتونو د زېربنا په جوړولو کې ستره ونډه لرله، د مثال په ډول، د امریکا هغه سترې لارې چې د دې هېواد ختیځ او لویدیځ یې سره په منظمو شبکو تړلې له ۱۹۵۲ میلادي کال څخه مخکې نه وې. جنرال ایزن هاور، چې هغه مهال د متحده ایالاتو ولسمشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وټاکل شو، یو وخت د خپلې ځوانۍ پر مهال له خپلو عسکرو سره په ډېره سختۍ له ختیځه لویدیځ ته تللی و. نوموړي پرېکړه وکړه چې دا حیاتي لارې باید په اساسي ډول جوړې شي. ښاغلي ایزن هاور د هېواد مقننه قوه دې ته قانع کړه، چې دا پرېکړه ومني او د میلیاردونو ډالرو په بیه دا لار جوړه شوه، چې له برکته یې اوس ټول هېواد د یوه داسې اقتصادي نظام په لمن کې ژوند کوي، چې په ډېر کم وخت کې خلک خپل تولیدات له ختیځ څخه لویدیځ ته انتقالولی شي.

نوموړي دولت په تېرو ۱۰۰ کلونو کې په بربښنا بندونو باندې ډېرې پیسې لګولې دي، چې په نتیجه کې یې د دې هېواد په لویدیز کې د اوبه خور اوبه له خپلو سرچینو څخه په سوونو کیلومتره لرې کرنیزې ځمکې خړوبوي. په جاپان او اروپا کې د رېل پټلۍ جوړونه هغه زېربنایي پانګونه وه، چې د دې هېوادونو د رېل سیستم یې ډېر موزون او منظم ګرځولی دی. چین د زېربنا په اړه د خپلې دقیقې پلان ګذارۍ او لګښت په نتیجه کې وده او پراختیا مونده.

په ډېرو هېوادونو کې داسې ډېر طبیعي خنډونه شته، چې د اقتصادي حرکت او اداري تنظیم پر وړاندې رامخې ته کېږي، خو د زېربنایي کارونو پر وړاندې د ستونزو لرې کول په دې مهم دي، چې له یوې خوا د یوه هېواد او سېدونکو ته دا زمینه برابروي، چې تر خپله منځه اقتصادي اړیکې ټینګ کړي او له بلې خوا نړۍ ته د داسې اړیکو لمن پراخه کړي.

په تېرو پاڼو کې مو د افغانستان د زېربنا د تباه کېدو په اړه د نړیوال بانک تخمین ولوست. د بدبختۍ ځای دا دی، چې دې جګړه ځپلي هېواد په څو لسیزو کې د ۲۴۰ میلیاردو ډالرو په بیه

زېربنا او د ودې امکانات له لاسه ورکړي او که دا وژونکې جګړه نه وای، نو اوس به دې ناداره هېواد د ۲۴۰ میلیاردو ډالرو په اندازه زېربنایي پانګه درلوده.

د زېربنا د جوړولو بله نتیجه دا ده، چې جغرافیه د اقتصاد تر اغېز لاندې راځي او ځایونه د زمان له نظره یو له بل سره نږدې کېږي، مګر جګړې د زمان په لحاظ زموږ د هېواد ځمکه یو له بله ډېره لرې کړې وه. په (۱۳۵۵ هـ ل) کال له کابل څخه جلال اباد ته په درې نیمو او کندهار ته په شپږو ساعتونو کې خلک تلل راتلل، خو په (۱۳۸۳ هـ ل) کال کې برعکس له کابل څخه جلال اباد ته لس ساعته او کندهار ته دوه ورځې لار وه.

د هر اړخیزې پراختیا لپاره په زېربنا باندې پانګونه کول ضرور دي، مګر اغېز یې د موخو په ټاکلو او د پلان په عملي کولو پورې تړلی دی. که هدف د دوو ښارونو تر منځ د لارې لنډول وي، نو بیا باید د دواړو ترمنځ یوه ډېره لنډه لار انتخاب شي او که موخه د ټولیزې اقتصادي ودې تأمینول وي، نو بیا باید د ښارونو تر منځ پراته ټول کلي هم د دغه مواصلاتي زنځیر په وسیله وتړل شي او دا چې کلي له ښارونو سره د سړکونو په وسیله ونښلول شي، نو څرګنده شوه چې دلته مهمه موخه د کلیو د نښلولو وه، نه د لارې د لنډولو.

د بېلګې په ډول، د سردار داود خان له جمهوریت څخه وړاندې تردې چې د هرات-کندهار سړک پوخ شو، لویه لار د فراه له ولایت څخه تېرېدله چې د دې ولایت ډېرې مرکزي نقطې یې له هرات او کندهار سره تړلې، مګر کله چې افغان حکومت او روسي انجنیرانو د دغه سړک د پخولو کار پیل کړ، پرېکړه یې وکړه چې لاره باید له دښتې تېره کړي، ځکه چې لنډه وه، خو

د فراه ولايت ډېرې مهمې سيمې له سړک څخه بهر پاتې شوې، چې په منځمهاله او اوږدمهاله دوره کې يې په اقتصادي لحاظ ډېر منفي اغېز درلود، ځکه فراه منزوي شوه او ښه فرصتونه يې له لاسه ووتل، خو اوس چې د زرنج–دلارام سړک بشپړ شوی هېله ده چې د يوه مهم اتصالي موقعيت په حيث فراه له دغه سړک سره په نښلېدلو يو ځل بيا خپل نوم او شهرت ترلاسه کړي. همدا ډول د سروبي–جلال اباد سړک له غرونو او دښتو څخه تېرېږي خو زړه لاره له سروبي څخه جلال اباد ته د ډېرو کرنيزو سيمو تر منځ تېريدله او چې اوس د دې سيمې خلک پر پاخه سړک نه دي پراته اړ دي چې د خپلو زراعتي توليداتو د انتقال لپاره لومړی جلال اباد ته لاړ شي او بيا کابل ته رامخه کړي.

نو له همدې کبله بايد زېربنايي پلان ګذاري داسې وشي، چې د خلکو پر اقتصادي ژوند ښه اغېز وکړي. د حلقوي سړک په وسيله موږ ته له ګاونډيو هېوادونو سره نښلېدل خورا حياتي اړتيا ده، مګر که چېرې همدا سړک زموږ ولسوالۍ او کلي او ولايتونه لکه فارياب، بادغيس، فراه، پکتيکا، کونړ، بدخشان، باميان، دايکنډي، ارزګان او نور يو له بله سره ونه نښلوي هېڅکله يو بانظمه اقتصادي ژوند نه شي تأميندی.

نو د دې لپاره چې د زېربنا سم انتظام رامنځته شي لازمه ده، چې هغو اصولو ته پام وکړو، چې د نړيوالو تجربو پر اساس ډېر بريالي وو، دلته د داسې څو اصولو يادونه کوو:

۱- مطالعاتي ظرفيت:

په عمومي توګه د زېربنايي پروژو ايجاد ستره پانګه غواړي. د دې لپاره چې دا پانګونه په سمه توګه وشي په کار ده،

چې په څرګند او بنسټيز ډول بديلونه برابر او د هرې سترې زېربنايي پروژې ګټې او تاوانونه يو له بله سره پرتله شي، نو په همدې اساس بايد په وروسته پاتې هېوادونو کې د دې ظرفيت د ايجاد لپاره ستره پانګونه وشي. که چېرې د يوې زېربنايي پروژې ټول مطالعات د بهرنيو شرکتونو له خوا وشي، نو يو شرکت به د بل له مطالعې نه خبر نه وي او ولس به هم د هغوی له مطالعاتو څخه پوهه نه شي ترلاسه کولی، چې بالاخره جنجالونه هم پېښېدای شي.

د زېربنايي پروژو د مطالعې ظرفيت ته د سترو پروژو اداره وايي. د داسې ادارو مهمې دندې اوونډې دا وي، چې منظمې پروژې تيارې کړي او کله، چې پيسې لاسته راشي په فوري ډول دې د دې تصميم ونيسي، چې د لومړيتوبونو په رڼا کې کوم نظريات لومړی عملي بڼه غوره کړي.

برېښنا د افغانستان ستره بنسټيزه اړتيا ده او موږ د پرېمانه اوبو په لرلو کولی شو پر ګاونډيو هېوادونو هم خپله برېښنا وپلورو، خو په دې هم بايد وپوهېږو، چې که چېرې موږ په کامه، کونړ، کوکچه او پنجشېر بندونو باندې پانګونه کوو په لومړي تخمين کې پرې له **۵۰۰** څخه تر **۱۵۰۰** ميليونو ډالرو پورې لګښت راځي، نو که چېرې له موږ سره د پورتنيو ذکر شويو امکاناتو په اړه بشپړ معلومات، چې د مطالعې پر مټ تيارېږي نه وي، نو په هغه صورت کې تصميم نيول بې ځايه کار دی. له دې نه علاوه زموږ ونډه او مسؤوليت يوازې د څو سيندونو پر ارزونې نه بشپړېږي، بلکې موږ بايد د هرسيند د برېښنا د توليد په اړه منظمه بررسي او دقيق پلان ولرو، چې هر بند مو په يوه ستره طبيعي پانګه بدل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د نړیوالو متخصصینو له موجودیت نه علاوه زموږ د سترو پروژو مطالعات نه شي کېدی، نو په کار ده چې په عاجله توګه پر خپلو خلکو پانګونه وشي چې د داسې مطالعاتو د ترسره کولو وړتیا پیدا کړي او ترمنځ یې کاري تداوم په دوی کې د تطبیق ظرفیت هم غښتلی کړي.

د ارزونې د ظرفیت اهمیت یوازې په دې کې نه دی، چې د لویو پروژو مطالعات وشي، بلکې ډېرې داسې وړې پروژې هم شته چې که داسې ظرفیت ولرو د دې پروژو بیه به د اوسنۍ بیې نیمایي ته راټیټه کړي.

د بریښنا د وړو بندونو ایجاد د ښوونځیو او وړو ادارو تعمیرات د دې پروژو څرګندې بېلګې دي، چې زیاتره وخت د یوه اساسي انسجام او ارزونې په بنیاد نه پلې کېږي، چې له یوې خوا پیسې ضایع کېږي او له بلې خوا ولس ناخوښه وي.

۲- د زېربنايي پروژو د منفي اغېزو مخنیوی:

زېربنايي پروژې په عمومي ډول دوه عمده منفي اغېزې لري، چې کېدای شي داسې پروژې د ډېروخت لپاره وځنډوي او یا یې ناکام کړي. د دې پروژو لومړی ستونزه ټولنیزه ده.

کېدای شي د یوې سترې زېربنايي پروژې د تطبیق لپاره د خلکو ځمکې ته اړتیا پېښه شي او یو کلی یا ښار له خپله ځایه بې ځایه کېدلو ته اړ ایستل شي.

په شلمه میلادي پېړۍ کې په زیاترو زېربنايي پروژو منفي ټولنیزې اغېزې پرېوتې او خلکو یې پر وړاندې سخت احتجاجونه وکړل، چې لوی مثال یې په هند کې د اوبو د سترو بندونو د جوړولو پر وړاندې د خلکو پراخې احتجاجي مظاهرې

وې، چې په پایله کې د دې پروژو تمویلوونکي نړیوال بانک او اسیایي پراختیایي بانک داسې مقررات وضع کړل، چې د خلکو د ژوندانه پروړاندې منفي اغېزې کمې کړي او د هغو خلکو لپاره پر ځای ترتیبات ونیسي، چې د پروژو د تطبیق له کبله یې ژوند یا جایداد په خطر کې و.

په ټولنیز لحاظ د سترو پروژو منفي تاثیرات اوس تر ډېره حده کمېدای هم شي. انجنیران دې ته متوجه شوي، چې پروژې باید په داسې توګه ډیزاین شي چې په ټولنیز لحاظ یې منفي اغېزې کمې وي. د مثال په توګه، که د سترو بندونو ارتفاع کوزه شي د هر متر په کوزېدو یې منفي تاثیرات کمېږي. بله طریقه داسې ده، چې د یوه ستر بند پر ځای څو واړه بندونه جوړ شي، چې د یوې شبکې په وسیله یې بېرته بریښنا راټولېږي او په هماغه اندازه بریښنا تولیدوي. اما په ټولنیز لحاظ یې منفي اغېزې لس ځله تر لوی بریښنابند کمې دي. بل اصل چې تر ټولو ډېر ګټور ثابت شوی هغه له خلکو سره مفاهمه او په بنسټیز ډول د هغوی د ژوندانه د بهترولو لپاره ځانګړي اقدامات دي. که چېرې د رشوت او فساد لاس نه وي غځېدلی، نو دولت کولی شي د خلکو پرځمکو باندې یوه مناسبه بیه کېږدي او کله چې خلکو ته د ځمکو قیمت په لاس ورشي په خوښۍ سره د پروژو تطبیق ته غاړه ږدي. که متضررو خلکو ته داسې ژمنه ورکول شي، چې د پروژې تر بشپړېدا وروسته به دوی هم د ګټو په اخیستلو کې لومړیتوب ولري کېدی شي مخالفت ونه کړي، مګر موږ د یوه هېواد په توګه اړیوو، چې د سترو پروژو د مطالعاتي ظرفیت تر څنګ د هغو د منفي اړخونو په تحلیل هم پوه شوو او خلکو ته تر قناعت ورکولو وروسته هغوی په ګټو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې شریک کړو، چې له یوې خوا د خلکو ژوند بهتر شي او له بله پلوه په هېواد کې زېربنا ایجاد کړو.

د زېربنایي پروژو تطبیق د ټولنیزو ستونزو ترڅنګ په طبیعي پانګه هم اغېز کولی شي. هره لویه پروژه په یوه طبیعي سیستم باندې اغېزه کوي، چې کله ښه او کله ناوړه وي. کله چې په یوه سیند باندې بند جوړېږي، نو له امله یې د هغه ځای کبان وده نه شي کولی او د کبانو د ودې مخنیوی د یوې طبیعي پانګې په توګه منفي اغېزه ده او د دې منفي اغېزې د مخنیوي لپاره لازمه ده، چې د کبانو د ساتنې په برخه کې د نړیوالو اصولو په اساس ترتیب او تنظیم ونیول شي.

بل منفي اغېز یې د ډېرو له سکرو څخه د برېښنا تولید دی، چې د هوا د ککړتیا لامل کېږي اما له اوبو څخه د برېښنا تولید بیا د هوا په ځرنګوالي باندې ښه اغېز لري، ځکه د نړۍ د تودوخې درجه ورځ تر بلې تودېږي او کارپوهان وایي چې له باد او لمر څخه د انرژۍ تولید د اقلیم لپاره ډېر ګټور دی. د همدې دلیل پر اساس ځینې نړیوال اصول وضع شوي، چې برېښنا باید له سکرو څخه تولید نه شي، ځکه د نړۍ د اقلیم په تغیر کې ناوړه پایلې لري.

۳- ساختماني کوډونه اومقررات:

زېربنا هغه مهال خاصه ګټه لري چې په دوامداره توګه پاتې شي او د دې لپاره لازمه ده چې په یوه هېواد کې منظم ساختماني کوډونه او مقررات موجود وي او عملي بڼه ولري.

د ترکیې په استامبول کې د شلمې پېړۍ په نویمه لسیزه کې ډېره ستره زلزله راغله او د حیرت وړ وه، چې ډېر لوی

اپارتمانونه د ماشومانو د لوبو د کورکیو په څېر یو په بل پسې ونړېدل، خو تر څنګ یې په څو متره کې یو لړ اپارتمانونه پر ځای ولاړ پاتې شول. کله چې کارپوهانو څېړنه وکړه څرګنده شوه، چې پرېوتي اپارتمانونه د ساختماني مقرراتو له چوکاټه بهر جوړ شوي وو او د قراردادیانو بې کیفیته کار او د مامورینو د اداري فساد له امله درانه ځاني او مالي تاوانونه پېښ شول، مګر هغه تعمیرات چې مستحکم وو د مستحکمو اصولو او قوانینو پر بنسټ جوړ شوي وو مستحکم پاتې شول. دغه مثال دا په ګوته کوي چې په زېربنایي پروژو کې د ساختماني اصولو مراعت کول څومره لوړ حیاتي ارزښت لري.

هغه اشخاص چې په لنډمهالو ګټو زړه خوشحاله کوي په حقیقت کې په منځ مهاله او اوږد مهاله موده کې هم خپل ځان او هم هېوادوالو ته ستر زیانونه وراړوي. یوه ساختماني پروژه، چې په هره اندازه لویه وي په هماغه اندازه په ساختماني اصولو باندې عمل کول ضروري دي.

که په یوه هېواد کې د برېښنا یو بند د ناقص کار له امله ونړېږي، نو منفي اقتصادي اغېز یې د ټول هېواد لپاره مرګونی دی. د دې لپاره چې د یوه هېواد پانګه په زېربنایي پروژو خوندي کړی شي باید د نړیوالو تجربو پر اساس د ساختمان اصول وضع شي، د دولت چارواکي د دغو اصولو په زده کړه سمبال شي او ټول قراردادیان او فني ماهرین ورسره سم اشنا شي او د زړه له کومي یې ومني.

که یو هېواد خپل منظم ساختماني اصول ولري، نو قراردادي دې ته نه اړ کېږي چې د سترو پروژو د تطبیقولو لپاره د خصوصي بین المللي بنسټونو او مرستندویانو په اصولو عمل

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. کله چې نړیوال کارکوونکي یوه ستره پروژه بشپړه کړي، نو په دویم ګام کې یې حفظ او مراقبت د ملي بنسټونو په غاړه وي، نو په داسې حال کې د دولت چارواکي مجبور دي، چې د یو ډول اصولو پر ځای مختلف اصول زده کړي او دا د دوی کار پېچلی کوي، نو لازمه ده چې اصول ډېر ځرګند او یو ډول وي او په یوه ډول تطبیق شي. زموږ په هېواد کې د ځرګندو ساختماني اصولو د نشتوالي نښې یې په حلقوي سړکونو کې لیدل کېږي. د کابل-جلال اباد سړک په یوه معیار، خو د کابل-کندهار سړک، دې ته په پام سره چې قراردادیان یې مختلف شرکتونه وو، په مختلفو معیارونو جوړ شوی دی.

همدا ډول د هرات-اسلام قلعه او کابل- شمالي او داسې نور ټول سړکونه یو له بل سره غوخ توپیر لري او د مختلفو شرکتونو له خوا د مختلفو معیارونو په اساس او بڼو جوړ شوي دي. د دې سړکونو بېلابېل کیفیتونه دا په ګوته کوي چې د حفظ او مراقبت او د دوام له کبله نوموړي ټول سړکونه په یوه ستندرډ نه دي جوړ شوي او په هغه اندازه ګټور نه دي، چې یو نوی سړک ګټور وي، نو ویلای شو چې ملت ته له دې کبله هم لازمه ګټه نه ده رسېدلې.

۴- د مناقصې یا قرارداد اصول:

د زېربنایي پروژو یوه مهمه برخه د مناقصې یا قرارداد اصول دي.

دا چې زیاتره پروژې اوس د خصوصي سکتور له خوا اجرا کېږي، نو په همدې بنیاد دولت ته په کار ده، چې د مناقصې داسې اصول وټاکي، چې د شرکتونو تر منځ د رغنده

سیالۍ لامل شي او د ښه کیفیت کار په ټیټه بیه ترسره شي. په عملي توګه په ډېرو هېوادونو کې د مناقصې اصول د کثافت او فساد سرچینه ګرځي. یوه برخه یې دا وي چې د دولت مامورین له کورنیو او نړیوالو شرکتونو سره شراکت کوي او د شخصي ګټو لپاره ملي ګټې تر پښو لاندې کوي. د اداري فساد بله بڼه داسې وي، چې ډېر شرکتونه پخپلو کې یو داسې تړون کوي، چې قیمتونه تر قرارداد اخیستو مخکې وټاکي او په نوبت یې یو یو ګټندوی شي، چې دا عمل هم له عامه ګټو سره په ټکر کې دی.

بله بڼه یې دا ده چې قراردادیان له دولتي چارواکو سره شریک شي، د احتمالي ګټونکو قراردادیانو ادرس معلوم کړي. د زور یا زر په وسیله یې له میدانه وباسي. یو مثال یې داسې هم دی چې ډېر قراردادیان قرارداد په سمه توګه لاسلیک کړي، خو په نیمایي کې له دولتي مامورینو سره شریک شي او په پټه د قرارداد شرایط بدل کړي.

ډېرې نورې لارې هم شته چې په وسیله یې د قرداد د مناقصې اصول تر پښو لاندې کېږي او دا ډول اعمال هم په سیمه او هم په نړۍ کې ډېر ځله تر سره شوي دي.

د داسې ناجایزو اعمالو د مخنیوي لپاره لازمه ده، چې یو هېواد د مناقصې ټینګ اصول، لوایح او قوانین جوړ کړي او د افرادو په روزنه او ساتنه پانګه واچوي. که چېرې لس تنه ایمانداره کسان د مناقصې د نظام په راس کې راشي هېواد ته به په میلیونونو ډالره ګټه ورسوي.

که چېرې په کوم مرسته اخیستونکي هېواد کې د مناقصې سم اصول نه وي، نو هلته ټول مرسته کوونکي هېوادونه هر یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل خپل اصول تطبیقوي، چې په پایله کې ټول قراردادونه د بهرنیو شرکتونو لاس ته لوېږي او ګټه له هېواده بهر ځي، چې په دې صورت کې ملي قراردادیان په وچ ډاګ پاتې وي او زېربنایي پروژې نیمګړې یا هم پر خپل وخت نه پیلېږي.

۵- ملي ساختماني ظرفیت:

د اغېزناکو دولتونو د بریالیتوب یو لامل دا دی چې دوی کولی شي په سمه توګه په زېربنایي پروژو باندې پانګونه وکړي، چې له همدې لارې خپلو خلکو ته کاري موارد ډېر او عامه ګټې تضمین کړي.

څېړنو ثابته کړې، چې همدا اوس په نړۍ کې ځینې داسې هېوادونه شته چې په مؤثریت سره هم خپل ملي عواید او هم نړیوالې مرستې مصرفوي. په دې هېوادونو کې د ملي ساختماني ظرفیت شته والی د زېربنایي لګښتونو لپاره ضروري شرط ګڼل کېږي. جاپان، سینګاپور، ایرلنډ، اسپانیا، سویلي کوریا، مالیزیا او دوبۍ د دې هېوادونو غوره مثالونه دي، ځکه دغو هېوادونو د ملي ساختماني ظرفیت د ودې لپاره پانګونه وکړه، څرګند اصول او مقررات یې وټاکل او په همدې توګه یې له خپلو ملي عوایدو او نړیوالو مرستو څخه اغېزمنه استفاده وکړه.

د دې ظرفیتونو د ایجاد لپاره د خصوصي او دولتي سکتورونو تر منځ کلکه همغږي او همکاري لازمه او ضروري ده او ښه لاره یې دا ده چې ټول شرکتونه د یوې اتحادیې په بڼه سره راټول شي او یوه منظمه ساختماني ټولنه جوړه کړي، چې د اصولو او مقرراتو د پیروي ټینګه ژمنه وکړي او د کمیت او کیفیت په لحاظ معیارونه وضع او د اخلاقي اصولو له مخې ورته پابند پاتې شي. همدا ډول یوه اتحادیه به له دولت سره په

شریکه د شرکتونو د ظرفیتونو ارزونه کوي.

دولت ته هم په کار ده، چې د دې اتحادیې د ظرفیتونو د لوړولو او تخنیکي تقویې لپاره پانګونه وکړي او د اصولو په مراعت کې پرې ټینګار ولري. لکه څرنګه چې باید د دولت پر کارمندانو باندې د مکافاتو او مجازاتو اصل عملي شي، د همدې اصل تطبیق پر قراردادیانو باندې هم ضروري دی او د دې تر څنګ له دغه بهیر څخه د خلکو د څارنې پروسه هم ډېره ضروري او مهمه ده.

۶- تدارکات:

په وچه پروت یو هېواد د شرایطو په لحاظ له هغو هېوادونو سره ډېر توپیر لري، چې بحري بندرونه لري.

دا ډول هېوادونه سیمه ییزې همکارۍ ته تر بل هر هېواده زیاته اړتیا لري، چې په دې توګه وکولی شي د خپل ضرورت ساختماني مواد په مناسب وخت او لازم کیفیت تر لاسه کړي. که چېرې یې په سمندري بندرونو کې د اړتیا وړ اجناس له یوې تر درې میاشتو پورې ټال وخوري، نو په بازارونو کې یې د اجناسو بیه ډېره لوړېږي، چې په وچه پروت افغانستان داسې ترخې تجربې کړې دي او د ګاونډیو په بحري بندرونو کې یې په میاشتو میاشتو د اړتیا وړ مواد ځنډېدلي دي.

د بحري بندرونو لرونکي هېوادونه په وچه پرتو هېوادونو سره ډېر توپیر لري او دا توپیر مو د کابل - پېښور، کندهار-کوټې او هرات - مشهد تر منځ په اسانۍ پرتله کولی شو، په ګاونډیو هېوادونو کې د یوه کیلو متر سړک د قیر کولو بیه ۱۲۰زره امریکایي ډالره کېږي، مګر زموږ په هېواد کې د یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیلومتر سړک د قیر کولو بیه له څلورو لکو ډالرو هم اوړي، نو دا چې له موږ سره د نړۍ مرستې کمې دي او که موږ د زېربنایي پروژو بیه راټیټه او کیفیت لوړ نه کړو دا مرستې زموږ د اساسي اقتصادي بدلون سبب نه شي ګرځېدای.

۷- حفظ او مراقبت:

دا هغه برخه ده چې د هرې کچې اشخاص یې په اهمیت پوهېږي. د ساري په توګه، که چېرې یو بزګر ځمکه وکري او بېرته یې په سمه توګه خشاوه، او به خور او نوره لازمه څارنه ونه کړي، نو بې له شکه به یې د پټي حاصل هغومره نه وي، چې توقع ترې کېدی شي او که یو مالدار د خپلو څارویو سمه پالنه او روزنه ونه کړي، نو یا به خوار ډنګر وي او یا به یې ترې لېوان وخوري.

همدارنګه تر ختین بام لاندې او سېدونکي خلک اړ دي، چې د موسمي بارانونو تر ورښت د مخه خپل بام اخېړ کړي او که داسې ونه کړي یا به پرې را ولوېږي او یا به یې سر له بارانه نه پټېږي.

زېربنا د ټول ولس شریکه پانګه ده. کله که سړکونه خراب وي ټول سر ټکوي، چې په سمه توګه اقتصادي فعالیتونه نه شي تنظیمولی. د ټرانسپورټ بیه لوړه وي، تولیدي او سوداګریز اموال په اسانۍ سره انتقال نه مومي او وسایط یې د ډېرو عوارضو پېښولو له کبله تاوانونه کوي. برېښنا هم داسې زېربنا ده چې که نه وي، تاوان یې ټولو ته یو ډول دی. د ساتنې او څارنې ستر اهمیت دا دی، چې د اصولو په تعقیب سره ډېرې لویې پانګې له خطر څخه نجات پیدا کوي او تر ډېره وخته ترې ګټه اخیستل کېږي، چې مثال یې سړک دی. زموږ زیاتره

سړکونه له ۷ څخه ۱۰ ټنه وزن ته جوړ شوي دي، که چېرې دا په مقرر ډول تعقیب شي، موږ به له ستر تاوان څخه خلاص یوو او که دا اصول په پام کې ونه نیول شي او لکه اوس چې له بده مرغه له ۵۰ ټنو نیولې ان تر ۱۰۰ ټنو پورې بار کړې لارۍ زموږ پر سړکونو را روانې دي او سم حفظ او مراقبت یې نه کېږي نو موږ اړ یوو، چې ۷ کاله وروسته دا سړکونه له سره اباد کړو، چې دا ډېر ستر تاوان دی. که څه هم د لاریو څو خاوندان د درنو بارونو راوړلو له کبله څو روپۍ پیدا کوي، خو د ولس لپاره یې زیان په دقیق ډول تر میلیونونو ډالرو رسېږي.

په بې اغېزې او ناکامو دولتونو کې همېشه یا د حفظ او مراقبت بودجه پر وخت نه رسي او یا هم دا مهمه برخه په بودجه کې نه داخلېږي، چې په پایله کې یې د ولس ستر زېربنایي بنسټونه له منځه ځي. لکه د برېښنا بندونه، چې یوه پرزه یې خرابه شي په لومړي سر کې یې قیمت ښایي شل زره افغانۍ وي، خو که جوړه نه شي نو د فشار په نتیجه کې نورې پرزې هم له کاره لوېږي او بیه یې لکونو او بالاخره میلیونونو ته لوړه شي، چې د ولس ملا ماتوي. اغېزناک دولتونه دې برخې ته کلکه پاملرنه کوي او د ساتنې او څارنې په نتیجه کې د ولس له زېربنایي پانګې څخه د اوږدې مودې لپاره ګټه اخلي.

که د دولت په دې برخه باندې دقیق فکر وکړ دا په ګوته کېږي، چې د افغانستان په څېر د یو غریب هېواد لپاره د ساتنې او څارنې برخه خورا مهمه ده. دولت اړ دی، چې د دې برخې د انسجام لپاره داسې اصول وټاکي، چې زموږ له اوسنیو شرایطو سره اړخ لګوي. په دې فصل کې مو اصل اصول طرحه کړل خو په راتلونکي فصل کې به د کار د پیدا کولو او د زېربنا د ترتیب په

اړه یو لړ وړاندیزونه وکړو.

و- بشري پانګه:

اوسنی اقتصاد د علم پر تهداب ولاړ دی، د نبي کریم (ص) مبارک حدیث دی چې فرمايي: (د علم طلب وکړئ ولو که په چین کې وي). د مخه مو په عباسي او غزنوي دورې کې د علم د ودې او پراختیا په باب معلومات وړاندې کړي دي. د پورتني مبارک حدیث په رڼا کې هغوی د نړۍ علوم راټول او بېرته یې د نړۍ ډېرو برخو ته ورسول، خو له بده مرغه په راوروستو وختونو کې اسلامي حکومتونو پر خپلو خلکو لازمه پانګونه ونه کړه او د دې نتیجه دا وه چې ورو، ورو یې دولتونه بې اغېزې او له اغېزناکو دولتونو سره یې ورځ تر بلې توپیر په زیاتېدو شو او د اسلامي نړۍ زیاتره خلک له ثروتمندو څخه په بې ثروته خلکو بدل شول، چې بشري پانګې په کې د پام وړ وده ونه کړه، مګر یوائیني اسلامي هېواد مالیزیا .و چې د بشري پانګې په اهمیت پوه شو او په دې برخه کې یې له خپل ولس سره ډېر کار تر سره کړ، د مالیزیا د مشر (ډاکټر مهاتیر محمد) دومداره هڅې د دې باعث شوې، چې په دېرشو کالونو کې مالیزیا له یوه فقیر هېواد څخه په امیر او سرمایه دار هېواد بدل کړي. د ډاکټر مهاتیر پیاوړی ابتکار دا و چې د شل، شل (۲۰-۲۰) پلانونه یې ترتیب کړل.

ډېر خلک د شل شل تعبیر داسې کوي، چې دا د شل میلادي کال دی، یعنې په کومو ولایتونو او ښارونو کې چې د شل پلان خبره مطرح ده، هدف یې د شل میلادي کال منځمهاله موخې دي. دا پلانونه چې لومړی یې په مالیزیا کې اساس کېښودل

شو، هدف یې دا دی چې د مختلفو ولایتونو، ښارونو، کمپنیو او شرکتونو او یا د ټول هېواد په کچه خلک راټولېږي او د هېواد راتلونکی انځور وړاندې کوي او په دقت سره خپل اوسنی حالت له راتلونکي انځور سره پرتله کوي، چې وپوهېږي د دوی د مستقبل د موخو د بشپړولو په لاره کې د دوی حال کوم خنډونه لري، چې د هغو موخو مخنیوی کولی شي او کله چې دا خنډونه ورته معلوم شي، نو د لرې کولو لپاره یې د ظرفیتونو ایجاد ته ملا تړي او منځمهاله موخو ته د رسېدو لپاره یوې ځرګندې نتیجې ته رسېږي.

ډاکټر مهاتیر له شل، شل څخه یو بل هدف هم درلود، نوموړی د سترګو ډاکټر و او د سترګو په طبابت کې د شل، شل اصطلاح دا معنی افاده کوي چې بویه دواړه سترګې په بشپړه توګه کار کوي او هغه څوک چې د شل، شل لید توان لري عینکو ته اړتیا نه لري، معنی دا چې روښانه لید د یوه هدف د تعین لپاره ډېر اړین دی، چې یوه ټولنه په نظم او تقوا سره د هغې موخې د عملي کولو لپاره ځرګند معیارونه ولري او په اګاهانه توګه وپوهېږي چې څرنګه د هدف د لاس ته راوړلو لپاره حرکت کوي.

موږ هم د یوې ټولنې په حیث د بشري پانګې د رامنځته کولو لپاره داسې یوه ځرګند پلان ته اړتیا لرو او که په همداسې شدت کار ونه کړو په عمومي توګه به د ولس او په ځانګړې توګه به مو د ځوان نسل استعداد ضایع کړی وي. که موږ غواړو چې د بهرنیو سلاکارانو شمېر چې د مرستو لویه برخه د دوی په معاشونو او لګښتونو له هېواده وځي کم کړو، نو په کار ده چې پر خپلو ځوانانو پانګونه وکړو او د خپل کور ښتنان شو او په

دې مورد کې د اغېزمنو هېوادونو له تجربې ګټه واخلو او پر بنا یې د خپل هېواد د راتلونکي انځور په اړه یوې سراسري ملي اجماع ته ورسېږو، چې په بنسټیزه توګه خپلې موخې تعین کړو.

په دې اړه ځینې اصول په لاندې ډول تشریح کوو:

۱- د لوړو زده کړو اهمیت:

اداره، اقتصاد او مدني ټولنه هر یو په ځانګړې توګه مدیریت، تخنکي پوهې او مشرتابه ته اړتیا لري، او دا پوهه بې له دې چې په یوه هېواد کې د لوړو زده کړو داسې بنسټونه چې نړیواله سویه ولري نه رامنځته کېږي.

په پخوا زمانو کې مواصلاتي امکانات دومره پر مخ نه وو تللي، چې د اسیایي هېواد یو پوهنتون د امریکا یا اروپا له کوم پوهنتون سره نېغ په نېغه تماس ونیسي، نو ځکه دولتونو د لوړې پوهې د حصول لپاره خپل ځوانان دغو هېوادونو ته لېږل چې داسې ظرفیتونه پیدا کړي چې نه یې لري. دا طریقه په هغه وخت کې مناسبه وه، مګر تاثیر یې ډېر کم و، ځکه په شپېتمه میلادي لسیزه کې افغان حکومت د ګوتو په شمېر ځوانان بهر ته د زده کړو لپاره ولېږل، خو د دې بر عکس د کابل پوهنتون د انجنیرۍ پوهنځي چې د امریکا له لوړو پوهنتونونو سره تړامیتونه درلودل په همدې هېواد کې ګڼ شمېر محصلان وروزل.

او سمهال د نړۍ شرایطو تغیر کړی او بدبختانه هغه افغانان چې بهر ته د زده کړو لپاره ځي، په کم تعداد کې بېرته راستنېږي، اکثریت یې په هماغو هېوادونو کې پاتې کېږي او بیا هېواد ته نه راځي.

او سمهال زموږ بحث پر دې دی، چې زموږ د هېواد

پوهنتونونه او د لوړوزده کړو نور تاسیسات باید یا له نړۍ او یا هم کم له کمه د سیمې له هېوادونو سره د سویې په لحاظ سیالي وکړي.

په ۲۰۰۵ کال کې چې ما د کابل پوهنتون له محصلانو سره درې میاشتنی بحث درلود، ټول د دې غوښتونکي وو، چې د عالي تحصیلاتو د ظرفیت لوړولو لپاره دې ځینې اصول وضع شي، چې پر اساس یې دا څرګنده وي چې افغانستان په راتلونکو ۱۰ او ۲۰ کالونو کې کوم ډول ظرفیتونو ته اړتیا لري او د اقتصادي ودې اساس یې په کومو سکټورونو باندې ولاړ دی. کله چې دا اصول روښانه شي، نو بیا به د اړتیا او ودې د پلانونو په اساس په پوهنځیو کې تقسیمات صورت ونیسي. دا باید جوته شي چې کوم پوهنځی باید یو له بل سره ګډ شي او کوم پوهنځي دې نوي رامنځته شي؟. کوم ډیپارټمنټونه دې د پوهنځي کچې ته لوړ شي او کوم پوهنځي دې د ډیپارټمنټ کچې ته راوړل شي.

د مثال په توګه، افغانستان اړتیا لري چې د کمپیوټر داسې پروګرامونه جوړ کړي چې زموږ له شرایطو سره برابروي، نو د دې مسلک لپاره دې یا داسې ډیپارټمنټونه جوړ شي چې دا ظرفیت په همدې هېواد کې ایجاد شي او یا دې داسې څو پوهنځي منځ ته راشي چې دا کار سر ته ورسوي.

همدارنګه د یوه داسې اسلامي پوهنځي جوړول حیاتي دي، چې وکولی شي افغانان د ځلانده اسلامي تمدن له پېژندګلوي سره پوره اشنا کړي.

زموږ د پوهنتونونو یوه بله ډېره غټه ستونزه دا ده، چې نصاب یې یو ډول نه دی، د انجنیري پوهنځي نصاب امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی او د اقتصاد پوهنځي نصاب یې په زاړه جرمني سیستم عیار شوی دی او په همدې ترتیب د نورو پوهنځیو نصابونه هم په نورو سیستمونو پورې اړه لري.

که موږ غواړو چې د مالیزیا په څېر د راتلونکي لپاره منظم پلان ولرو، نو د عالي تحصیلاتو نصاب باید په داسې توګه جوړ شي، چې ټول پوهنځي په مشترکه توګه وکولی شي د محصلانو تر منځ ملي روحیه، ملي ژمنه او کاري کفایت ایجاد کړي. دا چې په لېسو کې زموږ متعلمین په لازمو امکاناتو سمبال نه دي، دې ته ژور فکر په کار دی او زما په نظر باید یو کال د دوی لپاره اساسي طبیعي علوم، لیکوالي، کمپیوټر، ژبې، تاریخ او کلتوري زده کړې په پام کې ونیول شي.

له بهر څخه د طبیعي علومو لپاره اوس د بعید درس یعنې په لاین زده کړه باندې ډېر کم لګښت راځي، خو ټولنیزې او کلتوري زده کړې په خپلو ژبو او هېوادني تاریخ باندې د نه پوهېدو په صورت کې نه شي حاصلېدی، نو په همدې دلیل پر پنځو ژبو باندې له کلتوري لحاظه پانګونه کول ډېره ضروري ده، پښتو، دري، ازبکي، عربي او انګریزي، هغه ژبې دي چې د پورتنیو موخو د تر لاسه کولو لپاره پرې پانګونه حیاتي ده. موږ د یوه نوي نظام په توګه د ډېرو قوانینو لیکلو ته اړتیا لرو او د قانون د لیکلو لپاره اړ یوو چې په هېواد کې د عربي ژبې پیاوړي مراکز ولرو، چې له یوې خوا د دیني زده کړو د حصول او له بلې خوا د قانون د لیکلو لپاره یواځینۍ منبع ده.

همدا ډول پښتو، دري او ازبکي زموږ د هېواد درې عمده ژبې دي او د ملت جوړولو د پروسې عملي کېدل دا غواړي چې په دغو دریو ژبو اساسي پانګونه وشي. د واحد افغان ملي

هویت په دې پېړۍ کې د دې معنی نه لري چې بویه د دې هېواد واړه قومیتونه له منځه ځي، بلکې د دې برعکس زموږ کلتوري شتمنۍ زموږ د ملي یووالي قوي بنسټ جوړوي، ځکه چې د دې شتمنیو په پیاوړتیا کې به هر افغان هم پر خپل افغاني هویت افتخار کوي او هم به په دې باوري وي، چې د ده مورنۍ ژبه محفوظه او د احترام وړ ده. د دې تر څنګ باید د افغانستان پر نورو ژبو هم څېړنې وشي او د اساسي قانون د هدایت مطابق دې د لوړو زده کړو بنسټونه په دې اړه لازمې هڅې وکړي. لوړې زده کړې باید انسان په درې صفاتو وروزي:

اول دا چې یو انسان باید د لوړو زده کړو په حصول کې د یوه اسلامي او ملي هویت نمونه او مثال جوړ شي، ځکه که یو انسان ډېره لوړه تخنیکي پوهه ولري، خو که له اسلام څخه ناخبر او په قومي تعصب کې غرق وي، نو څه فکر کوئ چې هغه به د یوه ملت او هېواد لپاره څه خدمت وکړي؟

دویم دا چې انسان ته دې تخنیکي پوهه وښيي چې له دې لارې هم خپل ځان ته روزي وګټي او هم هېواد ته خدمت وکړي.

دریم اصل دا دی چې یو تعلیم یافته انسان باید د یوه وطنوال په حیث د خپلو هېوادوالو پر وړاندې تر نورو ډېر خپل وجایب وپېژني او عمل پرې وکړي، ځکه لوړې زده کړې زموږ په هېواد کې د ولس په پیسو تأمینېږي، نو ځکه تعلیم یافته ځوانان اړ دي چې د ولس خدمت وکړي او لازمه ده، چې په ډېره ایمانداری دا پور پرې کړي. تر ټولو مهمه دا ده چې موږ ډېر څه له لاسه ورکړي او اوس زموږ ځوانان مجبور دي، چې په یوه وخت کې ملت، دولت او اقتصاد درې واړه په پښو ودروي او کله چې دا درې مسؤولیتونه پر مخ بیايي، نو په کار ده چې درې

(c) ketabton.com: The Digital Library

واړه پوهې يې حاصلې کړې وي. د داسې يو نصاب ايجاد ول اړين دي، چې يو انجنير د ملت په جوړولو وپوهوي او همدا ډول يو اديب ته د اقتصاد د جوړولو طريقې ورزده کړي، چې ملت په راتلونکو سلو کلونو کې د دې نصاب روښانه پايله ووينې، نو ځکه بايد د اوسنيو عالي تحصيلاتو په محتوا کې اساسي بدلون راشي.

د هېواد ټول پوهنتونونه بايد په بنسټيزه توګه سمبال شي، چې د اوسنيو مواصلاتي امکاناتو پر مټ د نړۍ له معتبرو پوهنتونونو سره وتړل شي او محصلان وتوانېږي، چې د هغو پوهنتونونو له امکاناتو څخه ګټه واخلي.

د شپې پوهنځي بايد د فعال حرکت په نتيجه کې د ورځې د پوهنځيو په څېر ټول امکانات ولري، ځکه د دولت هغه کارمندان چې د جګړو له کبله ورته د لوړو زده کړو زمينه نه وه برابره شوې بايد په اساسي توګه زده کړې تر سره کړي.

د لېسو هغو فارغانو ته چې پوهنتونونو ته يې د داخلېدو چانس نه دی تر لاسه کړی، بايد بعيد درسونه (په لاين زده کړه) پيل شي او د بانظمه کارکوونکو له خوا دا ترتيب پر مخ يووړل شي، که ځوانان ثابته کړي چې معيارونه يې پوره کړي، پوهنتون بايد شهادتنامې ورکړي.

د پوهنتونونو نصاب بايد په دوو، څلورو او شپږو کلونو تقسيم شي، چې زياترو ځوانانو ته هم د زده کړې او هم د کارکولو زمينه برابره شي. دوه کلن پروګرامونه ډېر مهم دي او د تخنيکي مديريت هغه پوهه په کې تر لاسه کېدی شي، چې د پروژې اړتيا ده. د دې تر څنګ بايد شپږ کلن پروګرامونه هم رامنځته شي چې د ماسترۍ اخيستو لپاره مهم دي، خو موږ د

لوړو زده کړو په خوا کې دا وخت د هغو دوه کلنو کالجونو جوړولو ته هم شديده اړتيا لرو، چې کولی شي د کرنې، اوبو او برېښنا په برخه کې د هېواد په هر ګوټ کې کاري ظرفيتونه لوړ او ګڼ شمېر ځوانان وروزي. نړيوالو تجربو ثابته کړې، چې داسې دوه کلن تخنيکي بنسټونه د کرنې، صنعت او خدماتو د پراختيا لپاره ډېر ګټور ثابت شوي دي.

۲- د مېرمنو د زده کړو اهميت:

د اسلام په سپېڅلي تمدن کې مېرمنو ډېر ځلاند رول لوبولی دی، حضرت خديجة الکبرا (رض) لومړنۍ مېرمن وه، چې د اسلام پر مبين دين مشرفه شوه. حضرت عايشه صديقه (رض) لومړنۍ مېرمن وه، چې د نبوي احاديثو په انتقال کې يې ستره ونډه واخيسته او حضرت بي بي فاطمة الزهرا (رض) د نبي کريم (ص) لور بي بي هم د اسلام له هغو عالي مېرمنو څخه ده، چې ډېرې کارنامې لري.

په غربي نړۍ کې ښځو يوازې په شلمه پېړۍ کې د دې اختيار تر لاسه کړ چې د ملکيت حق ولري، خو څوارلس سوه کاله وړاندې يوه مسلمانه مېرمن د مکې د ښار ستره سوداګره وه. بي بي خديجې (رض) د اسلام په لومړي پړاو کې د حجاز له ټاپوګانو څخه خپل سوداګريز مالونه د نړۍ نورو امپراتوريو ته لېږل. همدا راز په تيموري عصر کې ملکې ګوهرشاد ډېر لوی جايدادونه لرل، چې د عامه تاسيساتو د جوړولو لپاره يې خپل ډېر جايدادونه وقف کړل. د هندوستان په سلطنتي دوران کې سلطان رضيه په دې وتوانېده چې د درباريانو پر وړاندې د اولوالامر په توګه ودرېږي. د امير دوست محمد خان خور د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغان ـ انګلیس تر هغې جګړې وروسته چې د دې ورور يې له واکه لرې کړ او هند ته يې ولېږه، وکولی شول چې د غازيانو په تشويق او تمويل کې لويه برخه واخلي.

د روښاني نهضت وروستی رهبره بي بي عاليه وه، چې په کلونو يې مغول تر فشار لاندې ونيول او په دې يې قانع کړل چې د دې کورنۍ ته لوړ منصبونه ورکړي.

دا چې په ځلانده اسلامي تمدن کې د مېرمنو د زده کړې اهميت څرګند شوی اوس نوره نړۍ هم په دې عقيده ده چې که مېرمن زده کړه ونه کړي ټولنيزه پراختيا ناشونې ده. په پراختيايي بنسټونو کې اوس دا خبره يوه مقوله ګرځېدلې چې وايي که يو هلک باسواده شي يو نسل ورسره تغير کوي او که نجلۍ باسواده شي کم له کمه پنځه نسله ورسره مثبت تغير کولی شي. ځکه مور د اولاد په روزنه کې تر ټولو مهمه ونډه لري او خپل بچي ته له شيدو سره د پوهې او معرفت مينه ترزيقوي. مور خپل ماشوم ته ژوند ښيي، اوبه، جامې او راشه درشه يې تنظيموي.

کله چې مور نيا شي، نو بيا لمسيو ته لارښوونه کوي او که ژوندۍ پاتې شي تر دريم نسله ټول کور پالي، خو دا حقيقي خبره ده چې تر پنځم نسله پورې يې ډېر تاثيرات پاتې وي.

که اړتيا پېښه شي يوه مور له يوې خوا خپل اولاد ته ډوډۍ هم ګټي او له بلې خوا يې سم مديريت هم کوي. د يوه کورني کلتور په حيث مور همېشه د نسلونو په خاطراتو کې ژوندۍ وي او همدا دليل دی، چې په يوه اسلامي او افغاني کورنۍ کې د مېرمنو او نارينه وو تر منځ په متقابل احترام ولاړ اړيکي قايم وي.

دا چې د اسلام په مبارک دين کې د ښځې ملکيت خوندي دی، نو اوس اصلي مسئله د حقوقو نه، بلکې د امکاناتو برابرول دي. په ننني ژوندکې د روزۍ ګټل له ښځو او نارينه وو دواړو څخه غواړي چې کار وکړي، خو له علمي او تخنيکي پوهې څخه علاوه کار کول ناممکن برېښي، که برېښنا توليد شي په اسانۍ سره د ورو نجونو او هلکانو لپاره د ټلويزيون له لارې داسې پروګرامونه جوړېدای شي، چې د هغوی تخنيکي پوهې ته وده ورکړي، برېښنا يوې مور ته هم د دې زمينه برابروي، چې خپل ماشومان په سمه توګه وروزي. که چېرې اخلی پخلی، د کاليو مينځل، د کور جارو کول او نور کارونه چې اوس يې مېرمنې په لاسونو کوي د برېښنا په وسيله تر سره شي، نو مېندې به ډېر وخت وسپموي چې له خپلو اولادونو سره کار وکړي. همدارنګه د مالونو ساتنه، د مېوو وچونه او لاسي کارونه ټول د مېرمنو ځانګړي وظايف دي، چې کورنۍ ورته اړتيا لري، خو له دې کارونو څخه مېرمنې په مستقيمه توګه عايدات نه شي ترلاسه کولی. که غواړو چې د کليو او ښارونو مېرمنو ته په اساسي ډول عايدات په لاس ورشي، لازمه ده چې په دغو ټولو امورو کې د دوی تخنيکي روزنې ته زمينه برابره کړو.

دا چې په کلتوري لحاظ زموږ مېرمنې نه شي کولی له کوره ووځي او بهر له نارينه وو سره يو ځای کورسونه تعقيب کړي، نو د اوسنيو تخنيکي امکاناتو پر مټ اوس دا چاره ډېره اسانه شوې او د ټلويزيون له لارې هم داسې ډېر امکانات برابرېدی شي، چې د ښځو د تخنيکي ظرفيت په لوړولو کې مرسته وکړي او يا دا چې په کلتوري چوکاټ کې ورته د چټکو زده کړو داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورسونه جوړ شي چې مېرمنې وروزي.

د مثال په ډول، په باميان ولايت کې د روغتيا په برخه کې يوې افغانۍ ډاکټرې ډېره بريالۍ تجربه تر سره کړه. له بده مرغه په هېواد کې د زوکړې پر وخت مور، ډېر ځله مور او ماشوم له لاسه ورکوو او د ناوړه صحي چاپېريال او لازمو امکاناتو نه لرل ډېر وخت د پنځه کلنۍ مودې ماشومان هم تلف کوي. يوه افغانه ډاکټره وتوانېده چې د يوه کلي ميندې او خواښې ګانې يې يوه ځای ته راټولې کړې، له دوی سره يې پر له پسې د زوکړې پر مهال د مور او ماشوم په اړه خپلې تجربې شريکې کړې. کله چې سپين سرې مېرمنې د دغو موضوعاتو په اهميت پوه شوې خپلو لوڼو او ننګيانو ته يې اجازه ورکړه، چې ټولې لاړې شي او له نږدې څخه په موضوعاتو ځانونه پوه کړي. د دغو ګټورو بحثونو په نتيجه کې داسې پروګرامونه وضع شول، چې د ميندو او ماشومانو د مړينې کچه يې راټيټه کړه او د خواښيو او ننګيانو تر منځ د دغو پروګرامونو په وسيله مناسبات هم بهتر شول.

له تخنيکي تعليماتو علاوه په لېسو او پوهنتونونو کې پېغلو نجونو ته داسې زده کړو ترتيب په کار دی، چې په پورتنيو مواردو کې ترې ګټه واخلي او کولی شي ښې استادانې وي.

په ۱۳۸۵ کال کې په کابل پوهنتون کې د ښځينه محصلانو ۲۰٪ سلنه وه او په ۱۳۸۸ کې د ځينو تخمينونو پر بنياد ۳۰٪ ده، خو موږ بايد د يوې سالمې ټولنې د رامنځته کولو لپاره په ډېره بېړه دا سلنه ۴۰ او بيا تر پنځوسو واړوو، خو مسئله په دې هم نه حل کېږي چې يوازې سلنه لوړه شي، بلکې کوښښ په کار دی

چې مېرمنې د ژوند په هغو ټولو څانګو کې، چې دوی يې غواړي او هېواد ورته اړتيا لري، لازمه برخه واخلي. مګر په روغتيايي چارو کې د مېرمنو ونډه ډېره حياتي ده، ځکه مېرمنې او ماشومان په لويه پيمانه ناروغۍ لري.

د مېرمنو د پوهې بل ډګر مارکيټينګ يا بازار موندنه ده، چې لاسي کارونه، مالداري او زرګري په کې د مېرمنو د عمده عايداتي سرچينو په توګه يادولی شو.

افغانه مېرمن د دې وړتيا لري چې د نړۍ د بل هر هېواد د مېرمنو په څېر تخنيکي ظرفيت پيدا کړي، خو که چېرې د مارکيټ د پيدا کولو سم ترتيب ونيول شي، د دوی لاسي زيار او زحمت به ډېره ښه نتيجه ورکړي او خپلې کاري بېلګې به د نړۍ ټولو بازارونو ته ورسوي، خو دا خبره د يادولو وړ ده چې په اوسنيو شرايطو کې دا ظرفيت او انتقال يې بيا هم په برېښنا، کمپيوټر او ټېليفون پورې تړلی دی.

۳- تخنيکي پوهه:

موږ په خپل هېواد کې له عجيبو ناخوالو سره مخامخ يوو. له يوې خوا په ميليونونو انسانان د کار په تلاش ګاونډيو هېوادونو ته روان دي او له بله پلوه په پلازمېنه او ځينو ولايتونو کې د عادي تخنيکي کارونو لپاره د همسايه هېوادونو وګړي استخدامېږي.

هر څوک چې کور، مارکيټ، او هوټل جوړ کړي، ژر پوهېږي چې د ساختمان تر جوړېدو وروسته بايد وخت پر وخت د ساختمان او په کې د کارېدلو وسايلو ترميم وشي او په دې توګه موږ هر کال په ميليونونو ډالر پانګه ضايع کوو، خو زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هېواد کې په تخنیکي تعلیماتو اساسي فکر نه دی شوی او ضروري تخنیکي مهارتونه اوس هم یو شاګرد له استاد څخه په کلونو وروسته زده کوي. نجاري، نلدواني او معماري لا تر اوسه هم پلارنۍ پېښه ګڼل کېږي او دا چې په تېرو جګړو کې داسې مهارتونو ته اړتیا نه وه، نو ځکه یې د ماهرینو شمېره هم کمه ده.

مګر اوس له نېکه مرغه د دغو لنډمهالو تخنیکي مهارتونو د روزنې لپاره یوه ډېره بریالۍ نړیواله تجربه شته، چې په شپږ میاشتو کې کېدای شي په لکونو کسان وروزل شي او بیا بیا ورته د داسې تعلیماتو زمینه برابره شي. څرنګه مو چې د ماشومانو او مېرمنو د زده کړو په باب وویل همدا ډول حرفوي تعلیمات د ټلویزیون له لارې هم په اسانۍ زده کېدی شي، خو دا خبره مهمه ده چې له دې کارګرانو څخه دې په شفاف ډول د ازموینې اخیستو طریقه برابره شي او د لومړۍ څخه تر پنځمې درجې دې ورته سندونه ورکول شي، چې بیا د یوه ساختمان مالک په اسانۍ وپوهېږي، چې د استخدام شوي کارګر سویه څومره او په بدل کې یې باید څومره مزدوري ورکول شي.

تخنیکي پوهه یوازې په لومړیو عملي کارونو نه تر لاسه کېږي، ځکه له حسابدارۍ څخه نیولې د وړو پروژو تر مدیریت پورې ټول بهیر تخنیکي روزنه غواړي.

که موږ غواړو چې دا اړتیا پوره کړو، نو لازمه ده چې په لومړي ګام کې له نهم ټولګي څخه تر دولسم ټولګي پورې ډېر شمېر تخنیکي ښوونځي ولرو او د پوهنتونونو په چوکاټ کې داسې دوه کلن پروګرامونه ولرو، چې ډېر استعدادونه د دې کارونو د تر سره کولو لپاره په سمه توګه وروزي.

۴- منځنۍ زده کړې:

د یوې ټولنې د اقتصادي پرمختګ معیار په منځنیو زده کړو پورې تړلی دی.

هر څومره چې یو هېواد وده کوي په همغه کچه په کې لومړی د منځنیو زده کړو او بیا د لوړو زده کړو اهمیت را څرګندېږي. زموږ د منځنیو زده کړو نصاب باید هم زموږ د لنډمهالو، منځمهالو او اوږدمهالو شرایطو سره سم او هم د نړیوالو تجاربو په اساس رامنځته شي، چې درې برخې په کې ډېرې مهمې دي.

لومړی دا چې د ملي او اسلامي هویت تهداب په منځنیو زده کړو کې ټینګښت مومي. ځکه د یوه ځوان احساسات په همدې وخت کې لوری پیداکوي، چې د دې لوري ځینو دریځونو ته بیا په اسانۍ تغیر نه ورکوي، نو لازمه ده چې په همدې وخت کې په نصاب کې ملي او اسلامي هویت په روښانه توګه منعکس شي او ځوانانو ته د هویت په برخه کې د مؤثرې څېړنې او ودې زمینه برابره شي.

دویم دا چې نړیوالو تجربو ښودلې، چې د منظم عقلاني فکر تهداب الجبر او ریاضي علوم دي، نو د مخه مو ویلي چې د دې علومو په تکامل کې اسلامي پوهانو ستره ونډه درلوده او دا چې موږ یو ځل بیا دا علوم حاصل کړو د منځنیو زده کړو په نصاب کې ورته مهمه ونډه ورکول په کار دي.

په دریم قدم کې تخنیکي پوهه هغه وسیله ده، چې کولی شي د منځنیو زده کړو فارغ د ټولنې با اهمیته غړی کړي او په نصاب کې د تخنیکي پوهې شمولیت د ښوونځي فارغ ته دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چانس ورکوي چې په ټولنه کې مؤثر فعالیت وکړي.

موږ باید د خپل هېواد تر څنګ د نورو هېوادونو له ترخو تجربو څخه مثبت درس واخلو. په ډېرو وروسته پاتې هېوادونو کې منځنۍ زده کړې ډېر ځله د ځوانانو د وخت د ضایع کېدو او د دوی تر منځ د بېلابېلو تعصباتو د پیدا کېدو زمینه برابروي.

په میلیونونو ځوانان بې له دې چې با اهمیته پوهه ترلاسه کړي، د ژوند پنځه کلونه یې د دې زده کړو په ټولګیو کې تېرېږي. پر کمیت او تعداد بې له دې چې کیفیت او اهداف په پام کې نیول شوي وي، زور اچول د نوي نسل غولول دي او دا تباه کوونکې چاره باید تر سره نه شي.

۵- لومړنۍ زده کړې:

انسان یوازینی مخلوق دی، چې ماشوم یې د ډېرې مودې لپاره روزنې او پالنې ته اړتیا لري. انسان ډېرې فطري غریزې لري، خو د زده کړې رول ورته د خاص اهمیت وړ دی او دا اهمیت په لومړنیو زده کړو کې څرګندېږي. د ماشوم ذهن ډېر مستعد وي او کولی شي هر څه په ډېره اساسي توګه زده کړي چې یو مثال یې د ژبې زده کړه ده.

د پاخه عمر کس به یوه ژبه یا په اسانه او یا په سخته توګه زده کړي. مګر هېڅکله به هم په هغه صلابت او مهارت ونه غږېږي چې لازمه وي، مګر یو ماشوم هره ژبه د مورنۍ ژبې په څېر زده کوي.

د ماشوم په استعداد او وده باندې چاپېریال درونه اغېز پرېږدي. پخوا به د ماشوم وده د استاد په خوارۍ او زحمت پورې منحصره ګڼل کېده، خو اوس د استادانو د کاري کیفیت

تر څنګ دا خبره هم مهمه ده، چې ماشوم په څه ډول محیط کې ژوند کوي. پخوا چې به د کلیو هلکان په ښاري پوهنتونونو کې وروزل شول، نو بیا به کلیو ته نه ستنېدل، ځکه کلیو د ژوندانه ډېر ابتدايي اسباب درلودل او هلکان به په ښارونو کې مېشتېدل. اوس موږ ته په هېواد کې د متوازن انکشاف راوستل لازمي دي او موږ باید په هغو سیمو باندې چې په تاریخي لحاظ یې تریخ ژوند درلود پانګونه وکړو او داسې پراختیا ورکړو چې د ژوند تېرولو لازم امکانات پیدا کړي.

زموږ په هېواد کې د دولتي مکتبونو تر جوړېدو د مخه چې لومړۍ یې حبیبیه لیسه وه. جوماتونه، مدرسې او صوفیه طریقې د علم د حصول مراکز وو. دا دود عام و چې یو مستعد ماشوم به لومړۍ د کلي له ملا صاحب سره لومړنۍ زده کړې کولې او تر هغه وروسته به د علم په تلاش ولسوالۍ، ولایت، پلازمېنې او بهرنیو هېوادونو ته تلو.

ډېر داسې افغانان وو چې د درس د حصول لپاره یې ځانونه بخارا، بغداد، مکې معظمې او مدینې منورې ته رسولي وو. تر دې وروسته چې کله د عصري زده کړو محدود مراکز جوړ شول د عنعنوي تعلیماتو فارغانو به د ۲، ۵ او ۷ ټولګیو ازموینې په یوه ځل ورکړې او په ښوونځیو کې به شامل شول، مګر په دې پېړۍ کې د برېښنا، ویډیو او ټلویزیون شته والی او له بلې خوا په کلیو کې د با سویه مشرانو موجودیت د ماشومانو او مېرمنو د روزنې چاره تر ډېره اسانوي.

په فزیکي توګه د ښوونځیو جوړول ډېر مهم دي، مګر معلم، نصاب او درسي وسایل تر دې هم د اهمیت وړ دي، چې د ماشوم د ودې لپاره هر اړخیزه زمینه برابره کړي، نو ځکه لازمه ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د درس د ورکړې او زده کړې په شیوه کې سم تغیرات راشي. د محدودو کتابونو زده کړه د ماشوم له ودې سره ډېره مرسته نه شي کولی، که امکانات پراخ شي ماشومان کولی شي داسې مضامین په انټرنېټ کې هم ومومي، مګر د ماشوم د افاقي پوهې لپاره دا اړینه ده، چې هغوی ته د پوهې سرچینې په ګوته شي او اصلي تمرکز د ماشوم پر فکري وده باندې را ټول شي، چې وکولی شي خپل راتلونکی د پوهې له حصول سره وتړي، ځکه د ماشوم د جذب قوه پیاوړې ده او د فکري ودې لپاره یې باید کمپیوټر په اختیار کې ورکول شي.

په نړیوال مارکیټ کې د کمپیوټر بیه ورځ تر بلې په ټیټېدو ده. دا ارزانې کولی شي له یوې خوا سبب شي چې د بېوزلو هېوادونو ماشومانو ته کمپیوټر ورسېږي او له بله پلوه د پرمختللیو او وروسته پاتې هېوادونو د ماشومانو د امکاناتو تر منځ توپیر کم کړي.

که موږ غواړو چې د امکاناتو د شته والي په لحاظ هغه ۱۵۰ کاله چې له لاسه مو وتلي، جبران کړو، نو لازمه ده چې د خپلو ماشومانو وده د یوه حیاتي لومړیتوب په توګه په پام کې ونیسو، چې د هوسا راتلونکي زمینه ورته برابره شي.

د یوه ماشوم سویه د کورنۍ له پاملرنې علاوه نه شي لوړېدای، نړیوالو تجربو ښودلې چې کله میندې د ښوونې او روزنې په بهیر کې مستقیمه ونډه واخلي د ماشومانو سویه ډېره لوړېږي. په نیپال کې چې اقلیمي او جغرافیایي شرایط یې زموږ له هېواد سره اړخ لګوي، میندو او پلرونو د لومړنیو زده کړو په تمویل او اداره کې فعاله ونډه واخیسته.

له ابتدا څخه د ماشومانو لپاره د سپورټ ټولنې جوړول هغوی ته د مشرتابه او ټولنیزې همکارۍ رازونه ورښیي، د دې

موخې د تر سره کولو لپاره موږ د ملت په حیث اړ یوو، چې د ابتدایه زده کړو معلمانو ته د هوسا ژوندانه شرایط برابر کړو، ځکه د دوی نظریات پر نسلونو باندې په مثبت او یا خدای مه کړه په منفي توګه ډېر اغېز کوي.

۲- کرنېزې زده کړې:

په نړۍ کې کرنه د یوې پوهنې په توګه پېژندل کېږي، مګر زموږ په عنعنوي ټولنه کې دا یوه داسې عنعنه ګڼل کېږي چې له اسلافو څخه اخلافو ته په میراث پاتې کېږي او د تېرو نسلونو د تجاربو هغه تسلسل بلل کېږي چې راتلونکي نسلونه ترې ګټه اخلي.

زموږ د ټولنې دا تصور هم سم دی، چې څرنګه په عنعنوي توګه خلک پوهېږي چې په کومو موسمي شرایطو کې کوم حبوبات، مېوې او سبزیجات وده کوي، مګر د دې حقیقت تر څنګ باید په دې مفکوره کې یو څه بدلونونه هم رامنځته شي. څرنګه چې نور علوم د پرمختګ او بدلون په حال کې دي، کرنه هم د بدلون او پرمختګ په حال کې ده. که چېرې یو بزګر عصري وسایل او نوې پوهه ونه لري، نو په مؤثره توګه نه شي کولی له خپلې ځمکې څخه بنسټیزه ګټه واخلي.

زموږ په هېواد کې پېړۍ پېړۍ، وړاندې خلک د کرنې پر اهمیت پوهېدل. په ۹۲۱ هـ ق کال د هرات په ښار کې قاسم بن یوسف ابو نصر هروي د ارشاد الزراعه په نامه یو ستر کتاب ولیکه. د دې کتاب په یوه برخه کې راغلي دي: "هر هغه بزګر چې په یوه فصل کې له خپلې ځمکې زر منه حاصل اخلي او د لټۍ په وجه نهه سوه منه تر لاسه کړي، لازمه ده چې د سل منه ضایع شوې غلې په اړه چې د خلکو له لاسه ووته ترې پوښتنه وشي."

که چېرې په یوه هېواد کې د بزګر پر وړاندې داسې حسابي چلند وي، نو په ټولنه کې به هرومرو د کرنې او حاصلاتو په برخه کې ښه تاثیر ولري.

ښکاره خبره ده، چې دا د کرنې د اهمیت ستر ثبوت دی چې یوه هېواد ورته په خپلو لومړیتوبونو کې ځای ورکړی دی. موږ به په راتلونکي فصل کې د کرنې په اهمیت تفصیلي بحث وکړو، خو دلته به یوازې دومره ویل بس وي چې د کرنې وده بې له دې چې دولت پرې منظمه پانګونه وکړي او بزګر ته په اساسي توګه د کرنې د علم او پوهنې سمه زمینه برابره کړي په رښتینې توګه پرمختګ او حرکت نه شي کولی.

په هرې ولسوالۍ او یا لږ تر لږه په ولایتي مرکزونو کې باید د خاورې نقشې موجودې وي او بزګران وپوهول شي چې د دوی ځمکه څه ځانګړنې لري او کوم فصل څومره او به خور ته اړتیا لري.

زموږ په کرنیز کلتور کې فصلونو ته زیاتې اوبه ورکول رایج دي، خو که بزګر ته دا قناعت ورکوو، چې فصلونه څومره اوبو ته اړتیا لري، نو په کار ده چې یوازې په توصیه ورکولو اکتفا ونه شي، بلکې عملي روزنه ورکول شي. همدا ډول بزګر باید وپوهېږي چې په مارکیټ کې کوم جنس څه نرخ لري او که دی د منځمهاله مودې لپاره داسې نباتات کري، چې څلور تر پنځو کلونو وخت نیسي، نو په دومره موده کې به په بازار کې د نرخ او تقاضا په برخه کې څه تغیرات راشي. په ډېرو هېوادونو کې داسې شوي چې څو سوه بزګرو یوه مېوه عرضه کړې او چې کله د نورو له خوا د عرضې کچه لوړه شي، نو نرخونه دومره پرېوځي چې د ټولو ملاوې ماتې کړي. په چین کې یو ځل منې ګرانې

شوې، نو په میلیونونو بزګرانو منې تولید کړې چې په پایله کې یې نرخ را پرېوت او ټولو تاوان وکړ.

که د خپل هېواد ښارو ځمکو ته وګورو نو سملاسي باید لاس په کار شو، د خپلو ځمکو د ښېرازۍ لپاره په ډېر غور د عملي او علمي پوهې زمینه برابره کړو او خپل ولس داسې سمبال کړو، چې کرنه مو د اقتصادي ودې او د کار پیدا کېدلو سیله وګرځي.

۷- سپورتي پوهنه:

له صدر اسلام څخه په دې خبره ټینګار کېږي، چې (سلیم عقل په سالم بدن کې وي) د سالم وجود او سلیم عقل په ساتنه کې سپورت ډېر مهم رول لري.

زموږ د ټولنې لویه برخه ځوانان دي. د ښوونځي تر درسونو وروسته ورته د سپورتي امکاناتو نشوالي د سپورټ د تفریح ډېره لږه زمینه برابره کړې ده، نو ځکه دولت او ټولنیزو سازمانونو ته په کار دي، چې د سپورټ وده د دوی د پروګرامونو او اهدافو په سر کې وي.

په اوسنیو شرایطو کې سپورټ له یوې خوا د شتمنۍ پیدا کولو او له بلې خوا د ملي شهرت د تثبیت وسیله ده. هغه وخت چې افغان کرکټ لوبډلې د نړۍ مهمې سیالۍ وګټلې، نو د هېواد خلکو په ډېر جوش او خروش د دوی استقبال وکړ، او د ۲۰۰۸ کال د المپیک په سیالیو کې، چې د کابل ښار یوه ځوان روح الله نیکپا مډال وګاټه نو کابلیانو یې په ډېر ویاړ مخې ته ورغلل او د یوې سترې ملي خوشحالۍ باعث شول. که چېرې دا د خوشالۍ خبره ده، نو لازمه ده چې په ټولو عنعنوي او ملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ز- د وطنوالو حقوق او وجایب:

یو معاصر دولت هغه وخت مؤثرېږي، چې د اتباعو حقوق او وجایب یې معلوم وي او عملي بڼه غوره کړي. د یوه هېواد د اوسېدونکو په وجایبو باندې مخکې غږېدلي یو، چې پر قانون پابندي، د مالیې ورکړه، د عامه پانګو ساتنه، له تعلیماتو څخه مثبته ګټه اخیستل او د دولت د مشروعیت منل دي.

د وطنوالو حقوق په عمومي توګه په دوه برخو وېشلی شو، چې یوه برخه یې مثبته او بله یې منفي ده. که وطنوال له خپلو روا حقونو څخه ګټه واخلي، نور ولس ته یې ضرر نه رسېږي. په دې حقوقو کې د ملکیت ساتنه، زده کړه، او د حرکت ازادي شامل دي، چې د ګټې اخیستلو په صورت کې یې قانون لاټینګېږي او د ثبات لمن پراخېږي.

بله برخه هغه حقوق دي، چې که چېرې یې په اخیستلو کې محدودیت په پام کې ونه ساتل شي، نو یوه ډله خلک یې اخلي، خو بله ډله زیانمنوي. د مثال په ډول، که چېرې د یوه کلي ترمنځ یو کاریزوي او یا د اوبو لښتی وي، د هغه کلي خلک حق لري، چې ګټه ترې واخلي، مګر که د استعمال طریقه د اسراف خواته لاړه شي او لازم محدودیت په پام کې ونه نیول شي، نو د لاندې پرتو کلیو د خلکو فصلونه ترې پاتې کېږي او زیان وويني. د اوبو د تقسیم په برخه کې بیا هم ابوالقاسم هروي ته مراجعه کوو چې هغه په خپل ځانګړي کتاب (طریق آب قلب) کې دا څرګنده کړې، چې د اوبو د تقسیم معیارونه باید ټاکلي وي او ټول بزګران پرې وپوهېږي، چې له شخړو او جنجالونو څخه مخنیوی

سپورټونو له بزکشۍ نه نیولې تر نېزه بازۍ پورې پانګونه وشي او د فعالیت ساحه یې پراخه شي. سپورټ له ښوونیزو بنسټونو سره تر ټولو کلکه اړیکه لري، نو په کار ده چې له لومړنیو زده کړو څخه تر لوړو زده کړو پورې د سپورټي امکاناتو په برابرولو کې لازم اقدامات وشي.

سپورټ کومه بې ځایه پانګه نه ده. د ځوانانو د افکارو او جسمونو ساتنه د هېوادونو حیاتي اړتیا ده. زموږ په ټولنه کې له یوې خوا د نشه یي توکو استعمال او له بله پلوه بې روزګاري هغه بلاوې دي، چې ځوانان له کاره باسي او بې کاره ځوانان هم د خپل ځان او هم د ټولنې لپاره ستر خطر ګرځېدی شي.

خو تجربو ښودلې، چې دا سې ډېر خطرونه د سپورټ په وسیله کمېږي. دا چې یو دولت د معتادو ځوانانو په علاج پیسې لګوي، زما په فکر باید لومړی د دې په وقایې پیسې ولګوي او سپورټ دی، چې دا سې وقایوي عملیه یې ګڼلی شو. معتاد ځوانان هغو چینجیو ته ورته دي چې هم خپلې غوښې خوري او هم د خپلو کورنیو هډونه شپېلي، خو تر دې خطرناک پړاو دا دی چې په اوس وخت کې له معتادو ځوانانو څخه د ترهګریزو فعالیتونو لپاره هم ګټه اخیستل کیږي.

د سپورټ ټولنو نه یوازې د ځوانانو لپاره د تفریح زمینه برابره کړې، بلکې د ټولنیزې همکارۍ، مشرتابه او ګروپي کار دا سې زمینې یې برابرې کړي، چې ځوانان ورته ډېره اړتیا لري. زموږ په ټولنه کې له بده مرغه دا سې عنعنه شته، چې وایي په ښوونځي کې د سپورټ په برخه کې لایق شاګردان په درسونو کې نالایق وي او دا د جسمي او فکري فعالیت ترمنځ تضاد دی چې باید لرې کړی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشي.

اوس یو تخمین موجود دی، چې وایي د اوبو د تقسیم پر سر کړکېچونو د بشریت د پرمختګ مخه نیولې، او شاوخوا ۱،۱ میلیون وګړي یې په ورځ کې د څښاک د یو ګلاس اوبو څخه محروم کړي دي.

د دې حقونو بل مثال د بیان ازادي ده. تر پېړیو وروسته ولسونو د خبرو کولو، نظریاتو وړاندې کولو او لوستلو ازادي ترلاسه کړه. تر نولسمې میلادي پېړۍ پورې ډېر اروپایي حکومتونه مستبد وو او په شلمه میلادي پېړۍ کې هم په المان، ایټالیا، شوروي او سویلي اروپا کې د بیان پر ازادۍ سخت بندیزونه وضع وو. که شمالي امریکا او اروپایي اتحادیې ته وګورو د بیان د ازادۍ ممثلین دي، خو د ازادي محدودیتونه لري او یو وګړی نه شي کولی له دغه حق څخه په ګټه اخیستلو د نورو وګړو وقار، ژوند او ګټې په خطر کې واچوي او که داسې عمل وکړي، نو بیا د قانون له مخې جرم ګڼل کیږي.

له همدې کبله، د نړۍ مشهورې ورځپاڼې که کله د یوه شخص پر وړاندې په کومه لیکنه کې اتهامات وارد کړي د قانونپوهانو په وسیله تر څېړنې لاندې نیول کېږي او که قانون صلاحیت ورکړي، نو خپاره یې کړي او که وپوهېږي، چې د نشر حق یې نه لري له خپراوي یې ډډه کوي؛ خو له بده مرغه په هغو هېوادونو کې، چې د بیان ازادي په ناڅاپي ډول منځته راشي هلته بیا ډېر وخت بې له سمې څېړنې د ټولنې په مختلفو خلکو تورونه لګول کېږي. او بې له دې، چې غور وشي نشر ته سپارل کېږي. په داسې وخت کې ډېره حوصله پکار ده، ځکه له یوې

خوا باید دا ګټور اصل تأمین شي او له بله پلوه باید په څو مرحلو کې په قانوني توګه د دې بهیر په سمولو او قانوني کولو یوه اجماع منځته راشي.

یو دولت هغه وخت اغېزمنېږي، چې د خلکو د حقوقو او وجایبو ترمنځ تعادل راولي. د تعادل د رامنځته کېدلو او د ملي یووالي د ټینګښت لپاره په تجربو ثابت لاندې څو اصول باید په پام کې ونیول شي:

۱- سیمه ییز تعادل:

جغرافیایي موقعیت، ځنې وخت، د متوازن انکشاف پروړاندې ستر خنډ ګرځي. په هغو هېوادونو کې، چې نامتوازنه پراختیا جریان لري د پلازمېنې او یا څو مهمو ولایتونو په ساحه کې ګړندي کارونه پرمخ روان وي، خو په جغرافیایي لحاظ په لرې پرتو سیموکې بیا د پراختیا کار نه کېږي، زموږ په هېواد کې هم جغرافیایي خنډونه څو مهم اړخونه لري، چې پاملرنه غواړي.

سرحدي ولسوالۍ زموږ د ملت د ثبات، پرمختګ، ملي یووالي او ملي هویت ساتندوی دي، که د دې ولسوالیو اوسېدونکي پوه شي، چې دوی ته د افغانستان د نورو خلکو او حکومت توجه ده او د دوی د پراختیا لپاره پلانونه لري، نو په هغه صورت کې ملي تړون ټینګ دی او سرحدونه مصؤون دي او که د دې برعکس هغوی ته توجه ونه شي، نو فکر کوي، چې د دویمه درجه اتباعو په توګه ورسره برخورد کیږي او په هغه وخت کې بیا سرحدي مصؤونیت تخریبیږي.

غرنې ولایتونه بله جغرافیایي ستونزه ده، چې د تاریخ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوږدو کې ورته د متوازن انکشاف په برخه کې هېڅ پام نه دی شوی او دا، چې د افغانستان ډېر قومونه په غرونو کې پراته دي ددې، نو ستونزې د هوارې په موخه باید دولت د متوازنې پراختیا په برخه کې دغه سیمې په خپلو لومړیتوبونو کې شامل کړي؛ ځکه له نورو سیمو سره یې د نسبي توازن جوړولو لپاره مؤثره پانګونه پکار ده. دا چې دا یوه مهمه مسئله ده ډېر غور او بحث غواړي، چې د پراختیا لپاره یې څرګند معیارونه په ګوته شي.

له نېکه مرغه، زموږ په غرنیو سیمو کې طبیعي پانګه پرته ده، چې په ځانګړي ډول یې معادن او اوبه موږ ته ددې هیله راکوي، چې که کار په کې وشي، نو په ډېر لږ وخت کې به دغه سیمې ډېره ښه وده وکړي.

د متوازن انکشاف د راوستلو لپاره په حلقوي سړک باندې د یوه هېواد د ټولې سیمې تړل هم تر ډېره بریده بریالی لار ده او د دولت د لومړیتوبونو اساسي رکن ګڼل کېږي.

۲- د ځانګړې پاملرنې وړ قشرونه:

په هره ټولنه کې داسې ځانګړي ټولنیز قشرونه شته، چې که پام ورته ونه شي د ژوندانه وضعه یې خرابېږي.

په هغو ټولنو کې، چې ټینګ ټولنیز تړون رامنځته شوی دولت مکلف دی، چې د داسې قشرونو د ساتنې او روزنې لپاره یو لړ مسؤولیتونه په غاړه واخلي.

که څه هم د داسې مسؤولیتونو اخیستل امکانات غواړي، خو دا چې نن د دولت امکانات غلا کېږي، نو څنګه به وکولی

شي، چې د فقیرو طبقو پر وړاندې خپل وجایب ترسره کړي؟
زموږ په هېواد کې زیاتره خلک فقیران دي او ډېر یې بیا د جګړو له کبله معذور شوي دي او د وجود اندامونه یې له لاسه ورکړي دي، خو لا تر اوسه پورې هم موږ د مصنوعي اندامونو د جوړولو لپاره کوم ترتیب نه لرو.

په امریکا کې د مصنوعي اندامونو تیارول ډېر ګران دي، خو د هندوستان په جیپور نومې سیمه کې بیا په ځلوبښت ډالره مصنوعي پښه جوړېږي، چې د ښه کیفیت له کبله یې نړیوال شهرت ترلاسه کړی دی. د هند په څېر دغسې ارزانه مصنوعي اندامونه زموږ د ټولنې ډېر مفلوج انسانان پر پښو درولی شي.

همدا راز باید زموږ په طبي نصاب کې د دا ډول زده کړو لپاره خاص اقدامات وشي او د معلولینو د مرستې لپاره په کار ده، چې د اختصاصي مرستو ځانګړي امکانات برابر کړای شي.

کونډې او یتیمان زموږ د ټولنې بل هغه بې وزله قشر دی، چې ځانګړې پاملرنه غواړي. د یوه تخمین له مخې یوازې په کابل ښار کې پنځوس زره کونډې دي او په لسګونو زره داسې یتیمان دي، چې له شپږ کلنۍ څخه د شلو افغانیو په پیدا کولو پسې د ښار په واټونو کې سرګردان ګرځي او کوښښ کوي، چې خپلې کورنۍ ته نفقه پیدا کړي.

څلور کاله وړاندې ما د فرانسې د ماشومانو په نوم د شلو هغو افغان ماشومانو لیکونه ولوستل، چې د یوې افغاني مؤسسې له خوا ورته د لیک-لوست د زده کړې زمینه برابره شوې وه. په دې لیکونو کې د نېستۍ هغه انځورو، چې فقیرو افغان ماشومانو د فرانسې د ماشومانو لپاره کښلي و. دا په داسې حال کې، چې د افغانستان د دولت په سونو میلیونه ډالر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څو زورواکانو جېبونو ته لوېږي او دغه فقیر ماشومان د ویجاړ ښار په کوڅو کې سرګردان ګرځي، چې خپلې نهیلې او رنځورې مور او ماشومو خوېندو ته یوه مړۍ ډوډۍ پیدا کړي. دا د یوه معاصر دولت او یوه بادرده ملت دنده ده، چې خپل وجدان ته په مسؤولیت د داسې بې وزلو ماشومانو د راتلونکي لپاره لازم فرصتونه برابر کړي او د مینې په غېږ کې یې ونیسي. هره هغه افغان کورنۍ، چې یا په بهر کې اوسېږي او یا یې دلته ژوند هوسا دی کولی شي، د یوه ماشوم د روزنې میاشتنی لګښت په غاړه واخلي.

هغه نړیوالي مرستندویه مؤسسې، چې د داسې بېوزلانو لپاره مرستې ترې ترلاسه کیدی شي، باید وهڅول شي، چې خپلې هلې ځلې لا ګړندۍ کړي، خو داسې نه لکه اوس چې د کابل ښار د دغې برخې مسؤولین له دغو مؤسسو نه لومړی رشوت غواړي او بیا ورته د بې وزلو د خدمت کولو اجازه ورکوي، چې په دې عمل سره د نړیوالو په وړاندې زموږ د هېواد اعتبار ته درنه صدمه رسوي.

کونډې باید د دغه هېواد د ناموس حیثیت ولري، ځکه دا د هغو شا زلمیانو مېرمنې وې، چې د وطن د ازادۍ د ساتنې لپاره یې ځانونه قربان کړل. د یتیمانو په څېر دوی ته هم داسې پروګرامونه جوړول لازمي دي، چې کار ورته پیدا کړي او که رنځورې یا معذورې دي، نو د دولت جدي مسوولیت دی، چې د مرستې امکانات ورته برابر کړي.

۳- د ټولنې فقیر قشرونه:

د ټولنیزې پراختیا په برخه کې باید د دولت تر ټولو مهمه

موخه د فقر او بې وزلۍ له منځه وړل وي، ځکه نبي کریم(ص) فرمایي، چې خدای(ج) مو له فقر څخه وساته، چې فقر انسان کفر ته نږدې کوي. د نړیوالو معیارونو پر اساس زموږ د هېواد ۸۰٪ خلک له شدید فقر سره مخ دي. فقر قوم، ژبه، مذهب او سیمه نه پېژني. زموږ ټولنه نه شي کولی، چې له یوه ستر ټولنیز کوښښ نه پرته د بې وزلۍ سپېره ټغر ټول کړي.

د شوروي یرغل پر وړاندې د افغان مېړني مقاومت پر مهال زموږ د خلکو شتمنۍ تباه شوې او ډېر مجاهدین ورونه د معذوریت او معلولیت تر څنګ د نېستۍ د بلا خولې ته ولوېدل. اوس زموږ د دولت دنده ده، چې هم د بې وزلو مجاهدینو او هم د نورو وروڼو خویندو په ژوند کې بدلون راولي، خو دغه کار د اقتصادي تحرک او د کاري زمینو له ایجاد څخه پرته نه ترسره کېږي. هیله ده، چې په دې فصل کې مو لوستونکو ته د اغېزمنې دولتدارۍ هغه اصول او معیارونه په ګوته کړي وي، چې پر اساس یې وکولی شي د اغېزمنو او بې اغېزو پالیسیو ترمنځ توپیر وکړي.

ددې کتاب په راتلونکي فصل کې به دا په ګوته کړو، چې د خلکو خصوصاً ځوانانو لپاره څنګه د کار فرصتونه ایجاد بدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم فصل:

اقتصادي رغونه او د کاري زمينو ايجاد

زموږ په جګړه ځپلې ټولنه کې درې عددي اکثريتونه شته چې له سياسي او اقتصادي لحاظه په اقليت کې شمېرل کېږي. دا عددي اکثريتونه په لاندې ډول دي:

۱- **ځوانان:** د دې هېواد غوښ اکثريت ځوانان دي او د هرې ورځې په تېرېدو يې شمېره لوړېږي. خو د کار هيڅ زمينه ورته مساعده نه ده.

۲- **فقيران:** فقر قوم، ژبه، سمت او سيمه نه پېژني.

۳- **مېرمنې:** دا هغه خاموش مظلوم اکثريت دی چې د کور درانه کارونه يې ترغاړې دي، خو دا چې نېغ په نېغه يې عوايد لاس ته نه راځي نو ټولنه يې تيار خوري او بې کاره ګڼي او کارونو ته يې په درنه سترګه نه کتل کېږي.

په اقتصادي لحاظ بايد دا درې عددي اکثريتونه په پياوړي اکثريت بدل شي. د دې هېواد هر بې وزله، ځوان او مېرمن بايد له بشپړ اقتصادي ځواک سره خپل ځانونه د افغانستان مالکان وبولي او په دې ډاډه شي چې د دې ټاټوبي راتلونکی د دوی په لاس کې دی. د دې موخو د ترلاسه کولو لپاره بايد موږ د دولت، اقتصاد، ټولنيزو تشکيلاتو او ولس ترمنځ په اړيکو کې

بنسټيز تحولات راولو، چې د افغانستان ټولو وګړو ته د يوه باعزته ژوند د برابرولو اصلي موخه ترلاسه شي. دا فصل له تېر فصل سره د زنځير د کړيو په ډول تړلی دی، ځکه زموږ باور دا دی چې بې د يوه معاصر او اغېزناک دولت له شتوالي يو متحرک اقتصاد نه شي را منځ ته کېدی، نو ځکه هغه اصلونه چې په دې فصل کې پرې بحث کوو په تېرو فصلونو کې مو ور ته اشاره کړې ده. د متحرک اقتصاد څو لازمې برخې په دې ډول دي:

الف- د دولت رول:

زموږ د ملي موخو د حصول لپاره کم له کمه بايد دولت په څلورو برخو کې دندې اجرا کړي:

۱- د مساعد چاپېريال تيارول:

د دولت تر ټولو مهمه دنده د قانون ساتنه ده. ازاد بازار په متحرکو اقتصادي نظامونو کې د قانون تر سيوري لاندې معاملات ترسره کوي، ځکه چې په انساني معاملاتو کې همېشه د وړو او غټو جنجالونو د را منځته کېدو وېره شته، نو دولت د يوه عادل قاضي په توګه اړ دی، چې د را پېښو جنجالونو د لرې کولو لپاره مساعد چاپېريال برابر کړي.

که يو شتمن وغواړي چې په هېواد کې پانګونه وکړي، نو لومړی اندېښنه به يې دا وي، چې د ده پانګه به په **۵**، **۱۵** او يا **۲۰** کلونو کې څومره ګټه وکړي.

که د حکومتونو له تغير سره ټاکلي قوانين او مقررات پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې لارې پيدا کړه.

که چېرې د خلکو حق په اساسي توګه د دولت له خوا محفوظ وای، نو له يوې خوا به اداري فساد په کنټرول کې وای او له بله پلوه به د اقتصادي ودې په موخه خلکو په جايدادونو پانګونه کړې وای او نتيجه به يې دا وه چې دولت په ميليونونو افغانۍ عوايد راټول کړي.

په افغانستان کې په لسګونو داسې کورنۍ شته چې په زرګونو جريبه ځمکه او سلګونو کورونه يې وپلورل او پيسې يې بهر ته انتقال کړې، مګر دې خلکو نه دولت ته په سمه توګه ماليه ورکړه او نه يې د پانګونې په کولو نورو ته د کار زمينه پيدا کړه.

د خلکو د ملکيت د تثبيت په موخه بايد داسې با صلاحيته قضايي جوړښت را منځ ته شي چې مدني ټولنې او ولس په کې نبغ په نبغه ګډون ولري او د شخړو د هواري او رشوت د مخنيوي لپاره په اسنادو شفافه څارنه او څرګند بحثونه وشي.

همدارنګه د ټولو اسنادو د ثبت لپاره يو کمپيوټري نظام په کار دی، چې يو وطنوال وپوهېږي چې د جايداد حقوقي حيثيت څومره خوندي دی او د اسنادو د ثبت لپاره اړ نه دی، چې له روابطو او رشوت ورکولو څخه کار واخلي. د لانجو د هواري په موخه لازمه ده چې د بن تر پروسې مخکې چې کومو غريبو خلکو د کابل ښار په ځينو سيمو کې کورونه جوړ کړي هغوی ته دې قانوني اسناد ورکړل شي. د کابل ښار د چهل ستون، دشت برچي او نورو سيمو اوسېدونکو په دې اړه ډېر غوره پېشنهادونه وړاندې کړي وو، چې د ټول ښار د اوسېدونکو ستونزو ته يې حل لار پيدا کولی شوای او هم يې لازم

ځای وي، نو شتمن به باوري وي چې تاوان نه کوي او که د نظام له بدلون سره مقررات او قوانين هم تغير کوي، نو بيا پانګوال کوښښ کوي چې له والي او ولسمشر سره روابط قايم کړي او ضوابط تر پښو لاندې کړي، چې په پايله کې د سالمې سيالۍ پر ځای د رشوت خورۍ بازار ګرم او د متحرک اقتصاد پر ځای تورې معاملې را منځته شي.

د ملکيت د حقونو خوندي ساتل د قانون د حاکميت يوه بله ډېره ستره برخه ده، چې پر اقتصاد مستقيم اغېز لري. د کور، پټې، بانکي حساب، فکري اختراع او نورو جايدادونو ساتل د ملکيت د حق مهمې برخې دي. هر څومره چې د دې حقوقو ساتنه کمزورې وي او اداري فساد د خلکو حقوق ولوټي، په هماغه اندازه اقتصادي وده سسته او له زوال سره مخ وي.

په اوسني وخت کې يې ژوندی مثال د کابل ښار دی، چې د ميليونونو انسانانو د ملکيت حق پکې خوندي نه دی.

د عرف له مخې د ښار اوسېدونکو په هغو ځايونو کې کورونه جوړ کړل، چې د ښاري ماستر پلان په ساحه کې د کور جوړونې لپاره نه وو تعين شوي او دا چې دغه کورونه شرعي قبالې نه لري، نو د معاملاتو په برخه کې له ستونزو سره مخ دي او هغه قبالې چې په جعلي توګه جوړې شوي په هغو باندې هم ګرمې دعوې روانې دي چې د ټولنې ډېر معتبر خلک هم په کې ښکېل دي او دې چارې د کابل د قاضيانو او عدلي مامورينو غوا لنګه کړې ده او په لکونو ډالره په رشوت ورکولو کې لاندې باندې کېږي.

په همدې رشوتونو ورکولو هم ولس د ثابتو حقونو حقدار نه شو، خو د دولت د چارواکو جيبونه وپړسېدل او ډېره شتمني يې

تسهیلات، لکه سړک، اوبه، بریښنا او نور ټول په پام کې وو، مګر دولتي چارواکو پرې غور ونه کړ.

هغه دولتي ځمکې ځانګړی انتظام غواړي چې د ځینو افرادو له خوا په زور نیول شوي او په ځانګړي ډول باید تر قانوني غور لاندې ونیول شي، خو د ولس هغه بې کوره خلک چې ستونزې لري پر دولت دا حق لري چې په قانوني توګه د هستوګنې د ځای جوړولو ترتیبات ونیسي او د راتلونکو اړتیاو لپاره دا لومړی ګام دی.

امنیت د ملکیت د خوندي کولو لپاره لومړی شرط دی. که امنیت نه وي ملکیت نه شي خوندي کېدی، ځکه که په قانون کې ملکیت خوندي هم وي، خو چې ټوپکماران او زورواکان کمزوري خلک اړ کړي او محکمې ته یې کش کړي، چې خپل جایداد په نشت بیه د زورواک او ټوپکمار په نوم ثبت کړي دا د بدرنګې بې قانونۍ او بې امنۍ تر ټولو ستره نښه ده او زموږ خوار ولس ورسره تر لسیزو جګړو وروسته نن هم لاس او ګرېوان دی.

په یوه هېواد کې امنیت په دې نه ټینګېږي چې د چارواکو ساتونکي ډېر شي او د هرې دولتي ودانۍ مخې ته خاردار سیمونه وغځېږي.

د امنیت معیار دا دی چې ولایتي ښارونه دې د ښارونو او کابل دې د پلازمېنې په توګه د خلکو په همکارۍ د ځانګړي امنیت څښتن شي، ځکه که خلک خپل حقونه محفوظ وویني، نو هغه وخت خپل ځان اړ بولي چې د هرې ناحیې د امنیت په ساتلو کې برخه واخلي. د دې موخې د ترلاسه کولو لپاره دولت اړ دی چې خلک د دولتي مؤسساتو په څارنه کې شریک کړي.

که چېرې هره اونۍ په منظمه توګه خلک وکولی شي، چې د ملکي او نظامي ادارو لکه د ناحیې او حوزې د پولیسو او د ښاري محکمې د رییسانو کارونه په دقیقه توګه بررسي کړي او نور ولس ته یې هم د رسنیو له لارې وړاندې کړي او د مکافاتو او مجازاتو اصل پرې تطبیق شي، نو خلک به په ګرم زړه د دولت دفاع کوي. معلوماتو ته لاسرسی لرل د دې لامل کېږي چې د اقتصادي تحرک او قانون د ساتنې وسیله وګرځي.

په پخوا زمانو کې د معلوماتو ټولول ګران وو، خو لکه څرنګه چې مو دمخه ویلي اوس د نوي ټکنالوژۍ له برکته دا چاره ډېره اسانه شوې ده، خو زموږ بدمرغي په دې کې ده چې د دولت ځینې مامورین له رشوت پرته د دولت دنده نه ترسره کوي.

که چېرې څوک وغواړي چې د برېښنا بېل تحویل کړي مجبور دی چې هم په ساعتونو په کتار کې ودرېږي او هم د برېښنا بعضو مامورینو ته رشوت ورکړي، همدا ډول که یو څوک موټر چلوي بې له دې چې رشوت ورکړي، لایسنس چې قانوني حق یې دی په قانوني ډول نه ورکول کېږي او یا دا چې د ترافیکو له خوا د دوه نیمو زرو افغانیو په بدل کې په یوه داسې کس لایسنس پلورل کېږي چې هغه د موټرچلوونکی نه وي او د لسګونو انسانانو ژوند هم په خطر کې اچولی شي.

که دولت وغواړي چې د یوه شرکت واردات او صادرات معلوم کړي، نو باید ګمرک ته ولاړ شي او څېړنه وکړي، خو دلته فساد په هغه اوج کې دی چې په ګمرک کې هم دا معلومات لاس ته راوړل ناشوني دي.

دا چې زموږ په اقتصادي معاملاتو کې هغه شفافیت نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې خلک پرې باور کولی شي، نو په نتیجه کې زموږ اقتصادي وده ورځ تر بلې کمزورې کېږي او د زرګونو کارونو د ایجاد مخه نیسي.

بې له فزیکي زېربنا اقتصادي تحرک نه رامنځته کېږي، خو ټولنیز بنسټونه او خصوصي سکټور کولی شي یو لړ اسانتیاوې برابرې کړي. لکه وړوکی برق چې او سمهال په کلیو - بانډو کې یا د ملي پیوستون او یا هم د کلیوالو په خپل همت رامنځته شوی او کار ترې اخلي، خو د داسې برېښنا په موجودیت سراسري اقتصادي تحرک نه راځي.

که غواړو چې زموږ درې اکثریتونه، ښوزلې، ځوانان او مېرمنې له اقتصادي لحاظه د هوسا ژوند خاوندان شي، خو بې له دې چې زېربنایي پروژې پلې شي دغه کار ناشونی دی.

برېښنا، اوبه او ټرانسپورټ د زېربنا اصلي محورونه دي. په نړۍ کې هغه هېوادونه ډېر کم دي چې دا بنسټیز محورونه په کې د دولت له خوا نوي تنظیم شوي وي.

له دې څخه دا په ډاګه شوه، چې که د زېربنایي پانګې اصلي محورونه نه وي جوړ هراړخیزه اقتصادي وده نه شي راتلی، خو د دې تر څنګ باید دا هم هېر نه کړو، چې زموږ په هېواد کې د برېښنا د تولید دومره امکانات دي چې نه یوازې موږ ته کفایت کوي، بلکې کولی شو پرګاونډیو هېوادونو یې هم وپلورو.

په ځانګړې ډول څلور نورې داسې برخې هم شته چې د دولت سیاستونه او پرېکړې په کې په اقتصاد باندې مستقیم اغېز لري.

لومړی بهرنۍ مرستې ترلاسه کول او له هغو څخه په مؤثره توګه کار اخیستل دي.

بهرنۍ مرسته پخپل ذات کې نه مفیده ده او نه مضره. په شرقي اسیا کې له بهرنۍ مرستې څخه ډېره ګټه اخیستل شوې، خو د دې پرعکس په سوېلي اسیا کې دا مرستې ګټورې نه دي ثابتې شوې، نو ویلی شو چې د مرستو مؤثریت د دولت او ټولنې په مدیریت او کفایت پورې تړلی دی. که دولت باکفایته وي، نو مرستې ګټه لري او که بې کفایته وي، نو د هېواد درد پرې نه دوا کېږي.

له بهرنیو مرستو څخه د منځمهالې مودې بازار ډېر ګټور دی. د مثال په توګه، که چېرې موږ خپلو ممیزو ته د منځمهاله مودې بازار پیدا کړو او په بازار کې یې بیه د کیلو پر سر له ۱۵۰ افغانیو څخه ۲۰۰ افغانیو ته لوړه شي، نو د باغدارانو عواید به هم ورسره لوړ شي.

موږ باید د اجناسو د کیفیت په لوړولو هم ټینګار وکړو او هم د بازاریابۍ اصول له پامه ونه باسو، ځکه د ممیزو قیمت له یوې خوا د ممیز په کیفیت پورې تړلی دی، خو له بلې خوا د هېوادونو په معاهدو پورې هم اړه لري. څو کاله وړاندې هندوستان د افغانستان ممیزو ته خاص اهمیت ورکړ او په پایله کې یې په دوو کلونو کې هند ته زموږ د ممیزو لېږد هم سریع شو، خو دا چې د کیفیت له مخې زموږ ممیز بیا هم د نړۍ او سیمې له هېوادونو سره سیالي نه شي کولی، نو ځکه موږ نه شو کولی په بازار کې یې د لوړې کچې په بیه وپلورو او د ۱۵۰ افغانیو پر ځای یې کیلو په ۲۰۰ افغانۍ بازار ته وړاندې کړو.

زموږ باغداران لا تر اوسه هم نه دي توانېدلي چې په فني توګه د ممیزو د وچولو کار د لازمو تجهیزاتو په وسیله ترسره کړي او سوداګر مو هم نه دي توانېدلي چې د مالونو د کیفیت په

لوړولو، د صادراتو د نورم او سټنډرډ د اصولو په تطبيقولو او ګارنټي کولو باندې موافقې ته ورسيږي.

که دا عمليه په مشترکه توګه ترسره شي ډېر ژر به زموږ مميز چين، خليج، اروپا او د امريکا بازارونو ته ورسيږي. هر څومره چې زموږ نړيوال بازار پراختيا ومومي، په هماغه اندازه به هم امکانات ډېر شي او هم به بې روزګاره خلکو ته کاري زمينې په لاس ور شي، نو ځکه وايوو چې دولت بايد د خپل اغېز د ثابتولو لپاره بازارونه پيدا کړي.

د يوه باعزته کار ايجادول ډېرې پانګونې او لازمې تخنيکي پوهې ته اړتيا لري، نو ځکه وروسته پاتې هېوادونه اړ دي چې د دغو اهدافو د لاس ته راوړو لپاره بهرنۍ پانګې جذب کړي، خو دا کار اغېزناک دولت، حقوقي چوکاټ او قوي مدني ټولنه غواړي چې له بهرنۍ پانګونې څخه مؤثره ګټه ترلاسه شي.

د يوه هېواد طبيعي شتمنۍ هم په مالي شتمنيو بدلېږي، خو د يوه اغېزناک دولت له موجوديت نه علاوه ستر خطر هم لري، ځکه که سم ترتيب نه وي يو هېواد به په کوټه پيسو خپله طلا له لاسه ورکړي.

په افريقا کې بيا، بيا ليدل شوي چې سترو بهرنيو شرکتو د يوه ميليون ډالرو په رشوت، چې د هېواد مفسدو چارواکو ته يې ورکړي وو د هغه هېواد په سلګونو ميليونه ډالره طبيعي شتمني خپله کړه، مګر د سينګاپور اغېزمن دولت چې طبيعي شتمني يې هم نه لرله وتوانېد، چې په ميلياردونو ډالره بهرنۍ پانګه جذب او په مؤثره توګه ترې ګټه واخلي، نو د يوه دولت لپاره د مؤثريت معيار دادی چې هم پانګه جذب کړي او هم ورته شرايط برابر کړي چې ولس ترې ګټه واخلي او که چېرې دولت د

اداري فساد په طاعون ککړ وي، نو بيا يې يوه وړه پرېکړه هم د دې لامل کېدی شي چې په مودو، مودو يې تاوان ته ټېل وهي.

د مالياتو او ګمرکونو په برخه کې د دولت مستقيمه پاليسي او پرېکړې پر اقتصادي تحرک ډېر اغېز لري. له يوې خوا د مالياتو شفافه ټولونه بايد د دې باعث شي چې دولت پرې د ولس هغه خدمات ترسره کړي چې ولس يې غوښتونکی وي او له بله پلوه بايد ګمرکي عايدات د دولتي پاليسيو ممد وګرځي.

ملي او بهرنيو پانګوالو ټول د ګمرکي سياست شفافيت ته اړتيا لري. که چېرې په يوه هېواد کې د ګمرکي مالياتو سياستونه په تېزۍ سره بدلون مومي او يا ورسره سليقوي برخورد کېږي. په هغه وخت کې ټول پانګوونکي پوزې ته راځي او غواړي چې خپلې پانګې له هغه هېواده بل ځای ته ولېږدوي او که داسې وشي، نو دا بيا ټولې نړۍ ته په ډاګه کېږي، چې دا هېواد د سمو معاملو توان نه لري.

نن په نړۍ کې هېڅ هېواد د يوې جلا جزيرې حيثيت نه لري، بلکې د هر هېواد مالي او ګمرکي سياست بايد خپلې ملي ګټې د نړيوالو سياليو او معاهدو په چوکاټ کې تنظيم کړي. په همدې ترتيب که يو هېواد د ګاونډيو هېوادونو د بې کيفيته مالونو پر وړاندې بې له دې چې په مقابل کې يې خپلو صادراتو ته امتياز اخيستی وي د خپل هېواد دروازې خلاصې پرېږدي دا په حقيقت کې له خپل ولس سره ستره جفا ده.

ب- مقررات:

په تېرو پېړيو کې دولتونو پر بازار باندې قيودات لګولي وو. په اروپا کې تر ۱۷ ميلادي پېړۍ پورې د ګلډ په نامه د

زرګرۍ او اهنګرۍ ټولنې وې او چا نه شوی کولی دا کسب زده کړي. ګلد دا امتياز درلود چې د کاريګرو تعداد وټاکي او د ټاکلو مقرراتو له مخې به يو شاګرد د استادۍ درجې ته رسېده.

د ازاد بازار اصطلاح لومړی د دې موخې لپاره وکارول شوه، چې شته قيودات له منځه يوسي او خلک د دې حق پيدا کړي، چې په بازارونو کې د مقرراتو پر اساس پر کارونو بوخت شي چې د بازار ازادي له مدني او سياسي حقونو سره اوږه پر اوږه مخ پر وړاندې لاړه شي، نه دا چې د ازادۍ معنی په ګډوډۍ تعبير شي او د بې عدالتۍ ډګر وګرځي، د افغانستان د اقتصادي تاريخ يوه مهمه برخه د اصولي مقرراتو ټاکل کېدل او تطبيقېدل وو. کله چې د اميرامان الله حکومت نسکور شو او وروسته نادرخان واک ته ورسېده. دولتي خزانه خالي وه، خو دولت نه شوای کولی چې د اميرعبدالرحمن له زمانې څخه تر اماني دورې پورې چې څرنګه مؤثره ماليه راټولېدله له خلکو واخلي، نو همغه وو چې د ګمرکونو ماليې ته يې پام شو او فکر يې وکړ، چې څرنګه کولی شي چې د عوايدو دا برخه منظمه کړي.

په دې وخت کې مرحوم عبدالمجيد زابلي چې د روسيې او جرمني له اوضاع سره ډېر اشنا وو، په اقتصادي امورو کې ډېر رغنده نظريات وړاندې کړل او دا نوي نظريات د دولت له خوا ومنل شول، مرحوم زابلي د ګمرک د تېرو دريو کلونو د محصول په اساس د راتلونکو دريو کلونو لپاره دا ذمه واري واخيسته، چې پانګوالو ته يې ځينې ځانګړې صلاحيتونه ورکړي چې انحصارات يې د مثال په توګه يادولای شو.

څنګه يې چې له نوم نه څرګنده ده د يو شمېر عمده اقلامو لکه تېل، چای، بوره او... انحصار د زابلي او نورو سوداګرو په

واک کې ورکړل شو چې دوی د افغانستان د اړتيا وړ اقلام د نړۍ او سيمې له عمده مارکيټونو څخه افغانستان ته راوړل او په ټاکلې بيه يې پلورل.

اروانباد زابلي د قره قل د پوستکي تيته سوداګري په ښه اهتمام ترتيب کړه او نېغ په نېغه يې د لندن او نيويارک بازارونو ته د افغانستان د قره قل پوستکي ورساوه. تر قره قل وروسته ښاغلي زابلي د مالوچو سوداګرۍ ته مخه کړه او د افغانستان په شمال کې يې د پنبې کرونده بېرته مروجه کړه او د پنبې د سوداګرۍ ترتيب يې ونيوه، چې په پايله کې يې د لومړي ځل لپاره افغان تاجران له سوداګرو څخه په پانګوال بدل شول، ځکه خورې ورې او بې ترتيبه پيسې يې راټولې او متمرکزې شوې. دا کومه لاشعوري پروسه نه وه، بلکې د مرحوم زابلي موخه دا وه چې سرمايه متمرکزه کړي، د مرحوم زابلي دوه نور ستر کارونه هم د يادولو وړ دي چې يو يې د ملي بانک تاسيس و، د ملي بانک په جوړولو کې د هرات سوداګرو ستر رول ولوباوه او هېواد يې د دې جوګه کړ، چې په نړيوالو اقتصادي معاملو کې مستقيمه ونډه واخلي.

بل کار يې دا و چې د افغانستان د صنعتي کولو لپاره يې په لومړي ځل په پلخمري کې د نساجي فابريکه جوړه کړه او وروسته يې د برېښنا د توليد لپاره هم له يادې شوې فابريکې څخه ګټه واخيسته. له ۱۳۱۸ نه تر ۱۳۳۱ کال پورې اروانباد زابلی د افغانستان د اقتصاد وزير او د خپل وزارت پر وخت يې کوښښ وکړ چې صادرات او واردات د افغانستان د رښتينې ودې اساس وګرځوي، مګر تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته د ده پراخ نظريات عملي نه شول، ځکه د هېواد په دننه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ځینې هغو روښانفکرانو چې د سوداګرو د امتیازاتو پر وړاندې یې خنډونه جوړول، له ده سره ټکر وکړ او له بله پلوه یې له شاهي کورنۍ سره هم مناسبات خراب شول.

افغانستان د تاریخ په اوږدو کې بېلابېل اقتصادي نظریات تجربه کړي، خو داسې تجربه ترسره نه شوه چې وتوانېږي د دې هېواد اقتصادي مسیر ته اساسي تغیر ورکړي. او سمهال د ازاد بازار شعار ګډوډي راوستې ده او موږ اړ یوو بېرته هغه اصل ته رجوع وکړو، چې د صلاحیتونو او مسؤولیتونو پر بنیاد د ازاد بازار اصول ټاکي. د دې اصولو څو مثالونه په دې ډول ذکر کوو:

۱. لایسنسونه:

د مهمو اقتصادي امورو تنظیم دا ایجابوي، چې وړې پانګې تمرکز ومومي چې په نتیجه کې یې ستره پانګه برابره شي او مهم سکټورونه په حرکت راولي. د مخه مو وویل، چې د لایسنس ورکولو په برخه کې سم انسجام د دې باعث شو، چې په هېواد کې ۷ میلیون موبایل ټلیفونونه ووېشل شي، ځکه مقررات داسې ټاکل شوي وو چې په لومړي سر کې به دوو او بیا به دوو نورو شرکتونو ته د کار لایسنس ورکول کېږي.

که چېرې شلو کمپنیو ته لایسنس ورکول شوی وای پایله به یې ګډوډي وه او که یوې کمپنۍ ته د کار لایسنس په لاس ورغلی وای، نو بیا به یې د مطلق انحصار بڼه درلوده، نو دلته څلورو شرکتونو ته اجازه نامه ورکول د ازاد بازار د هغه اصل په بنا تایید شول چې د مخابراتو او معلوماتي ټیکنالوژۍ په سکټور کې د شفافو اصولو پر اساس هم ټولنې ته د خدماتو د عرضه کېدو چانس په لاس ورشي او هم له دغو شرکتونو څخه

په شفاف ډول ګمرکي ټیکس او مالیه راټوله شي.

ځینې وخت د ملي ګټو ساتنه دا هم ایجابوي چې د لنډ یا منځمهال لپاره په یوه برخه کې انحصار راشي. په ۱۳۸۴ هـ ل کال چې کله افغان حکومت هوایي ټرانسپورټ تر څېړنې لاندې ونیوه، زه په دې فکر وم چې دې سکټور ته د لازمې ودې ورکولو په خاطر باید د څلورو کلونو لپاره د کابل – دوبۍ، کابل - ډیلي او کابل فرانکفورت هوایي کرښې د اریانا د دولتي شرکت له خوا تر انحصار لاندې راشي او په دې شرکت کې داسې بنسټیز بدلونونه راولو، چې د سیمې پر یوه ممتاز هوایي شرکت بدل کړی شي. په همدې وخت کې نومړي شرکت شاوخوا اتیا میلیونه ډالره پانګه درلوده، خو که دولت ورباندې د سلو میلیونو ډالرو نورې پانګونې سربېره د دې شرکت د مدیریت او اداري په برخه کې اساسي تغیرات راوستي وای، نو زما د تخمین له مخې به اریانا په پنځو کالو کې د زرمیلیونه ډالرو ارزښت پیدا کړی وای، چې په نتیجه کې به یې دولت کولای شول پر افغاني سوداګرو باندې دا شرکت په ښه بیه وپلوري او په لاس ته راغلیو پیسو کېدی شول، چې د دولت کارکوونکو ته د تقاعد یو قوي بنسټ کېښودل شي، له بده مرغه د دولت له خوا دا طرحه ونه منل شوه او نن اریانا د یوه کمزوري او بې اغېزې شرکت په نامه پېژندل کېږي.

که څه هم په دې وخت کې یو څه نور هوایي شرکتونه منځته راغلي چې یوه یې ښه نوم ګټلی، خو د ټلیفون په عرصه کې چې کوم اصول په پام کې نیول شوي وو په دې برخه کې له پامه غورځېدلي، نو له همدې کبله د خلکو پر وړاندې د هوایي شرکتونو وجایب ناڅرګند پاتې شوي دي.

مختلف شرکتونه د روابطو پر بنیاد راځي او د بېلابېلو فرامینو په اخیستو امتیازات غواړي، چې د ساري په توګه د اریانا د هغه امتیاز یادونه کوو چې د ولسمشر په فرمان یې الوتکو ته د زینو د اېښودو انحصار اخیستی او د هرې الوتنې پر وخت چې دوی الوتکې ته زینه کېږدي زر امریکایي ډالره مزدوري اخلي. په همدې برخه کې یوه بله نیمګړتیا داده چې د کابل هوایي ډګر دویم نوی ترمینل چې تر جوړېدو نهه میاشتې وروسته هم د خلکو لپاره خدمات نه عرضه کوي او دولت نه دی توانېدلی، چې عملي فعالیت ته یې تیار کړي.

که غواړو چې زموږ الوتکې مخامخ په معتبرو هوایي ډګرونو کې ناسته وکړي او بکسونه مو بیا تفتیش نه شي په کار ده، چې په هوایي ډګرونو کې د نړیوال تفتیش اصول پلي شي. جاپان د مرستې په دود په کابل هوایي ډګر کې یو نوی ترمینل جوړ کړ، خو دا چې د افغانستان د ټرانسپورټ وزیران په متداوم تغیر کې دي، نو په دې هېواد کې لا تر اوسه هغه اصول نشته چې پر اساس یې ترمینلونه مرتب شي. په دې صورت کې لازمه وه، چې د دې ترمینل د ځنډولو پر ځای له کوم نړیوال امنیتي شرکت سره قرارداد شوی وای چې دا چاره یې پر مخ وړې وای. که چېرې د جوړ شوي ترمینل نهه میاشتې بې ځایه ځنډ په پام کې ونیسو، نو له یوې خوا یې په مادي لحاظ تاوان کړی او له بلې خوا یې زموږ هېوادوال په رواني لحاظ ډېر تنګ کړي دي، خو دولت د خپلې بې کفایتۍ له امله نه دی توانېدلی چې خلکو ته په وخت خدمات ترسره کړي.

د مقرراتو یا (ریګولېشن) اهمیت یوازې د کاري لایسنسونو په ورکړه کې نه، بلکې د وارداتو، صادراتو او

خدماتو په برخه کې د دولت هغه مسؤولیت په ګوته کوي چې د کیفیت کنټرول وکړي. د بې کیفیته تېلو په اړه مو مخکې بحث کړی، اوس غواړم د دارو درملو په اړه بحث وکړم.

هغه مهال چې افغانستان د تودې جګړې ډګر و او په هره برخه کې یې لمبې بلې وې، نو هم افغانستان ته بې کیفیته دارو راوړل شول، مګر اوس هم په پراخه پیمانه جعلي داروګان د پلازمېنې په ګډون د هېواد په ټولو لویو او وړو بازارونو کې پېر او پلور لري. هغه بې کیفیته او یا له تاریخه تېر دارو چې مطلق زهر دي او ولس ته هم ځاني او هم مالي تاوانونه اړوي. همدا اصل پر ګڼو وارداتو صدق کوي.

نن ورځ افغانستان له هغو وارداتي اقلامو ډک دی، چې زیان به یې لسګونه کاله وروسته زموږ نورو نسلونو ته هم ورسېږي. د کیفیت نه کنټرول دا معنی نه لري، چې بویه موږ د کنټرول لازم وسایل او ظرفیت نه لرو. د کابل پوهنتون د فارمسي پوهنځي همدا اوس هغه ټول امکانات او پوهه لري چې د دوا، غوړیو، شېدو او نورو اقلامو کنټرول په مؤثره توګه ترسره کړي، مګر په بې کفایته دولت کې دا ظرفیت او احساس نشته چې له دغو امکاناتو څخه ګټه واخلي او د ولس ژوند وساتي او هغه میلیونونه ډالره تاوان چې له همدې کبله هېواد ته رسېږي مخه یې ډب کړي.

د ازاد بازار په حواله باید نتیجه ګیري دا وي، چې دولت اړ دی له خپلو قانوني صلاحیتونو څخه د یوه مشروع بازار په رامنځته کولو کې ګټه واخلي. که غواړو چې د یوه مافیایي او نامشروع اقتصاد پر ځای یو چټک او متحرک اقتصاد رامنځته کړو، نو لازمه ده چې صلاحیتونه او محدودیتونه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانوني چوکاټ کې تنظیم کړو او د تطبیق لپاره یې مټې را ونغاړو.

ج- د دولت مستقیمه اداره:

په هره ټولنه کې ځینې اقتصادي امور د دولت له خوا په مستقیمه توګه اجرا کېږي، خو دا امور، ځکه ثابت نه دي، چې ټیکنالوژي او اقتصاد په دوامداره تغیر کې دي او هغه وخت چې یو خصوصي سکټور کولی شي په منظمه توګه خدمات ترسره کړي باید موقع ورته برابره شي. زموږ په اوسنیو شرایطو کې لاندې برخې بې د دولت له مستقیمې څارنې او مدیریت څخه نه شي ترسره کېدی:

۱- زېربنا:

د راتلونکي ملي اقتصاد وده د زېربنایي پانګې له جوړولو پرته ممکنه نه برېښي. په کار ده چې له بلاعوضه مرستو او ارزانه پورونو څخه ډېره برخه په زېربنایي پروژو ولګول شي. افغانستان په دې برخه کې تر هر څه لومړی برېښنا، اوبو، سړک، د ریل ګاډي پټلۍ او هوایي ډګرونو ته اړتیا لري.

د برېښنا په نه موجودیت کې تعلیمي، اقتصادي او دولتي چارې پرمخ نه ځي، نو ځکه دولت اړ دی چې هم زموږ وافرې اوبه په برېښنا بدلې کړي او هم زموږ له باد او لمر څخه د برېښنا انرژي تولید کړي او په دویم ګام کې د برېښنا د توزیع په مدیریت باندې پانګونه وکړي چې ظرفیت ترلاسه شي، ځکه د کابل ښار د برېښنا شبکې د توزیع په برخه کې په کلونو د نړیوال بانک پیسې پرتې وې، خو د برېښنا په برخه کې د ظرفیت د

نشتوالي او د برېښنا وزارت د بې غورۍ له امله پر ځای ونه لګول شوې، چې د ښار فقیرو خلکو یا تیارې قبولې کړې او یا یې په جنراتوري برق میلیونونه ډالر مصرف کړل.

د زېربنا په برخه کې درې ډوله ظرفیتونه د ځانګړې اهمیت وړ دي.

لومړی- د لویو پروژو پلان او نقشه جوړول: دا هغه علم او فن دی چې په هراړخیز ډول پانګونې ته اړتیا لري، مګر افغانستان هم کولی شي چې د اغېزمنو دولتونو په څېر دا ظرفیت له بازاره واخلي. د وړاندیز په توګه ویلی شم، چې د دې پر ځای چې که په متفرقه توګه د یوې پروژې لپاره دا ظرفیت اخیستل کېږي ولې یې په عمده توګه په یوه ځل نه اخلو. یعنې افغانستان کولی شي چې د یوه معاصر دولت په توګه د پلان او نقشه جوړونې دوه نړیوالې کمپنۍ په بیه واخلي. د مدیریت چارې دې نړیوالو متخصصینو ته پرېږدي او د ملکیت حق دې له دولت سره وي، چې ډېرې ګټې ترلاسه شي.

که چېرې موږ په دې وتوانېدو هغه وخت به ډېرې نړیوالې مرستې متمرکزې کړو او را پېښنه ګډوډي به له منځه لاړه شي.

دویم- دولت باید د زېربنایي بنسټونو ساتندوي وي او د دې دندې د ترسره کولو لپاره لازمه ده چې دولتي تصدیانې ایجاد شي چې په دوامداره توګه د زېربنایي بنسټونو ساتنه او څارنه وکړي. که چېرې د داسې تصدیو په ایجاد پانګونه وشي او تر یوه اغېزناک مدیریت لاندې سمبال شي موږ به له یوې خوا د سترو زېربنایي بنسټونو ساتنه کړې وي او له بلې پلوه به وکولی شو، چې په همدې ظرفیت په کلیو او بانډو کې منځنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ورې پروژې ترسره کړو.

درېیم- افغانستان چې په وچه پروت هېواد دی او تر ډېره بریده یې رغاونه په سوداګرۍ پورې تړلې ده. همېشه دې ته اړتیا لري چې د ځینو عمده اقلامو لپاره د دولت او خصوصي سکټور له خوا ستراتیژیک ذخایر خوندي کړي.

د دولت له خوا باید څو عمده بندرونه لکه حیرتان او شېرخان له یوې خوا مجهز شي او له بله پلوه نه یوازې تورغونډۍ، بلکې له عاقینې نه نیولې تر بادغیس، هرات، فراه، کندهار، پکتیکا، خوست، ننګرهار، بدخشان او کونړ پورې د وچو بندرونو ترتیب ونیول شي، چې زموږ ملي ګټې ورسره خوندي کېدی شي.

افغان ولس د بې اغېزې او ناکام دولت له لاسه یوازې د سیمنټو په برخه کې په میلیونونو ډالره ګټه د پاکستان د سیمنټو تولیدوونکو فابریکو ته ورسوله او ځان ته یې تاوان وکړ. زموږ ناکام دولت نه یوازې په دې بریالی نه شو، چې د سیمنټو د تولید لپاره نړیواله پانګه ترلاسه کړي، بلکې د تدارکاتو داسې نظم یې هم رامنځته نه کړی شو، چې د پاکستان د سیمنټ پلورونکو د انحصار مخه ونیسي.

داسې قوي شواهد شته چې پاکستاني سیمنټ پلورونکو کمپنیو د ټولو نړیوالو اصولو پر خلاف پرېکړه کړې وه، چې پر افغانانو باندې بیې لوړې کړي او دې ته یې اړ کړي چې په لوړه بیه له دوی څخه سیمنټ واخلي. په همدې ډول د قیر (تارکول) په برخه کې هم همداسې وشول، د امریکا د متحدو ایالاتو دولت پر ایران بندیزونه لګولي و او هیڅ امریکایي شرکت اجازه نه لرله چې له ایران څخه قیر واخلي.

دې شرکتونو له پاکستاني کمپنیو سره قراردادونه وکړل او هغوی چې دا موقع ولیدله، نو ورځ تر بلې یې د قیر بیه اسمان ته لوړه کړه او نتیجه یې دا شوه، چې په افغانستان کې د یوه کیلو متر قیر سړک بیه له همسایه هېوادونو څخه درې تر څلور چنده لوړه شوه. زموږ دولت د یوه مستقل دولت په توګه کولای شول پخپله له ایران سره قرارداد وکړي له ایران څخه په ارزانه بیه قیر واخلي او بېرته یې امریکایي قراردادیانو او شرکتونو ته ورکړي.

که دولت دا کار کړی وای، نو د سړک قیمت به ټیټ شوی وای او د نن په پرتله به زموږ د پخو سړکونو شمېره هم لوړه وای، څه چې تېر شو هغه هېر شو، خو اوسنۍ نتیجه ګیري باید دا وي چې دولت اړ دی د تدارکاتو په برخه کې اغېزناک ظرفیت رامنځته کړي چې د بهرنیو مرستو هر ډالر او د کورنیو عوایدو یوه افغانۍ زموږ د درد دوا شي او لویه ګټه ترلاسه شي.

د- د کار قوه:

زموږ ننۍ حیاتي ستونزه بې روزګاري ده. زموږ ځوانان چې مطلق اکثریت دی. بې روزګاره دي او د ټولنې د خدمت پر ځای د ستونزو لامل ګرځېدلي دي. همدا دلیل د دې لپاره بس دی چې وو ایو زموږ ټولنه پر خپلو پښو نه ده ولاړه.

د دولت زېربنایي پروژې باید د دې وسیله شي، چې ځوانانو ته د کار زمینه برابره کړي، خو د دې موخې د ترلاسه د کولو لپاره په کار ده چې یوه اغېزناکه کاري قوه را ژوندۍ کړی شي، چې په هر زون او ولایت کې له محلي خلکو څخه تشکیل او د سترو زېربنایي پروژو په کار کې استخدام شي، د پروژې

څرنګوالي ته په پام باید په اول قدم کې ځوانان تر چټکې روزنې لاندې ونیول شي چې د پروژې مطابق کاري ظرفیت ترلاسه کړي او د پروژې تر تطبیق وروسته دې بیا په دویم ګام کې دوی ته د داسې زده کړې زمینه برابره شي چې دوی ته یو کسب وښیي او په وسیله یې د یوه قانونمند بازار په چوکاټ کې د هوسا ژوند خاوندان شي. د کار دا قوه په بېلابېلو برخو کې لکه برېښنا بندونو، سړکونو او نورو ضروري پروژو کې په کار ګومارل کېدای شي.

د دې تر څنګ د کار یوه شنه قوه هم د افغانستان حیاتي اړتیا ده چې وتوانېږي د هېواد تباه شوي ځنګلونه بېرته له سره ژوندي کړي. یوه بله مهمه موضوع د زېربنایي پروژو د امنیت ستونزه ده چې اوسمهال یې د هېواد په سویل کې د ځینو بهرنیو امنیتي کمپنیو له خوا امنیت ساتل کېږي او ویل کېږي چې نږدې ۵۰٪ پیسې په امنیتي برخه کې لګوي. که چېرې د کار سمه قوه رامنځته شي، نو له تنقیص شویو افسرانو څخه هم داسې قوه جوړېدای شي چې له یوې خوا د پروژو امنیت وساتي او له بلې خوا څخه ملت ته دا ثابته کړي چې د یوه عسکر په توګه د دوی په خدمت بوخت دي.

سره له دې چې زموږ په میلیونونو ځوانان بې روزګاره دي، مګر په زیاترو ښارونو کې د عادي کارونو لپاره بهرني کاریګر په لوړه بیه استخدامېږي او دلیل یې دادی چې هغوی زموږ د ځوانانو په پرتله لوړه تخنیکي پوهه لري. که چېرې دولت پرخپلو ځوانانو زړه سوی ولري، نو ځینې تخنیکي پوهې لکه نلدواني، معماري، نجاري او داسې نورې پوهې په ډېره اسانۍ د یوه با استعداده ځوان له خوا په لږه موده کې زده کېدی شي،

نو لازمه ده چې دولت داسې شرایط رامنځته کړي چې دا پوهې حاصلې شي.

که دولت وغواړي کولی شي هغه وخت چې د پوهنتون، ښوونځي، روغتون او یا کومې بلې مؤسسې ودانۍ جوړوي، نو د یوه ملي پروګرام په چوکاټ کې دې همدې ځوانانو ته د عملي کار زمینه برابره کړي او تر فراغت وروسته دې د دوی د لیاقت او پوهې په نظر کې نیولو سره دوی ته داسې اسناد ورکړي چې په وسیله یې کولی شي ځان ته مناسب روزګار پیدا کړي او د همدې اسنادو له مخې هر څوک چې په دغه کاریګر باندې کار کوي. د ده سویه ورته څرګنده او په هماغه اندازه مزدوري ورته وټاکي.

همدا ډول موږ په زرګونو داسې ځوانانو ته اړتیا لرو چې د پروژو اداره ترلاسه کړي او په اصولي توګه وکولی شي د ساختماني پروژو مدیریت سمبال کړي. د داسې مهارتونو د زده کړې لپاره شپږ میاشتیني او دوه کلن پروګرامونه شته چې تر لاس لاندې ونیول شي، خو اصلي هدف دادی چې دولت باید د کاري قوې د روزنې لپاره داسې لس کلن او شل کلن پروګرامونه جوړ کړي چې ټولنه د هغو ټولو ظرفیتونو خاونده شي چې یو مستقل هېواد پرې ودانېدلای شي.

هـ- سکټورونه:

هر هېواد اړ دی چې د خپلې هراړخېزې ودې لپاره ځینو سکټورونو ته په لومړیتوب قایل شي، ځکه د یوه هېواد موقعیت، طبیعي او بشري پانګې او مالي امکانات دا لازموي چې هغه سکټورونه په نښه او منظم کړی شي چې د اکثریت

خلکو د ژوند تأمينولو چاره پرمخ وړي. زموږ په او سنيو شرايطو کې شپږ داسې سکتورونه دي، چې زما په اند بايد د لومړيتوب حق ولري: کرنه، مالداري، معادن، ساختماني، مخابرات او معلوماتي ټيکنالوجي او ښاري خدمات.

۱- کرنه (زراعت):

دا سکټور په دو دليلونو زموږ په هېواد کې ځانګړې اهميت لري. يو دا چې زموږ ډېر خلک لا تر اوسه هم بزګري کوي او ښارونو ته دوړې برابروي، خو دوی پخپله ډېر بېوزله دي او دا چې د دوی بېوزلي ختمه شي په کار ده د کرنې چارې په عصري وسيلو سمبال شي چې د پيداوار په نتيجه کې دوی ته د ژوند ډېرې اسانتياوې په لاس ورځي.

بل دا چې کوکنار چې زموږ په هېواد کې د ځينو علتونو په اساس کرل کېږي درې ځانګړنې لري، کمې اوبه غواړي، ډېر زحمت ته اړتيا لري او چېرې چې نور فصلونه ډېره ګټه نه کوي هلته کوکنار کرل کېږي. که غواړو چې دا بوټی لرې کړو ځينې اقتصادي اقدامات په کار دي او هغه دا چې د يوه کليوال ورځنی عايد بايد له پنځوسو افغانيو څخه دوو سوو افغانيو ته لوړ شي.

که چېرې داسې وشي يعنې بزګر له مشروع لارې خپلې اړتياوې پوره کړي، نو بيا ورته پر کوکنارو دومره خواري کول ګټه نه لري او د خپلې عقيدې له مخې هم اړ کېږي چې دا ناروا بوټی ختم کړي.

که چېرې غواړو چې د کرنې له لارې په ورځ کې د بزګر جيب ته څلور ډالره عايد ورشي، نو دا بيا په دې سکټور باندې بنيادي پانګونې ته اړتيا لري.

د مخه مو ذکر کړه چې کله ښاغلي زابلي په پنبې باندې پانګونه وکړه، نو بغلان او کندوز پر صنعتي سيمو تبديل شول، مګر نن ورځ برعکس د افغانستان په شمال کې مالوچ نه ليدل کېږي، ځکه د توليد ، صدور او بازار سرچينې يې فلج دي او که چېرې دا برخه فعاله شي د پنبې پيداوار به هم وغوړېږي، ځکه د کرنې بيارغاونه په لومړي ګام کې د سيمه ييزو او نړيوالو بازارونو په ايجاد پورې تړلې ده.

همداراز بايد په ټول هېواد کې کرنه له يوې عنعنې څخه په يوه علم بدله شي، ځکه نن ورځ له خيشاوې څخه نيولې تر حاصل اخيستو پورې ټولې برخې په علمي اصولو درېدلي دي. که غواړو چې له خپلو ځمکو څخه لازم حاصلات واخلو په کار ده د هرې ولسوالۍ پر کچه د ځمکې زرعي نقشې ولرو او په دې پوه شو چې د نړيوالو تجربو پر اساس کوم اقلام زموږ د خاورې له شرايطو سره برابر دي. همدا ډول بزګر هم د بازار په وضعه پوه وي چې په کوم وخت کې کوم اقلام ده ته ډېره ګټه کوي. معاصره کرنه بې له دې چې بزګر ته يو منظم مالي حساب او پوره امکانات په لاس ورکړي مؤثره نه واقع کېږي او که غواړو ، چې بزګر ته د پور اخيستو ترتيب ونيسو ، نو هم بايد د ملکيت د تثبيت مسئله حل شي او هم د هغو اقلامو د پيداوار نرخونه وسنجول شي چې په وسيله يې پور ورکول کېږي.

څرنګه چې اصلي کرنه په وسايلو سمبالېږي، نو تر هغه چې د داسې وسيلو د جوړولو امکانات او توليدات زموږ په هېواد کې برابر نه شي ممکنه نه ده، چې دا برخه انکشاف ومومي، ځکه کرنه داسې علم دی چې همېشه د تغير په حال کې دی، نو د څېړنو داسې مراکز ډېر مهم دي، چې نوې منځته راغلې تجربې

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کروندګرو سره شریکي کړي او که دې ټولو اړتیاوو ته پام وکړو، نو دا په ګوته کوي چې موږ په دې برخه کې یو ملي پروګرام ته ضرورت لرو.

۲- مالداري:

مالداري زموږ د اقتصاد یوه ډېره مهمه برخه وه، ځکه زموږ په هېواد کې د کبانو رشد او ودې ته له پخوا څخه زمینه نه وه برابره او انسانان اړ وو، چې د پروټینونو د اخیستو لپاره د پسونو او غوایانو له غوښو کار واخلي. همدا ډول د لبنیاتو ټول انواع لکه غوړي، شیدې، ماسته، کوچ او نور هم له کورنیو څارویو څخه ترلاسه کېدل، مګر جګړې، وچکالۍ او ناروغیو زموږ مالداري ډېره زیانمنه کړه. د ځینو کارپوهانو د اټکلونو له مخې موږ نږدې اتیا په سلو کې مالداري له لاسه ورکړې ده او یو تر ټولو څرګند تاوان یې دا دی، چې نن موږ په ډېره لوړه پیمانه غوښې او لبنیات له بهرنیو هېوادونو څخه واردوو.

عصري مالداري د کرنې په څېر هم یو علم او هم یو فن دی. که د مالدارۍ پراختیا ته پام وکړو هم هېوادوالو ته کار پیدا کولی شو او هم هغه پیسې چې په غوښو او لبنیاتو پسې بهر ځي کولی شو پخپل هېواد کې پرې په تولیدي امورو کې پانګونه وکړو.

مالداري په درې برخو کې جدي پاملرنې ته اړتیا لري:

د کلیوالو مالداري:

هغه مالداري چې د کلیوالو خویندو وروڼو له خوا یې پالنه

او ساتنه کېږي. دولت اړ دی، چې د کرنې په شمول د دې برخې د غښتلتیا په منظور هم ډېر مؤثر کار وکړي.

د کوچیانو مالداري:

بله برخه هغه مالداري ده، چې د کوچیانو خویندو وروڼو له خوا کېږي. په عمومي توګه کوچیان په ننني دور کې د افغانستان له ډېرو بیوزلو پاړکیو څخه شمېرل کېږي، ځکه د دوی د معیشت عمده برخه مالداري وه چې د جګړې او وچکالۍ په ترڅ کې یې له لاسه ورکړه او زیاتره یې مزدورکار شول. د کوچیانو یوه بله برخه داسې خلک وو، چې هم یې ځمکې درلودې او هم مالونه. دوی د بن د پرېکړې تر مهاله د دې توان پیدا کړی و چې خپله مالداري وساتي او په تدریجي ډول یې زیاته کړي، مګر هغه کوچیان چې اوس، اوس غواړي خپله مالداري زیاته کړي له ډېرو ستونزو سره مخ دي.

څارویو ته د ښناک د اوبو نه لرل یې لومړۍ ستونزه ده. دوی چې کله خپل څاروي له یوې ورشو څخه بلې ته بیایي او یا هم موسمي سفر کوي، د لارې په اوږدو کې د ښناک د اوبو له جدي ستونزې سره مخ دي. که په بغلان ولایت کې د دوی د څارویو لپاره یوازې له پنځوسو څخه تر سلو پورې څاګانې وکیندل شي، د دوی د څارویو د ښنلو د اوبو ستونزه هوارولی شي.

که چېرې د دوی د څارویو لپاره په پراخه پیمانه څاګانې وکیندل شي دوی به نه اړکېږي، چې څارویو ته د اوبو ورکولو له امله پر اوږدو لارو خپل څاروي خوار کړي.

د ورشوګانو پر سر جنجالونه یې بله عمده ستونزه ده. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نولسمه پېړۍ کې زموږ ورشوګانې ډېرې وې، ځکه کلیوال او ښاري نفوس کم و، ځمکې پراخې وې او کلي اباد وو. په هېواد کې له یوې خوا وچکالي او له بلې خوا د ځمکو د غصب جګړې زېږولې دي، زورواکان د دې لامل شول چې ځمکې تنګې او ورشوګانې د کمیت او کیفیت په لحاظ محدودې کړي.

د دې ستونزې د هواري لپاره دولت اړ دی، چې د ورشوګانو د قانوني چوکاټ جوړونې په موخه سمدستي یوه عمومي سروې وکړي چې د ځايي اوسېدونکي او کوچي ترمنځ ستونزې پای ومومي.

د کوچي او ځايي اوسېدونکي ترمنځ په موسمي کوچونو کې د کروندو پر سر مهالنۍ خوابدي یوه بله ستونزه ده. د اوسنیو ټرانسپورټي امکاناتو په موجودیت کې دا ستونزه هوارېدی شي.

که چېرې مالونه د ټرانسپورټ په وسیله انتقال شي له یوې خوا به د ځايي اوسېدونکو کروندې هم په امن پاتې شي او له بله پلوه به د څارویو هغه وزن چې د پیاده کوچ له امله یې بایلي پر ځای پاتې شي. د ټرانسپورټي انتقال په صورت کې دولت کولی شي په اسانۍ سره د هغو لارو امنیت ونیسي، چې د کوچیانو څاروي ترې تېرېږي.

د مالدارۍ په برخه کې د ځايي اوسېدونکو او کوچیانو ترمنځ څلورمه ستونزه یو ډول ده. دوی نه شي کولی په اسانۍ سره د خپلو څارویو محصولات غوښه او لبنیات بازارونو ته ورسوي. د مالدارۍ د ودې په موخه په ټولو برخو کې د بازار د شرایطو پیدا کول هم ځايي اوسېدونکو او هم کوچیانو ته ډېر ضرور دي.

عصري مالداري:

څرنګه چې میکانیزه فارمونه د عصري کرنې د پراختیا وسیله ګرځي، په همدې ترتیب د عصري مالدارۍ لپاره هم ځانګړي ترتیبات موجود دي. په افغانستان کې په لومړي ځل د داود خان د حکومت پر مهال د عصري مالدارۍ د پراختیا په منظور په هرات کې مسلخ او په بغلان کې د شیدو فابریکه جوړه شوه، خو د جګړې په دوران کې یې نه پراختیا وموندله او نه یې محافظت وشو.

افغانستان د عصري مالدارۍ د پراختیا لپاره ډېر غوره اقلیمي شرایط لري، خو هغه وخت ترې کار اخیستل کېدی شي چې یو ملي سراسري پروګرام په سمه توګه پلی شي. د ملي پروګرام په چوکاټ کې باید د افغانستان ټولې برخې وڅېړل شي او په مؤثره توګه د دې برخې د پراختیا لپاره پانګونه وشي.

۳- معادن:

د افغانستان ستره طبیعي شتمني د دې هېواد معدنونه دي او کولی شي چې د ځانګړو خصوصیاتو په درلودو د افغانستان د متوازن انکشاف زمینه برابره کړي، ځکه د افغانستان په ټولو برخو کې معادن موجود دي.

دمخه مو ذکر کړه، چې د جیولوجي سروې تر بشپړېدو وروسته موږ ته څرګنده شوه، چې پکتیکا هم په کافي اندازه ګاز لري. که دا احتمال سم وخېژي، نو په دې وسیله به د افغانستان په مرکزي او جنوبي برخو کې ستر اقتصادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

انکشاف رامنځته کړي.

که څه هم د افغانستان درې له تاریخي نظره د ترخه ژوندانه نمونې وې، خو د جیولوجي سروې دا په ډاګه کوي، چې همدا درې سترې طبیعي پانګې لري او زموږ په اساسي قانون کې معادن ملي شتمني ګڼل شوې، چې د استخراج او تنظیم لپاره یې دولت په دې مکلف دی چې اساسي اقدامات وکړي.

د معادنو قرارداد ډېره د پام وړ مسئله ده. په دې اړه مو مخکې د افریقا د ځینو هېوادونو مثالونه وړاندې کړل، چې د رشوت خورۍ له کبله یې سترې پانګې له لاسه ورکړې.

زموږ له دغو سترو شتمنیو څخه د عامه ګټو د تأمین لپاره جدي اقدامات په کار دي.

لومړی: د سترو معدنونو د قرارداد کولو لپاره باید داسې اصول وضع کړو چې په مطلق شفافیت سره په کې د حساب ورکولو اصول مراعت شوي وي. د دې موخې د لاس ته راوړلو لپاره اوس ځینې نړیوالې تجربې شته، چې کار ترې واخلو. داسې نړیوالې مؤسسې منځته راغلې چې د دولتونو او قراردادیانو مکمل شهرت ورسره موجود دی. دوی پوهېږي چې پانګوونکې کمپنۍ او یا هېواد له پخوا څخه په داسې معاملو کې څه ډول شهرت لري.

که چېرې یوه کمپني یا هېواد په رشوت ،فساد او درغلۍ کې ناوړه سابقه ولري، نو مخکې له مخکې پوهېدای شو چې شرایط مو باید څه ډول وي. دا ډېره مهمه ده چې د قرارداد پر وخت داسې معلومات پراته وي.

د شفافیت د خوندي کولو لپاره د بې طرفه نړیوالو مؤسسو موجودیت هم ضرور دی او هم باید د افغاني مدني ټولنې پر

ګډون سربېره قراردادونه خپاره او د عامه معاملاتو لپاره وړاندې شي.

دویم: دا چې قرارداد یو حقوقي بنسټ لري، څو مهمې جملې یې کولی شي یا په لسګونو ډالر ګټه وکړي او یا په سلګونو میلیونه ډالر تاوان پېښ کړي، ځکه د قرارداد د لیکلو ژبه له عادي لیکلو سره حساس توپیر لري، نو ځکه لازمه ده چې ډېره په غور وڅېړل شي. د افغانستان د حقوقو د ساتنې لپاره لازمه ده، چې څو نړیوال حقوقي شرکتونه د افغانستان د دولت له خوا په دوامداره توګه د معادنو د قراردادونو په برخه کې استخدام شي.

د نړیوالو اصولو مطابق دوی نه شي کولی هغو هېوادونو ته کار وکړي، چې غواړي زموږ د معادنو په برخه کې پانګونه وکړي. که څه هم د داسې شرکتونو استخدام ارزانه نه دی، خو بې له داسې شرکتونو څخه دا هم تر ډېره ممکنه ده، چې په میلیونونو ډالر په یوه قرارداد کې له لاسه ووځي. د دې ترڅنګ موږ ته هم په کار دی چې په عمومي توګه د معادنو او په خاصه توګه د معادنو په حقوقي برخه کې د بشري پانګې په روزلو پانګونه وکړو.

دریم: د دولت عواید باید د اساسي قانون د **۴۲** مادې پر بنیاد یوه واحد دولتي حساب ته راټول او تحویل شي. د دې مادې په استناد لازمه ده، چې په قراردادونو کې بشپړ دقت وشي او د کمپنۍ له خوا ټول عواید نېغ په نېغه د دولت واحد حساب ته تحویل شي. په همدې حال کې د کمپنۍ عواید هم باید تر اصولي څارنې او حسابي معیارونو لاندې ونیول شي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه کمپنۍ کولی شي په ماهرانه توګه خپل عوايد کم وښيي او د دولت ماليه هم کمه تحويل کړي.

د يوې کمپنۍ د عوايدو دقيق سنجش هم په تخنيکي ظرفيت پورې اړه پيدا کوي او د داسې ظرفيت د ترلاسه کولو لپاره موږ بيا هم اړ يوو خپل ډېر شمېر ځوانان وروزو، چې د ملي ګټو ساتنه وکړي.

څلورم: که غواړو چې معادن مو د ولس لپاره کاري زمينې پيدا کړي، نو بيا اړ يو چې معادن د اومو موادو په حيث بهر ته صادر نه کړو. که زموږ او سپنه، مرمر، مس او يا نور د توليد په يوې منظمې سلسلې بدل شي يعنې په دويمو او درېيمو موادو بدل کړی شي، نو له يوې خوا به زموږ خپلې ملي اړتياوې پوره کړي. له بله پلوه به د عوايدو د ډېرېدو وسيله وګرځي او هم به دا لړۍ ولس ته د کارونو په پيدا کولو کې مرسته وکړي، خو که خپل معادن مو د خامو موادو په توګه بهر ته لاړ شي، نو بيا ترې د داسې ګټې انتظار بې ځايه دی.

د مثال په توګه، زموږ مرمر ګاونډيو هېوادونو ته تلل او هلته د تيږو په بيه پلورل کېدل، مګر په ګاونډيو هېوادونو کې به چې وتراشل شول، نو د تراش، پالش او نورو مرحلو ټولې کاري زمينې به يې هم هلته ايجاد کړې او بيا به يې نه يوازې نورو هېوادونو ته په ډېره لوړه بيه صادرول، بلکې موږ پخپله هم خپل مرمر په ډېره لوړه بيه له هغو هېوادونو څخه اخيستي دي.

له اقتصادي لحاظه نظم لرونکي هېوادونه په دې توانېدلي چې له خپلو طبيعي پانګو څخه (Value chain) يعنې د ګټې زنځير جوړ کړي، چې د همدې زنځير کړۍ په غور ليدل کېږي او

د نورو کارونو او عوايدو د پيداکېدو وسيله ګرځي.

که چېرې د لوګر مس چين ته د خامو موادو په څېر صادر شي معنی يې دا ده، چې مس پرې پلورل شوې او که يې هره برخه په ځير وليدل شي او ګټه ترې واخيستل شي، نو ډېر عوايد او کاري زمينې به زموږ د خلکو په لاس راشي.

د دې لپاره چې زموږ طبيعي پانګه د ګټې په يوه زنځير بدله شي اړ يوو چې بيا هم خپلو زېربنايي برخو لکه اوبو، برېښنا، سړک او د ريل پټلۍ ته پام وکړو، ځکه د افغانستان زياتره صادراتي اموال د وزن له لحاظه ډېر درانه دي او د تېلو نرخونه هم تل د بدلون په حال کې وي، نو په داسې وخت کې اړ يوو چې د ګټې د لاس ته راوړو لپاره د ريل پټلۍ ولرو.

زموږ د معادنو اهميت يوازې په سترو معادنو پورې نه دی تړلی، ځکه په کار ده چې د وړو او منځينو معادنو د استخراج لپاره هم ځانګړي مقررات ولرو، چې پانګه مو په اصولي توګه په کار واچول شي. په دې برخه کې زموږ له قيمتي عناصرو څخه د کار مساعد شرايط منځته راځي.

موږ کولی شو د لاجوردو، زمردو، سروزرو، ياقوتو او نورو په پيدا کولو په هېواد کې د زرګرۍ صنعت ته وده ورکړو. په همدې حال کې په اروپايي اتحاديه کې زموږ د زرګرۍ صنعت پر وړاندې يو شمېر امتيازات موجود دي او زموږ په دې برخه باندې ډېره لږه ماليه وضعه شوې ده، چې دا هم يو ښه امکان ګڼلی شو.

د ځينو متخصصينو په فکر زموږ د هېواد له پنځه سوه زرو څخه نيولې تر يوه ميليون پورې خلک د زرګرۍ په صنعت کې پر کار ګومارل کېدی شي او دا چې د زرګرۍ د صنعت لپاره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کبله ۲۴۰ میلیارده ډالرزیان رسېدلی دی.

کابل چې د هېواد پلازمېنې په توګه خپل ښاري حیثیت له لاسه ورکړی و او د چهاردهي سیمې د غلغلې د ښار ښه یې غوره کړې وه چې په زرګونو کورونه یې د جګړې پر وخت تباه شوي وو. همدا ډول د افغانستان د ډېرو سیمو په ګډون د هرات ښار نیمایي برخه هم د روسانو په بمباریو کې ړنګه شوې وه. ما پخپلو سترګو د خوست او ګردیز ښارونه په داسې بد حالت کې ولیدل چې هېڅ شی په کې خوندي نه وو.

د جګړو له کبله د ننګرهار ډېره ځمکه شاړه شوې وه او د غنمو پر ځای په کې ډول ډول ماینونه کرل شوي وو.

افغانستان د هغو پنځو هېوادونو په کتار کې دی چې ډېر زیات ماینونه په کې ښخ دي. د ماین د وژونکیو حادثاتو داستانونه زموږ د خلکو ترمنځ د افسانو په څېر مروج دي. ماینونو ډېر فقیر انسانان وژلي او دغه ډارونکی دښمن اوس هم زموږ په ځمکه کې پټ دی. مګر زما خپله یوه خاطره اوس هم نه هېرېږي. یوه ورځ د ډاکټر نجیب د دولت تر سقوط وروسته د خوست–ګردیز پرلاره د یوې درې خوا ته روان شوم د سړک پر سر ملګرو ونیولم او راته یې په وارخطایۍ وویل چې ټوله دره له ماینونو ډکه ده. دا هغه سړک و چې په زرګونو انسانانو پرې تګ راتګ کاوه او د مختلف وزن ماینونه پرې راالوتي او له منځه یې وړي دي. په همدې ترتیب مې په هرات کې هم ولیدل چې ماشومان د لوبو پرمهال د ماینونو خوراک شول.

زموږ په هېواد کې د ساختماني ظرفیت نه علاوه د یوه متحرک اقتصاد منځته راتګ ناشونی دی. دمخه مو وویل چې دولت باید د پلان ګذارۍ او د تدارکاتو د ظرفیت په برخه کې د

سترو فابریکو جوړول او د زیاتې پانګونې اړتیا نشته، نو کېدی شي چې د هېواد په مختلفو سیمو کې داسې ترتیب ونیول شي چې ځوانان دې ښارګې ته جذب شي.

په ډېرو هېوادونو کې زرګري د مېرمنو ځانګړې پیشه ګرځېدلې چې زموږ د مېرمنو لپاره هم ښایي داسې روزنه برابره شي.

په معادنو باندې پانګونه منځمهاله او اوږدمهاله پروسه ده او د قانون تسلسل په کې حتمي شرط دی. پانګوال باید دا ډاډ ولري چې د نظام په تغیراتو قوانین او مقرارت نه بدلېږي او د اصولو تداوم به د دوی د مشروع ګټو ساتندوی وي. که دولت ظرفیت ونه لري د قانون حاکمیت نه تأمینېږي، ځکه په لومړي ګام کې د معادن وزارت ته څوک د قانون د مرکز په سترګه نه ګوري، خو که موږ دا پرېکړه کړې وي چې یو هوسا هېواد او خودکفا خلک غواړو، نو بیا لازمه ده چې د هېواد معدنیات په شدیده توګه په هغه قانوني چوکاټ کې تنظیم شي چې ټولنیز عدالت تأمینولی شي.

د دې دلیل دادی چې د ټولنیز عدالت او د دولت د عوایدو د انسجام تر منځ کلک اړیکی موجود دی. په افغانستان کې لږترلږه په راتلونکو سلو کلونو کې معادن ډېر ستر رول لوبوي، نو ځکه ورته داسې تهداب جوړول په کار دي چې زموږ راتلونکی خوندي وساتي.

۴- ساختماني:

څرنګه چې مو دمخه ذکر وکړ د نړیوال بانک د یوه تخمین له مخې افغانستان ته په تېرو جګړو کې د هر اړخېزې بربادۍ له

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنسټيز قوت خاوند شي. اوس دا ويل غواړو چې په ساختماني برخه کې د خصوصي سکټور او دولت ترمنځ بايد يو داسې اساسي تړون رامنځته شي چې له نړيوالو مرستو او کورنيو عوايدو څخه مؤثره ګټه ترلاسه کړو او په اصولي توګه ترې د زېربنا د ساتنې او پراختيا لپاره کار واخلو.

د خصوصي سکټور د پراختيا لپاره ځينو اقداماتو ته اړتيا ده چې په دې ډول ورته اشاره کولی شو:

لومړی- په هېواد کې بايد يو ساختماني کوډ يا په بل عبارت يوه ساختماني مقرره وضعه شي او داسې څرګند ملي معيارونه چې له نړيوالو معيارونو سره سمون خوري رامنځته شي او د ټولو مرسته کوونکو هېوادونو او مؤسساتو د منلو وړ وي. د دې کوډ اهميت دا دی چې هر قرارداد به خپل وړانديزونه په همدې چوکاټ کې برابروي او د خپل ظرفيت د لوړولو لپاره به پانګونه کوي.

دويم- د ساختماني قراردادي شرکتونو يوه سرتاسري اتحاديه بايد جوړه او تقويه شي او هغه قراردادي چې د دې اتحاديې غړيتوب ونه لري بايد د يوه قرارداد په مناقصه کې د ګډون حق ونه لري. دا اتحاديه بايد دومره پياوړې کړی شي، چې وتوانېږي د هر غړي د ظرفيت او کيفيت ګارنټي وکړي. د دې موخې د لاس ته راوړو لپاره بايد د بشري قوې ټول هغه اړخونه په اساسي توګه وڅېړل شي چې د افغانانو اوسنی ظرفيت معلوم او د يوه اساسي ظرفيت د منځته راتګ لپاره منظم يو کلن، پنځه کلن او لس کلن پروګرام جوړ شي.

درېيم- هر مرسته کوونکی هېواد، نړيوال بانک او

نا دولتي سازمانونه (NGO) د مناقصې جلا، جلا اصول لري. د دې بېلابېلو اصولو زده کړه او د پروپوزلونو وړاندې کول زموږ افغاني شرکتونو ته يو ستر عذاب ګرځېدلی او له همدې کبله عمده قراردادونه د بهرنيو يا سيمه ييزو شرکتونو لاس ته لوېږي چې په پنځم شپږم لاس افغاني شرکت ته رسېږي او د ګټې ستره برخه هغه بهرني شرکتونه ترلاسه کوي، چې د پروپوزل ليکلو په چل پوهېږي. که غواړو چې دا بدبختي پای ومومي، نو لازمه ده چې دولت د مناقصې داسې اصول رامنځته کړي چې له نړيوالو مرستندويو مؤسسو او هېوادونو سره يوې څرګندې نتيجې ته ورسېږي او هغه اصول چې د ټولو لپاره يو ډول وي په تېزۍ سره خواره او عام کړي. بله لاره يې دا ده چې دولت دې له مرسته کوونکو هېوادونو څخه نقدي پيسې ترلاسه کړي او وروسته دې د خپلو شرکتونو په وسيله په خورا شفافيت او ايمانداری داسې لګښتونه وکړي چې په پايله کې يې نړۍ دې ته قانع شي چې دولت د خپل خصوصي سکټور په مرسته د نړيوالو قرارداديانو او ملګروملتونو د مؤسساتو په پرتله ډېر اغېزمن کارونه سرته ورسول.

څلورم- خصوصي شرکتونه هغه مهال پرخپلو پښو د درېدو توان پيدا کوي، چې له لنډمهال او منځمهال څخه په اوږدمهال يقين پيدا کړي او دا هغه وخت شونې کېږي، چې په منځمهاله او اوږدمهاله پروژو کې شرکتونه په دې ډاډه وي چې که چېرې د خپل ظرفيت د لوړولو لپاره پانګونه وکړي پانګه يې بې ځايه نه مصرفېږي، بلکې ګټوره نتيجه لري او که دا يقين پوخ شي، نو د افغانستان مختلف شرکتونه به اختصاصي کفايتونه ترلاسه کړي. د ساري په توګه، که چېرې دولت ټينګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

عزم ولري چې په پنځه کلنه موده کې د اوبو څلور سوه منځنۍ بندونه جوړ کړي، نو لازمه ده چې د پیسو سرچینه وضاحت ولري. نقشې تیارې او امنیتي شرایط مساعد وي، نو که چېرې خصوصي شرکتونه د دولت په منځمهاله موخو یقین وکړي ځانونه ورسره عیاروي او که چېرې موخه دا وي، چې پر څلورو سیندونو باندې په لس کلنه موده کې د برېښنا څلور ستر بندونه جوړېږي، نو هم لازمه ده په وضاحت سره وویل شي چې دې کار ته څه ډول ظرفیتونه په کار دي چې په داسې سترو پروژو کې ونډه واخلي، نو که داسې وشي پایله یې داده چې ځینې افغاني شرکتونه به پرخپل ظرفیت باندې پانګونه وکړي او یا دا چې له ځینو نړیوالو شرکتونو سره به شریک شي، چې د درېیم ګام د سترو پروژو لپاره عملي تجربه ترلاسه کړي.

د ساختمان بل مثال د کورونو او اپارتمانونو جوړول دي. زموږ په اقتصادي شرایطو کې د کورونو کرایه ډېره لوړه ده. د کابل او پېښور د کورونو د کرایې پرتله د دې خبرې ښه ثبوت دی، ځکه په پېښور ښار کې د یوه مناسب کور کرایه تر کابله لس تر شلو چنده ټیټه ده. که غواړو چې ملي پانګه په کار واچوو او نړیواله پانګه په مناسبه توګه جذب کړو، نو د کورونو کرایه باید کم تر کمه د ګاونډیو هېوادونو له کرایې سره برابره کړو، ځکه له اقتصادي پلوه به بیا له ګاونډیو هېوادونو سره پرتله کېږو، که چېرې دولت دا تصمیم ونیسي، چې د لسو کالو په چوکاټ کې د هستوګنې یو میلیون واحدونو جوړولو ته زمینه برابره کړي، نو لازمه ده چې د دې موخې د عملي کولو لپاره له شرکتونو، بانکونو او نورو ملي او نړیوالو امکاناتو څخه ډېر مؤثر کار واخلي.

په همدې بهیر کې له سلو نیولې تر دوو سوو پورې شرکتونه داسې تقویه کېدی شي، چې د کورونو د جوړولو اساسي ظرفیت پیدا کړي او وتوانېږي چې د خپلو خلکو لپاره د هستوګنې وړ کورونه جوړ کړي. موږ به بیا اړ نه یوو، چې د نلدوانۍ، معمارۍ او یا نجاري لپاره د همسایه هېوادونو خلک په لوړه بیه استخدام کړو. که دا ساختماني ظرفیت چې د کمیت او کیفیت ترمنځ یې اعتدال موجود وي رامنځته شي، نو بیا به ولس په دې ډاډمن وي چې یو کور یا اپارتمان په مناسب قیمت او ټاکلي وخت ترلاسه کولی شي. کور یا د اوسېدو نور واحدونه زموږ د دولت د مامورینو ډېره ستره اړتیا ده.

که د اداري فساد لرې کول په اهدافو کې شامل وي، نو باید داسې بنسټونه ایجاد کړو، چې د دولت مامورینو ته د کورونو د جوړولو ترتیب ونیسي. یو لاره یې د تقاعد داسې صندوق جوړول دي چې له پانګې څخه یې د هستوګنې د کورونو جوړولو لپاره رقم اخیستل کېدی شي. نورې نړیوالې تجربې هم شته چې د یوه ملي بحث او ملي اجماع په ترڅ کې ترې ګټه اخیستی شو.

۵- مخابرات او معلوماتي ټکنالوجي:

په اوسنۍ نړۍ کې مخابرات او معلوماتي ټکنالوجي د اقتصاد مهم رکن دی، ځکه چې د معاملاتو اصل پر معلوماتو ولاړ دی او که په مناسب وخت کې معلومات ترلاسه نه شي معاملات ګټه نه شي کولی. که څوک غواړي چې خپل تولیدات د بازار له اړتیاوو سره سم عیارکړي اړ دی چې په اړه یې پوره معلومات ولري.

دمخه مو ويلي وو، چې کله په ۱۳۸۲ هـ ل کال په اصولي توګه د ټليفون لايسنسونه توزيع شوي نه وو، نو ساعتونه په کار وو چې په کابل ښار کې به دې له يوه وزارت څخه بل ته احوال لېږه، مګر کله چې ۷،۵ ميليونو افغانانو ټليفون ترلاسه کړ او س په اسانۍ سره د هېواد له يوه ګوټ څخه بل ته معلومات انتقال مومي او ۷۵٪ خلک کولی شي د يو بل له احواله خبر او د ژوند او سوداګرۍ لپاره ترتيبات ونيسي.

مخابرات او معلوماتي ټيکنالوجي يوازې د شخصي معاملو لپاره د اهميت وړ نه دي، بلکې معاصر مواصلاتي سيسټم د نننۍ نړيوال نظام بنسټ ګڼل کېږي، نو پر همدې بنياد بايد نوي مواصلاتي نظام ته د يوې پراختيايي وسيلې په توګه وګورو او د دې سکټور د ودې او پراختيا لپاره داسې ترتيبات ونيسو چې د افغانستان د راتلونکي لپاره هم ممد وي او هم يو رکن.

د دې لپاره چې دا موخه عملي بڼه غوره کړي، بايد څو اساسي پاليسۍ جوړې او څو مهم تصاميم ونيول شي، ځکه کمپيوټر د يوه نوي علم په توګه ګڼل کېږي، په ګړۍ د پرمختګ او بدلون په حال کې دی. افغانستان نه شي کولی چې په دايمي توګه په نړيوالو سلاکارانو ملا وتړي. په کار ده چې د کمپيوټر د پروګرامونو په برخه کې د کمپيوټر د سافټوير داسې پروګرام جوړوونکي وروزو چې زموږ د بشري پانګې د پراختيا اساسي رکن وګرځي، ځکه کمپيوټر ورځ تر بلې له سياسته نيولې تر اداري او اقتصاد پورې په ټولو چارو کې مهم ځای نيسي، نو ځکه زموږ د سياسي او اقتصادي استقلاليت لپاره ډېره مهمه ده چې د سافټوير جوړولو دا مهم ظرفيت په خپل هېواد کې

ايجاد کړو او د دې ظرفيت د ايجاد لپاره لازمه ده، چې په پوهنتونونو کې د کمپيوټر د لوړې کچې پوهنځي جوړ کړو او يا دا چې د معلوماتي ټيکنالوجۍ يو جلا پوهنتون پرانيزو، چې موخه يې يوازې د تخنيکي کسانو روزنه نه، بلکې د پروګرام ليکنې د ظرفيت رامنځته کول وي، کمپيوټر يو معاصر علم دی او د تاريخ زده کړه ورته ضرور نه ده، د طب له يوه پوهنتون څخه د داسې يوه پوهنتون د جوړولو لګښت ډېر کم دی، مګر د اقتصاد او اداري په برخه کې يې نتيجه د ډېر اهميت وړ ده.

په نننۍ نړۍ کې کمپيوټر ته د عام ولس لاس رسی د اقتصادي تحرک اصلي معيار دی، د کمپيوټر لپاره برق ضرور دی او دمخه مو د برېښنا په اهميت خبره وکړه، ځکه منظم او دوامداره برق له کمپيوټر څخه د ګټې اخيستو لپاره اساسي شرط دی.

انټرنيټ د مواصلاتي نظام يو بل جادويي ډوله سيم دی چې په يوه وخت کې يې ټوله نړۍ او فضا په بر کې نيولې ده. دا نړيوال جال هغه پوهنتون او کتابتون ته ورته دی، چې په ميلياردونو پاڼې ترې ډکې او په دې برېښنايي کرښه کې خوندي دي. هغه معلومات چې له يوه کتابتون څخه په يوه مياشت کې ترلاسه کېدی شي په انټرنيټ کې ترڅو دقيقو زيات وخت نه غواړي، مګر له بده مرغه زموږ په هېواد کې دا اسانتيا ډېره لوړه بيه لري او که د يوه کور لپاره چې په ګاونډيو هېوادونو کې په لس ډالره د کوم کيفيت انټرنيټ ترلاسه کېږي زموږ په هېواد کې پرې تر څلورو سوو امريکايي ډالرو زيات لګښت راځي چې دا زموږ په اقتصادي شرايطو کې ډېر درون قيمت دی او همدا دليل دی چې زموږ ځوانان، خو لا څه زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګریز شرکتونه هم نه شي کولی له دې وسیلې څخه د لوړې بیې له امله اغېزمنه استفاده وکړي. زما په فکر د افغانستان دولت دې یوه داسې اصولي پرېکړه وکړي چې افغانستان د ازاد انټرنیټ ساحه وګرځي.

د انټرنیټ شرکتونه دولت ته کومه د یادولو وړ مالیه نه ورکوي، خو د ازاد انټرنیټ له امله راتلونکی اقتصادي خوځښت له دې مالیو څخه ډېر لوړ ارزښت لري. همدا ډول د ځینو امریکایي حقوقپوهانو او کمپیوټر پوهانو له خوا د سافټویر جوړولو په اړه یو ستر بحث جریان لري. که داسې اصولي اقدامات ترسره شي، نو په ګڼ شمېر کې به د سافټویر جوړولو کمپنۍ منځته راشي.

دا خبره مو په مخکې پاڼو کې ذکر کړه چې زموږ ځوانانو په تېرو اتو کلونو کې وکولی شول، چې د سافټویر په جوړولو کې خپله ونډه وښيي. که چېرې د دغو ځوانانو استعدادونو ته د رشد زمینه برابره شي دوی به د پوهنتونونو په راس کې ځای ونیسي او د دوی فکري پانګه به په ملي ګټو بدله شي.

په نړۍ کې د کمپیوټر بیه ورځ په ورځ په ټیټېدو ده. د امریکا د ټکنالوجۍ په ستر پوهنتون(MIT) کې یو ځانګړی لابراتوار په دې بوخت دی چې اول ځل د پنځوسو ډالرو په بیه یو کمپیوټر جوړ کړي او له دې څخه هدف دادی چې وروسته یې بیه شلو ډالرو ته را ټیټه کړي. که دا او دې ته ورته زمینې عملي بڼه غوره کړي، نو زموږ ځوانانو ته به هم په پراخه پیمانه د کمپیوټر او انټرنیټ د استعمال موقع په لاس ور شي او له دې ټکنالوژۍ سره پراخه اشنایي به د دوی د ژوند په هره برخه کې د ډېرې مثبتې اغېزې ولري.

۲- ښاري خدمات:

ښاري ژوند د کار پر تقسیم ولاړ دی. په ښارونو کې زیاتره خلک کسبګر دي او په تخصصي ډول خپل ژوند تأمینوي.

ښاري خدمات په عمومي ډول درې مهمې برخې لري:

الف- هغه خدمات چې د ښار له خوا کلیو باندو او مالدارانو ته وړاندې کېږي.

ب- هغه خدمات چې ښاریانو ته وړاندې کېږي.

ج- هغه خدمات چې له ښار څخه سیمې او نړۍ ته وړاندې کېږي.

که دغو درېو برخو ته سمه پاملرنه وشي موږ به وکولی شو چې هم د خدماتو کیفیت لوړ کړو او هم د خدماتو په برخه کې کاري پراختیا او کاري زمینې را منځته کړو.

هغه خدمات چې د ښار له خوا کلیو باندو او مالدارانو ته وړاندې کېږي د کلیوالو او مالدارانو په اړتیاوو پورې تړاو لري. زموږ زیاتره اطرافي وګړي په ورځ کې پنځوس افغانۍ عاید لري، چې دا ډېر ټیټ عاید دی او د دوی د پېر او پلور توان یې کمزوری کړی دی. دوی په ځینو خاصو موادو کې له ښاره سودا اخلي، د ساري په توګه، که واده ښادي وي، نو معمولاً ښار ته راځي او د واده د ضرورت شیان اخلي.

بزګران د سرې، غوړیو، اورلګیت، مالګې، تېلو او نورو شیانو د پېر لپاره ښارونو ته راځي، چې دا خدمات د بیې له پلوه ښاري دوکاندار ته د یادولو وړ ګټه نه رسوي، مګر کله که د دغو بزګرانو ورځنی عاید له پنځوسو افغانیو څخه دوه سوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانیو ته لوړ شو، نو بیا به دوی خپلو اولادونو ته له ښاره کتابونه او ځینې نور شیان هم واخلي او د وخت په تېرېدو که چېرې هلته برېښنا ورسېږي، د دوی د پېر او اخیستو قوت به د دې وړ شي چې راډیو، د کالیو مینځلو ماشینونه، ټلویزیون، کمپیوټر او نورې برقي وسیلې هم له ښاره وپېري.

که چېرې زموږ کرنه عصري شي، نو کلیوال به له ښارونو ځخه ټول وسایل لکه ټراکټور، ترېشر او نور واخلي او هغو زرعي مشاورینو ته به د مشورې اخیستو لپاره پیسې ورکړي، چې د دوی د حاصلاتو له پراختیا سره مرسته کولی شي. د دې ترځنګ به دوی انجنیر، مهندس او ډیزاینر ته اړتیا پیدا کړي، چې دوی ته د کورونو، فابریکو او نورو تعمیرونو نقشې جوړې کړي او په سیمه کې د پلونو او بندونو د انسجام لپاره منظم ترتیب ونیسي.

هدف دادی چې په هره اندازه، چې د کلیوالو په عوایدو کې ډېربښت راځي په هماغه اندازه کلیوال کولی شي، چې د ټولنیزې همکارۍ له لارې خپلې اړتیاوې پوره کړي. همدا دلیل و، چې ما غوښتل د ملي پیوستون پروګرام په کلیو کې په شرکت بدل شي چې کلي یې په وسیله ملي او نړیوال مارکېټ ته لاره پیدا کړي. په هره اندازه چې زموږ د کلي سبزي په اروپایي مارکېټ کې وپلورل شي او یا یې مېوه د خلیج بازار ته ورسېږي په هماغه اندازه به زموږ د کلیوال ژوند بهتر شي.

په هره پیمانه چې د ارزښت د زنځیر کړۍ د نړۍ له معتبرو بازارونو سره وصل شي، په هماغه پیمانه به کلیوال د ښارونو خدماتو ته اړتیا او ورتیا پیدا کړي. د مثال په ډول، که غواړو چې د کلي انګور مو د خلیج بازارونو ته لار پیدا کړي، نو

مجبور یوو چې په صحي لحاظ تثبیت او ښه کیفیت ولري. د داسې کنټرول لپاره د هغو ملي تأسیساتو ایجادول په کار دي، چې تصدیق یې د نړۍ د اعتماد وړ وي.

د کابل پوهنتون د فارمسي پوهنځی داسې ډېر امکانات لري چې د پورتنیو اهدافو لپاره کارېدلی شوای او د دغو امکاناتو پرمټ پوهنتون کولی شول چې د یوې تصدۍ ښه غوره کړي، مګر اوسني دولت ونه غوښتل، چې له یوې خوا کابل پوهنتون پر خپلو پښو ودرېږي او له بلې خوا د کیفیتونو د کنټرول یوه معتبره مؤسسه رامنځته شي.

د ښوونې او روزنې په برخه کې کلیو ته ښاري خدمات د ډېر ارزښت وړدي. زه له ډېرو کلیوالو ځخه اورم چې هلته د دولتي ښوونځیو هراړخیز ځرنګوالی په خراب حالت کې دی، ځکه په ښوونکو باندې لازمه پانګونه نه ده شوې، درسي لوازم او د مکتبونو تعمیرات ضعیف دي او زیاتره مساجد او مکاتب برېښنا نه لري.د دې ستونزې د اوارې لپاره کولی شو د برېښنا په وسیله صوتي او تصویري درسي کستونه، چې د پیاوړو استادانو له خوا تیار شوي وي د معلمانو او متعلمانو د مشاهدې لپاره وړاندې کړو. د دې ترځنګ اوس په ښارونو کې خصوصي ښوونځي هم رامنځته شوي چې د دې خلا د ډکېدو لپاره یې غوره خدمت کړلی شو، ځکه خصوصي سکټور په ډېرو برخو کې کولی شي د ناکام دولت له خوا راپیدا شوې خلاوې ډکې کړي او یا دا چې دولت باید د داسې ستونزو د اوارې لپاره اقدام وکړي او پخپله دې له عمده مضامینو ځخه صوتي او تصویري ټایپونه جوړ کړي او په مؤثره توګه دې په ټول هېواد کې ووېشي. که له دې ټایپونو ځخه په سمه توګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده وشي، نوله یوې خوا به د معلم صاحبانو پېښې کم شي اوله بله پلوه به زده کوونکي وتوانېږي، چې مزید و معلوماتو ته لاس رسی پیدا کړي.

کابل چې د هېواد پلازمېنه ده له بده مرغه د لېسو ترمنځ یې ډېر توپیر شته. د احمد شاه بابا مېنې او د ښار د نورو اطرافو ښوونځي د اماني، حبیبیه او استقلال د لېسو په اندازه امکانات نه لري او درسي سویه یې هم یوله بله فرق کوي. که دولت د مجربو استادانو له خوا دا ډول جوړ شوي ټایپونه وویشي او یا هم په انلاین ډول بعید درسونه د ښوونځیو ترمنځ شریک شي تر ډېره بریده به په متوازنه توګه درسي امکانات د ټول هېواد په کچه عام او د استفادې وړ وګرځي. د دې طریقې یوه بله ګټه داده، چې ماشوم به په اسانۍ سره په خپله مورنۍ ژبه درسونه زده کړي او هم به نورې ژبې یاد کړي.

د ښار خلک د خوراک ښناک ډېر توکي له بازاره اخلي، نو ځکه لازمه ده چې په ښارونو کې لومړی د خوراک ښناک شیانو ته پام واړول شي. په ښاري قصابخانه کې غوښه ځوړنده وي او مچان ترې چاپېر وي، چې د بې کیفیته تېلو بدې اغېزې هم پرې لوېږي. که منظم ترتیب وي کېدی شي دا غوښې په صحي توګه ښاریانو ته وړاندې شي او که صحي او معیاري بڼه خپله کړي، نو د پېر او پلور په برخه کې به یې هم مثبت بدلون راشي.

د پلازمېنې کابل په شاوخوا ولایتونو پروان، پنجشېر، لوګر، کاپیسا، بامیان او مېدان وردګ کې د مالدارۍ دومره امکانات شته چې د دې ښار د لبنیاتو ټولې اړتیاوې پوره کولی شي. هندوستان له کلیو څخه د شیدو راټولولو او د لبنیاتو په برخه کې د کوپراتیفي نظام د جوړولو ډېره بریالۍ تجربه لري،

چې د کابل او ګاونډیو ولایتونو ترمنځ پلې کېدی شي. په همدې ترتیب په نورو ولایتونو لکه ننګرهار، هرات، کندهار، مزار، خوست، کندز، پکتیا او..... کې به هم ښایي داسې تجربې ډېرې بریالۍ نتیجې ولري.

د خدماتو د پراختیا لپاره څو نور عناصر ضروري دي:

لومړی- مقررات: داسې مقررات وضع کول په کار دي، چې تش په کاغذ لیکلي پاتې نه شي، بلکې په اصولي توګه تطبیق شي. ښه خدمات په رغنده سیالۍ کې پراختیا مومي، خو که چېرې د محدودو افرادو په ګټه وکارېدل، نو بیا د خلکو باور له اصولو او ضوابطو څخه د ناوړو روابطو پر لور څرخي او کوښښ کوي، چې په سیاسي زور میدان وګټي، نه په مسلکي خوارۍ. په کابل کې له هوټلونو سره د مستوفیت او ښاروالۍ چلند یې یو غوره مثال دی. د هوټلونو مالکان وایي، چې هره ورځ د مستوفیت او ښاروالۍ مامورین په دوی پسې ورځي او په بېلابېلو نومونو ترې په شنه زور پیسې اخلي. دوی وایي، چې د دولت مامورین دوی ته دا ښیي چې څرنګه د بډو په بدل کې د دوی مالیه کمه کړي.

زموږ خصوصي ټلویزیونونه هم د دولت له مختلفو شبکو څخه په تنګ دي او نه پوهېږي چې کوم ډول مقررات پرې تطبیقېږي. څو ځله د خصوصي ټلویزیونونو ځینې کارکوونکي د ملي امنیت له خوا بندیان شوي دي چې په حقیقت کې نه د اساسي قانون او نه هم د رسنیو د قانون له مخې د ملي امنیت ارګان دا حق لري چې د ټلویزیون کارمند ته لاس واچوي.

دویم- د یوه منظم پلان طرح او اجرا: د داسې یوه منظم پلان

(c) ketabton.com: The Digital Library

طرحه کول چې په دقیقه توګه په کې دا څرګنده وي، چې د وطن د ودې لپاره کوم خدمات باید پراختیا ومومي او په کومه توګه دا سې خدمات عرضه کېدی شي. د دې یو مثال په هېواد کې سروې ګانې دي. په تېرو اوو کلونو کې د نړیوالې ټولنې ډېرو مؤسساتو دلته سروې ګانې ترسره کړې، چې د افغانستان د ټولو ګاونډیو هېوادونو په پرتله ډېرې ګرانې تمامې شوې. که څه هم د دې سروې ګانو ټول ساحوي مامورین افغان ځوانان وو، خو دا چې د څو بهرنیو شرکتونو له خوا ترسره شوې، نو بیه یې ډېره درنه تمامه شوه. د سروې ګانو ترسره کول هغه خدمات دي، چې په راتلونکو لسیزو کې ورته موږ په دوامداره توګه ډېره زیاته اړتیا لرو. که موږ د خدماتو یو منظم پلان ولرو په ډېره کمه موده کې همدا ظرفیت هم په خپلو پوهنتونونو او هم د شرکتونو جوړولو له لارې پیدا کولی شو. دا سې نور ډېر مثالونه، شته چې پربنسټ یې ځوانانو ته د خدماتو له لارې ابرومند کارونه برابرېدی شي.

دریيم- د ځمکو او هستوګن ځایونو عرضه کول: د ښاري خدماتو یو بل اصل په مناسبه بیه د ځمکو، کورونو او اپارتمانونو عرضه کول دي. زېربنايي خدمات لکه برېښنا، انټرنټ او دا سې نور هم په دغو خدماتو کې راځي. زموږ په ښارونو کې د کورونو، اپارتمانو، برېښنا، انټرنټ او دا سې نورو ضرورتونو بیه د ګاونډیو هېوادونو په پرتله ډېره لوړه ده. که غواړو چې ښارونه مو د اقتصادي تحرک مرکزونه وګرځي، په کار ده، چې د کورونو د اخیستو او کرایې بیه حداقل د ګاونډیو هېوادونو په اندازه راټیټه

کړو، مګر دا کار بې د دولت او خصوصي سکتورله همکارۍ ناشونی دی. د ساختماني شرکتونو د پیاوړتیا لپاره په دې کتاب کې ځانګړې وړاندیزونه شته.

زموږ د وړاندیزونو د عملي کولو لپاره مهمه ده، چې په راتلونکو پنځو کلونو کې یو میلیون د هستوګنې کورونه جوړ او د معلمانو، د دولت د کارمندانو، متشبثینو او ځوانانو په واک کې ورکړل شي.

زموږ د متشبثینو یوه لویه ستونزه د ځمکو لوړه بیه ده. دا په دې معنی نه ده چې بویه ځمکې نشته، بلکې د خدماتو د عرضه کولو لپاره له دولت سره منظم پلان نشته. که دولت وغواړي کولی شي د متشبثینو په همکارۍ منظم پلانونه جوړ کړي.

د دې یو ښه مثال د مزارشریف ښار دی. پنځه کاله پخوا د مزار ښار ډېر ناپاکه او د هستوګنې ځایونو، دوکانونو او مارکیټونو له کمبود سره مخ و. په ښار کې یو سړک هم په سمه توګه پوخ نه و، مګر کله چې خصوصي سکټور له دولت سره لاس یو کړ، سړکونه پاخه شول، کورونه، دوکانونه او مارکېټونه جوړ شول او همدا ډول اوس خصوصي شرکتونه د ښار د پاکوالي لپاره هم له دولت سره مرسته کوي، چې د دې همکارۍ د ښار بڼه بدله کړې ده.

په هرات کې څو کاله وړاندې خلکو له دولت سره ومنله، چې خپلې ابادۍ، چپه او سړکونه پراخ کړي چې په لږه موده کې دا چاره ترسره شوه. له دې کار سره له یوې خوا د خلکو د جایدادونو ارزښت زیات شو او له بله پلوه د ښار بڼه معیاري شوه.

دا سمه نه ده، چې وایو په مزارشریف او هرات کې ستونزې نشته، خو هدف دا دی چې په وطن کې دا سې ابتکاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلګې شته چې له يوه ولايت څخه بل ته انتقالېدی شي.

د ښاري خدماتو د منظم پلان د نه لرلو له کبله زموږ غالۍ اوبدل له ډېرو ستونزو سره مخ ده او دا وخت بېخي پردۍ شوې دي. که څه هم د پېړيو په اوږدو کې زموږ خويندو او ورونو د غالۍ اوبدلو په کار کې ډېرې ستړې تجربې ترلاسه کړې، خو اوسمهال زموږ غالۍ له پاکستان څخه نړۍ ته د پاکستاني صنعت په نامه صادرېږي. د غالۍ اوبدونکو د اتحاديې د دعوې له مخې څو ستونزې د دې لامل شوي چې زموږ غالۍ اوبدل اوس له هېواده بهر دي. يوه ستونزه دا ده چې په ټول هېواد کې د غالۍ مينځلو دستګاه نشته. غالۍ اوبدونکي حاضر دي، چې د دې دستګاه د جوړولو لپاره پانګونه وکړي، خو دولت تراوسه دوی ته لازمه ځمکه په اختيار کې نه ده ورکړې.

بله د رنګ او وړۍ د ښه جنسيت د نه لرلو ستونزه ده، چې په نړيوال مارکېټ کې د دوی د مصنوعاتو اعتبار ته زيان رسوي او د افغانستان دولت په دې برخه کې هم له دوی سره مرسته نه ده کړې. نړيوال مارکيټ ته د غاليو د انتقال پروسه د غالۍ اوبدونکو بله ستونزه ده، چې افغان دولت ورته شرايط نه دي برابر کړي. اوسنی دولت تراوسه نه دی توانېدلی، چې د هوايي کارګو له لارې د غاليو د انتقال مناسب شرايط برابر کړي. همدا دليل و، چې غالۍ اوبدونکو پاکستان ته مخه کړه او د هغوی له هوايي کرښو يې کار واخيست.

زموږ په ښارونو او کليو کې د غالۍ اوبدلو کسب شته، خو د خدماتو هغه زنځير نشته، چې يو رنګ پوهه او تخصص په بل رنګ پوهې او تخصص پورې وتړي او ډېرو خلکو ته هم د کار

زمينه برابره کړي او هم ورته غوره خدمات وړاندې کړي.

زه د خپلې نړيوالې تجربې په اساس ويلی شم، چې له دولت څخه زموږ د غالۍ اوبدونکو غوښتنې ډېرې پر ځای او معقولې دي. که چېرې د اروپا او امريکا د سوداګرۍ د مديريت استادان هم له دغو غاليو اوبدونکو سره کېني، نو د دوی غوښتنې به ومني. په نوره نړۍ کې د سوداګرۍ اتحاديې او دولتونه په سلګونو ميليونو ډالر لګوي چې د سوداګرۍ د ادارې کارپوهان د ستونزو تحليل او حل لارې وړاندې کړي، مګر زموږ دولت ته غالۍ اوبدونکو په وړيا ډول داسې مشورې ورکړې، خو دوی پرې غوږ نه دی ګرولی. که په هېواد کې يو اغېزمن دولت راشي ژر تر ژره به د غالۍ اوبدونکو دا غوښتنې پر ځای او په لکونو خلکو ته به کاري زمينې پيدا کړي.

په همدې ډول هغه کسبګر چې په هېواد کې ژوند کوي د خپل کاري ظرفيت د لوړولو او د غوره خدماتو د ارايه کولو لپاره د دولت مرستې ته اړ دي.

د کابل د پلچرخي د کسبګرو له اتحاديې څخه نيولې د جلال آباد، کندهار، هرات، کندوز، بغلان، مزار، خوست، بدخشان، تخار، فراه او هلمند د مزدورانو او کسبګرو تر اتحاديو پورې ټولو په مفصله توګه خپلې ستونزې تحليل کړې او د هوارې په موخه يې له دولت څخه مرسته غوښتې، مګر دولت پرې ځان نه دی پوه کړی. که اغېزمن دولت موجود وي د دې ستونزو د هوارې لپاره په ډېره اسانه توګه ترتيب نيول کېدی شي.

زموږ کسبګر د اولاد د نفقې ګټلو لپاره په ټوله نړۍ کې خواره دي. د ايران ساختماني شرکتونه په تېرو دريو لسيزو کې زموږ د کسبګرو په همت پرمخ ولاړل. که چېرې موږ د خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

معلمانو، مامورینو او متشبثینو لپاره د هستوګنځایونو ترتیب نیسو، نو له یوې خوا به مو د غه وطنوال کسبګر چې په ډېرو سختو شرایطو کې په ګاونډیو هېوادونو کې ژوند کوي بېرته خپل هېواد ته راستانه شي او له بله پلوه به هغه ټول کاري ظرفیت را ټول شي، چې موږ ورته همدا اوس ډېره اړتیا لرو.

هغه خدمات چې له ښار څخه سیمې او نړۍ ته وړاندې کېږي: د ښاري خدماتو دا برخه په سیمه ییزو او نړیوالو خدماتو پورې تړلې ده. یو مثال یې، د حوالې سیستم او بانکونه دي. پخوا تر دې چې بانکونه رامنځته شي زموږ بهر مېشتو افغانانو به خپلوانو ته د حوالې له لارې پیسې رالېږلې، خو اوس چې بانکونه جوړ شوي سوداګریزو شرکتونو ته د صادراتو او وارداتو اسانتیاوې رامنځته کوي. د تشبث د تقویې لپاره بانکونه مهم دي، ځکه بانکونه د پور ورکولو له لارې متشبثین تقویه کوي او د نړیوالې پانګې په جلب وجذب کې بااعتباره ملي بانکونه ډېر اساسي رول لري.

هغه مهال چې په نړۍ کې د چټکو مواصلاتو امکانات نه وو، نو زیاتره خدمات په ملي چوکاټ کې ترسره کېدل. د ساري په ډول، هغه وخت چې د ټلیفون، انټرنیټ، فکس او نورو مواصلاتي امکانات نه وو د یوه سوداګریز شرکت مسؤولینو به د خلکو د شکایتونو او فرمایشونو د اورېدو لپاره په هره مغازه کې یو دفتر درلود. دوی به چې په هر هېواد کې مغازه لرله په هماغه مغازه کې به یې د هغه وطن مامورینو کار کاوه او یاده شوې دنده به یې ترسره کوله، مګر اوس چې ذکر شوي امکانات شته شرکتونه کولی شي د ټلیفون د یوې شمېرې په وسیله د نړۍ له ګوټ، ګوټ څخه د خلکو شکایات او فرمایشونه راټول

کړي. که د یوه امریکایي شرکت د ټلیفون مرکز ته څوک د نړۍ له هر ګوټ څخه ټلیفون وکړي، نو ښايي په هندوستان کې ناست نفر ورته ځواب ووايي، ځکه هندوستاني ځوانان د امریکا د بېلابېلو سیمو په مختلفو لهجو خبرې کولی شي او په ډېره اسانۍ هغه کارونه اجرا کوي، چې لس کاله پخوا پخپله امریکایانو ترسره کول.

د داسې خدماتو عرضه کولو لپاره باید یوه پیاوړې بشري قوه رامنځته او د معلوماتي ټیکنالوجۍ په برخه کې اساسي پانګونه وشي.

د معلوماتي ټیکنالوجۍ په برخه کې د هندوستان د بنګلور او حیدرآباد تجربې له یوې خوا او د ایرلینډ تجربې له بلې خوا دا په ګوته کوي، چې معلوماتي ټیکنالوجي د دوی د ژوندانه د ودې یو ستر عنصر ګرځېدلی، چې د ښاري خدماتو د عرضه کولو چاره یې ډېره اسانه کړې ده.

و- مارکېټ جوړول:

څرنګه چې موږ د دولت او ملت جوړونې ته اړتیا لرو، همدا ډول مو د قانونمند او متحرک بازار جوړول هم ستره اړتیا ده. د داسې بازار په ځینو اصولو باندې مخکې غږېدلي یوو. قانونمند بازار د قانوني حکومت تر ټولو ستر شرط دی، ځکه د قانون د حکومت په رڼا کې ژوند، وطن، پانګه او معاملات خوندي وي، خو د دې ترڅنګ زېربنا هغه اړتیا ده چې پرمټ یې ټول اقتصادي معاملات په اسانۍ سرته رسېږي. دلته د یوه قانونمند بازار په ځینو هغو اصولو رڼا اچوو چې زموږ په ځانګړو شرایطو کې ورته پاملرنه په کار ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړیواله سطحه یې خپل فعالیتونه پیل کړل. د دې ټولو فعالیتونو عمده پایله داده، چې فقیرو خلکو ته د یوه جمعیت د ګارنټۍ پر اساس پورونه ورکول شي. غریب خلک هم په ډېره ایمانداري دا پورونه پرې کوي او د خپل ژوندانه د ښه کولو لپاره ترې کار اخلي.

واړه پورونه په دې هم ډېر د اهمیت وړ دي، چې غریبو خلکو ته د حد اقل اقتصادي خوځښت زمینه برابره کړي، خو ددې لپاره، چې اساسي اقتصادي خوځښت رامنځته شي د منځنیو او سترو پورونو ورکولو ته اړتیا ده.

د منځنیو پورونو اندازه شرایطو ته په پام سره فرق کوي. زموږ په ځانګړو شرایطو کې له ۲۵ زره افغانیو څخه تر ۲۵۰ زرو افغانیو پورې او له ۲۵۰ زرو څخه تر ۵۰۰ زرو افغانیو پورې قرضه د خاص اهمیت وړ ده. ددې پورونو اهمیت دا دی، چې هغو ځوانانو ته چې مبتکر فکر لري، خو د عملي کولو پانګه یې نه لري، د کار زمینه مساعده کړي او دا چې پخپله ګټندوی وي پور ورکوونکو ته هم ګټه ورسوي.

دا ډول پورونه هغو متشبثینو ته، چې په وړه سطحه کې یې خپل بریالیتوب تثبیت کړی، خو د پانګې د کموالي له کبله نه شي کولی، چې د خپل کار ساحه پراخه کړي، ډېر مهم دي. د مثال په توګه، یو بزګر چې دواړه پور په نتیجه کې یې په لس جریبه ځمکه باندې یو فصل کرلی وي او په دې برخه کې یې خپل تشبث ثابت کړی وي، خو د پیسو د نه لرلو له کبله نه شي کولی، چې داسې یو جنس چې په هېواد کې نوی وي او ښه بازار لري وکري، نو که چېرې دې بزګر ته د سل جریبه ځمکې د اجاره کولو چانس په لاس ورشي ښکاره ده، چې لویه ګټه به ترې

لومړی- د پور نظام: دا هغه نظام دی، چې په نړۍ کې د اقتصاد په چټکتیا کې ستره ونډه لري. دا سیستم درې برخې لري، چې درې واړه د اقتصادي تحرک لپاره مهمې دي او دا هغه سیستم دی، چې کولی شي وړې پیسې ټولې او سترو موخو ته پرې د عمل جامه واغوندي.

د واړه پور سیستم نن ورځ د ډېرو فقیرو خلکو د هوساینې لپاره یو ګټور اقدام ثابت شوی دی. د واړه پور په باب د اسلامي هېواد بنګله دېش ستره کارنامه د مثال په ډول یادولی شو. د نوبل جایزې ګټونکي ډاکټر محمد یونس هغه شخصیت و، چې ددې سیستم په پراختیا کې یې په بنګله دېش کې ستر رول ادا کړی دی. د واړه پور عمده ګټه داده، چې په عمومي ډول فقیر خلک او په خصوصي توګه هغه فقیرې مېرمنې چې هېڅ جایداد نه لري د ژوند د تېرولو لپاره ترې کار واخلي. کله چې په دې اړه سپارښتنه وشوه، چې مستحقو مېرمنو ته دې واړه پورونه ورکول شي. مهمه پوښتنه دا وه چې دوی به څرنګه د دغو پورونو په پرېکولو وتوانېږي؟

د ډاکټر محمد یونس مهم ځواب دا و، چې دا پورونه به د یوې ټولنې له خوا پرې کېږي، ده تر یو سمندري توپان وروسته د مېرمنو یو ټولګی جوړ کړ او خپلې پیسې یې ورته د پور په توګه ورکړې په نیږدې وخت کې څرګنده شوه، چې فقیرې مېرمنې د پور په پرې کولو کې تر هر چا ډېرې امانتدارې دي او په منظمه توګه خپلې ژمنې سرته رسوي. د دې په پایله ګرامین بانک جوړ شو، چې اوس په نړیواله کچه پېژندل شوی بنسټ دی. د ګرامین ترځنګ د برک په څېر چې اوس په افغانستان کې هم فعالیت کوي، نور بنسټونه هم ایجاد شول او په سیمه ییزه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخلي او لا به هم د خپل ابتکار ساحه پراخه کړي، خو که چېرې یوه مبتکر ته د خپل نظر د عملي کولو موقع په لاس ورنه شي، نو ابتکاري نظریات به یې یوازې نظریات پاتې شي او هېڅکله به هم عملي نه شي، چې نه به یې ځان ته کومه ګټه ورسېږي او نه هېواد ته.

د منځنیو او وړو پورونو تر منځ هم توپیر دی، ځکه د منځني پور اخیستو لپاره یو څوک اړ دی، چې سوداګریز پلان ولري، چې د پور ورکوونکي بنسټ له خوا به د دې پلان د تطبیق مرحلې تر څارنې لاندې نیول کېږي. د منځنیو پورونو ترڅنګ د سترو مفکورو او نظریاتو د عملي کولو لپاره لوی پورونه ډېر لازمي دي، ځکه بې له لویو پورونو سترې مفکورې او ابتکاري نظریې نه شي عملي کېدی.

د دې بهیر د غښتلي ودې لپاره بانکونه هم مهم دي. د بانکونو په وسیله ټولنیزه هوسایي رامنځته کېږي. د ساري په توګه، که څوک غواړي په ځانګړې توګه کور یا اپارتمان جوړ کړي، نو له یوې خوا ډېر وخت غواړي او له بلې خوا په ډېره لوړه بیه پرېوځي، مګر په هغو هیوادونو کې، چې ساختماني شرکتونه شته کولی شي له بانکونو څخه ضروري پورونه ترلاسه او د خلکو د توان او اړتیا تر څېړنې وروسته کورونه جوړ او بازارونو ته یې وړاندې کړي. د دې ترڅنګ بانکونه پېرودونکو ته د هغوی د میاشتینیو عوایدو په نظر کې نیولو سره پورونه ورکوي، چې هغوی په ټاکلې موده کې د کور یا اپارتمان مالکان شي. په وړه، منځنۍ او لویه کچه د پور د منظم سیستم موجودیت د هېواد د اقتصاد په هره برخه کې اغېز لري.

د اسپانیا یو ستر ابتکار دا و، چې د پور د سیستم په وسیله

یې په خصوصي سکتور کې دا توانایي پیدا کړه، چې د زېربنا یوه ستره برخه یې جوړه کړه. په هندوستان کې په تېرو دریو کلونو کې ځینې داسې بنسټونه منځته راغلي، چې د زېربنا پانګه یې بولي او د خصوصي سکتور له لارې یې د زېربنایي پروژو جوړول خپله موخه ګرځولې ده. موږ باید د دغو مهمو تجربو پر اساس د لازمي پراختیا لپاره په افغانستان کې هم د پور ورکولو د سیستم په هکله جدي اقدامات وکړو.

په دې برخه کې د اسلامي بانکدارۍ هغه ابتکارات، چې په تېرو شلو کلونو کې شوي هم د ډېر اهمیت وړ دي، ځکه بنسټیز اصل یې پر مضاربت ولاړ دی، نو لازمه ده چې موږ له نورو اسلامي هېوادونو بیا په تېره د خلیج له تجربو ګټه واخلو او د هغوی په اشتراک دا ډول نهادونه پخپل هېواد کې جوړ کړو.

دویم- اجاره او بیمه: د یوه متشبث انسان د بریالیتوبونو راز د اقتصادي بنسټونو په موجودیت کې دی. په دې برخه کې د پور د سیستم په اړه وپوهېدو، خو د اجارې او بیمې سیستم هم د یوه متشبث د بریالیتوب لپاره مهم بنیادونه دي. که چېرې یو متشبث وغواړي، چې د کرنې په برخه کې تشبث وکړي او اړ وي چې ځمکه واخلي، نو د ځمکې لوړه بیه به هغه ته د ګټې چانس په لاس ورنه کړي او که له دولت یا خلکو څخه ځمکه په اجاره ونیسي، نو د کمو پیسو په بدل کې دا کار کولی شي.

همدا ډول د ساختمان جوړولو په برخه کې د ماشینونو اجاره کولو سیستم هم ډېر ضروري دی. که یو ساختمان جوړوونکی اړ شي چې ماشینونه په کامل مالکیت واخلي، نو په هغه صورت کې به ډېره ګرانه وي چې داسې وکړي، ځکه په مارکېټ کې به د یوه ماشین بیه دومره لوړه وي چې متشبث ته به د نور فعالیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره کافي پيسې نه وي پاتې، نو ځکه د بانکونو او يا نورو ساختماني شرکتونو په څېر د ماشين الاتو د شرکتونو موجوديت هم د اقتصادي خوځښت يوه لازمي برخه ده.

په افغانستان کې له نېکه مرغه ځينو متشبثينو د ماشينونو د اجارې شرکتونه جوړ کړي دي او د دوی د فعاليت کچه دې ته رسېدلې چې بهرنيو قراردادي شرکتونو ته هم په اجاره ماشينونه ورکوي. مګر له بده مرغه د افغانستان دولت په دې نه دی بريالی شوی چې د دوی نظريات واوري او د ستونزو په حل کولو کې ورسره مرسته وکړي، ځکه د داسې شرکتونو يوه مهمه ستونزه د بيمې نشتوالی دی. که چېرې د ماشين آلاتو د اجاره دارۍ يو شرکت، يو ماشين چې له پنځوسو زرو ډالرو تر درې سوو زرو ډالرو بيه ولري، له لاسه ورکړي او په يوه کال کې دا عمل څو ځله تکرار شي، نو شرکت ته به ويجاړوونکې صدمه ورسوي. د بيمې اساس دا وي چې د طبيعي افاتو او انساني صدماتو د راتګ پر وخت د يوه متشبث د زيانونو جبيره وکړي. که د بيمې منظم سيستم وي، نو متشبث په ډاډه زړه کولی شي خپل پلانونه منسجم کړي. جګړه ييز حالات او بد امني د خاصو اقداماتو غوښتنه کوي. په هغه صورت کې چې امن نه وي دولت او نړيوالې ټولنه د نړيوالو تجربو پر اساس کولی شي اصولي ګامونه واخلي چې د متشبثينو هلې ځلې تقويه او هغوی ته د نورو اقتصادي فعاليتونو د پراختيا زمينه برابره کړي.

درېيم- د تداركاتو زنځير يا (Supply Chain): دا يو عملي فن دی، ځکه اوسني نړيوال اقتصاد په دې استوار دی او هر چېرې، چې خامو يا پخو موادو ته اړتيا پيښه شي بايد پر

وخت ورته ورسيږي.

د تداركاتو نظم راوستلو ته د تداركاتو زنځير وايي او زنځير يې ځکه بولي چې که ترمنځ يې هره کړۍ ماته شوه، نو زنځير خپل اغېز له لاسه ورکوي. په همدې ډول د تداركاتو د زنځير هره کړۍ د زنځير د موجوديت لپاره هم ډېر اهميت لري. د دې ادعا ژوندی مثال زموږ واردات دي. موږ د مختلفو پروژو لپاره بېلابېلو ماشينونو ته اړتيا لرو او ترڅو، چې يو ماشين کم وي دا پروسه پرمخ نه شي تللی، خو له بده مرغه ډېر وخت داسې شوي، چې زموږ د اړتيا وړ واردات د کراچۍ په بندر کې په اونيو او مياشتو ټال شوي دي. په چين، جاپان، اروپا، او امريکا کې د يوې پروژې مسؤول په دقيقه توګه پوهېږي، چې دده د اړتيا وړ ماشينونه به کوم وخت ده ته ورسيږي او که ځنډ په کې راشي، نو د ماشينونو شرکتونه به ورته ډېره لويه جريمه ورکوي. خو دا چې موږ په وچه پروت هېواد يو- زموږ واردات په يقيني ډول د مودې له پلوه نه شي ګارنټي کېدی، چې په خپل وخت به زموږ لاس ته راشي. له همدې کبله اړ يوو، چې خپل ضروري تداركات په اساسي توګه تنظيم کړو او له هغو هېوادونو سره، چې بحري بندرونه او د ريل پټلۍ لري يوې موافقې ته ورسېږو، ځکه په وچه پرتو هېوادونو لپاره ځينې نړيوال قوانين موجود دي او موږ بايد د هغو قوانينو په چوکاټ کې يوه پياوړې ملي طرحه او ابتکار رامنځته کړو، چې په پايله کې يې زموږ د بارچالانۍ نظام داسې بڼه غوره کړي، چې د پروژو د تطبيق لپاره له وخت او زمان څخه مؤثره ګټه واخلو.

د بارچالانۍ اهميت يوازې په دې کې نه دی چې د پروژو د عملي کولو لپاره مواد انتقال کړي، بلکې کرنه، صنعتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعاليتونه او نور ټول خدمات په يوه تدارکاتي نظام پورې تړلي شيان دي. موږ اړ يوو، چې په دې فني برخه کې ګڼ شمېر ځوانان وروزو، چې د دې مهم زنځير په هره کړۍ کې د ډېرو معلوماتو خاوندان شي او وکړی شي، چې راتلونکي نسلونه هم تربيه کړي.

څلورم- د ګټې زنځير: بشري پانګه کولی شي طبيعي او کلتوري شتمنۍ په مالي پانګه واړوي. د طبيعي پانګې په اړه مو د مخه وويل، چې څنګه خام مواد کېدی شي پر قيمتي توليداتو باندې بدل شي. زموږ مېرمنې لاسي کارونه کوي، خو نه دوی د يادولو وړ ګټه ترلاسه کوي او نه هغه سوداګر، چې له دوی څخه لاسي جوړ شوي توکي اخلي، سبب يې دا دی، چې د ګټې زنځير محدود او لنډ پاتې دی او هغه کړۍ، چې کولی شي دا لاسي صنايع د نړۍ سترو بازارونو ته ورسوي په دې زنځير کې نه ده ورزياته شوې. موږ اړ يوو، هغه کړۍ چې د کاليو د نړيوالو سټنډرډونو ځانګړنې په ګوته کوي او د هغو پلورنځيو د غوښتنو په اړه معلومات راکوي، چې ستر بازار لري د خپلو ګټو په زنځير کې زياته کړو.

د دې لپاره چې زموږ لاسي صنعتګران د دې بازارونو پر اهميت پوه شي او د هغوی د اړتياوو په پام کې نيولو سره خپل کارونه تنظيم کړي، نو په کار ده، چې دوی ته د معلوماتو راټولولو او د فني مهارتونو د لوړولو زمينه مساعده شي. کله چې د ګټو زنځير زموږ له کلي څخه تر نړيوال بازار پورې په منظمه توګه وغځېږي او خلک په هرې کړۍ کې د بلې کړۍ پر اهميت پوه شي، نو هغه مهال به د ګټې زنځير رښتيا هم پياوړی او د دې لامل شي، چې زموږ د ټولنې شلېدلې خواوې وتړي او د

خلکو ژوند هوسا کړي.

د ګټې د زنځير بل مثال کلتوري شتمني ده. موږ د خپل تاريخ له ډېرو دورو څخه لرغوني اثار او نښې لرو، چې زموږ کلتوري پانګه ده. مصر، مکسيکو او ترکيه د هغو هېوادونو له بېلګو څخه دي، چې له خپلو لرغونتوکو او ټوريزم څخه يې د ګټې يو قوي زنځير جوړ کړی دی او توانېدلي دي، چې هر کال په ميلياردونو ډالر له دغه زنځير څخه پيدا کړي. سره له دې، چې ځينې خلک فکر کوي، په اوسنيو امنيتي شرايطو کې په افغانستان کې د ټوريزم پراختيا ناممکنه ده، مګر افغان متشبثينو دا نظريه غلطه ثابته کړه، او په بلخ کې هغه څو تنه متشبثين، چې څو ستر باغونه يې جوړ کړي وايي، چې د دوی باغونو ته خلک راځي ودونه او نور ډول ډول محافل په کې نيسي او په دې برخه کې د خلکو تقاضا تردې هم لوړه بريښي.

اوس چې زموږ په هېواد کې ګڼ شمېر بهرنيان ژوند کوي کولی شو، هم د دوی له لارې او هم د داخلي ټوريزم د پراختيا له لارې خپله دغه برخه د ګټې په زنځير بدله کړو.

پنځم- ګارنټي: پانګونه همېشه له خطر سره مخ وي. که پانګوال خطرونه ونه مني، نو د ډېرو پيسو خاوندان کېدی نه شي. کله چې په امريکا او اروپا کې اساسي اقتصادي وده پيل شوه پانګوال اړوو، چې د پانګې د پراختيا لپاره ټول خطرونه ومني، مګر د وخت په تېرېدلو داسې بنسټونه رامنځته شول، چې ورو-ورو يې د پانګونې په برخه کې رېسک کم کړ.

د قانون حاکميت او د بيمې او پور سيستمونه هغه نوښتونه دي، چې رښتيا هم د پانګوال خطرونه تر ډېره بريده کمولی شي او په کومه اندازه، چې د پانګوال خطرونه کمېږي په هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اندازه د هغوی د فعالیت ساحه پراختیا مومي. له دې سیستمونو څخه یو تر ټولو مهم سیستم، ګرنټي ده، چې په تېرو شپېتو کلونو کې رامنځته شو. دا ګارنټي بېلابېلې برخې لري او د مختلفو هېوادونو او مؤسساتو له خوا ورکول کېږي، چې د سیاسي ریسک ګارنټي یې غوره مثال دی، ځکه په هغه وخت کې، چې د دولتونو د پالیسیو په تداوم باندې پانګوال باور ونه لري، نو هم د دولت او هم د پانګوالو له خوا په قراردادونو کې د سیاسي ریسک ګارنټي داخلېږي او معنی یې دا وي، چې که د حکومت پالیسي بدله شي، نو په هغه صورت کې به د رېسک ګارنټي کوونکې مؤسسه د پانګوال د تاوان جبیره کوي.

همدارنګه حکومت به له وړاندې څخه په قانوني توګه یوه اندازه تاوان منلی وي. په دې کې عمده عنصر هغه درېیم ګړې مؤسسه ده، چې د دولت او پانګوال ترمنځ د دواړو خواوو ژمنې څاري، چې قراردادونه یې باید پر اصولو ولاړ وي. د ګارنټۍ یو بل مثال په یوه بې ثباته هېواد کې د پانګوالو تشویق او ترغیب دی.

د ساري په توګه، موږ اړ شوو، د مؤقتي او انتقالي دورې پر مهال د امریکا له متحدو ایالاتو څخه وغواړو، چې له امریکا څخه بهر د پانګونې ګارنټي کوونکي مؤسسې (OPIC) په وسیله زموږ په هېواد کې بهرنۍ پانګونه ګارنټي کړي. تر څه بحثونو وروسته دا کار وشو او د ۲۰۰۸ میلادي کال تر پای پورې د امریکا یادې شوې مؤسسې وکولی شول تر یو میلیارد ډالرو زیاته بهرنۍ پانګونه په افغانستان کې ګارنټي کړي. ددې نوښت نتیجه دومره بریالۍ شوه، چې تېر کال د همدې مؤسسې له خوا شپږو نورو هغو هېوادو ته هم انتقال شوه، چې تازه د

جګړې له ډګره راوتلي وو. په افغانستان کې د بهرنۍ پانګې ګارنټي کېدل مثبت دي، ځکه د هر وروسته پاتې هېواد هدف باید دا وي، چې د کارد ایجادولو لپاره د امکان ترحده بهرنۍ پانګه جذب کړي، مګر اصلي هدف باید دا وي، چې موږ له هېواده بهر او په هېواد کې دننه، افغاني پانګه جذب او په کار واچوو. دا چې په وروسته پاتې هېوادونو کې د کورنۍ پانګې لپاره د ګارنټۍ کومه منبع نشته، نو موږ باید نور شرایط داسې عیار کړو، چې خپله پانګه مو بهرته ونه وځي.

ز- ټولنیز تشبث:

فردي تحرک د متشبث اقتصاد لپاره خاص اهمیت لري او د تاریخ په اوږدو کې داسې بنسټونه منځته راغلي چې متشبثینو ته دا امکان برابر کړي تر څو خپلې پانګې سره راټولې کړي، چې په ګټه او تاوان دواړو کې سره شریک شي. د دې یو مثال خانداني تجارت دی، خو په دې عنعنوي تجارت کې د شرکتونو مالکیت او مدیریت له یوه تن سره وي او په یوه کورنۍ کې تمرکز لري، مګر په یوه سهامي شرکت کې د مالکیت او مدیریت په برخه کې توپیر وي، ځکه مدیریت هغو کسانو ته سپارل کېږي، چې د مدیریت وړتیا لري او د مالکینو ګټه خوندي ساتلی شي. په داسې بنسټونو کې د مالکانو دنده څارنه وي چې وکولی شي خپل ملکیت او ګټې خوندي وساتي.

په نړۍ کې یو خاص بنسټ چې په وروستیو لسیزو کې یې ځانګړې حیثیت پیدا کړی ټولنیز تشبث دی. زموږ په ټولنه کې دا تشبث په یوه ساحه کې ډېره اوږده سابقه لري چې هغه د اوبو د تنظیم برخه ده. د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان په هر ګوټ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکول شي، د عرضې او تقاضا ترمنځ تعادل ټینګ او یو له بله وتړل شي، نو په هغه وخت کې به زموږ کلي وتوانیږي چې له هرې ژرندې او ابشار څخه د برېښنا په تولید کې کار واخلي او که چېرې کلي ته برق ورغي، نو بیا به ډېر ژر ورته په نورو اقتصادي چارو کې د فعالیت زمینه برابره شي.

د ټولنیز تشبث په برخه کې په اسپانیا کې تر هغې کورنۍ جګړې وروسته چې له دویم نړیوال جنګ څخه تر مخه پېښه شوه ډېر ستر تجارب رامنځته شول، ځکه کلي او ښارونه رنګ شول، په لکونو انسانان د بارودو خوراک شول. هغه وخت یو مفکر اسپانوي د ټولنیز تشبث داسې اساسات کېښودل چې کلي یې په واقعیت کې په شرکتونو بدل کړل، چې وروسته تري ستره اتحادیه جوړه شوه او موندروګان چې یو ستر نړیوال شرکت دی د همدې هڅو په پایله کې منځته راغی.

زموږ په ځانګړو شرایطو کې زما وړاندیز دا دی چې زموږ کلي هم باید د ټولنیز تشبث په مرکزونو بدل شي. د ملي پیوستون لومړۍ مرحله د همدې موخې لپاره وه چې په کلیو کې پانګه او مدیریت رامنځته کړي، چې د برېښنا او اوبو پر تنظیم سربېره د داسې تشبثاتو مرکز وګرځي چې په وسیله یې د کرنې، ورو معدنونو او صنعت په برخه کې هم تشبثات رامنځته شي.

ك- ځوانان او اقتصاد:

ځوانان زموږ د ټولنې یو مطلق عددي اکثریت دی، خو له بده مرغه زموږ په ټولنه کې لا هم اقتصادي اقلیت ګڼل کېږي، بې له دې چې ځوانان په یوې متحرکې اقتصادي قوې بدل شي په هېواد کې ثبات نه شي راتلی. دا چې زموږ ځوانان په حال او

کې د ټولنیز کوښښ په نتیجه کې د اوبه خور لپاره ویالې جوړې شوې دي او ستر سند یې په هرات کې د اوبو د نظام په هکله هغه ځانګړې ترتیب دی، چې په لسمه هجري پېړۍ کې یې رامنځته کړی و. دا طریقه په دومره اساسي ډول پلې شوې وه چې نن هم دوام لري او دا وخت له نړیوال بانکه نیولې د نورو ټولو نړیوالو بنسټونو متخصصین دې اجماع ته رسېدلي چې د اوبو حفظ او مراقبت بې له دې چې ولسونه او ټولنیز بنسټونه په کې برخه واخلي، دولتونه یې نه شي تنظیمولی.

اوبه زموږ د طبیعي پانګې ستره برخه جوړوي، نو لازمه ده چې یو ځل بیا خپلو ټولنیزو بنسټونو ته قانوني واک ورکړو او د دولت او ملت ترمنځ نوي قراردادونه او نوی تعادل راوړو.

په وروسته پاتې هېوادونو کې د ټولنیز تشبث یو ستر بریالیتوب د برېښنا تولید او ځارنه ده. وړه برېښنا چې د دولت یا مرسته کوونکو هېوادونو په مرسته د کلیو د تشبث پر اساس رامنځته شوې ډېره بریالۍ ده. عمده مثال یې نیپال دی چې پلازمېنه یې د برېښنا له کمبود سره مخامخ ده، خو کلي یې د خپل زحمت په بنیاد په برېښنا روښانه دي. زموږ په هېواد کې هم د برېښنا په برخه کې ځینو کلیو اقدام کړی دی، خو دا واړه کوښښونه هغه وخت نتیجه ورکولی شي چې د یوه ملي پلان په ترڅ کې د دولت او نړیوالې ټولنې له مرستو او د خصوصي سکتور له ودې سره هماهنګي پیدا کړي. د دې هڅو پر وړاندې یوه بله ستونزه په هېواد کې د وړې برېښنا د انجنونو د تولید د سرچینو کموالی دی او د دغو انجنونو د تولید کیفیت هم یو له بله سره فرق کوي. که چېرې تولید پراخ او معیاري بڼه غوره کړي او هغه متشبثو کلیو ته چې په دې هکله هڅه کوي مرسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستقبل دواړو کې مناسبه برخه واخلي جدي اقدامات په کار دي.

د مخه مو ذکر کړه چې ځوانان تخنیکي پوهې ته اړتیا لري او د زده کړې زمینه یې باید برابره شي که موږ د افغانستان هر ځوان ته د هغه نیالګي په سترګه وګورو چې په یوې سترې ونې بدلیدونکی او راتلونکي نسلونه به یې مېوه خوري او سیوري ته به یې کیني، نو لازمه ده چې دوی ته د اقتصادي تشبث ټولې لارې خلاصې کړو. د تدارکاتو او ګټې د زنځیر په هره کړۍ کې یې شامل کړو په ځانګړې ډول د پور نظام باید په هره برخه کې د ځوانانو لپاره اختصاص ولري او موږ باید له ځوانانو سره په ګډه داسې بنسټونه جوړ کړو چې پر بنسټ یې د ټولنیز مسؤولیت په چوکاټ کې د دوی تشبثاتو ته پورونه ورکول شي. د مدیریت په برخه کې د ځوانانو روزنه یو بل مهم ګام دی. د دولت، اقتصاد او ملت جوړولو ټوله پروسه د اصولي مدیریت او بشري پانګې په غښتلتیا ولاړه ده، نو ځکه باید د ځوانانو لپاره په پوهنتونونو او له پوهنتونونو بهر داسې ترتیبات ونیول شي، چې دوی هم په مدیریت او هم په عملي تطبیق کې د پوهې او تجربې خاوندان شي.

نتیجه ګیري

په دې فصل کې زموږ ټول بحث د یوه متحرک اقتصاد پر محور څرخېده، مګر دا هم باید په ګوته کړو چې د یوه متحرک اقتصاد هره برخه له یوه اغېزناک دولت سره زنځیري ارتباط لري، مګر دا یې هم معنی نه ده چې بویه دولت او اقتصاد خپل بنسټیز خصوصیات نه لري. هره ساحه ځانګړې پوهه او ځانګړی مدیریت غواړي، خو ملي ګټې هغه مشترک ټکی دی چې باید د قانون د حاکمیت په چوکاټ کې رامنځته شي. ملي ګټې د ولس په اجماع، معلوماتو ته د لاس رسي او د حساب ورکولو په هغو اصولو، چې په صدر اسلام کې اینبودل شوي دي تأمینېږي.

دا وړاندیزونه له کاغذي او فرمایشي چوکاټ څخه وتلي چې موږ غواړو د افغانستان ځانګړو شرایطو ته په پام، د اقتصاد په برخه کې یو داسې پراخ ملي بحث رامنځته شي چې موږ یوې سراسري ملي اجماع ته ورسوي چې په وسیله یې هم ملي موخې څرګندې او هم یې د تطبیق عملي لارې روښانه شي.

د ملت جوړول هم یوه احساساتي او هم یوه عقلاني پروسه ده. ملت جوړول هم د دولت او هم د اقتصاد له جوړښت سره ټینګه رابطه لري، ځکه د یوه اغېزناک دولت او متحرک اقتصاد رامنځته کول د ملت جوړونې په پروسه کې ممد واقع کېږي، مګر ملت سازي په اقتصاد جوړونې او دولت سازۍ کې نه خلاصه کېږي او ځانګړي قواعد لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم فصل:

ملي هويت او ملت جوړونه

هويت يوه کلتوري پديده ده او کلتور پر ژبه ولاړ دی، ځکه د انسان او حيوان ترمنځ يو لوی توپير د ژبې موجوديت دی، خو ژبه له وينې سره تماس نه لري، بلکې د زده کړې په چاپېريال پورې اړه لري، ځکه هرماشوم کولی شي يوه ژبه په مکمله توګه زده کړي. د ژبې زده کړه يوه طبيعي ځانګړنه ده، مګر دا چې يو انسان کومې ژبې زده کوي په تاريخي شرايطو پورې تړاو لري، د ساري په توګه، تر افغان جهاد وړاندې کم شمېر افغانان په اردو پوهېدل، مګر اوس دا شمېره ډېره لوړه ده، ځکه افغانانو د هجرت پر مهال په پاکستان او نورو ګاونډيو هېوادونو کې بېلابېلې ژبې زده کړې. پخوا تردې چې افغانان امريکا، اروپا او د نړۍ نورو هېوادونو ته لاړ شي، ډېر کم کسان په انګريزي، فرانسوي او جرمني ژبو پوهېدل، مګر اوس داسې ډېرې کورنۍ دي، چې په يادو شويو ژبو خبرې کوي. د دې کورنيو د ځوانانو ترمنځ د پښتو او دري ژبو پوهه په مختلفو مدارجو وېشلې شو، خو د ليک لوست ژبې يې هغه دي چې ښوونځي، کالجونه او پوهنتونونه يې ورباندې ويلي دي.

کوم افغانان چې په هغو ټولنو کې ژوند کوي د هويت په لحاظ د مختلفو ابعادو خاوندان دي. دوی وياړي، چې افغاني

الاصله دي او له پلرني وطن سره مينه لري، خو بيا هم اړ دي چې له هغو ټولنو سره ځان عيار کړي، چې دوامداره ژوند په کې کوي. د افغانستان په اړه فکر کول به د دوی په خبرو او ليکنو کې ښکاري او بېرته به پر افغانستان باندې مثبت يا منفي اغېز ولري، مګر ښکاره ده چې د زمانې په تېرېدو سره به د هېواد په دننه او بهر کې د هويت په مختلفو ابعادو کې توپيرونه څرګند شي، ځکه هويت د هېواد په دننه کې د تاريخ جوړونې په پروسه کې خپله ښه ښکاره کوي او يوه برخه عملونه او عکس العملونه به په دې پورې تړلي وي، چې د ملت جوړونې په پروسه کې به ولس او د دولت چارواکي څرنګه د اعتماد فضا راوړي چې د خلکو باور ورسره ټينګ شي. همېشه د هويت بحث په يوه احساساتي بحث تبدلېږي، وړاندېز مې دا دی، هغه عمده مسايل چې د هويت په برخه کې د ستونزو په توګه ګڼل کېږي بايد په سړه سينه وڅېړل شي او بيا په هغو لارو چارو بحث وکړو، چې افغانستان په کې د يوې ملي اجماع په ترڅ کې د هويت خاوند کېدی شي.

الف- ستونزې:

موږ د يوه ملت په توګه له ځينو عمده ستونزو سره مخامخ يوو. د دې لپاره چې دا ستونزې هوارې شي بايد مخکې طبقه بندي شي او بيا ورته د حل لارې وسنجول شي. دا لېست چې په دې فصل کې تر بحث لاندې نيسو يو مقدماتي او لومړنی لېست دی او ښايي د يوه ملي بحث په ترڅ کې تغير وکړي، مګر له اوسنيو ستونزو څخه دا بحث په ګوته کېدی شي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-مهاجرت:

لاهم په پاکستان او ایران کې په میلیونونو مهاجر پراته دي د دې مهاجرو تر څنګ چې د روسي یرغل پر مهال له هېواده وتلي دي، په لکونو نور ځوانان هم کوښښ کوي چې د کار پیدا کولو لپاره بهرنیو هېوادونو ته لاړ شي. د دې هېوادوالو ژوند د ګاونډیو هېوادونو په چاپېریال پورې تړلی او که چېرې دوی مارکیټ ته ځي یا ټلویزیون او راډیو ته کېني، نو حتما د ګاونډي هېواد د کلتور تر تاثیر لاندې راځي او د هغه هېواد په چوکاټ کې ژوند عیاروي. سیاست، اقتصاد او کلتور یې د دوی پر ژوندانه مستقیم اغېز کوي همدارنګه ډېر هغه لوستي افغانان، چې د سردار محمد داؤد د حکومت پر مهال او یا د ډاکټر نجیب تر دوران وروسته امریکا، اروپا او نورو هېوادونو ته کډه شوي د افغانستان په باب تاوده بحثونه کوي.

دغه بحثونه د راډیوګانو، ټلویزیونونو، مجلو او اخبارونو له لارې خپرېږي او په افغانستان کې هم انعکاس مومي چې په طبیعي ډول منفي یا مثبت اغېز پرېښودلی شي. دې کړیو زیاتره قومي بڼه غوره کړې او یوه له بلې سره د قومي اړیکو پر بنیاد راشه درشه کوي چې له همدې امله د افغانستان داخلي قضایا هم د قومیت له سترګیو (عینکو) ورته ګوري. د دې تر څنګ چې کله د افغانستان په واقعیتونو بحث کوي نو شالید یې عموماً په هغه چاپېریال پورې تړلی وي چې ده د راوتولو پر مهال ترشا پرېښې و، یعنې ځینې د سردار داؤدخان او ځینې یې د ډاکټرنجیب د حکومت د شرایطو په رڼا کې قضاوتونه کوي او د هغو زماني ادارو په کړیو کې تشکیل دي او هر څومره چې دوی د ډېر وخت لپاره له هېواده بهر پاتې کېږي په هماغه اندازه یې د

قضاوتونو معیار په طبیعي توګه تغیر مومي او له هغه چاپېریال څخه متاثر کېږي چې دوی په کې ژوند کوي، نو نتیجه یې دا شي چې د دوی او د هغو افغانانو چې د هېواد په داخل کې دي د قضاوتونو ترمنځ توپیر رامنځته کېږي.

۲- محرومیت:

زموږ په هېواد کې هر چیرې د محرومیت بحث خپور دی او هر څوک خپل ځان د یوه هویت په توګه محروم بولي- نه د فرد په حیث. د دې بحث اړخونه ډېر دي، یوه مسئله یې په حکومت کې د څوکیو وېش دی. نن داسې قوم نشته چې په دې اړه دې خپل ځان محروم ونه شمېري.

د دې زړه بداوي او محرومیت د احساس ستر دلیل د اوسني دولت د وزیرانو قومي او ګروپي چلند دی، چې یو وزیر قومي چلند کړی او وزارت یې د قومي تضاد په مرکز بدل کړی دی. خو کله چې یې وزارت پرېښی، نو ټول مهم سلاکاران او لوړ رتبه کارکوونکي ورسره له وزارته تللي دي او دې چارې دا فکر عام کړی، چې فلانی قوم په اقتدار کې ونډه لري او فلانی محروم دی، خو په اصل کې د داسې قضیو په تکرار سره هېڅ قوم هم ځان دخیل نه بولي او ټول فکر کوي چې محروم دي.

دولت ته د لیاقت او شایستګۍ پر معیار د خلکو نه انتخاببدل هم د محرومیت یو بل دلیل دی، ځکه کله چې د دولتي دندو لپاره دا معیارونه په پام کې نه وي نیول شوي، قومي سیاستوال په بیړه د خپل قوم ځوانان څوکیو ته خېژوي او دا چې په دې توګه دولت ته داخل شوي، نو اړ دي چې دولتي مقررات پرېږدي او د خپل محسن (ولي نعمت) هره خبره که

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناروا وي او که روا ومني، ځکه ده ته يې مفته څوکۍ ورکړې ده.

د محروميت بله ستونزه د قراردادونو اخيستل دي. دا ستونزه له بګرام او کندهار هوايي ډګرونو څخه پيل شوه او اوسمهال يې د يوې عمومي ستونزې بڼه غوره کړې ده. هغه متنفذين چې دا ډول قراردادونه يې ترلاسه کړل له خپل ټول نفوذ او زور څخه يې کار اخيستی چې د نورو مخه ډب کړي، د دې په پايله کې اقتصاد د هويت په جګړه بدل شو.

يوه بله اساسي ستونزه چې د ځوانانو تر منځ يې قومي تبعيض ته وده ورکړې، لوړو زده کړو ته نه لاس رسی او د سکالرشپونو نامنظم وېش دی، چې د افغان ځوانانو تر منځ يې د نسل په توګه د محروميت احساس راپارولی دی او دوې مسئلې يې ډېرې زياتې زورورې دي چې يوه مسئله په پوهنتونونو کې د دوی داخلېدل دي، ځکه د کانکور په ازموينو باور نشته او بيا - بيا د ازمويني سوالونه په بازار کې پلورل شوي دي، چې په نتيجه کې يې فعال، خو بې وزله ځوانان فکر کوي چې د زور او نفوذ خاوندانو يې حق په زور ترې لوټلی دی.

په ځوانانو کې د محروميت بل احساس په خاص ډول د بهرنيو سکالرشيپونو په برخه کې د بې عدالتۍ او درغلۍ له امله رامنځته کېږي. ډېر ځوانان په دې عقيده دي چې د دوی د سکالرشيپونو د وېش په برخه کې يا معيارونه نشته او يا نه عملي کېږي، ځکه بيا - بيا ليدل کېږي، چې چارواکي خپل خپلوان بې له دې چې لياقت يې ولري په سکالرشيپونو نازوي او هغه خلک چې پيسې نه ورکوي په مختلفو بهانو يې مخه نيسي.

د محروميت يوه بله دردونکې ستونزه د جهاد پر وخت له

هغو قربانيو نه راپيدا شوې چې خلکو ورکړي دي. په جهاد کې د چا پلار يا ورور شهيد شوی، يا په کې څوک معذور شوی او اندامونه يې پرې دي او يا څوک کونډه او بوره شوې ده. هغه کورنۍ چې داسې صدمات يې ليدلي او اوس د فلاکت شپې تېروي، نو محروميت يې ببخي عقده يي بڼه پيدا کړې، چې هم يې عقيدوي شکل نيولی او هم يې د ټولنيز درد بڼه غوره کړې ده.

سيمه ييز محروميت يوه بله ستونزه ده چې په دې هېواد کې اوږده سابقه لري. په افغانستان کې د متوازن انکشاف خبره د ظاهرخان له زماني څخه خوله په خوله ګرځي خو په دې برخه کې اوس هم ډېرې داسې سيمې شته، چې د ژوندانه بنسټيز حقونه هم نه دي ور ته رسېدلي او له دې امله خپل ځانونه محروم احساسوي. بادغيس، غور، نورستان، پکتيکا، بدخشان، دايکنډي، کنړ، ننګرهار، پروان، پنجشېر، ارزګان، کندهار، خوست، هلمند او داسې نور، ټول په دې فکر دي چې هېڅ پاملرنه ورته نه کېږي. د بن د پرېکړې پر مهال خلکو د دې هيله درلوده، چې بالاخره به د افغانستان ټولې سيمې متوازن انکشاف وکړي. اوس چې د انتخابي حکومت پينځه کاله تېر شوي د سمتي محروميت بحث تود دی او هر څوک سر ټکوي چې سيمې ته يې پام نه کېږي او نه يې په ژوند کې کوم ښه انکشاف راغلی دی. د محروميت خبره يوازې تر ولايتونو نه ده محدوده، بلکې ولسوالۍ هم سر ټکوي چې دولتي امکانات او ان نړيوالې غذايي مرستې هم په مخ او خاطر وېشل کېږي او چې اصلاح شوي تخمونه، سره يا نور غذايي مواد راشي، نو ولسوال او امنيه قوماندان ور ته شنه ناست وي او هر څه خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورونو ته ورېږي.

د مېرمنو په برخه کې خو د محروميت په ستونزو ډېر بحثونه کېدی شي، خو تېر د برش کلونه هغه زمانه وه، چې زموږ خويندو په کې ډول -ډول محروميتونه وګالل. زموږ مېرمنې هم په عمومي ډول او هم د خاص صنف پر اساس له محروميتونو سره لاس و ګرېوان دي. په عمومي توګه يې محروميت دا دی، چې د کور ټول کارونه پرې پنډ دي، د اولاد روزنه يې تر غاړې ده، خو څوک يې کارونو ته په درنه سترګه نه ګوري او نه ورته د داسې ابرومندانه کار زمينه برابرېږي، چې پيسې يې لاس ته ورشي. هغه مېرمن چې جګړو کونډه کړه او يتمان ور ترغاړې شول، هغوی مجبورې دي، هر کار ته مخه کړي، چې د يتيمانو لپاره يوه مړۍ ډوډۍ پيدا کړي.

د ماشوم د زوکړې پر وخت زموږ د خويندو او ميندو ستونزه ډېره دردوونکې ده. د صحي امکاناتو نشتوالی له يوې خوا او د ولادت په اړه د مېرمنو ناخبري له بلې خوا هغه بلاوې دي، چې هره ګړۍ زموږ مېرمنې او ماشومان وژني او د کورنيو تر منځ ډېرې ناخوالې پر ځای پرېږدي.

په ملي کچه زموږ د محروميتونو پورتنی لست مکمل او جامع نه دی، ځکه زموږ په جګړه ځپلي هېواد کې ښايي ډېر داسې موارد وي چې محروميتونه زېږوي، خو زموږ هدف د ټولو محروميتونو په ګوته کول نه، بلکې د دې يادونه ده چې په اوسنيو شرايطو کې د محروميت دردوونکی انځور زموږ د ملي هويت په جوړولو باندې منفي اغېز پرېږدي او که بنيادي اقدامات و نه شي دا اغېز به نور هم خپور شي.

۳- ژبنی ستونزې:

ژبه هم کلا ده هم بلا، که ژبه د افهام او تفهيم او ملي ګټو د ساتنې او څارنې وسيله شي، نو کلا ده او که د نفاق او کرکې د پراخولو وسيله شي نو بلا ترې جوړېږي.

موږ د متعددو ژبو ويوونکې ټولنه يوو او له تاريخي لحاظه دري ژبه د زرو کلونو لپاره د دربار او اقتصاد حاکمه ژبه وه. د افغانستان د نورو ژبو ښاري ويوونکي وګړي په مسلطې او حاکمې ژبې (دري) يا پوهېدل او يا يې ګوزاره پرې کولی شوه. په ځانګړي ډول هغو کسانو چې به ښوونځي يا مروج علوم لوستل، نو په دري به يې ليک لوست کولی شو. همدا ډول د افغانستان په کمو برخو کې خلک د پښتو په ليک باندې پوهېدل. مګر په تقريري لحاظ په ډېرو سيمو کې پښتانه په پښتو ژبه خبرې کولی شي، خو تر څنګ يې د ډېرو سيمو پښتانه په دري او نورو سيمه ييزو ژبو هم پوهېدل.

د مهاجرتونو بهير په دوو عمده ژبو پښتو او دري کې يو لړ تغيرات رامنځته کړل. هغه خلک چې پېښور يا کوټې ته لاړل د پښتو ژبې په چاپېريال کې يې ژوند وکړ. په تاريخي لحاظ دا لومړی ځل دی چې ګڼ شمېر پښتنو او غير پښتنو له ښوونځي څخه نيولې تر پوهنتونه پورې ټولې زده کړې په پښتو ژبه تر سره کړې، چې په همدې حال کې دويمه ژبه ورته اردو يا انګريزي ده.

کله چې دوی افغانستان ته راستانه شول په دري ژبه سم نه پوهېدل او په ښوونځيو او پوهنځيو کې ورته په درسونو کې ستونزې وې. په همدې وخت کې په ميليونونو افغانان ايران ته کډوال شوي وو، چې هغوی په ايراني چاپېريال کې ايرانۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فارسي زده کړه. دوی په کلونو پښتو ژبه نه وه اورېدلې او کله چې هېواد ته راغلل په پښتو ژبه نه پوهېدل. له دې نه علاوه زموږ ترکي ژبو وطنوالو هم خپلې مورنۍ ژبې ته پام واړاوه، ځینې لېسې او ښوونځي یې جوړ کړل او له دولت څخه یې خپلې مورنۍ ژبې ته توجه وغوښته. په افغانستان کې ترکي ژبه هم د پښتو ژبې په څېر تر ډېره حده د تحریر ژبه نه وه او د تقریر په ساحه کې تړې پخپله ترکتبارو هېوادوالو ګټه اخیسته، خو د تحریر د چارې لپاره یې لږه کاروله، اما اوس زموږ ترکتبار هېوادوال متوجه دي او غواړي ، د دوی ژبه چې د ټولې سیمې په کچه مهمه ژبه ده د تقریر او تحریر ژبه شي. همدا ډول نورستاني، بلوڅ او پشه یي وروڼه او خویندې هم غواړي، چې ژبې ته یې په دولتي کچه پاملرنه وشي او کوښښ کوي چې کم تر کمه خپله مورنۍ ژبه له یاده ونه باسي او د ژوندیو ژبو په کتار کې یې وساتي. د مثبتو سترګیو له نظره موږ دا ډول حرکتونه د کلتوري تعادل پر علامت تعبیرولی شو.

که چېرې په ولس کې دا توان پیدا شي چې خپلې ټولې ژبې پر ژوندیو ژبو بدلې کړي، نو دا به یوه ستره سیاسي، اقتصادي او کلتوري پانګه وي، ځکه په مورنۍ ژبه زده کړه د هر چا حق دی او د زده کړو د کیفیت او نورو ډېرو ګټو لرونکې ده. له بله پلوه معلوماتو ته لاسرسی هم یو انساني ضرورت دی، چې په مورنۍ ژبه تر نورو ژبو په اسانۍ تر لاسه کېدی شي. د دې تر څنګ ژبه د ګډ بشري تمدن او کلتوري میراثونو د انتقال وسیله ده، نو ځکه یې پالنه او ساتنه ضروري ده.

د دې حرکتونو منفي اړخ دا ښیي چې د یوې ژبې مطلق حاکمیت ته د نورو ژبو ویونکي د خطر په سترګه ګوري. د

افغانستان په ډېرو ژبو کې داسې کلمې شته، چې له نورو سره مشترک اړیکي لري او ډېر داسې لغتونه دي، چې له یوې ژبې څخه بلې ته تللي، خو د دې ژبو ډېر ویونکي په دې نه پوهېږي او فکر کوي چې دا لغتونه یې خپل دي.

ژبه د یوې ټولنیزې پدیدې په توګه په دایمي ډول د تغیر په حال کې ده او کله چې نوي بنسټونه او پدیدې رامنځته کېږي نو هغه نوي نومونه غواړي لکه کمپیوټر، سافټوېر، موبایل او داسې نور. دا چې اوس زموږ د ځوانانو تر منځ په ځینو کلیمو شخړې روانې دي دا اصلي ستونزې نه شو ګڼلی، بنسټیزه ستونزه دا ده چې ګڼ شمېر دري ژبي په پښتو نه پوهېږي او همدا ډول ګڼ شمېر پښتانه په سمه توګه دري نه شي ویلی.

څرنګه چې زموږ ټولې ژبې د اهمیت وړ دي او ولس مو غواړي چې په ټولو ژبو خبرې وکړي، نو په کار ده چې د یوې ژبې د مطلق تسلط څخه تېر شو او وړاندیز مو باید دا وي، چې د ټولو ژبو د ژوندي ساتلو او ودې لپاره اساسي زمینه برابره کړو. که د یوې ژبې ویونکي په دې فکر شي، چې د ایران په څېر یوه ژبه په خپلو خلکو په زور وتپي لکه هغوی چې فارسي ژبه جبري ګرځولې او د نورو ژبو ودې ته پام نه کوي او یا د پاکستان په څېر چې د اردو په مقابل کې یې نورې ژبې، بې برخې کړي، نو په هغه صورت کې به ستر جنجالونه پیدا شي. مګر له اوسنۍ معلوماتي ټېکنالوژۍ څخه په استفادې سره موږ کولی شو دا ستونزه په منطقي او اصولي توګه حل کړو.

۴- قومي سیاست:

قومي تشکل زموږ د ټولنې واقعیت دی، مګر دې ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياسي تشکل د تاريخ په پړاو کې مختلفې بڼې غوره کړې دي. د شلمې پېړۍ يوه لويه برخه سياسي جريانونه پر ملت جوړونې بنا وو او محور يې پر وطن او وطنپالنه څرخېده. کيڼ جريانات او اسلامي احزاب په مختلفو فکري بنيادونو بنا وو. په دې جريانونو کې قومي هويتونه په هغو فکري چوکاټونو کې غورځول شوي وو، چې له افرادو څخه يې په کلکه د خپلو اساسي نظرياتو پلوي غوښته.

ډېر ليدل شوي، چې يو ورور به له کمونستانو سره په ګوند کې و او بل ورور به يې د مجاهدينو په سنګر کې ناست و. زموږ اوسنۍ سياسي ستونزه همدا ده، چې داسې يوه ملي مفکوره نه ده وړاندې شوې چې پر اساس يې په عمومي توګه ولس او په ځانګړې توګه ځوانان خپل ملي هويت وټاکي. دا چې انسانان د هويت په خلا کې ژوند نه شي تېرولی، نو ځکه اوس له قوميت نه داسې هويت جوړ شوی چې پر بنسټ يې قومي سياستونو شکل نيولی، خو ستونزه يې دا ده چې هېڅکله هم د قومي سياستونو په موجوديت کې يو غښتلی او واحد ملت نه شي جوړېدای.

د قومي هويت او ملت جوړولو ترمنځ د اصولو په لحاظ کوم بنسټيز تضاد نشته، ځکه په موسيقۍ، کالي اغوستلو او نورو دودونو کې څرګنده ده چې بېلابېلې سليقې موجودې دي او دا ټولې سليقې د احترام وړ دي، خو هغه وخت ستونزې را پيدا شي چې قومي هويت له قانون څخه لوړ وګڼل شي او له دولتي امکاناتو څخه د يوه قوم پر ګټه او د بل پر ضد کار واخيستل شي او يا له دولتي څوکيو څخه د يوه د اعزاز او د بل د سپکاوي لپاره ناوړه ګټه پورته شي. يا دا چې دولتي اقتدار د

يوه قوم اجاره وګرځي او نور يې برخې کړی شي، نو داسې کړه وړه د دې باعث کېږي، چې هره دولتي مؤسسه او يا معامله په قومي شخړه واوړي او لانجه ترې پورته شي.

له دې سره- سره چې قومي سياست دا مهال ښه په درز کې روان دی، خو بې وزله ځوانان او بې اسرې کونډې او يتيمان که په هر قوم پورې تړلي دي هماغسې فقير او دربه‌در ګرځي، خو قومي سياستوال په دې نه دي توانېدلي، چې حتیٰ د خپلو کونډو او يتيمانو ګېډه مړه کړي.

زموږ په هېواد کې لوږه قوم، ژبه او سمت نه پېژني، نو ځکه په قومي سياستونو زموږ د ژوندانه ستونزه نه حل کېږي.

له نېکه مرغه قومي نفاق د ولس ستونزه نه، بلکې د يو څو تنو د اغراضو نتيجه ده، خو زموږ بې روزګاره ځوانان د قوم په نامه نه دي وېشل شوي. دوی تر خپله منځه دوستۍ او ملګرتياوې لري، زموږ نجونو او هلکانو يو له بله سره ودونه کړي او په زياترو سيمو کې ښه ګاونډيتوب پالي او د ولسونو ترمنځ د اوبو تنظيم او داسې نور اړيکي لاهماغسې ټينګ دي. د زړو اړيکيو ترمنځ نوي اړيکي هم منځته راغلي، چې صنفي بنسټونه لري. تنقيض شوي افسران، زندانيان، معذوران او مزدوران د يوې ګډې موخې په توګه سره يو ځای شوي دي او تر کومې اندازې چې دا اړيکي ټينګ وي تر هماغه بريده به د ملي دريځ ټينګتيا ته ډېره زمينه برابره وي. زموږ په ولس کې تر اوسه هم ديني او افغاني روحيه ژوندۍ ده. که د ګرديز اوسېدونکی تخار او يا د بدخشان اوسېدونکی کونړ ته لاړ شي د يوه مسلمان او افغان په توګه يې خلک د زړه له کومې درناوی کوي او مېلمستيا ورکوي.

۵- د قانون نشتوالی:

د قومي سياست د پراخېدلو يو بنسټيز دليل د قانون نشتوالی دی. نن ورځ زورور او کمزوري ته قانون په يوه سترګه نه ګوري. په رڼا ورځ د قانون پر وړاندې زور استعمالېږي، چې د ولس حقونه په کې تر پښو لاندې کېږي، زموږ مال، جايداد او حتی ناموس د زورواکو له پنجې څخه خوندي نه دی او دولتي ځمکې په عادي ډول د مافيايي کړيو له خوا چور کېږي. هغه وړې شخړې، چې د جايداد پر سر رامنځته شوې په تېزۍ سره په قومي شخړو اوښتي او د دولت د چارواکو په مداخلې سره ترې ټولنيز ناسور جوړ شوی دی. د اسلام په مبين دين کې د دولتدارۍ لوی اصل عدالت دی او د ټولو خلکو حقوق په کې په مساوي ډول خوندي شوي دي، ظالم ته په علني ډول د ولس پر وړاندې سزا ورکول د قانون په پلي کولو کې همېشه ستر رول لوبولی دی.

د قانون د نشتوالي له کبله هر کس اړ کېږي، چې په ځانګړي ډول د خپل مال او سر د ساتلو لپاره د بې قانونيو پر وړاندې هڅې وکړي، خو دا چې دا هڅې نتيجه نه ورکوي، نو ځکه د بې عدالتی تر فشار لاندې خلک مجبوروي، چې د قومي، تنظيمي او سمتي اړيکو پر بنياد ځان ته يوه حلقه پيدا کړي او په هغه وسيله يا خپلې ګټې بېرته تر لاسه کړي او يا يې خوندي کړي.

د دې نتيجه دا شي، هغه ملي احساس چې د قانون له حاکميت څخه منځته راځي کمزوری شي او په دې ډول ملت او دولت دواړه په ستونزو کې ډوب شي.

۶- د سياسي احزابو نشتوالی:

ډيموکراسي په منظمو سياسي احزابو باندې چې پراخ ولسي بنسټ ولري استواره ده. له بده مرغه زموږ په هېواد کې هغو ګوندونو ته چې ولسي بنسټ ولري د پراختيا زمينه نامساعده او ناهمواره ده. د بن تر پروسې دمخه له سياسي احزابو سره زموږ تجاربو درې شکلونه درلودل. لومړی شکل يې دا و، چې د اقتدار پر مهال سياسي احزاب جوړېدل او د داود خان و ښاغلي ميوندوال احزاب يې غوره مثالونه دي.

دويمه ډله هغه احزاب وو، چې د پټو تشکيلاتو پر اساس يې غوښتل دولتونه بدل کړي. اسلامي تنظيمونه او چپي احزاب يې ښې بېلګې دي.

دريمه ډله هغه جهادي تنظيمونه وو، چې د هجرت پر مهال په جلا وطنۍ کې په ګاونډيو هېوادونو کې رامنځته شول.

دا تنظيمونه د پيسو، وسلو او نورو ګڼو امکاناتو پر اساس په هېواد کې د ډېر او ستر نفوذ خاوندان شول، ځکه چې د دې تنظيمونو رسميات او د دوی تر منځ د امکاناتو وېش په بهرنيو شبکو پورې تړلی و او سازماني کلتور يې ولس ته د حساب ورکولو په بنياد نه و جوړ شوی، نو ځکه ونه توانېدل چې يو منسجم مرکزي دولت جوړ کړي. دوی چې د جګړې تياری درلود په سياسي حل لارو او د ولس پر ژبه نه پوهېدل، نو ډېر ژر يې وسلې ته لاس کړ، کابل يې وران او په وينو کې ډوب کړ.

اوسمهال هم موږ د حزب جوړولو په ابتدايي مرحله کې يو. په لسګونو سياسي احزاب جوړ شوي، خو داسې يو پياوړی بهير نه دی جوړ شوی، چې پراخ ولسي ملاتړ او اساسي بنسټ ولري، چې په وسيله يې دوه يا درې ملي ګوندونه رامنځته شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د ګډوډۍ مخه ډب کړي. د نورو هېوادونو د تجربو پر بنسټ د ولسواکو سیاسي احزابو تشکیل او موجودیت د ملي هویت د ساتنې او پراختیا لپاره لازمي عنصر ګڼل کېږي.

۷- بې روزګاره ځوانان:

فقر پر انسان باندې مجبوریتونه تحمیلوي. په خاص ډول د بې روزګاره ځوانانو مجبوریتونه ډېر زیات وي، ځکه چې د ځوان احساسات د هغه د ځوانۍ طبیعي برخه وي او که چېرې یې احساسات وځپل شي، نو د دوی پر شخصیتونو باندې یې بدې اغېزې په ډېر دوامدار شکل پاتې کېږي.

د مثال په ډول، زه داسې اشخاص پېژنم چې اوس یې په نړیواله کچه امکانات ترلاسه کړي، خو د محصلۍ پر وخت ورته په پوهنتون او لیلیه کې په خوار نظر کتل شوي و، لاتر اوسه یې هم هغه ترخه خاطره په ذهن لکه ستنې ګرځي او ښايي ځوروي یې. په لاشعوري ډول داسې اشخاص د هېواد حالاتو ته له هماغو سترګو ګوري چې په دوی باندې تېر شوي دي.

زموږ ځوانان په وار، وار ستونزو ته ګوتې نیسي او وایي چې دوی دې دولتي چارواکي خبر کړي، مګر په هغوی کې نه د اورېدو توان شته او نه د ستونزو د هوارولو. په کانکور ازموینه کې درغلۍ، واسطې او سفارشونه، د سکالرشیپونو ناروا وېش، په ادارو کې د ناوړو خلکو استخدام او د دولت ډېرې نورې داسې پرېکړې، چې د پردې شا ته کېږي هغه عوامل دي چې ځوانان راپاروي او د دوی دردونه زیاتوي. تر ټولو خطرناکه خبره دا ده، چې دا ځوانان دا ټوله بې قانوني د قومي د سیسو

علت ګڼي او که دا یقین ورکوي، نو نتیجه یې دا ده، چې د ملي هویت د جوړولو پروسه په لغته وهي او له منځه یې وړي، ځکه د لوړو زده کړو په برخه کې نه سمه پانګونه شوې او نه په کې سم مدیریت راغلی چې له امله یې د ځوان نسل د پرمختګ لارې بندې او یا له اغزیو ډکې دي.

په اوسنۍ نړۍ کې بشري پانګه تر نورو ټولو پانګو لوړه او مهمه ګڼل کېږي. د مثال په توګه، که په یوه هوټل باندې په میلیونونو ډالره پانګونه وشي، خو د اداري لپاره ښه منیجر، اشپز او نور کارکوونکي ونه لري، نشي کولی، بازار رامات کړي او که بازار ونه لري، نو بیا میلیونونه ډالر مالي پانګه بې ځایه ولاړه، یعنې د بشري پانګې په نه موجودیت کې مالي پانګه هېڅ معنی نه لري. د دې ادعا بل مثال د کابل ښار نوې جوړونه ده، چې په میلیونونو ډالر پرې ولګېدل خو په تعمیراتي لحاظ یې کومه معیاري ښه رامنځته نه کړه او خدای مه کړه همېشه د دې خطر دی چې ښایي یوه قوي زلزله یو ستر انساني ناورین رامنځته کړي.

که د یوه قوي دولت او یو موټي ملت جوړول مو هدف وي، نو په کار ده چې په ټولنه کې د ځوان حیثیت له دې حالت څخه یوه غوره حالت ته بدل شي. ځوانان باید په دې ډاډه وي، چې په راتلونکي کې به د خپل زیار او زحمت په نتیجه کې وکولی شي چې د دغه ټاټوبي د هرې برخې مشري ترلاسه کړي او راتلونکي انجنیران، ډاکټران او د ولسواکو احزابو مشران به له دوی څخه ټاکل کېږي، نه دا چې د دوی په تقدیر کې یې یوازې چپړاسیتوب، سکرتري او جوالیتوب لیکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- حل لارې:

۱. اسلام:

زموږ د يوه موټي كېدو تر ټولو ستر عنصر د اسلام مبارك دين دى. موږ داسې ټولنه يوو، چې ۹۹،۹۹٪ وګړي مو مسلمانان دي او په دې كې هېڅ شك نشته چې ټولنه مو مسلمانه وه، مسلمانه ده او تر ابده به مسلمانه وي، مګر په عامه توګه موږ له اسلامي احكامو څخه يا ناخبره يوو او يا ډېر لږ ترې خبر يوو. كه اوس هم غواړو، چې په پېنځلسمه هجري قمري او يا يوويشتمه ميلادي پېړۍ كې د اسلام د ځلانده تمدن په رڼا كې ژوند وكړو، نو لازمه ده چې زر كاله شا ته ولاړ شو او د غزني دربار ته وګورو.

د غزني دربار د ادبياتو د تاريخ په برخه كې غوره نمونې لري او په ځانګړي ډول د دري ژبې د شعر د تاريخ په اړه ډېر اثار لا اوس هم ژوندي پاتې دي.

د افغانستان معظم ملي ليكوال او رواښاد احمد علي كهزاد پخپل ډېر مهم كتاب (شاهنامه در افغانستان و افغانستان در شاهنامه) كې دا په ګوته كړې، چې د دې كتاب لويه برخه زموږ د هېواد له كيسو جوړه او زموږ په خاوره كې تمثيل شوې ده، خو د دې دورې عظمت يوازې د ادبياتو په برخه كې نه دى، بلكې د ابوريحان البيروني غوندې ستر رياضي دانان هم د دغه دربار محصول دي، چې له ۴۲۷-۴۰۷ (چې له ۱۳۵-۱۰۱۲ سره سمون خوري) په غزني كې اوسېدلو. ده په دغو كلونو كې د الجبرياتو په اړه د اوسنيو شل زرو چاپي پاڼو په اندازه پاڼو كې خپل لوړ علمي اثار خوندي كړل. د دې اثارو بركت و، چې د

هندوستان علوم لومړى بغداد او وروسته اسلامي اسپانيا او د لوېديځ نورو هېوادونو ته انتقال شول. د مخه مو وويل، چې ابوريحان البيروني تر اروپايانو شلور سوه كاله د مخه د ځمكې قطر په دقيقه توګه سنجولى و. د ده مشهور كتاب (الهند) د تمدنونو د پرتلې اساس كېښود او د ده څېړنې د مختلفو اديانو په جنترۍ ګانو باندې تر اوسه هم د يوه عمده سند په ډول د نړۍ د علماو له خوا لوستل كېږي.

علاوه له غزني څخه، بلخ او هرات هم د اسلامي تمدن د ودې او پراختيا په لاره كې سترې كارنامې لري. دا چې بلخ د نړۍ ستر سوداګريز ښار و، نو صوفيانو او عارفانو يې بې ساري نړيوال شهرت درلود. هرات هم په پېنځلسمه ميلادي پېړۍ كې د فرانسې تر پاريس او د ايټاليې تر فلورانس لوى او شاندار و.

د ميناتورۍ كوم مكتب چې په هرات كې د بهزاد له خوا رامنځته شو، لږ تر لږه درې سوه كاله يې اسلامي نړۍ تر درانه اغېز لاندې وه او استانبول چې د عثماني خلافت مركز و د بهزاد د ميناتورۍ له مكتب څخه متاثر و.

موږ خپلو اسلامي وياړونو داسې نورو ډېر مثالونه هم لرو، چې زموږ هېواد ته راپاتې دي، مګر اصلي موخه مو دا ده چې ووايو، د اسلام د سپېڅلي تمدن په ځلانده دور كې زموږ علما د نورو تمدنونو پر وړاندې واقعبين و او د دې پرځاى چې ترې وډار شي ور وړاندې شول او ځانونه يې پرې وپوهول.

اسلامي پوهانو د نورو تمدنونو اثار د دې لپاره ژباړل، چې د هغوى له احواله خبر شي او د هغوى هويت يې د ځان لپاره خطر نه ګڼلو. د همدې ذهنيت په نتيجه كې له شمالي افريقا نه نيولې تر اسلامي اسپانيا (اندلس)، بغداد، غزني، بلخ، هرات

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وروسته بیا په ډیلي او لاهور کې د اسلامي پوهې ستر مرکزونه پرانیستل شول او داسې ځلانده تمدن چې پر خپل اسلامي هویت یې کلکه عقیده او باور درلود رامنځته شو. نن موږ ته لازمه ده، چې پر خپل اسلامي تمدن یو ځل بیا هغه باور پیدا کړو، چې زموږ د اسلافو یعنې د عباسي او غزنوي ځلانده دورانونو طریقه وه او د دې پر ځای چې د کرکې او ډار په نظر ورته وګورو، په کار ده چې ځان پرې وپوهوو.

د دې موخې د لاس ته راوړلو لپاره موږ اړ یوو، چې په اسلامي تاریخ او پوهې باندې لویه پانګونه وکړو او د ابوریحان البیروني په څېر شخصیتونه چې اوس یې په غزني کې مزار په سختۍ سره موندل کېږي یو ځل بیا خپل کړو او خپل نسلونه ورسره اشنا کړو.

له نېکه مرغه او سمهال د مصر په مشهور اسلامي پوهنتون الازهر او د نورو عربي ممالکو په اسلامي پوهنتونونو کې ځینو افغانانو د ډاکټرۍ او ماسترۍ تر کچې زده کړې کړې دي، چې د دوی پوهه زموږ ستره کلتوري پانګه ده او کولی شو ډېره ګټه ترې واخلو، موږ دیني زده کړو د تقویت په موخه اړ یوو، چې د عربي ژبې پر زده کړه هم خپله سرمایه ولګوو او د دې تر څنګ لکه څنګه، چې په پښتو او دري ژبو کې د قانون لیکل د عربي ژبې د قانوني اصطلاحاتو سره د نږدې پوهې څخه بغیر اسانه نه ده، نو د تقنین لپاره باید د قانون روح درک کړل شي او بیا په داسې تاریخي چوکاټ کې واچول شي، چې ولسونه وربانډې وپوهېږي. نو که چېرې عربي ژبه زموږ په هېواد کې عامه وي د قانون لیکلو په برخه کې به مو هم ستونزې کمې شي.

۲. اغېزمن دولت:

یو اغېزمن دولت د ستونزو د تغیر اصلي وسیله ده. د هرې

ستونزې تحلیل دا په ډاګه کړه، چې د دولت کمزوري، د قاطعیت نشتوالي او یا د مناسبې طرحې نه لرلو د ملت دردونه ډېر کړي دي. د دې ادعا ثبوت په تېرو اتو کلونو کې د ملت په روحیه کې د تغیر او بدلون راتګ دی.

په تېرو دوو لویو جګړو کې د ملت ټولو استازو په ملي یووالي ټینګار کاوه او راتلونکي ته هیله من وو، مګر نن هغې فضا تغیر کړی او پر ټول هېواد د بدبینۍ او نهیلۍ څپه خپره ده.

د ولس ستونزې لوړې کچې ته رسېدلې او د دې ستونزو د زېږولو عامل پخپله دولت بولي. دا چې ولس غواړي په اساسي ډول دا ستونزې حل شي، نو ځکه موږ د دې کتاب ډېره برخه د دولت په اساسي تغیراتو او هغو لارو چارو متمرکزه کړه، چې په نتیجه کې یې خلک وپوهېږي، چې اغېزمن دولت کوم او بې اغېزې کوم وي.

زموږ اساسي غوښتنه او وړاندیز دا دی، چې داسې یو ولسواک سیاست غوره کړو، چې په نتیجه کې یې زموږ ملي هویت پیاوړی شي، خو دا موخه هغه وخت عملي کېږي چې د دولت او ملت تر منځ ټینګ ټولنیز قرارداد موجود وي.

د محرومیت حس په قومي تعبیر بدل شوی، نو په کار ده چې د ملي هویت د جوړېدو لپاره د قومي هویت مدارج او مراحل په غور وڅېړل شي او بیا د عمل جامه ورواغوستل شي، ځکه نن ورځ زموږ اسمان د بې باورۍ وریځو نیولی او د باور د ټینګېدو لپاره اړ یوو، چې ټول موارد تر جدي بحث لاندې ونیسو او د یوې ملي اجماع پر اساس خپلې ستونزې حل و فصل کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. د پوهنې بنسټيز کول:

موږ د نړۍ هغه يوازينی نامتجانس هېواد نه يوو، چې څو ژبې لرو، په نړۍ کې داسې هېوادونه ډېر دي چې ګڼې ژبې لري.

موږ د يوه هېواد په توګه د جغرافيايي او اقتصادي عواملو له نظره د پېړيو په اوږدو کې مختلفې تاريخي تجربې لاس ته راوړې دي. همدا ډول موږ يوازينی هېواد نه يوو، چې سختې جګړې مو تر شا پرې اېښې او ظلمونه مو تحمل کړي دي. د ازموينې لومړۍ پوښتنه مو دا ده، چې ايا د دې قوت لرو، چې يوه پياوړي ملت په جوړولو باندې خپل فکر متمرکز کړو او يا دا چې څو راتلونکې لسيزې د څو تېرو لسيزو په تصفيه او حساب باندې تېرې کړو.

دا مو بايد په ياد وي، چې زموږ ځوان نسل چې د شوروي يرغل پر مهال او يا ترې وروسته زېږېدلی، زموږ د هېواد غوڅ اکثريت جوړوي. دوی نړۍ ته د خپلو تجربو او ارمانونو له سترګيو ګوري او اساسي مشکل يې بې روزګاري ده او تر څو چې په هېواد کې يو اغېزناک دولت نه وي راغلی دا بې روزګاري له منځه نه شي تلی، خو که دولت غواړي چې دا مشکل حل کړي، نو مجبور دی چې د ولس په بشري پانګه کې د کميت او کيفيت له لحاظه مثبت او بنسټيز تغيرات راولي.

په تېرو پاڼو کې مو ليکلي، چې دا پانګه بايد هم فني وي او هم کلتوري. د فني پانګې معيار له نړيوالو معيارونو څخه عبارت دی، ځکه زموږ انجينير او ډاکټر تر هغه پورې ځان ته باکفايته نه شي وبلې چې خپله تخنيکي پوهه په نړيوالو منل شويو معيارونو ثابته نه کړي، مګر دا حتمي نه ده چې پر نړيوالو معيارونو د ثابتې تخنيکي پوهې خاوند به خامخا کلتوري

پوهه هم ولري، نو ځکه وايوو، چې په کلتوري پوهه باندې هم لازمې پانګونې ته اړتيا ده. د مخه مو وويل، چې کېدی شي يو څوک ښه انجينر وي، خو تر څنګ به يې ژبنی تعصب ولري او که داسې وي نو دا د ملت سازۍ په لاره کې ستر خنډ واقع کېدی شي.

که غواړو چې د ملت سازۍ پروسه پلې کړو، نو مجبور يوو چې په دې موضوع ډېر فکر او لازمه پانګونه وکړو، د مثال په ډول، د ژبې پر سر لانجې له مختلفو لارو څخه د حل کېدو وړ دي. په اوسنيو تخنيکي وسيلو دا کار ډېر ژر تر سره کېدی شي. که وغواړو چې لوړې، منځنۍ او لومړنۍ زده کړې په پښتو، دري او نورو ژبو په ويډيوګانو کې ثبت کړو، نو هرمحصل ته چې کومه ژبه د عميق درک او پوهې وړ وي په هماغه ژبه به ويډيو وګوري، مګر په عامه توګه د دولت دنده ده، چې داسې امکانات برابر کړي چې پر وسيله يې د افهام او تفهيم لپاره د ژبو د زده کړې بهير پياوړی شي او د ټولو ژبو درناوی وشي، ځکه ټول ملت د متوازنې پراختيا او مساوي حقونو غوښتنه کوي او که دا غوښتنه پوره شوه، نو په حقيقت کې به زموږ نورې ډېرې ستونزې هم د حل اساسي لاره ومومي.

کله مو چې پر خپل ځان باور ټينګ شو، نو بيا کولی شو د خپل تاريخ په چوکاټ کې خپلو تاريخي اثارو ته هم پام وکړو، اسلام زموږ په ټولنه کې د اساسي نقش لرونکی دی، خو تر اسلام وړاندې تاريخي اثار هم زموږ د نړيوال شهرت لپاره حياتي ارزښت لري. د بودا ستره او پرتمينه مجسمه زموږ د تاريخ يادګاري ځلی و، دا مجسمه زموږ د ولس هغه لرغونی ارزښت و، چې دوی ورته د کومې بهرنۍ پديدې په سترګه نه

کتل، خو اوس له بده مرغه هغه ارزښت زموږ په خاوره کې نشته.

وایي چې یوه سترګه دې وځي پر بله لاس کېږده. معنی دا چې موږ باید د جګړې له لمبو څخه را پاتې نور اثار خوندي کړو، دا اثار زموږ د هېواد په ګوټ- ګوټ کې پراته دي. د غور سیمه چې د پر له پسې وچکالۍ له کبله ترې خپل خلک تښتېدلي داسې یو تاریخي منار لري، چې یو مهال ترې د ډیلي د قطب منار د جوړولو لپاره الهام اخیستل شوی و او تر څو چې د جام دا منار تحلیل نه شي، نه شو پوهېدای چې د ډیلي د قطب منار څرنګه رامنځته شو.

په همدې ترتیب که غواړو، چې د لاهور د شالیمار مشهور تاریخي باغ په تاریخچې وپوهېږو، نو لومړی باید د ننګرهار د مېملې باغ ته لاړ شوو. بابر د مېملې باغ هغه مهال جوړ کړ، چې د کابل حکمران و او کلونه وروسته بیا د ده کورنۍ د مېملې د باغ نقشه د هند په مختلفو ښارونو کې عملي کړه، چې د لرغوني هند د لاهور شالیمار باغ یې څرګنده بېلګه ده. موږ کولی شو خپل تاریخي شالید ته په پام سره د نړۍ له نورو هېوادونو سره داسې تماس ونیسو، چې له یوې خوا مو یو له بل سره پېژندګلوي ډېره شي او له بل پلوه مو نوي اړیکي پیدا شي.

د مثال په ډول: موږ پخپل هېواد کې د یوناني سکندر ډېره اوږده تاریخچه لرو او د هغه له مړینې شاوخوا دوه سوه کاله وروسته هم موږ یو ډېر روښانه یوناني باختري تمدن ساتلی دی.

همدارنګه زموږ د بودایي تمدن اثار له جاپان، هند او کوریا سره زموږ د تودو اړیکو سبب کېدلای شي. په اوسنیو امنیتي شرایطو کې افغانستان د ټوریزم په اړه د یوې عمده عایداتي

منبع په توګه فکر نه شي کولی، خو که ثبات ټینګ شي نو په شته لرغونو اثارو هم کولی شو، چې له یوې خوا یې د نړۍ د تمدنونو د تفاهم مرکز وګرځوو او له بل پلوه په لکونو کسانو ته له دې لارې د ابرومندانه کار زمینه برابره کړو، ځکه هویت یوه فزیکي پدیده نه، بلکې یوه کلتوري پدیده ده او د یوې ټاکلې زماني مودې ستونزې په منځمهال او اوږد مهال کې نه پاتې کېږي.

موږ د زمان په یوه داسې مرحله کې یوو، چې که همدا اوس پر خپلو کلتوري ستونزو باندې په سره سینه شننه وکړو، نو کولی شو د یوې سرتاسري ملي اجماع په چوکاټ کې یې د حل داسې اساسي لارې چارې پیدا کړو، چې په راتلونکي کې د هرافغان د ویاړ او سرلوړۍ سبب وګرځي.

۴. اغېزمن نړیوال روابط:

نن ورځ چې اقتصاد نړیوال دی او خبري رسنۍ هم نړیوالې شوې دي، نو په داسې چوکاټ کې د نړیوالو عواملو په پام کې نیولو څخه په غیرملي ګټې نه شي تامینېدی. زموږ په ځانګړو شرایطو کې نړیوال اړیکي خپل خاص اغېز لري او دا لازمه کوي چې موږ د خپلو ملي ګټو د تامین په خاطر داسې یو سیاست غوره کړو، چې نړیوال اړیکي راته اغېزناکې پایلې په لاس راکړي، چې په دې برخه کې لاندیني اصول اساسي نقش لري:

د قانون او ثبات راوستل، هغه باثباته افغانستان چې قانون په کې حاکم او ثبات په کې ټینګ وي هم د نړۍ او هم د افغان ولس په ګټه دی، خو د داسې ثبات د ټینګښت لپاره لومړنی اصل دا دی چې زموږ امنیتي بنسټونه په کې رښتیني ملي بڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوره کړي او په اغېزناکه توګه وکولی شي، چې د مشروع قوت انحصار ترلاسه کړي. د دې برخې د عملي کولو لپاره اړ یوو، چې یوه روښانه امنیتي پالیسي ولرو. زمونږ پولیس، اردو او امنیت باید یوازې د شعار په بڼه نه، بلکې په رښتیني ډول ملي شي او د یوې واحدې پالیسۍ له مخې له نظم سره اشنا شي، چې کاري مداخلې له منځه یوسي او هر ارګان خپل مسؤلیتونه او صلاحیتونه وپېژني. د یوې واحدې پالیسۍ ایجاد د دې اهمیت زیاتوي، چې ولسمشر چې د اساسي قانون له مخې باید د ټولو لښکرو اعلی سر قوماندان وي خپله دا دنده هم په پوره شهامت اجرا کړي.

د دې تر څنګ باید د یوې سیاسي اجماع په ترڅ کې داسې ډاګیز اصول وضع شي، چې له لارې یې له وسله والو مخالفینو سره رښتیني مذاکرات شوني شي. په یوې سیاسي اجماع باندې عمل کول یوازې د یوه اداري او اقتصادي نظام په منځته راتګ عملي کېدی نه شي او په دې برخه کې د ثبات د ټینګښت لپاره بنیادي اصلاحات مهم شرطونه دي.

که مونږ د ثبات او قانون د حاکمیت لپاره څرګنده طرحه ولرو، نو له نړۍ سره په درې اصولو ژر نتیجې ته رسېږو:

الف- د نړۍ د مرستو لړۍ باید زمونږ د امنیتي بنسټونو د پیاوړي کولو لپاره ځانګړې شي. د مخه مو ذکر کړه، چې په مجاهدینو او روزل شویو افسرانو کې د دې ظرفیت وینو، چې په لنډ مهال کې ترې د امنیت په ټینګښت کې کار اخیستی شو، خو په منځمهال او اوږد مهال کې د نویو ځوانانو روزنه حتمي ده، ځکه چې د اصولو په لحاظ یو برید من په لسو کالو کې ډګروالۍ ته رسېدای شي او زمونږ نوی نسل به هم وخت

وغواړي، چې په ملي روحیه سمبال شي.

ب- زمونږ ملي عواید په راتلونکو لسو کلونو کې زمونږ د ملي پولیسو، اردو او امنیت د برخې لګښتونه نه شي پوره کولی او د دې بنسټونو موجودیت کم له کمه لس تر شلو کالو پورې منظم امکانات غواړي، نو ځکه لازمه ده چې له خپلو نړیوالو مرستندویانو سره په دې اړه ټینګ توافق ته ورسېږو، چې لس تر شلو کالو زمونږ د دې برخې لګښتونه پر غاړه واخلي چې مونږ خپل دغه بنسټونه پر خپلو پښو ودروو.

ج- مونږ باید له نړیوالو قواوو سره د تصمیم نیونې مشترکې لارې غوره کړو، چې د ګډ اعتماد په فضا کې د قوې استعمال داسې بڼه غوره کړي، چې د ولس د منلو وړ وي. خو دا موخه هغه وخت عملي کېدی شي چې د ټولو نظامي قوتونو اعلی سر قوماندان یعنې ولسمشر فعال شي او د منظمو معاملاتو او قواعدو د عملي کولو پر بنیاد زمونږ ملي امنیتي ستراتیژي ټولو بنسټونو او ولس ته څرګنده وي او په لومړي قدم کې د هغو تېروتنو مخنیوی وکړي، چې د ولس د شکایت باعث ګرځېدلای شي، ځکه یوه شورشي جګړه بې له منظمې اردو او قضایي او سیاسي قوې څخه نه شي ختمېدی. د ثبات تامین دا ایجابوي، چې مونږ د هر ولایت او ولسوالۍ په ځانګړنو وپوهېږو او داسې تدابیر ونیسو چې د ثبات د ټینګولو لپاره ګټور وي.

که د داسې ستراتیژۍ په طرحه او پلي کولو باندې وتوانېږو، نو د تصمیم نیونې اصلي مرکز به په طبیعي توګه پر افغاني امنیتي بنسټونو باندې متمرکز شي او په تدریجي ډول به د نړیوالو قواو اړتیا کمه شي، چې مونږ به بیا د خپل استقلال او ملي ګټو د ساتلو اصلي ساتندویان شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ډول مؤسسات رامنځته کړل نو، موخه يې په تخنيکي وسايلو د وروسته پاتې هېوادونو سمبالول و.

په اوسنيو نړيوالو شرايطو کې تخنيکي ظرفيت ډېره وده کړې ده، په اسانه او ارزانه طريقه له يوه پرمختيايي هېواد څخه بل ته ظرفيتونه انتقالېدای شي، چې ژوندی مثال يې د افغانانو د ظرفيت انتقال دی.

د ماين پاکولو په برخه کې افغان ماين پاکانو او مؤسساتو لوړ ظرفيت پيدا کړی دی او همدا دليل دی، چې نن په ډېرو ماين لرونکو هېوادونو کې افغانان په مشورتي کارونو بوخت دي.

بل مثال يې د نيپال د سولې په پروسه کې د افغان کارپوهانو فعاله ونډه ده، ځکه چې د نظامي قطعاتو په ترتيب کې افغان کارکوونکو د معلوماتو د سيستمونو په برخه کې ډېر لوړ ظرفيت ترلاسه کړ او کله چې په نيپال کې دې ته اړتيا پېښه شوه چې د ماوستانو د قواوو او دولت تر منځ د سولې پروسه ټينګه شي، نو هغه مهال په ذکر شوي هېواد کې د ملګرو ملتونو مسؤول يو افغان و او له افغانانو يې وغوښتل چې په دې پروسه کې ګډون وکړي. پايله دا شوه چې هغه کار چې اروپايي او نورکارپوهانو په شل چنده لوړه بيه کاوه افغان متخصصينو په شل چنده ټيټه بيه تر هغو په ډېر اغېزناک ډول تر سره کړ. دا چې زموږ او نيپال ډېر شرايط سره ورته والی لري، زموږ تر منځ ډېرې ملګرتياوې ټينګې شوې دي او دا ملګرتياوې د دې لامل کېدی شي، چې د نيپال له متخصصينو څخه د دواړه برق او ځنګلونو په احيا کولو کې ګټه واخلو، ځکه هغوی په دې برخه کې ډېره کامیابه تجربه لري.

۵. نړيوالې اقتصادي مرستې:

نن ورځ د افغانانو او نړيوالو مبصرينو تر منځ يوه اجماع موجوده ده او دواړه خواوې په دې باور دي، چې په افغانستان کې د نړيوالو مرستو اغېز محسوس نه دی. يو دليل يې دا دی چې د امريکا مرسته د يوه قراردادي نظام په چوکاټ کې عملي شوې، چې له ٪۲۰ څخه تر ٪۹۰ مرسته بېرته د همدغو شرکتونو جوال ته لوېدلې ده او زموږ خلک ترې بې برخې پاتې دي، ځکه يو قرارداد له پنځو تر شپږو لاسو تيرېږي او بيا د افغاني شرکت لاس ته راځي چې د لګښت بيه يې له اغېز څخه ډېره ټيټه وي او په نتيجه کې نه افغان او نه هم امريکايي چارواکي په دې پوهېږي، چې څوک څه کوي او کومه برخه د قراردادي په لاس کې ده؟

د ساري په توګه، د امريکا د تفتيش د نړيوالې ادارې له خوا دا څرګنده شوه، چې له ۲۰۰۷ کال څخه تر ۲۰۰۸ کال پورې د امريکا د مرستو مجموعي رقم ۵،۵ ميليارده ډالره و، چې د ياد شوي هېواد د دفاع او بهرنيو چارو د وزارتونو او د نړيوالو مرستو د مستقلې ادارې USAID له خوا عملي کېدلې، خو دا مرستې له ۲۲ زرو څخه په ډېرو قراردادونو وېشل شوې وې او نږدې ۴۸ زره قراردادیان يې د عملي کولو ذمه وار وو، مګر په همدې حال کې داسې کوم معلوماتي پروګرام موجود نه و، چې په نتيجه کې د مرستو اغېز معلوم کړي. په همدې ترتيب څو ميليارده ډالر د ملګرو ملتونو پراختيايي پروګرامونو ته هم ورکړل شوي دي، چې مشخصې نتيجې يې څرګندې نه دي.

تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته، چې کله ملګرو ملتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ظرفيتونو په پرتله د ملګرو ملتونو په اداري ظرفيتونو کې ډېرې ستونزې شته. سره له دې چې د دوی له کار څخه په افغانستان کې ۷ کاله تېر شوي، خو دوی نه دي توانېدلي، چې افغان دولت او ولس او نړيوالې ټولنې ته د هغو پيسو حساب ورکړي چې، د دوی له خوا په مصرف رسېدلي دي. د دې مؤسسو اصلي موخه د دولتي بنسټونو پياوړي کول دي، خو دوی د دې پرعکس له دغو بنسټونو سره ناسالم رقابت کوي.

دغه مؤسسات ډېره لږه بودجه لري، چې هغه هم له مرستندويه هېوادونو څخه تر لاسه کوي، خو دوی د دې پر ځای چې پراختيايي کارونه تمويل کړي زياته بودجه پر لوړو معاشونو او لوړو دفتري لګښتونو لګوي، چې په پايله کې د لوړو معاشونو په وسيله د دولت تکړه کارمندان خپلو ليکو ته جذبوي او په دې کار سره د دولتونو ملا وې ماتوي.

د افغانانو تر منځ هم د دغو مؤسساتو د شفافيت په برخه کې پوره اندېښنې موجودې دي. ما يو وخت په ډېرو ملي او بين المللي مجالسو کې د افغانانو دا اندېښنې وړاندې کړې، خو دا خبره هغه وخت په ثبوت ورسېده، چې يوې نړيوالې محکمې د ملګرو ملتونو د يوه مشر کارکوونکي درغلي ثابته کړه.

ښاغلی ګيري هلستېډ شو کاله په کابل کې د ملګرو ملتونو د UNOPS د څانګې مشر و. دی وتوانېده چې له ډېرو مرسته کوونکو سازمانونو څخه لوی قراردادونه تر لاسه کړي او بيا يې افغان او نړيوالو شرکتونو ته ورکړي، خو د محکمې د اسنادو له مخې په ده تور دی چې ډېر ډالر يې په بډه وهلي او غلا کړي دي. د محکمې اسناد په ډاګه کوي چې نوموړي پر خپل هغه کور

باندې چې په کابل ښار کې و، ډېرې زياتې پيسې لګولې وې، ځکه له کوره يې يو مجهز مېلمستون جوړ کړی و او سبا بېګا به په کې مېلمستياوې روانې وې. ښاغلی هلستېډ له دې څخه منکر دی، خو محکمې افغان او امريکايي دولتونو ته مشوره ورکړې، چې دی مجرم دی او بايد تر عدلي تعقيب لاندې ونيول شي.

د مرستو بله برخه انجوګانو ته تللې او زموږ ولس د دغو نادولتي سازمانونو د کارونو په هکله هم شکمن دی او پوښتنې لري. ځکه دا سې چوکاټ چې په کې د ملګرو ملتونو، نادولتي سازمانونو او د دولت د ټولنيزو بنسټونو کارونه په مؤثر ډول پرتله شي وجود نه لري. ولس په دې عقيده دی چې نادولتي سازمانونه پخپلو کارونو کې شفافيت نه لري او نړيوالې مرستې په ډېر نامؤثر ډول لګېږي.

که د اغېزناکو دولتونو کارنامو ته پام وکړو راته جوتېږي، چې هغه دولتونه چې يوه روښانه پراختيايي موخه او قوي ټيم لري په برياليتوب سره يې د بهرنيو مرستو اختيار په لاس کې اخيستی دی او سمه استفاده يې ترې کړې ده.

جاپان او اروپايي هېوادونه تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته وتوانېدل، چې په دې کار کې بريالي شي او د دا سې اغېزمنو هېوادونو مثال وګرځي، ځکه که دا هېوادونه وران شوي هم وو، خو بشري پانګه يې پر ځای وه او له دې منجلابه راووتل.

سوېلي کوريا، سينګاپور او ماليزيا هغه بې وزله هېوادونه وو، چې د دويمې نړيوالې جګړې په ترڅ کې يې سخت زيانونه وليدل او کله يې چې خپلواکي هم ترلاسه کړه له اداري فساد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره لاس او ګرېوان وو، مګر بيا هم د يوه پياوړي مشرتابه د لرلو په برکت وتوانېدل، چې کاري ټيمونه ايجاد او روښانه پراختيايي موخې رامنځته کړي، چې په ترڅ کې يې پر دولت د خلکو باور ټينګ شو. همداراز په اروپا کې ايرلنډ او اسپانيا هم ډېرې بدې ورځې ليدلي دي، مګر د شلمې پېړۍ په نيمايي کې دواړه هېوادونه وتوانېدل، چې په اساسي توګه د نظام جوړونې طريقې عملي کړي.

د دې نړيوالو تجربو پر بنسټ ما د ملي پروګرامونو طرحه وړاندې او د انتقالي ادارې پر مهال مې په ځينو سکټورونو کې عملي کړه. ملي پيوستون، ملي مخابرات او معلوماتي ټکنالوجي، ملي روغتيا او ملي اردو د دې پروګرامونو ښکاره نښې دي، چې د ملګرو ملتونو، نادولتي سازمانونو او قرارداديانو په پرتله دا پروګرامونه د نړيوالو مبصرينو له خوا بريالي ارزول کېږي.

د دې تر څنګ چې دا پروګرامونه يو لړ ستونزې هم لري، خو که چېرې يو پروګرام د واقعي ملي موخو د ترسره کولو لپاره جوړ شي او له افغان ظرفيتونو څخه په کې استفاده وشي، نو نتيجه يې ډېره ژر څرګندېږي.

هر ځل چې موږ يو ملي پروګرام مطرح او وړاندې کاوه، په لومړي سر کې به ورته مرستندويه سازمانونو او دولتونو د شک په نظر کتل، مګر کله به چې په عمل کې د پروګرامونو مؤثريت ثابت شو، نو دوی به هم خپلې مرستې په دغو چوکاټونو کې عيارکړې.

نتيجه ګېري مو بايد دا وي، چې که غواړو د بهرنيو مرستو انسجام تر لاس لاندې ونيسو، نو د دې توان هم بايد ولرو چې

ملي پروګرامونه وړاندې او عملي کړو. په تېرو بحثونو کې مو يو لړ ځانګړې پېشنهادونه وړاندې کړي دي، چې په وسيله يې کولی شو نړيوالې مرستې تنظيم کړو.

د يوه ملي ساختمان پياوړی سکتور زموږ حياتي اړتيا ده. هر هېواد چې له نړيوالو مرستو څخه ګټه اخيستې، يو دليل يې د يوه قوي ساختماني قراردادي سکټور درلودل دي، ځکه چې په نه موجوديت کې يې په تېرو څلورو کلونو کې د افغانستان دولت بيا، بيا په دې ونه توانېده، چې ژمنه شوې پيسې ولګوي، خو دا خبره هم له پامه مه غورزوي چې د يوه قوي ملي ساختماني سکتور لپاره د تداركاتو د اصولو زده کړه او د مناقصو، حساب ورکونې او نورو لازمه قوانينو لوړ ظرفيت لرل حتمي شرط دی.

۲. بشري پانګه:

د کارپوهانو د تخمين له مخې په تېرو ۷ کلونو کې نږدې دوه ميليارده ډالره نړيوالې مرستې د بهرنيو متخصصينو او فني ماهرينو پر معاشاتو او نورو مصارفو لګول شوې ده، مګر له بده شامته تراوسه د افغانستان هېڅ پوهنتون هم د سيمې او نړۍ پر کچه نه دی برابر شوی او زموږ د کاري ظرفيت مسئله لا تراوسه هم جنجره پاتې ده. که تر دې لس چنده زيات نړيوال سلاکاران او ماهرين هم راشي زموږ دولت، اقتصاد او ټولنه يوازې د هغوی په موجوديت نه شي رغېدلی، ځکه چې د بنسټيز بدلون عمده عامل بايد پخپله افغانان وي. د دې هدف د لاس ته راوړو لپاره موږ ته په کار ده، چې په عمومي ډول د پوهې پر ټولو بنسټونو او په ځانګړي ډول د لوړو زده کړو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مؤسساتو لويه پاملرنه وکړو.

د ملي منځمهاله او اوږد مهاله پلانونو له مخې بايد د بشري پانګې د روزلو او پياوړي کولو زمينه برابره کړو. که چېرې ذکر شوي دوه ميلياړده ډالر د افغان پوهنتونونو او نورو زده کړو پر چارو لګېدلي واى، نه يوازې په لنډ مهال بلکې په منځمهال او اوږد مهال کې به هم زمونږ د ډېرو دردونو دوا واى.

د اوسنيو تخنيکي وسايلو پر بنسټ يو اغېزناک دولت کولى شي، چې د پوهنې د کيفيت د لوړولو لپاره په ډېره ارزانه بيه اقدامات وکړي.

بعيد درس چې د مخه مو تفصيلي بحث پرې کړى، د دغو تخنيکي وسيلو د کارونې يو ښه مثال دى. د دې لپاره چې نړۍ د لازمو مرستو ورکولو او اړيکو ټينګولو ته قانع کړو نو لازمه ده چې د خپلې بشري پانګې د لوړيتوب په برخه کې يوه داسې ملي اجماع ولرو، چې وروسته په يوه ستر ملي پروګرام بدله شي.

۷. مارکېټ جوړونه:

هېڅ داسې هېواد نشته چې يوازې دې د نړيوالو مرستو پر مټ د هوسا ژوند څښتن شوى وي. له کوريا څخه تر اسپانيا پورې د دوى په اقتصادي ژوند کې لوى بدلون هغه مهال رامنځته شو، چې دوى د مارکيټ جوړولو اساسي طرحې عملي کړې. زمونږ په اوسنيو شرايطو کې په دې برخه کې څو اصله ځانګړې ارزښت لري:

الف- د کوکنارو د ورکاوي لپاره بايد زمونږ د بزګر د ژوند

سويه هغه حد ته ورسيږي، چې کوکنار ورته ارزښت وبايلي. د مخه مو ويلي چې زمونږ د بزګر ورځنى عايد بايد له پنځوسو افغانيو څخه ۲۰۰ افغانيو ته لوړ شي.

دا عايد برابرول نه يوازې د کرنې په فزيکي او بشري زېربنا باندې پانګونه کول غواړي، بلکې د منظمو بازارونو پيدا کول يې هم ستره اړتيا ده.

په دې وخت کې زمونږ لومړنى ستر بازار د ناټو قوه ده او کوښښ په کار دى، چې پر دوى باندې د خپلې کرنې بازار وپېژنو. دويم بازار مو چين، هند، ايران او د خليج هېوادونه دي، خو د کرنيزو توکو د بيې په اړه بايد پوه شو، چې اصلي مسئله د کميت نه بلکې د کيفيت ده او د کيفيت لوړول بيا هم په بشري پانګې پورې اړه پيدا کوي.

دريم بازار مو اروپا ده، خو دې بازار ته لاره پيدا کول ډېر زحمت غواړي، يو چانس دا دى چې اروپا د هيروينو د وارداتو ستر مرکز دى او که د کوکنارو د محوه کولو لپاره مونږ کوم پلان ولرو او دوى يې راسره په شريکه عملي کړي، نو له يوه پلوه به مؤثر وي او له بله پلوه به هم زمونږ په ګټه وي او هم به اروپا ته د هيروينو د قاچاق تود بهير سوړ شي.

څلورم بازار مو امريکا او کاناډا دي، چې د ځانګړو نساجې او زرګري صنعتونو په وسيله دې بازار ته مخه کولى شو، ځکه زرګري او نساجي اموال د وزن له کبله سپک او د بيې له پلوه درانه دي، چې لازمه ګټه ترې اخيستلى شو، د دې تر څنګ د مخابراتي سکټور د ودې لپاره هم مونږ کولى شو له هند، اروپا او امريکا سره نږدې اړيکي ټينګ کړو.

په هغه پيمانه د صادراتو ډېرول، چې زمونږ اقتصادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزې حل کړي د منظمو مالي بنسټونو په جوړښت پورې اړه لري. که موږ له نړیوالو فني امکاناتو څخه د خپلو مالي بنسټونو د جوړښت لپاره په مؤثره توګه ګټه واخلو، نو تر ډېره به زموږ د خلکو په اقتصادي ژوند کې مثبت تغیر راولي.

د خلکو د اقتصادي ژوند د ښېګڼې لپاره یو بل مهم عنصر د نړیوالې پانګونې جذبول دي. که چېرې نړیواله پانګونه زموږ د خلکو لپاره د ابرومندانه کار وسیله وګرځېده، نو موږ به ستره ملي ګټه کړې وي. سینګاپور، مالیزیا، ایرلنډ او اسپانیا وتوانېدل، چې د نړیوالې پانګونې د جذب لپاره غوره اصول وټاکي او لازم شرایط برابر کړي. مګر زموږ ځانګړو امنیتي شرایطو ته په پام سره موږ ته ډېره ضروري ده، چې د نړیوالې پانګونې د جذب لپاره له دولتونو او مؤسساتو سره د ګرنټۍ د سیستم په هکله اقدامات وکړو. په دې برخه کې موږ هغو حقوقي مشورو ته اړتیا لرو، چې زموږ د معدنونو د استخراج لپاره زموږ ملي ګټې خوندي کړي.

۸. سیمه ییزه همکاري:

جغرافیه د ژوند حقیقت دی، دا څرګنده ده چې زموږ هېواد په وچه کې پروت دی او زموږ ګاونډیان چین، پاکستان، ایران، ترکمنستان، ازبکستان او تاجکستان هم د دې خاورینې کرې پر سر له موږ څخه راتاو دي او هېڅ تغیر نه کوي. هندوکش به همېشه د افغانستان د شمال او جنوب تر منځ لکه د یوال ولاړ وي، خو که چېرې جغرافیې ته د سیاسي اقتصاد له نظره وګورو، دې نتیجې ته رسېږو چې د جغرافیایي شرایطو ځینې برخې د تغیر او بدلون وړ دي او زموږ په هېواد کې یې د سالنګ

تونل یوه ښه نمونه ده، تر تونل وهلو مخکې سالنګ د پېچلې بڼې له کبله د قافلو پر وړاندې یو ستونزمن پېچومی و، خو کله یې چې سینه سورۍ شوه د اتصال په کړۍ بدل شو.

دا چې بحر ته لار نه لرو د ګاونډیو بحري بندرونو ته سوداګریزې لارې پیداکول راته د وینو د رګونو حیثیت لري. څرنګه چې زموږ په شمالي ګاونډ کې امنیت ټینګ دی، نو لازمه ده چې په لومړي ګام کې ازبکستان او ترکمنستان ته د ریل ګاډي پټلۍ وغځوو او له تورغونډۍ څخه هرات، له هرات څخه اسلام قلعه ته د ریل پټلۍ ډېره مهمه ده چې د ایران له اوسپنیز خط سره وصل شي. همدا ډول له حیرتان او عاقینې څخه باید دا پټلۍ تر مزار او شبرغان پورې ورسېږي، چې موږ په مستقیمه توګه له قزاقستان، یوکراین، اروپا او روسیې سره وصلولی شي او زموږ ډېر مهم او حیاتي واردات لکه تیل، فولاد، لرګي او غنم له همدې هېوادونو څخه راځي. موږ به وکولی شو، چې پر همدغه اعتماد خپل راتلونکي پراختیایي پلانونه طرحه او عملي کړو. د دې تر څنګ د ایران درې عمده بحري بندرونه لکه ابادان، خرم شهر او چابهار هم زموږ لپاره ډېر ستر ارزښت لري. اوس وخت کې له ابادان څخه تر مشهد او اسلام قلعه پورې د ریل پټلۍ شته، خو که چېرې د افغانستان او ایران هغه شریکه پروژه چې دا پټلۍ به تر هراته پورې وغځوي مکمله شي، نو بیا له شکه به په هرات او ګاونډیو ولایتونو کې ستره پراختیا رامنځته کړي. که څه هم چابهار لاتر اوسه ډېر امکانات نه لري، خو د فراه او نیمروز ولایتونو د ودې لپاره چې اوس د یوه حلقوي سرک په وسیله تړل شوي دي ډېره ګټه کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاکستان د ګوادر او کراچۍ سمندر هډې دواړه زموږ لپاره ډېرې مهمې دي، ځکه ګوادر د کندهار او سوېلي ولايتونو او کراچۍ د ننګرهار او مشرقي ولايتونو خوست او پکتيا په وده کې ډېر مؤثر ثابتېږي، د کراچۍ د سمندري هډې د مديريت ستونزو، د لارې خراب امنيت او د پټليو د نظام ګډوډۍ موږ ته هم ستره خساره رسولې ده.

د دې ستونزو د هوارې او د يوه منظم ټرانزيټي او ټرانسپورټي نظام د راوستلو لپاره بايد افغان دولت او نړيوالې مؤسسې ټرانزيټ ته لومړيتوب ورکړي. چين زموږ د معادنو په استخراج زموږ د توليداتو د پېرودلو او ودې په برخه کې د خاص اهميت وړ هېواد دی. د بدخشان لوی سړک بشپړېدل له چين سره د لارې د وصل کېدو لپاره غوره ګام دی. موږ بايد د انجمن کوتل له لارې بدخشان له کابل سره وتړو او د تاجکستان له لارې له چين سره خپل هېواد وصل کړو. په دويم قدم کې په خپل ټول قوت د يوې افغانستان شموله ريل پټلۍ انتظام ونيسو. زموږ د ټولو صادراتو وزن زيات دی او تر څو چې په يوه قوي او ارزانه ټرانسپورټي انتظام باوري نه شو، نو له کار او روزګاره به محروم پاتې يوو.

برېښنا داسې يوه حياتي اړتيا ده، چې زموږ او ټولې سيمې وده ورپورې تړلې ده. د برېښنا د توليد داسې نوې لارې شته، چې د سيندونو اوبه ټېرته سيندونو ته غورځوي او برېښنا توليدوي. که چېرې موږ دا پروسه په پام کې ونيسو له خپلو ګاونډيانو سره په مشترکه توګه ګټور ګامونه اخيستی شو، چې په ځانګړي ډول شمالي ګاونډيان را سره د امو د سيند په برخه کې مرسته کولی شي.

په هره اندازه چې د نړۍ هوا تودېږي په هماغه اندازه د اوبو اهميت ډېرېږي او موږ د اوبو يوه داسې سرچينه يوو، چې ګاونډيانو ته مو هم پرېمانه اوبه روانې دي، ځکه موږ په څو لسيزو کې د کوم اغېزناک دولت څښتنان نه وو او له همدې کبله مو د اوبو په برخه کې حقوق هم نه دي خوندي شوي. د دې ملي طبيعي پانګې د خوندي کولو لپاره بايد موږ د نړيوالو اصولو پر بنياد له خپلو ګاونډيو سره يوې موافقې ته ورسېږو.

د سيمه ييزې همکارۍ لپاره ډېر پراخ امکانات شته، مګر څرنګه چې د اروپا تجربه په ګوته کوي، سترې موخې بايد پر هغه بنسټ باندې کېښودل شي، چې په عيني واقعيتونو باندې استوارې وي. تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته ځينې اروپايي مفکرين په دې فکر وو، چې اوس بايد د اروپا د متحدو ايالاتو يو ستر دولت جوړ شي او موجود هېوادونه يې د ولايتونو حيثيت ولري، مګر واقعبينو سياستوالو د نوې اروپا تهداب د ډبرو سکرو او فولادو د اتحاديې د جوړولو له مخې کېښود او په قدم، قدم له هغه ځايه تر ننني اروپايي اتحاديې پورې راورسېده.

په راتلونکو لسيزو کې به د سيمې او نړۍ پر کچه د ژوندانه په شرايطو کې تغير راشي او هيله ده چې سيمه ييز اړيکي ورځ په ورځ ټينګ او غښتلي شي، مګر په اوسنيو شرايطو کې موږ د ټرانسپورټ، ټرانزيټ، اوبو، برېښنا او پانګونې په برخه کې عملي ګامونه اخيستی شو، چې د اعتماد فضا را منځته کړي.

۹. د سيمه ييزې همکارۍ پېش شرط:

په افغانستان کې د سيمه ييزې همکارۍ پېش شرط د يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېزناک دولت، متحرک اقتصاد، پیاوړي افغان هویت او اغېزناکې نړیوالې همکارۍ په منځته راتګ کې نغښتی دی. د دې کتاب د لیکلو ستر هدف دا دی، چې هر افغان له خپلې ژبې، سمت، جنس او نورو ټولو ټولنیزو خصوصیاتو سره د دې خاورې حقدار او کور به وګڼل شي.

په دې کتاب کې زما نظریات او وړاندیزونه د یوې ټولګې په توګه وړاندې شوي، چې وطنوالو ته د بحث زمینه برابره کړي او هیله مې داده چې دا نظریات د یوه ملي سراسري بحث په ترڅ کې وده وکړي، تقویه شي او د یوې ملي اجماع لپاره د خلکو پر وړاندې رامخې ته شي، ځکه موږ هغه وخت کولی شو چې په خپل ژوند کې تغیر او بدلون راولو چې کله یوې ملي اجماع ته ورسېږو. امیدوار یم چې د خپلو راتلونکو نسلونو د هوسا ژوندانه د تامین لپاره سترې ملي موخې عملي کړو.

ومن الله التوفیق

سوکاله افغانستان او نېکمرغه ولس

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library